

**T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**İBRAHİM AŞKÎ'NİN [TANIK]
ÇOCUK EDEBİYATI VE EĞİTİMİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mamıka YILDIRIM

**Düzce
Nisan, 2021**

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİMDALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİMDALI

İBRAHİM AŞKÎ'NİN [TANIK]
ÇOCUK EDEBİYATI VE EĞİTİMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mamıka YILDIRIM

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYDIN

Düzce
Nisan, 2021

BİLİMSEL ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İbrahim Aşkî’nin [Tanık] Çocuk Edebiyatı ve Eğitimindeki Yeri” başlıklı çalışmanın yazma sürecinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, yararlanılan tüm kaynakların kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada gösterildiğini ve bu kısımlar dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

İmza

Mamika YILDIRIM

KABUL VE ONAY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında oy birliği ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(Başkan) Prof. Dr. Kemal TİMUR (İmza)

(Üye) Prof. Dr. Fevzi KARADEMİR (İmza)

(Üye) Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYDIN (İmza)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

30 / 04 / 2021

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

İbrahim Aşkî [Tanık] (1873-1977), bir asrı aşan yaşamıyla Osmanlı ve Cumhuriyet'in en çalkantılı dönemlerine soyadı gibi tanıklık etmiştir. Olayların sıradan bir izleyicisi değil; okuyan, düşünen ve öğreten bir birey olarak kendini ve çevresindekileri sürekli olarak canlı tutmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu eserleri, bu konudaki çabalarının bir yönünü, uzun yıllar yaptığı matematik ve edebiyat öğretmenliği ile yetiştirdiği öğrencileri ise çalışmasının bir diğer yönünü göstermektedir.

İngilizcenin yanı sıra Arapça ve Farsçayı bu dillerde yazılan edebî-dinî eserleri tercüme edebilecek kadar iyi bilen Aşkî, Doğu ve Batı kültürüne hâkimdir. Başta eğitim olmak üzere tasavvuf, felsefe, matematik, edebiyat ve mühendislik alanlarında derin bilgi sahibi, çok yönlü bir kişiliktir. Hayatı boyunca ahlaki bir tavra sahip olan Aşkî, eserleri ve davranışlarıyla örnek olup gençlere ve çevresindekilere bir bakıma yol göstermiştir. Yazar, ele aldığı konularda daima benimsediği tasavvufi çerçeveyi (İbn Arabî'nin Vahdet-i Vücûd öğretisini) gözetmiştir. Bu durumu, özellikle bilim ve eğitimle ilgili olarak ortaya koyduğu eserlerde, yaptığı tercümelere yazdığı ek kısımlarda açık bir şekilde görmek mümkündür.

Bu çalışmada, çocuk edebiyatı ve eğitimi konusunda önemi göz ardı edilen Aşkî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri, çocuk ve eğitim kavramları çerçevesinde değerlendirilmiş, onun eğitimci yönü ve eğitimle ilgili eserleri de bir bütün olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Aşkî ve eserleri üzerine yapılan bazı araştırmalar olmasına rağmen bütüncül bir bakış açısıyla hayatını, eserlerini ve düşüncelerini içeren akademik bir araştırma bulunmamaktadır.

Çalışmada, özel isimlerin yazımında orijinal metne sadık kalınmış ve metin oluşturulurken de TDK'nin yazım kuralları esas alınmıştır.

Ders döneminde bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım hocalarım Prof. Dr. Kemal Timur'a ve Prof. Dr. Fevzi Karademir'e; çalışma sürecinde bilgi ve görüşleriyle çalışmama ışık tutan ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yahya Aydın'a teşekkür ediyorum.

Aldığım her kararda yanımda olan, her konuda desteklerini esirgemeyen babam Ş. İbrahim Coşkun ve annem Hikmet Coşkun'a; her zaman varlığıyla bana güç veren, desteğini esirgemeyen kıymetli eşim Tamer Yıldırım'a, sevgili çocuklarım Taha ve Hüda'ya teşekkür ediyorum.

Mamika YILDIRIM

ÖZET

İBRAHİM AŞKÎ'NİN [TANIK]

ÇOCUK EDEBİYATI VE EĞİTİMİNDEKİ YERİ

YILDIRIM, Mamika

Yüksek Lisans, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYDIN

Nisan 2021, 230+XIII sayfa

Bu çalışma, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde eğitimci ve yazar olarak tanınan İbrahim Aşkî'nin çocuk edebiyatı ve eğitimi alanındaki görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, birincil kaynaklar olarak Aşkî'nin eserlerine, ikincil kaynaklar olarak da hakkında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Araştırmanın sonucunda, Aşkî'nin çocuk edebiyatı ve eğitimi hakkındaki görüşleri ortaya konmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda onun eğitim düşüncesinin hem geleneksel hem de modern yaklaşımları içerdiği görülmüştür. Edebiyatla ilgili düşüncelerini, hazırladığı/yazdığı kitaplarla somutlaştırdığı ve bunların öğretimin çeşitli kademelerinde ders kitabı olarak okutulduğu belirlenmiştir. Aşkî, çocuk edebiyatı çalışmalarının hız kazandığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde *Çocukların Şiir Defteri*'ni yazarak ülkemizde henüz emekleme çağındaki çocuk edebiyatına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu eseri yazmakla çocukları sanatın, edebiyatın estetik değerleriyle buluşturmayı amaçladığını söylemek mümkündür.

Bunu yaparken çocuk gerçekliğini ve onların bilişsel, dilsel, ahlaki ve toplumsal özelliklerini göz önünde bulundurduğu bir gerçektir.

İbrahim Aşkî'nin yazdığı eserlerin bir bütün olarak incelenmediği görülmüş olup dolayısıyla bütün eserlerini göz önüne almadan yapılmış ve yapılacak her çalışmanın kaderinin bir bitmemişlikle malul olacağı anlaşılmıştır. Bu sebeple çalışmamızda onun telif ve tercüme eserlerinin tamamı incelenmiştir. Hepsi ayrı bir değere sahip olan eserlerinin tamamı, bütüncül bir bakış açısıyla irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Aşkî, Çocuk Edebiyatı, Çocuk Eğitimi, Öğretim, Edebiyat.

ABSTRACT

PLACE OF İBRAHİM AŞKÎ [TANIK] IN CHILDREN'S LITERATURE AND EDUCATION

YILDIRIM, Mamika

Master Degree, Department of Turkish and Social Sciences Education

Thesis Advisor: Faculty Member Dr. Yahya AYDIN

Nisan 2021, 230+XIII Pages

The aim of this study is to examine the opinions of İbrahim Aşkî, known as an educator and author in the Ottoman and Republic Periods, on the issue of children's literature and education. Primary sources comprised Aşkî's works while secondary sources consisted of studies conducted about him in the study.

Aşkî's opinions on children's literature and education were presented as a result of the study. It was observed that his educational thoughts comprised both traditional and modern approaches. It was determined that Aşkî made his thoughts on literature concrete by virtue of the books he authored/wrote and these books were utilized as textbooks at various levels of education. Aşkî, authored his book named *Çocukların Şiir Defteri (Children's Poetry Book)* in the Second Constitutional Era when children's literature studies gained momentum thereby making an important contribution to the children's literature which was then in infancy period in our country. It can be said that he has aimed to bring children together with the aesthetic values of art and literature by writing this work. It is a fact that he has taken into

consideration the reality of children and their cognitive, linguistic, moral and social characteristics while doing this.

It was observed that the works authored through İbrahim Aşkî were not examined as a whole, as such, it was understood that all studied conducted/to be conducted without taking all of his works into account would be incomplete. Therefore, all of his original and translation works have been examined in our study. His entire works, all of which bearing a different value, have been tried to be examined through a holistic perspective.

Keywords: İbrahim Aşkî, Children's Literature, Child Education, Teaching, Literature.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	I
KABUL VE ONAY	II
ÖN SÖZ.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1. 1. Problem.....	10
1. 1. 1. Alt Problemler	10
1. 2. Araştırmanın Amacı.....	11
1. 3. Araştırmanın Önemi.....	11
1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	11
1. 5. Tanımlar.....	12

II. BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	13
2. 1. İBRAHİM AŞKÎ'NİN [TANIK] (1873-1977) HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	13
2. 1. 1. Hayatı.....	13
2. 1. 2. Edebî Kişiliği.....	18
2. 1. 3. Eserleri.....	26
2. 1. 3. 1. İbrahim Aşkî'nin Telif ve Tercüme Eserleri.....	26
2. 1. 3. 2. İbrahim Aşkî'nin Makaleleri.....	28
2. 1. 3. 1. 1. Birinci Seneye Mahsus Kıraat.....	29
2. 1. 3. 1. 2. İkinci Seneye Mahsus Kıraat	30
2. 1. 3. 1. 3. Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat	30
2. 1. 3. 1. 4. Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat	30
2. 1. 3. 1. 5. Beşinci Seneye Mahsus Kıraat	31
2. 1. 3. 1. 6. İlm-i Cebir.....	31
2. 1. 3. 1. 7. Mekteb Terbiyesi.....	32
2. 1. 3. 1. 8. İngilizceden Tercüme Numuneleri.....	32
2. 1. 3. 1. 9. Çocukların Şiir Defteri	34
2. 1. 3. 1. 10. Terakkî Kanunu ve Sebebi.....	35
2. 1. 3. 1. 11. Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz	36
2. 1. 3. 1. 12. Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları	38
2. 1. 3. 1. 13. Adedin Ruhîyatı ve Hesap Öğretmek Usullerine Tatbiki	39
2. 1. 3. 1. 14. Terbiye İşî.....	40
2. 1. 3. 1. 15. Amerikan Gizli Haber Almasının İstikbali	40
2. 1. 3. 1. 16. Âlem ve Dr. Einstein (The Universe and Dr. Einstein)	41

2. 1. 3. 1. 17. Tasavvuf.....	44
2. 2. İlgili Araştırmalar.....	46

III. BÖLÜM

3. YÖNTEM.....	48
3. 1. Araştırmanın Modeli	48
3. 2. Araştırmanın Kapsamı.....	49
3. 3. Verilerin Toplanması.....	50
3. 4. Verilerin Analizi.....	50

IV. BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM.....	53
4. 1. İBRAHİM AŞKÎ'NİN ÇOCUK EDEBİYATINDAKİ YERİ	53
4. 1. 1. Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları.....	56
4. 1. 2. Kıraat Kitapları	60
4. 1. 2. 1. İkinci Seneye Mahsus Kıraat.....	66
4. 1. 2. 2. Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat.....	81
4. 1. 2. 3. Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat.....	91
4. 1. 2. 4. Beşinci Seneye Mahsus Kıraat.....	102
4. 1. 3. Çocukların Şiir Defteri	113
4. 1. 3. 1. Çocukların Şiir Defteri'nin Biçimsel Özellikleri.....	115
4. 1. 3. 2. Çocukların Şiir Defteri'nin İçerik Özellikleri.....	118
4. 1. 3. 2. 1. Çocukların Şiir Defteri'nde Konu.....	118
4. 1. 3. 2. 1. 1. Dinî, Ahlakî ve Felsefî Unsurları Konu Alan Şiirler	121

4. 1. 3. 2. 1. 2. Millî Unsurları Konu Alan Şiirler	123
4. 1. 3. 2. 1. 3. Aile Sevgisini Konu Alan Şiirler	123
4. 1. 3. 2. 1. 4. Hayvanları Konu Alan Şiirler	124
4. 1. 3. 2. 1. 5. Tabiat ve Kozmolojiyi Konu Alan Şiirler	125
4. 1. 3. 2. 1. 6. Okul, İlim ve Çalışmayı Konu Alan Şiirler	127
4. 1. 3. 2. 1. 7. Oyun ve Eğlenceyi Konu Alan Şiirler	127
4. 1. 3. 2. 2. Çocukların Şiir Defteri'ndeki İletiler	127
4. 1. 3. 2. 2. 1. Dinî ve Ahlakî iletiler	129
4. 1. 3. 2. 2. 2. Millî Nitelikli İletiler	133
4. 1. 3. 2. 2. 3. Sevgi, Özlem ve Ölümle İlgili İletiler	134
4. 1. 3. 2. 2. 4. Hayvanları Konu Alan Şiirlerdeki İletiler	136
4. 1. 3. 2. 2. 5. Tabiat ve Kozmolojiyle İlgili İletiler	142
4. 1. 3. 2. 2. 6. Okul, İlim ve Çalışmayla İlgili İletiler	146
4. 1. 3. 2. 2. 7. Oyun ve Eğlenceyle İlgili İletiler	147
4. 1. 3. 2. 3. Çocukların Şiir Defteri'ndeki Kahramanlar/Karakterler	148
4. 1. 3. 2. 3. 1. Kahramanları İnsan Olan Şiirler	150
4. 1. 3. 2. 3. 2. Kahramanları Hayvan Olan Şiirler	153
4. 1. 3. 2. 3. 3. Kahramanları Tabiat ve Kozmik Unsurlardan Oluşan Şiirler	157
4. 1. 3. 2. 3. 4. Kahramanları Metafizik, Soyut ve Somut Varlık Olan Şiirler	159
4. 1. 3. 2. 3. 5. Kahramanları Nesne Olan Şiirler	161
4. 1. 3. 2. 4. Çocukların Şiir Defteri'nde Dil ve Anlatım	161
4. 1. 3. 2. 5. Çocukların Şiir Defteri'nde Resim	169
4. 2. İBRAHİM AŞKÎ'NİN ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ YERİ	174
4. 2. 1. Eğitim/Terbiye	176
4. 2. 2. Okul	179

4. 2. 3. Öğretmen	182
4. 2. 4. Öğrenci	188
4. 2. 5. Dersler.....	191
4. 2. 6. Devlet ve Eğitim İlişkisi.....	192
4. 2. 7. Okul Öncesi Eğitim.....	195
4. 2. 8. Anne-Baba ve Eğitim	200
4. 2. 9. Kadın ve Eğitim	202
4. 2. 10. Bedenî Eğitim.....	204
4. 2. 11. Akli Eğitim.....	207
4. 2. 12. Ahlaki Eğitim.....	208
4. 2. 13. Bilginin Mahiyeti.....	211
4. 2. 14. İlm-i İlâhî ve İlham'ın Eğitimdeki Yeri	213

V. BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	215
5. 1. Sonuç	216
5. 2. Öneriler	219
KAYNAKÇA	221

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, çocuğun ilk yıllarından başlayarak onların bütün dönemlerini kapsamaktadır. Edebiyatın bütün alanlarına ilişkin nitelikleri bünyesinde barındıran; ancak kendisine seçtiği hedef kitlenin özelliklerini, yetişkinler için yazılan edebî ürünlere göre daha fazla göz önünde bulunduran; hayata, ahlaka ve çocuğun gelişimine ait değerlere önem vererek bu özelliklerin ön plana çıkmasını sağlayan bir alandır.¹ Çocuk edebiyatında, çocuğun gelişiminde yazılı ve sözlü ürünlerin önemi büyüktür. Çünkü çocuklar, bu ürünler sayesinde hoşça vakit geçirirler, yaşamı tanımaya çalışırlar ve yaratıcı etkinliklere de yönelirler.²

Çocuk edebiyatının gelişim sürecini göz önünde bulundurursak, İslamiyet'ten Önceki Türk Edebiyatı daha çok sözlü kültüre dayanan, çocuklara mahsus bir edebiyatın olmadığı bir dönemdir. Yazılı edebiyatın gelişerek çocuk edebiyatında kullanılmaya başlanmasına kadar olan süreçte, sözlü kültür ürünleri etkin olarak varlığını sürdürmüştür. Bu sözlü edebiyat ürünleri, yazılı edebiyatın gelişimine kadar çocuk edebiyatının temel kaynağı olmaya devam etmiştir. Bu dönemde, çocuklara ait bir edebiyatın olmaması, çocukların önemsenmediği anlamına gelmez. Çünkü çocuk edebiyatını, edebiyatın diğer türlerinden “bıçakla kesilmiş gibi ayırmak” mümkün değildir. Bundan dolayı yetişkinlere hitap eden birçok edebiyat eserinin, aynı zamanda çocukların dünyasına da seslendiği bilinmektedir.³

¹ Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 18.

² Hüseyin Tuncer ve Mehmet Yardımcı, *Çocuk Edebiyatı*, MEB Devlet Kitapları, Ankara, 2000, s. 18.

³ Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003. s. 18.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte çocukların eğitimi önem kazanmış, çocuk eğitimiyle ilgili görüş ve düşünceler daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig*'te (1069), Kâşgarlı Mahmud *Dîvânü Lügati't Türk*'te (1074) çocuklara yönelik mesajlara yer vermiştir. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevi*'si (1273), Sadî Şîrâzî'nin *Gülistan* ve *Bostan*'ı zikredilmesi gereken ilk dönem eserlerindendir. 15. yüzyılın sonlarıyla 16. yüzyılın başlarında yazıya aktarıldığı tahmin edilen *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin çocuk eğitiminde önemli bir yeri vardır. Eserin giriş kısmında da özellikle bu duruma dikkat çekilmiştir: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez.”⁴ Zaten Fuad Köprülü, “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir kefesine, Dede Korkut'u öbür kefesine koysanız, Dede Korkut ağır basar” diyerek bu eserin Türk kültür tarihindeki önemini belirtmiştir.⁵

Klasik edebiyatımızda çocuklara yönelik yazılan eserlerin, daha çok öğüt verici mahiyette olduğu görülmektedir. Bu eserlerden Nâbî'nin *Hayriyye* (1701) ve Sümbülzâde Vehbî'nin *Lütfiyye*'si (1791), çocukların eğitimi için kaleme alınmış olup daha çok bir ahlak kitabı olarak değerlendirilebilir. Nâbî, *Hayriyye*'de oğluna öğütler verir, oğlunun yapması ve kaçınması gereken hususları ona söyler ve ahlaki yaşamla ilgili nasihatlerde bulunur. Sümbülzâde Vehbî'nin *Lütfiyye* adlı eserinde de Nâbî'nin eserinde olduğu gibi nasihatler öne çıkar. Söz konusu eserde Vehbî Mehmet Efendi, oğlu Lütfullah'ın hayatta başarılı olması ve doğru yolu izlemesi için gerekli uyarılarda bulunur.⁶ Her iki eser de dönemlerinin eğitim anlayışını göstermesi, zamanın değer yargılarını aktarması bakımından önemlidir ve geçmişin bir vesikası niteliğindedir.⁷

⁴ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkut'un Kitabı*, MEB Basımevi, İstanbul, 1973, s. XLVIII.

⁵ Selçuk Çıkla, Tanzimat'tan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler, *Hece* (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), 2005, Yıl: 9, S: 104-105, s. 96.

⁶ Hıfzı Toz, Çocuk Edebiyatı Tarihi, (Editör: Ömer Yılar ve Lokman Turan), *Çocuk Edebiyatı*, Ankara, Pegem Akademi, 2013, s. 225-252.

⁷ İbrahim Alaaddin [Gövsâ], Nâbî'ye Göre Terbiye, *Tedrisad Mecmuası*, 1341, no: 65, s. 141-151.

İbrahim Alaaddin [Gövsâ], Sümbülzâde Vehbî'ye Göre Terbiye ve Tahsil, *Tedrisad Mecmuası*, 1341, no: 64, s. 67-81.

Çocukların okuma ve dinleme ihtiyaçlarını karşılamak, çocukları eğitmek ve eğlendirmek için daha çok sözlü edebiyat ürünleri olan bilmece, masal, tekerleme, ninni, latife, efsane, destan ve halk hikâyeleri, Nasrettin Hoca Fıkraları, Karagöz ve meddah türündeki eserler ve etkinlikler çocuklara sunulmuştur.⁸ Fakat çocukların özel ilgilerini, okuma ihtiyaçlarını ve becerilerini öne çıkaran, başka bir anlamda çocuk gerçekliğine uygun ilk kitaplar, daha çok Tanzimat'tan sonra görülmektedir.

Tanzimat Dönemi'nde, dünya çocuk klasikleri arasında yer alan bazı eserler, tercümeler yoluyla çocuk edebiyatına kazandırılmıştır. Kayserili Doktor Rüştü'nün 1859 yılında *Nuhbetü'l Etfâl* adıyla yayımladığı eser, Türkçe ilk alfabe kitabı olması, çocuklar için fabllar ve hikâyeler içermesi bakımından önemlidir. Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'dan 1859'da tercüme ettiği *Telemak* adlı roman, öğüt verici niteliğinden dolayı çocuklara tavsiye edilmiştir. Şinasi'nin La Fontain'den yaptığı fabl tercümeleri, 1859'da *Tercüme-i Manzume* adlı eserinde yayımlanmıştır. Yine Şinasi'nin *Karakuş Yavrusu İle Karga Hikâyesi* ve *Arı ile Sivrisinek Hikâyesi* de önemlidir. Vakanüvis Lutfü, 1864 yılında Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* adlı eserini tercüme etmiştir. Recaizâde Mahmud Ekrem'in tercüme ettiği fabllarını yayımladığı *Naçiz* (1871) adlı eseri çocuklar için önemlidir. Ahmed Mithat Efendi, Fransızcadan özellikle La Fontaine'den fabllar, şiirler ve hikâyeleri; Ziya Paşa, J.J. Rousseau'nun *Emile*'i; Mahmud Nedim, 1872'de Jonathan Swift'in *Guliver'in Seyahatleri*'ni; Ahmet İhsan, Jules Verne'nin *Gizli Ada* ve *80 Günde Devriâlem*'i (1880) dilimize kazandırmışlar ve tercüme ettikleri eserlerde çocukların kolayca anlayabileceği bir dil kullanmışlardır. Mehmet Emin, 1883 yılında Jules Verne'nin *Dünyanın Merkezine Yolculuk*, 1887 yılında ise *Balonla Beş Hafta* adlı eserleri tercüme etmiştir.⁹ Bu dönemde çıkan bazı dergiler de çocuklar için birer mektep görevi görmüşlerdir. Bu konuda 1891-1897 tarihleri arasında çıkan *Mekteb* dergisi, okula yeni başlayan çocuklar için faydalı bir yayın olmuştur.¹⁰

⁸ Toz, a.g.e., 2013, s. 237.

⁹ Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003, s. 25.

¹⁰ Kemal Timur, *Mekteb Dergisi (I. Cilt, 1891-1892) (Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 1995, Diyarbakır.

Çocuk edebiyatına duyulan ilgi Tanzimat'tan itibaren giderek artmış, devam eden süreçte çocukları önceleyen telif eserlerin sayısı da ziyadeleşmiştir. Çocuk edebiyatına yönelimin arttığı dönemde daha başarılı, sadece çocuklara yönelik eserler kaleme alınmıştır. Ahmed Mithat Efendi'nin *Hâce-i Evvel* (1870) ve *Kıssadan Hisse* (1871) adlı eserleri, ilk çocuk kitapları arasında sayılmaktadır. Çaylak Tevfik'in 1883 yılında resimli olarak basılan *Nasreddin Hoca Fıkraları* da bu tür eserlerdendir. Daha sonra Recaizâde Mahmud Ekrem'in çocukluk anılarını derlediği *Tefekkür*'ü (1886) ve Muallim Naci'nin, sekiz yaşına kadar olan anılarına yer verdiği *Ömer'in Çocukluğu* (1890) adlı eserleri, çocuk dünyasını ve duyarlılığını yansıtan eserler olarak değerlendirilebiliriz. Bu eserlerden seçilen metinler, dönemin ilk ve orta dereceli okullarında okutulan ders kitaplarında yer almıştır.¹¹

Çocukların okuma alışkanlığı kazanmalarında, estetik zevk ve beğenilerinin oluşmasında çocuk gazete ve dergilerinin önemli bir yeri vardır. Masal, fıkra, bilmece, resim, fotoğraf, karikatür, öğretici ve eğlendirici yazılar, çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmak ve onların okuma becerisini geliştirmek için en etkili materyallerdir. Çocuklara yönelik süreli yayınların da Tanzimat Dönemi'nde başladığı görülmektedir. 1869 yılında *Mümeyyiz* adlı ilk çocuk dergisi yayımlanmıştır. Bu dergi, mahalle mekteplerinde okuyan çocukların durumunu göz önünde bulundurarak sade bir dille yazmayı ilke edinmiştir. Derginin her sayısında çocuklar için haberler, bilmece, roman tefrikaları ve ahlaki yazılar yer almıştır. 49 sayı yayımlanan dergi, 1870 yılında kapatılmıştır. Bu tarihten itibaren çocuk dergilerinin sayısında bir artış gözlenir. Bu dergilerden ikincisi, 1875'te çıkarılmaya başlanan *Hazine-i Etfâl*'dir. 1 sayı yayımlanıp kapatılan bu dergiden sonra, 1875'te *Sadâkat* yayın hayatına başlamış ve 6 sayı yayımlanmıştır. En uzun süre hizmet veren dergi ise 1896 yılında yayımlanmaya başlayıp 1908 yılına kadar 626 sayı yayımlanan *Çocuklara Mahsus Gazete*'dir. Çocukları ahlaklı ve bilgili bir biçimde yetiştirmeyi gaye edinmiş, bol resimli, haftalık yayımlanan bir gazetedir. Bu gazetede hikâyelere, masallara, şiirlere ve toplumu ve insan sağlığını ilgilendiren yazılara yer verilmiştir. *Çocuk Bahçesi* ise çocukların ahlakını güzelleştirmeye ve

¹¹ Şener Demirel, Çocuk Edebiyatı, (Editör: Şener Demirel), *Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı*, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s. 68.

düşüncelerini aydınlatmaya yardımcı olmak için 1904 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Bir yıl yayın hayatında kalan bu gazetede hikâye, masal, piyes gibi türlerin yanında fıkralar ve bulmacalar da yer almıştır. Ahlaki ve öğretici yazıların yayımlanmasına önem veren gazetede hiç resme yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.¹²

Cumhuriyet öncesinde yayımlanan diğer gazeteler/dergiler, yayımlanma tarihleri ve kaç sayı yayımlandıkları hakkında şu bilgiler verilebilir: *Ayîne* (1875, 41), *Tercümân-ı Hakikat* (1880, 26), *Aile* (1880, 3), *Bahçe* (1880, 40), *Mecmua-i Nevresidegân* (1881, 4), *Çocuklara Arkadaş* (1881, 12), *Çocuklara Kıraat* (1881, 18), *Vasıta-i Terakkî* (1882, 4), *Etfâl* (1886, 23), *Numûne-i Terekki* (1887, 9), *Debistân-ı Hired* (1887, 1), *Çocuklara Talim* (1887, 9), *Mekteb* (1891-1897), *Çocuklara Rehber* (1897, 166), *Çocuk Bahçesi* (1905, 43), *Musavver Küçük Osmanlı* (1909, 3), *Mekteblilere Arkadaş* (1910, 14), *Çocuk Dünyası* (1913, 94), *Ciddî Karagöz* (1913, 3), *Çocuk Yurdu* (1913, 7), *Mektebli* (1913, 19), *Talebe Defteri* (1913, 68), *Çocuk Duygusu* (1913, 61), *Türk Yavrusu* (1913, 2), *Çocuklar Âlemi* (1913, 10), *Kırlangıç* (1913, 3), *Çocuk Bahçesi* (1914, 21), *Çocuk Dostu* (1914, 13), *Mini Mini* (1914, 7), *Küçükler Gazetesi* (1918, 8), *Hür Çocuk* (1918, 3), *Haftalık Çocuk Gazetesi* (1919, 8), *Lâne* (1919, 3), *Hacıyatmaz* (1920, 1), *Bizim Mecmua* (1922, 74), *Yeni Yol* (1923, 113), *Musavver Çocuk Postası* (1923, 18), *Çıttı Pıttı*'dır (1923, 4).¹³

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte çocuk edebiyatı daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Ali Nusret, çeşitli dergilerde çocuk edebiyatını konu alan ve çocuk edebiyatının önemini anlatan yazılar kaleme almıştır.¹⁴ Edebiyatımızda çocuk şiirlerine yönelik artan ilginin başlangıcında, İstanbul Dârülmuallimîn Müdürü Satı [el-Husrî] Bey'in büyük çabaları yer almaktadır. 1910 yılında, Maârif Nezâreti tarafından yayımlanmaya başlayan *Tedrisat-ı İptidaîye Mecmuası*'nın ilk sayısında eğitim ve öğretimde çocuk şiirlerine, şarkılarına ihtiyaç olduğunu belirterek şairleri

¹² Ebru H. T. Aslışen, Edebi Türler Açısından Çocuk Edebiyatı, (Editör: Mübeccel Gönen), *Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Edebiyatı* (5. Baskı), Ankara, Eğiten Kitap, 2019, s. 143.

¹³ İsmet Kür, *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s. 555.

¹⁴ Ali Nusret, Edebiyât-ı Etfal 1-2, *Makalât-ı Tarihiyye ve Edebiyye*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328, s. 77-99.

göreve çağırılmıştır.¹⁵ İbrahim Alaaddin [Gövsa] 1911'de *Çocuk Şiirleri*'ni, Ali Ulvi [Elöve] 1912'de *Çocuklarımıza Neşideler*'i yazıp yayımlamışlardır. Satı Bey 1912'de *Çocuklarımıza Neşideler*'e yazdığı sunuş yazısında çocuk edebiyatının önemine değinmiş, çocuklar için yazılan eserlerin eksikliğinden bahsetmiştir.¹⁶ Tevfik Fikret, 1914 yılında *Şermin*'i kaleme almıştır. İbrahim Aşkî [Tanık], 1910 ile 1915 yılları arasında yazdığı şiirleri 1917 yılında *Çocukların Şiir Defteri* adıyla yayımlamıştır. Celal Sahir [Erozan] ve Mehmed Asım [Us] birlikte 1918 yılında *Müntehab Çocuk Şiirleri*'ni oluşturmuşlardır. Ali Ekrem [Bolayır] 1917'de *Çocuk Şiirleri*'ni, 1923'te ise *Şiir Demeti*'ni, Mehmed Fuad [Köprülü] 1922'de *Mekteb Şiirleri*'ni yazmıştır. Bu dönemde “çocuk edebiyatı” kavramını kullanan isimlerden biri de *Tedrisat Mecmuası*'nın 48 ve 50. sayılarında yayımlanan *Çocuk Edebiyatı* başlıklı yazısıyla İbrahim Alaaddin olmuştur. Dönemin Maârif Nazırı Ahmet Cevad'ın [Emre] kaleme aldığı, anaokullarına yönelik bir çalışma olan *Çocuklara Hikâye Anlatmak Sanatı* (1917) adlı eser çocuk edebiyatı için önemlidir.¹⁷ Yine bu dönemde Ziya Gökalp, *Kızıl Elma* (1915), *Yeni Hayat* (1918) ve *Altın Işık*'ı (1923) yazmıştır. Aka Gündüz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Enis Behiç gibi isimler çocuklara millî ve manevi değerleri aşlamak ve çocuklarda dil bilincinin oluşmasını sağlamak için, çocuklara hitap eden şiirler kaleme almışlardır.¹⁸

Aşkî'nin eğitimle ilgili düşüncelerinin niteliğini ve içeriğini anlamak için ilk olarak yaşadığı dönemin temel eser, isim ve görüşlerine değinmemiz gerekir. Öncelikle bilinmesi gereken bu eserler ve düşünceler, içinde bulunulan dönemle ve kısmen siyasi iradenin temel yönelimleriyle yakından ilgilidir. Türkler Müslüman olduktan sonra eğitim, özellikle Karahanlılar ve Gazneliler döneminde gelişmiştir. Karahanlılar döneminde yetişen özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ, İlk Çağ Yunan düşüncesinden aldıkları bilgileri İslam kültürüyle birleştirip *özgün bir eğitim* anlayışı ortaya koymuşlardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't Türk* adlı eseri de eğitim tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü

¹⁵ Satı [el-Husrî], *Şiir ve Mûsiki, Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 1325, S. 1, s. 32-38.

¹⁶ Ali Ulvi, *Çocuklarımıza Neşideler*, Satı [el-Husrî], Tanin Matbaası, İstanbul, 1328, s. 3-9.

¹⁷ Çıkla, a.g.e., 2005, s. 102.

¹⁸ Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003, 25.

eser, dil eğitiminden çocuk yetiştirmeye, gelenek göreneklerden eğlence unsurlarına varıncaya kadar pek çok konudan bahsetmektedir. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* adlı eserinde çocuk yetiştirmenin ebeveynlere yüklediği sorumluluklara değinmiştir. Edib Ahmed Yüknekî, *Atabet'ü-l Hakâyık*'ta nasihatlerle İslamî esasları öğretmeye çalışmıştır.

Selçuklular dönemindeki örgün eğitim uygulamalarında Gazâlî ekolünün ön plana çıktığı ve bu anlayışın medrese üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu dönemde, eğitim kurumlarının devlet yöneticileriyle ilişkisinin artması ve eğitimin sivil karakterinin zayıflaması söz konusudur. Bir anlamda eğitim kurumları, devlete memur yetiştiren, devletin ideolojisini koruyan ve sürdüren bir işlev görmeye başlamıştır. Büyük Selçuklulardan Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına uzanan süreçte Nizâmü'l-Mülk, Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî, Âşık Paşa ve Nasreddin Hoca gibi isimler, yaygın ve örgün eğitim anlayışını önemli ölçüde etkilemişlerdir. Özellikle Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevi*'si (1237), çocukların gelişim sürecinde birtakım değerleri kazanmaları bakımından önemlidir. Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülüstan* ve *Bostan* adlı eserlerinde çocuk eğitime ait görüşlere yer vermiştir. Sadi, manzum ve mensur parçalardan oluşan bu eserinde, eğitimin küçük yaşlarda verilmesini önermiştir.¹⁹

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde eğitim, sıbyan mektebinde başlar sonra medrese ile devam ederdi (erkekler için). Bunların dışında, İslamın tasavvufi yorumunu ön planda tutan tekke ve zaviyeler de bulunmaktaydı. İlmin ve eğitimin sufi yorumunun yapıldığı bu yerlerde eğitimden beklenen, öncelikle kişinin kendisini tanıması ve sonrasında hakikati, Allah'ı tanımasına vesile olmasıdır. Çünkü İslamda dinî eğitim ile ibadet birbirinden ayrı düşünülmediği için herhangi bir tekke veya zaviyede bulunan bir kimse (şeyh) burada çeşitli dinî dersler verebilirdi.²⁰ Günümüz ifadesi ile yaygın eğitim kurumlarından biri olarak isimlendirebileceğimiz tekkelerde, eğitim sırasında okutulan edebî ve ahlaki nitelikte bazı eserler söz konusudur. Örnek olarak Keykâvus'un *Kabusnâme*'sini, Amasyalı Hüseyinoğlu

¹⁹ İbrahim Alaaddin [Gövsâ], Terbiye Nokta-i Nazarından Gülüstan, *Tedrisad Mecmuası*, 1341, no: 64, s. 67-81.

²⁰ Ziya Kazıcı, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 60.

Ali'nin *Tarikü'l-Edeb*'ini,²¹ Kınalızâde Ali'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sini²² zikredebiliriz. Bunun yanında Kâtip Çelebi, İslamî ilkelere bağlı olarak görüşlerini ortaya koymuş, Gelibolulu Mustafa Ali, Koçi Bey ve Naîmâ genel olarak eğitimin aksayan kısımlarına işaret etmişlerdir. Ayrıca Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'si, halk arasında çokça okunması sebebiyle eğitim alanında da klasik eserlerden biri olarak değerlendirilebilir.²³

Modern dönemlere geldiğimizde eğitim, ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren bir unsur olduğu için, Tanzimattan sonra, özellikle de II. Meşrutiyetten itibaren eğitim sistemi modernleşmeye başlamış, gecikmişliğin etkisiyle eğitim alanındaki düzenlemelerin sonu da gelmemiştir. Osmanlı Devleti'nde modern anlamdaki eğitim, askerî alanda Mühendishâne-i Bahrî Hümâyûn ile 1773'te başlamıştır. Bu kurumda matematik, geometri, Fransızca, İngilizce gibi deneysel ve teorik bilgilerin okutulması söz konusudur. Bunu diğer askerî eğitim kurumlarının açılması izlemiştir. Aşkî de Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne'de eğitim görmüş ve devamında bu okullarda görev yapmıştır.²⁴

Aşkî'nin görev yaptığı idadi (lise) seviyesindeki okullar, bürokrasinin eğitilmiş eleman ihtiyacını karşılamada bir araç vazifesi gördüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin kültürel değerlerine, düzen ve maddi ilerleme gibi modernist düşüncelere aşına, yerel seçkinler tabakasının oluşmasında da işlevsel bir göreve sahip olmuştur.²⁵ Bu noktada müfredat programlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz.²⁶ Çünkü eğitimin memur yetiştirme görevi, dünyevi ve pragmatik eğilimleri ön plana çıkarmayı

²¹ Mehmet Şeker, *Fatih Devri Osmanlı Müelliflerinden Ali b. Hüseyin el-Amasi ve Tariku'l Edeb'i*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2002, s. 16.

²² Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2019.

²³ Mustafa Gündüz (Haz.), *Osmanlı Eğitim Mirası: Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler* (2. Baskı), Doğubatı Yayınları, Ankara, 2015, s. 40-57. bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (6. Baskı), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 1997, İstanbul, s. 72-117.

²⁴ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (2. Baskı), (Çev. Osman Yener), İletişim Yayınları, İstanbul: 2015, s. 43-44.

²⁵ Somel, a.g.e., 2015, s. 160.

²⁶ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi* (6. Baskı), Pegem Akademi, 2015, Ankara, s.168.

gerektirmiştir.²⁷ Bu çerçevede devlete hizmet verebilecek yeteneklere sahip genç bir nesil yetiştirmek amaçlanmıştır.²⁸

Eğitim alanındaki belirttiğimiz bu değişimin izlerini kısaca şu şekilde ifade edebiliriz: Osmanlı'da Tanzimat sonrası modern anlamda açılan eğitim kurumları, önce askerî alanda görülmüş, daha sonra devletin ihtiyaç duyduğu mesleklerde, uzman ihtiyacını karşılamak üzere çeşitlendirilmiştir. Eğitimdeki bozulmalar bu yenileşmeyi bir anlamda zorunlu hâle getirmiştir. Bu eğitim kurumları oluşturulurken döneme uygun yeni bir eğitim anlayışı, müfredat ve öğretmen modeli de belirlenmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı yeni açılan okullarda, Batı pedagoji teknikleri seçilerek alınmıştır. 1857'de kurulan Maârif Nezâreti, 1869'da Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin yayımlanmasıyla işlevsellik kazanmıştır. Sıbyan mektepleri, geleneksel eğitime devam ederken, rüştiye mekteplerinde ilk değişiklikler ortaya konulmaya başlanmıştır. Askerî ve mesleki-teknik yükseköğrenim kurumlarına ortaöğretim seviyesinde öğrenci hazırlayan ilk idadiler, 1845'te İstanbul ve Bursa'da açılmıştır. 1884'ten sonra yaygınlaşan idadiler; vilayetlerde yedi, sancaklarda beş sınıftan oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca idadilerden yatılı olanlar yedi yıl, yatılı olmayan ve sadece gündüz eğitimi görenler ise beş yıl eğitim vermişlerdir.²⁹ Askerî idadiler, sivil idadilere nazaran daha uzun süre eğitim vermiştir. İptidai, rüştiye ve idadi mekteplerinde okutulacak kitapların Maârif Nezâreti tarafından belirlenmesi de önemlidir. Bu durum aynı eğitim kurumlarının büyük ölçüde birleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca idadilerde okutulan derslere ve öğrencilerin geldiği toplumsal kesime bakıldığında, idadilerin rüştiyelere nazaran daha modern ve seküler bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Aşkî'nin, 1908'den sonra İngiltere'nin bahriye eğitim ve öğretim sistemini temele alarak Mekteb-i Bahriye'de uygulamasını, bunun sebeplerinden biri olarak gösterebiliriz.

²⁷ Somel, a.g.e., 2015, s. 213.

²⁸ Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları: İctihad, Sebilü'r-Reşad ve Türk Yurdu'nda Toplumsal Tezler*, Lotus Yayınları, Ankara, 2007, s. 41.

²⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (6. Baskı), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997 s. 201-202.

Bu bölümde; araştırmanın problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın sınırlılıkları ve tanımlar yer almaktadır.

1. 1. Problem

- İbrahim Aşkî'nin çocuk edebiyatındaki yeri nedir?
- İbrahim Aşkî'nin çocuk eğitimiyle ilgili görüşleri nelerdir?

1. 1. 1. Alt Problemler

- İbrahim Aşkî'nin telif ve tercüme eserlerinin içeriği nelerdir?
- *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları*'nın edebiyatımız için önemi nedir?
- İbrahim Aşkî'nin hazırlamış olduğu kıraat kitaplarının okuma eğitimi açısından önemi ve işlevi nedir?
- İbrahim Aşkî'nin kıraat kitaplarının temel konuları nelerdir?
- İbrahim Aşkî'nin kıraat kitaplarının genel olarak çocuk edebiyatı ve eğitimine katkıları nelerdir?
- İlk dönem çocuk şiir kitapları arasında, *Çocukların Şiir Defteri*'nin yeri nedir?
- *Çocukların Şiir Defteri*, çocuk kitaplarında bulunması gereken özellikleri taşıyor mu?
- İbrahim Aşkî'nin eserlerinin eğitimdeki işlevi nedir?
- İbrahim Aşkî'nin çocuk eğitimi ile ilgili görüşlerinin temelleri nelerdir?
- İbrahim Aşkî'nin edebiyat ve eğitim anlayışının özgün yönleri nelerdir?

1. 2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; İbrahim Aşkî'nin hayatı, edebî kişiliği, eserleri hakkında bilgi vermek, Meşrutiyet Dönemi'nde ders kitabı olarak okutulan eserlerinin sahip olduğu özellikleri ortaya koymaktır. Böylelikle onun çocuk edebiyatı ve çocuk eğitimindeki yerini belirlemektir.

1. 3. Araştırmanın Önemi

Eserlerinin büyük bir kısmını II. Meşrutiyet Dönemi'nde yazmış olan Aşkî'nin, edebiyat ve eğitimle ilgili görüşlerinin ana hatlarıyla ortaya konulmasıdır. Aşkî'nin eğitimle ilgili görüşlerinin yer aldığı ve edebiyatla ilgili eserlerinin genel bir değerlendirmesini içeren herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, Aşkî'nin basılı olan eserlerinin tamamı incelenerek, çocuk edebiyatı ve eğitimi hakkındaki görüşlerinin ortaya konulması bakımından önemlidir. Bu anlamda araştırmamızın kendisinden sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Aşkî'nin ders kitabı olarak hazırladığı; *İkinci Seneye Mahsus Kiraat* (1313 ve 1318), *Üçüncü Seneye Mahsus Kiraat* (1313), *Dördüncü Seneye Mahsus Kiraat* (1313), *Beşinci Seneye Mahsus Kiraat* (1313), *Çocukların Şiir Defteri* (1333), *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları* (1340) ve eğitim alanında yazdığı; *Mekteb Terbiyesi* (1330) ile *Terbiye İşî* (1940) adlı eserlerindeki konular ve metinlerle sınırlıdır.

1. 5. Tanımlar

Çocuk, iki yaşından ergenlik çağına kadar büyüme dönemi içinde bulunan insan yavrusu; henüz ergenlik dönemine erişmemiş kız ve erkek olarak tanımlanmaktadır.³⁰

Edebiyat; duygu, düşünce ve hayallerin, söz ve yazı halinde, güzel ve etkili bir şekilde anlatılması sanatıdır.³¹

Çocuk Edebiyatı; çocuğun, hayal dünyasına hitap eden, kelime hazinesine uygun, ana dilini geliştirebilecek özellikte, psiko-sosyolojik gelişimine katkı sağlayan, severek dinlediği/okuduğu, zevk aldığı yazılı ve sözlü ulusal ve evrensel değerler içeren, estetik bir boyut taşıyan edebiyat ürünleridir.³²

Eğitim; en geniş anlamıyla, çocuk olsun yaşlı olsun, insanlarda sosyal hayata ve çağa uygun tutum ve davranış değişikliği sağlamaktır³³ veya genel olarak ifade edersek bir önceki kuşağın sahip olduğu değerlerin bir sonraki kuşağa aktarılmasıdır.

³⁰ Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003, s. 13.

³¹ TDK *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

³² Fahri Temizyürek, *Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Önemi. TÜBAR*, 2003, 8, 161-167.

³³ Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim*, Engin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 1.

II. BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2. 1. İBRAHİM AŞKÎ'NİN [TANIK] (1873-1977) HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2. 1. 1. Hayatı

İbrahim Aşkî [Tanık]³⁴ H. 1290/M. 1873'te³⁵ Kırmırlı bir aileye mensup olan Hacı Osman ve Selime Hanım'ın oğlu olarak Dobruca/Mecidiye'de dünyaya gelmiştir.³⁶ Aşkî'nin babası, akrabalarıyla birlikte Kırım Savaşı (1855) sonrasında Sivastopol yakınlarındaki Gözleve'den³⁷ İstanbul'a göç etmek istemiş fakat dönemin hükümeti, aileyi günümüzde Romanya sınırları içinde bulunan Dobruca ovasının Mecidiye şehrine iskân etmiştir. Aşkî'nin doğumundan kısa süre sonra ailesi

³⁴ Sonraki kısımlarda "Tanık" soyadı kullanılmayacaktır.

³⁵ İbrahim Aşkî'nin doğum tarihi ve yeri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Fahri Çoker eserinde İbrahim Aşkî'nin 1874 yılında İstanbul Kocamustafapaşa'da doğduğunu belirtmiştir. Fahri Çoker, *Deniz Harp Okulumuz 1977*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara 1994, S. II, s. 42-43. Fakat biz Yarbağ'ın İbrahim Aşkî ile yapmış olduğu röportajında verilen doğum tarihi ve yerinin (1873 Dobruca/Mecidiye) doğru olduğu kanaatindeyiz. Cengiz Yarbağ, 94 Yaşında Dinç Bir Denizci İbrahim Aşkî, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl 3, 1(6), 1 Temmuz, 1967, s. 32-35.

³⁶ Cengiz Yarbağ, a.g.m., s. 32-35.

³⁷ Yusuf Turan Günaydın, Örnek Hayatlar, Ahlakçı Bir Edebiyat Hocası: İbrahim Aşkî Tanık (1873- 1977), *Diyanet Aylık Dergi*, Nisan 2013, S. 268, s. 68.

İstanbul'a dönmüştür. Aşkî'nin Hasan, Gülsüm, Hatice ve küçük yaşta evlenip ölen bir kız kardeşiyle birlikte dört kardeşi vardır.³⁸

Aşkî'nin ailesi, doğumundan birkaç yıl sonra İstanbul'a gelip Fatih/Kocamustafa semtine yerleşmiştir. Aşkî, eğitim hayatına mahalle mektebinde başlamış, ardından Tophane Fevziye Rüşdiyesini (ortaokul) bitirmiştir.³⁹ Bununla birlikte zahire tüccarı olan babası Hacı Osman Efendi, “eğer oğlum okursa ileride katip olur ve rüşvet alır” endişesiyle okumasına hiç sıcak bakmamıştır. Babasının genç yaşta vefatı üzerine, Bahriye subayı olan yakınlarından birinin yönlendirmesiyle 1885'te Mekteb-i Bahriye-i Şahâne'ye (Deniz Harp Okulu) kaydolmuştur.⁴⁰ Arapça, Farsça, geometri, riyaziye (matematik) gibi birçok derste üstün başarı gösteren Aşkî, 1891'de “Makine Teğmeni” olarak buradan mezun olmuştur.⁴¹

Mekteb-i Bahriye-i Şahâne'de öğrenciyken şiir yazan Aşkî'ye matematik hocası “Aşkî” nisbesini vermiş⁴² ve bu tarihten itibaren İbrahim Aşkî olarak anılmaya başlanmıştır. Soyadı Kanunu'ndan (1934) sonra “Tanık” soyadını almış ve “İbrahim Aşkî Tanık” olarak anılmaya başlanmıştır.

Mekteb-i Bahriye'den mezun olduktan sonra, donanmada farklı görevlerde bulunan Aşkî, iki yıl sonra, bitirdiği okulda matematik öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Aşkî, yedi yıl süren görevi sırasında mühendislik öğrenimini tamamlamış, daha sonra tersanedeki makine resimhanesinde ardından o zamanlar Bahriyenin yönettiği Ereğli Kömür İşletmesi'nde göreve başlamıştır. 1907 yılına kadar bu göreve devam eden Aşkî, ardından Bahriye Mektebi'ne Yüzbaşı olarak geri dönmüştür. Bu görevi sırasında padişahın aleyhinde konuşmakla itham edilmiş, bundan dolayı Divan-ı Harp'te yargılanmış ve aldığı ceza gereği Çadır Köşkü'ne

³⁸ Mehmet Özdemir, İbrahim Aşkî Tanık, *Çocukların Şiir Defteri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 7.

³⁹ İhsan Işık, İbrahim Aşkî Tanık, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi* (8. Cilt) Resimli ve Metin Örnekli, Elvan Yayınları, Ankara, 2006, s. 3402.

⁴⁰ Şener Demirel, *İbrahim Aşkî (Tanık) ve Çocukların Şiir Defteri*, Medipres Yayıncılık, Malatya, 2010, s. 2.

⁴¹ Özdemir, a.g.e., 2011, s. 8.

⁴² Demirel, a.g.e., 2010, s. 2.

hapsedilmiştir. Tutuklandıktan sonraki birkaç hafta içinde suçsuz olduğu anlaşılmış ve okuldaki görevine geri dönmüştür.⁴³

Aşkî, babasının ölümüyle birlikte ailenin içine düştüğü maddi sıkıntıların aşılması için uzun süre İngilizceden tercümeler yapmış, belki de bu sebeple geç evlenmiştir. 1910 yılında 37 yaşında iken Melami Şeyhi Şeyh Terlikçi Salih Efendi'nin dergâhında tanıştığı Hacı Mustafa Bey'in kızı, 14 yaşındaki Fatma Memmune Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten üç erkek, iki kız toplam beş çocukları olmuştur. İlk çocukları Nurullah, beş yaşlarında iken 1918 yılındaki İspanyol gribi salgınında ölmüştür. İkinci çocukları Ahmet Cemalettin, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümünü bitirmiş, 75 yaşında kalp krizinden vefat etmiştir. Üçüncü çocukları, Rıfat Yalkın'ın eşi Hatice Mefharet Yalkın'dır. Dördüncü çocukları olan İsmail Fuad ise İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümü mezunu olup Deniz Albaylığından emekli olmuştur. Son çocukları ise merhum Memduh Güzaltan'ın eşi Zeliha Melahat Güzaltan'dır. Dış Hekimi olan Zeliha Melahat, 2008 yılında vefat etmiştir.⁴⁴

Aşkî, dönemin önde gelen asker ve devlet adamlarından olan İttihat ve Terakkî Cemiyeti kurucusu ve üyelerinden Enver Paşa, Talat Paşa, Mithat Paşa, Rauf Bey'i yakından tanımış ve Rauf Bey'e karşı büyük bir hayranlık duymuştur. Dönemin önemli kişilerinden Cemal Paşa ile Almanya'dan alınan Barbaros ve Turgus Reis zırhlılarının Yunanlılarla yapılan İmroz muharebesindeki top atışlarındaki isabetsizliklerin üzerine zırhlıların teknik olarak yetersiz olmasıyla ilgili ciddi tartışmalara girmiş, yetersizliği bilinen gemilerin alınmasında büyük bir suç işlendiği iddiasında bulunmuştur.⁴⁵

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Deniz Kuvvetleri'nin ıslahı için o zaman Kd. Yüzbaşı olan Aşkî, İngiltere'ye gönderilerek Greenwich Bahriye Mektebi'nde incelemeler yapmış, hazırlamış olduğu raporu döndüğünde Bahriye Nezâreti'ne

⁴³ Özdemir, a.g.e., 2011, s. 8.

⁴⁴ Özdemir, a.g.e., 2011, s. 9. Şener Demirel'in 2010 yılında röportaj yaptığı İbrahim Aşkî'nin dördüncü çocuğu İsmail Fuad Tanık, İBB'nin Hürriyet gazetesinde verdiği ilana göre 26 Ağustos 2016 tarihinde vefat etmiştir.

⁴⁵ Demirel, a.g.e., 2010, s. 4.

teslim etmiştir. Kurulan komisyonda Aşkî’de görev almış ve alınan kararların uygulanması için 1911’de kendisinin yönetiminde Tedrisât-ı Bahriye Müdürlüğü kurulmuştur.⁴⁶ Böylece Aşkî, uzun yıllar öğretmenlik yaptığı kurumun programını belirleyen isimlerden biri olmuştur.

İttihat ve Terakkî liderleriyle yakın ilişki içerisinde olan, ancak zamanla oluşan derin görüş ayrılığı nedeniyle onlarla bağını koparan Aşkî, 1912 yılında kurulan ve kurucuları arasında Kurmay Binbaşı Gelibolulu Kemal (Şenkıl), Kurmay Kolağası Kastamonulu Hilmi, Süvari Kaymakamı Recep ve Yüzbaşı Kudret’in bulunduğu *Halaskâr Zâbitân Grubu* içinde yer almıştır.⁴⁷ *Halaskâr Zâbitân Grubu*’nun gizli bir ihtilal komitesi olarak kurulması planlanmış fakat istenildiği gibi bir dernek boyutu kazanamamıştır. Çeşitli bunalımları olan bu gizli grup, bir dönem bazı olayların ortaya çıkışında etkili olmuşsa da zamanla gücünü kaybetmiş ve 1913 yılından sonra etkisi ortadan kalkmıştır.⁴⁸

1912-1913 yılları arasında donanma gemileri için ısıldak almak amacıyla İngiltere’ye gönderilen İbrahim Aşkî, burada rahatsızlanmış ve bir süre hastanede yatmak zorunda kalmıştır. Tedavi sürecinden sonra yurda dönmüş ve görevine devam etmiştir.⁴⁹ Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Paşa tarafından 14 Nisan 1327’de

⁴⁶ Fahri Çoker, *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara, 1994, s. 122. Mustafa Şanal ve Timur Demir, Heybeliada Bahriye Mektebi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, *BELLETEN*, 2012, 76 (275), s. 167-206.

⁴⁷ “Halaskâr Zâbitân Grubu 1912’nin Mayıs ve Nisan aylarında teşekkül etmeye başlamış ve faaliyetleri Temmuz ayında ortaya çıkmıştır. Erkân-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal (Şenkıl) Bey, Erkân-ı Harp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey ve Yüzbaşı Kudret Bey’den olan gruba Rosinyol Hüsnü, Teğmen Hasan Ali ve Tevfik Bey de dahildi. Rıza Nur, Mahir Said ve Kemal Mithat Beyler ve o dönemde Bahriye Binbaşısı olan İbrahim Aşkî Bey de bu harekete katılmıştı. Bunların dışında birçok sivil ve asker kökenli şahsın da harekete iştirak ettiği bilinmektedir. Aşkî’nin dolaylı da olsa Melâmî Şeyhi Şeyh Salih Efendi’nin yönlendirmesiyle Halaskâr Zâbitân hareketi içerisinde yer almış olabileceği düşünülebilir.” Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1987, s. 199. Demirel, a.g.e., 2010, s. 3.

⁴⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 336.

⁴⁹ Demirel, a.g.e., 2010, s. 4.

(1912) Binbaşılığa ataması yapılan Aşkî, buradaki görevinden 27 Mart 1330'da (1914) emekliye ayrılmıştır.⁵⁰

Aşkî'nin okuldaki öğretmenlik görevi, Binbaşılıktan emekli oluncaya kadar “öğretmen subay” olarak devam etmiştir. Deniz Lisesi ve Harp Okulu çevresinde mesleğinde gayet ciddi ve taviz vermeyen bir kişiliğe sahip, “Hak geçirmeyen”, “değerli ve özel konuşma üslubuna sahip bir öğretmen”⁵¹ olarak tanınan Aşkî, Mekteb Nazırı Hüsnü Paşa'nın oğlunu iki yıl üst üste matematikten sınıfta bırakınca, Hüsnü Paşa'nın isteğiyle zamanın Bahriye Nazırı Cemil Paşa vasıtasıyla istifaya zorlanmıştır. Bu baskıya dayanamayan Aşkî, daha binbaşılığının ilk yıllarında çok sevdiği üniformasından, yirmi iki yıllık hizmetinin sonunda, kırk yaşlarında emekliye ayrılmak zorunda bırakılmıştır.⁵²

Aşkî'nin, zorunlu emekliye ayrılmasından bir süre sonra sivil olarak matematik ve edebiyat öğretmenliği yapmasına izin verilmiştir. Aşkî, böylece çok sevdiği mesleğine geri dönmüştür.⁵³ Göreve dönüşü ve öğretmenlik hayatı, ikinci kez emekli olacağı 72 yaşına yani 1945 yılına kadar devam etmiştir. Aşkî, emekli olduktan sonra da Heybeliada'dan ayrılmamış, burada Deniz Harp Okulu'nun yakınında, bugün kendi adıyla anılan sokaktaki evinde oturmaya devam etmiştir.⁵⁴ “Bu okuldaki törenlere yıllarca ‘en eski bahriyeli’ olarak katılmıştır.”⁵⁵

⁵⁰ Yusuf Turan Günaydın, İbrahim Aşkî'nin Fuzûlî'yi Bir Sûfi Olarak Ele Alan Risalesi, *Millî Eğitim Dergisi*, Güz 2008, S.180, 261-288. Özdemir, a.g.e., 2011, s. 8.

⁵¹ Şemsi Bargut, *Bir Plesisor'un Bahriye Anıları*, t.y. y.y., s. 25-26.

⁵² Özdemir, a.g.e., 2011, s. 9. Fakat olayın gerçekleşmesi diğer bir kaynakta şu şekilde anlatılmaktadır: “İbrahim Aşkî ders verdiği sınıflardaki başarısız öğrencilerinden birine “niçin çalışmıyorsun?” diyerek çıkışır ve onu azarlar. Çocuk da “Benim babam Harbiye Nazırı, bana bir şey yapamazsınız, bana laf söyleyemezsiniz” diyerek hocasına karşı çıkar. İbrahim Aşkî bu cevaba çok sinirlenir, öğrenciyle sorun yaşar hem de öğrenciye zayıf not vererek onu cezalandırır. Bu olay üzerine İbrahim Aşkî, Bakanlık tarafından Mersin Çarkçı Mektebi'ne sürgün edilir. Çocuk ise aldığı bu zayıf nottan dolayı subay olarak mezun olamaz; ancak Padişahın iradesi ile sonradan subay olur.” Demirel, a.g.e., 2010, s. 4-5.

⁵³ Şemsi Bargut'un yazmış olduğu anılarına göre 1933 yılında Aşkî, Deniz Harp Okulu'nun Heybeliada'daki yerinde okulun en kıdemli, matematik ve fen grubu hocası olarak görev yapmaktaydı. Bargut, a.g.e., t.y., s. 25.

⁵⁴ Özdemir, a.g.e., 2011, s. 9.

⁵⁵ İhsan Işık, a.g.m., 2006, s. 3402.

Aşkî'nin eşi Memmune Hanım, 31 Temmuz 1976 tarihinde ölmüş ve Heybeliada Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁵⁶ Aşkî de 24 Ocak 1977 tarihinde 104 yaşında vefat etmiş, 26 Ocak 1977 Çarşamba günü Heybeliada Mezarlığı'nda ebediyete uğurlanmıştır.⁵⁷

2. 1. 2. Edebî Kişiliği

İbrahim Aşkî, uzun ömrüne askerî bilgi birikiminin yanı sıra matematik, edebiyat, felsefe, tasavvuf ve eğitim konularıyla ilgili birbirinden değerli eserleri sıgırmıştır. Doğu ve Batı kültürüne vâkıf bir münevver olan Aşkî, aldığı tasavvufî terbiye gereği hayatı boyunca şan ve söhretten uzak durmuş, kendi hâlinde sade bir yaşam sürmüştür. Özellikle Melamilikle olan ilişkisi dikkate alınırsa niçin böyle bir yaşamı seçtiği daha iyi anlaşılacaktır. Çeşitli alanlarda temayüz etmiş birçok önemli isme hocalık eden Aşkî'yi Bahriye Mektebinden öğrencisi olan Necip Fazıl “Söhret âfettir, sırrına varmış adam” diye tanıtmıştır.⁵⁸

Necip Fazıl, tasavvufla ilk temasını sağlayan, başka bir deyişle bu alana onu yönlendiren kişinin edebiyat hocası İbrahim Aşkî olduğunu farklı eserlerinde ifade etmiştir.⁵⁹ Aşkî'nin sağlam karakteri ve taviz vermez şahsiyeti, öğrencisi Necip

⁵⁶ Özdemir, a.g.e., 2011, s. 9.

⁵⁷ Aşkî'nin ölüm yıl dönümüyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Çoker (1994) 26 Ocak 1977 tarihinde, Günaydın (2013) ise 25 Ocak 1977 tarihinde vefat ettiğini belirtmiştir. Fakat biz 25 Ocak 1977 tarihli Milliyet gazetesinin 5.sayfasında ailesi tarafından verilen vefat ilanındaki ölüm tarihini 24 Ocak 1977'yi kabul etmekteyiz. Vefat ilanı şu şekildedir: “Merhum Hacı Osman Bey ve Selime Hanım'ın oğlu, merhume Memmune Tanık'ın eşi, Mefharet Yalkın, Melahat Güzaltan, Fuad Tanık, Cemal Tanık'ın babaları; Rıfat Yalkın, Memduh Güzaltan, Şemsinur Tanık'ın kayınpederleri; Nafiz Yalkın, Semra Kocagüney, Fuad Güzaltan, Erhan Güzaltan, Canan Tanık, Sedef Tanık'ın dedeleri; Ebru ve Nur Kocagüney'in büyükdeleri, Emekli Deniz Binbaşı ve Emekli Öğretmen İBRAHİM AŞKÎ TANIK 24.01.1977 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi 26 Ocak 1977 Çarşamba günü Heybeliada Camii'nde kılınacak öğle namazına müteakip Heybeliada Mezarlığı'na defnedilecektir. AİLESİ”

⁵⁸ Necip Fazıl Kısakürek, *Kafa Kâğıdı* (23. Baskı), Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2019, s. 154-155.

⁵⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2012, s. 40-42. *Kafa Kâğıdı* adlı eserinde de İbrahim Aşkî'den benzer ifadelerle söz etmekte ve tasavvufa ilk yönelişindeki etkisinden bahsetmektedir. Kısakürek, a.g.e., 2019, s. 154-157.

Fazıl'ın üzerinde derin izler bırakmıştır.⁶⁰ Talebesi, hocasının özellikle Melami yönünü vurgulayan şu cümleleri kaleme almıştır: “Hocalarımızın en yaşlısı, derin irfan sahibi, ancak birkaç tanıdığı arasında maruf ve herkesçe meçhul hususi kıymet... Edebiyat ve felsefeden, riyaziye ve fiziğe kadar iç ve dış birçok ilimde derin ve mahrem mıntikalara kadar nüfuz edebilmiş, birkaç risalecikten başka hiçbir şey neşretmemiş ve kabuğunun içinde sönüp gitmiş, bu kızıla çalan palabıyıklı ve Tatar suratlı insan, sonradan bize edebiyat muallimi oldu; ve bana bilmeden, isteklisi olduğum dünyadan, belki derme çatma, fakat ilk adresleri verdi.”⁶¹ Aşkî’yi Cumhuriyet Dönemi edebiyat tarihi açısından ilgi çekici bir konuma getiren hususlardan bir tanesi de Necip Fazıl’a bu “isteklisi olduğu dünyadan, belki derme çatma, fakat ilk adresleri veren” bir öğretmen olmasıdır. Aşkî’nin talebesine okuması için verdiği kitaplar, Necip Fazıl’ı fikir ve ruh olarak beslemiş, şekillendirmiştir. Necip Fazıl’ın; “hangi kitapları okuyayım” sorusu üzerine hocası Aşkî’nin kendisine tasavvuf içerikli Sarı Abdullah Efendi’nin *Semerâtü’l-Fuad* adlı eseri ile *Divan-ı Nakşî* eserlerini vermesi, onun için bir başlangıç olmuştur. Bu olaydan “İbrahim Aşkî Bey bana iki kitap getirdi. Sarı Abdullah Efendi’nin *Semerâtü’l-Fuad*’ı ile *Divan-ı Nakşî*... Gönül ürünleri manasına gelen *Semerâtü’l-Fuad* Sarı Abdullah Efendi namında birinin iptidai sayılabilir eseri, tasavvufu anlatıyor ve veli menkıbelerini hikâye ediyor. El yazması *Divan-ı Nakşî* ise Nakşî zevk ve hikmetlerini anlatan manzumedir” şeklinde söz eder.⁶² Tasavvuf üzerine düşünmesini sağlayan bu kitaplar olmuştur. Kitapların kendisinde bıraktığı etkiyi; “Mektebin camiindeki minareden sabah ve akşam ezanları okunurken yatağımdan doğruluyor, elimle başımı kapatıyor ve anlatılmaz haşyet duyguları içinde yüzüyorum. Baş meselem, Allah... Koltuğumun altında *Semerâtü’l-Fuad* ve *Divan-ı Nakşî*, rıhtım boyunca dalgalara karşı düşünce... Darağacına çekilen Mansur’un menkıbesi, taç ve tahtını yele veren İbrahim Ethem’in macerası ve dünyayı bütün nakışlarıyla perde üzerindeki gölgelere benzeten Nakşî şair, ruhumu, akşam ıssızlığına çevirmişti.”⁶³ şeklinde anlatmıştır.

⁶⁰ Şerif Mardin, *Religion, Society, and Modernity in Turkey*, Syracuse University Press, New York 2006. s. 247.

⁶¹ Kısakürek, a.g.e., 2012, s. 41.

⁶² Kısakürek, a.g.e., 2019, s. 157.

⁶³ Kısakürek, a.g.e., 2012, s. 42. Necip Fazıl, tasavvufun ilk etkilerini hocası Aşkî’den aldığını bir başka eserinde; “Bundan 60 yıl kadar önceydi. Bahriye Mektebinde, henüz bülüğa ermemiş bir talabeydim. Edebiyat hocamız, (...) bana ilk tasavvuf zevkini veren İbrahim Aşkî Bey (...).” Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve 6* (1. Baskı), Büyük

Aşkî'nin önerdiği sufilik hakkındaki kitaplardan Necip Fazıl ilk başta fazla bir şey anlamamıştır.⁶⁴

Necip Fazıl'ın tasavvufa yönelişinde etkili olan diğer bir durum da Aşkî'nin edebiyat derslerinde klasik şairlerin beyitlerini tasavvufi bir anlayışla şerh etmesi olmuştur. Ona göre Aşkî, derslerinde sık sık Fuzûlî'den dizeler okuyan ve “yaman buluşlara, nüktelere sahip” arif bir kişiliktir.⁶⁵ Aşkî, Herbert Spencer'dan tercüme yapabilecek kadar Batı felsefesine, İbn Arabî'den tercüme yapabilecek kadar Arapçaya, Fuzûlî hakkında inceleme yazabilecek kadar klasik edebiyata, İngilizceden tercümenin nasıl yapılacağını anlatacak kadar yabancı dile hâkim çok yönlü bir kişilik hâline gelmiştir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi şan ve şöhretten uzak , kendi halinde bir hayat süren “gönül adamı” kişiliğiyle karşımıza çıkan Aşkî'nin bu özelliğini 30.07.1942 tarihli el yazısıyla yazdığı bir belgede görmemiz mümkündür: *“Hiç haberim olmadı, altmışı atlamışım, yetmişe yaklaştım. Bir gün vay hocam, sen hâlâ ihtiyarla(ma)mışsın! diyene şöyle cevap vermişim: Önümde bir karaltı gördüm, bu ne dedim, ihtiyarlık dediler; hemen döndüm, şimdi geriye doğru yaşayıp yaşılanıyorum. Doğrusunu söyleyeyim, henüz yaşamaya başlamadım ki, yaşlanayım. Bunun için alnımın kara yazısı ile söylemeye ve dinlemeye yeltenen kafilenin ilk sırasında olduğum söylenince şaşka kaldım. İyi ama ben şimdi delikanlılığa dönmeyi yahut onun bana dönmesini istemem. Çünkü nedir o parlamalar ve köpürmeler, kaynama ve taşmalar, öğünme ve öğmeler, kendini dev aynasında görme ve göstermeler... Bunları bin zahmetle az çok erittiğim halde, şimdi yeniden başıma belâ alır mıyım? Öyle diyorum ki insan gönül âleminde yerleşip yaşamayı başarırorsa aldatıcı zahirden iç yüzü görürse kolay ve çabuk geri dönmez. Gönül kocamaz demiyorlar mı? Bunu hakıyla anlamak için gerçekten gönül hayatına girmeli.*

Doğu Yayınları, İstanbul 2010, s. 56. cümleleriyle netleştirmiştir. Necip Fazıl'da tasavvufa ilk yönelişin kendi tabiriyle “*deri üstü derin bir satıh plânında da olsa ilk temas*”ın Abdülhakîm Arvasî (1860-1943) ile tanışmadan önce İbrahim Aşkî tarafından gerçekleştiği görülmektedir. Kısakürek, a.g.e., 2012, s. 43.

⁶⁴ Mardin, a.g.e., 2006. s. 247.

⁶⁵ Kısakürek, a.g.e., 2012, s. 42.

Hülasa iyi gençlik güldür, dikenleri vardır. Olmuş gençlik, yani ihtiyarlık da güllerin bahçivanlığını yapar.”⁶⁶

Aşkî'nin gönül adamı olmasında, kişiliğinin şekillenmesinde bu özelliğinin yaptığı işlerde kendini göstermesinde tasavvufun önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle üçüncü dönem Melami şeyhi, Şeyh Terlikçi Salih Efendi'ye intisap etmiştir.⁶⁷ Şeyhi, Terlikçi Salih Efendi Hürriyet ve İtilâf Partisi taraftarı, Halâskâran-ı Zâbitân Grubu'na özellikle askeriyeden eleman kazandıran, dönemin siyasi olaylarına yakından ilgili ve etkili bir isimdi. Sadrazam M. Şevket Paşa'ya yapılan suikast dolayısıyla tevkif edilip önce Sinop'a daha sonra Çorum'a sürülmüştür.

Aşkî'nin dünya görüşü ise Fuzûlî'nin aşağıdaki beyitte geçen ifadelerine uygunluk göstermektedir.

Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıyl u kâl imiş ancak

Aşk, burada sufinin Allah'ın varlığına dalması anlamına gelmektedir.⁶⁸ Aşkî'de tıpkı adında geçtiği gibi kendini ilahî aşka bırakan birisi gibi olayları görmüş, değerlendirmiş ve ifade etmiştir.

İbrahim Aşkî'nin tasavvuf anlayışı daha çok Ehl-i Sünnet çerçevesi içindedir. Yusuf Turan Günaydın, Aşkî'nin *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz* adlı eseriyle ilgili yazdığı makalesinde; Aşkî'nin sözlerinden hareketle “Ehl-i Beyt muhabbeti ve bağlılığının Sünnî çerçevede yer aldığını, bunun bir Şiilik olmadığını; Hazret-i Ali'ye ilâhlık isnat eden veya onu Peygamber kabul eden görüşlerin sakıncalı olacağını belirtir. Ayrıca “Aslında Hânedân-ı Nübüvvet’e bağlı olan ve aşırı muhabbet duyanlar hiçbir şekilde “firak-ı dâlle”den sayılmamaktadır. Ehl-i Beyt muhibbi çevrelerle Sünnî çevreler arasında tarih içinde “adâvet derecesinde bir bürûdet”

⁶⁶ Demirel, a.g.e., 2010, s. 7.

⁶⁷ Demirel, a.g.e., 2010, s. 7.

⁶⁸ Mardin, a.g.e., 2006, s. 248.

meydana gelmiştir, bunun sebebi de siyasidir. Bu “bürûdet”, Ehl-i Beyt muhibbi olan Fuzûlî, Hâfız, Sadî, İbnü'l-Fârız gibi din ulularının söz ve işlerine, hâl ve hareketlerine, nasihat ve hikmetlerine tabi olmakla ortadan kalkabilir” çıkarımlarında bulunmaktadır.⁶⁹

Aşkî'nin üzerinde durduğu konulardan biri de tasavvufun Yeni Eflâtuncu anlayıştan ve İskenderiye Okulu'nun ortaya koyduğu felsefeden ibaret olduğu ile ilgili tartışmadır. Aşkî, özellikle Rıza Tevfik'in bu konudaki sözlerinden sonra *Mekteb Terbiyesi*'ne yazdığı “Tekmile” bölümünde ve *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz*'de tasavvufun menşei konusu üzerinde genişçe durmuştur. Tasavvufun menşeiyle ilgili iddiaların kaynağının “(...) bazı Avrupa ve Amerika filozoflarının ihtiyat ve ihtimal ifade eden mütalaaları” olduğunu dolayısıyla “Türk mizacına, mümin ve muvahhid inancına zıt olan bu batıl düşüncenin Rıza Tevfik tarafından üretilmediğini, onun ancak gayri meşru çocuğu olabileceğini” söylemiştir.⁷⁰

Aşkî'nin, derin irfan ve ilminin kaynağı tasavvuftur. Aşkî, tasavvuf önderlerinden hep saygıyla söz etmekte ve müteşerri (İslam dinine uygun) bir tasavvuf anlayışına bağlı görünmektedir.⁷¹ Aşkî, eserlerini ele alırken yararlandığı kaynaklar olarak İbn Arabî'nin tasavvufî görüşlerini en geniş boyutuyla açıkladığı eseri *el-Fütûhâtü'l Mekkiyye*'si ile tasavvufî tefsirlerden *Nîmetullâh Nehcivânî Tefsîri*'ni zikretmiştir.⁷² Fakat Tasavvufla ilgili eserlerinde bunları kaynak göstermemiştir. İbrahim Aşkî'nin *Tasavvuf* adlı kitabının “Marifet” bölümü olmak üzere *el-Fütûhâtü'l Mekkiyye*'nin birkaç kısa bölümünün tercümesini vermiştir. Aşkî, İbn Arabî'nin tasavvuf kavramını açıklayan görüşlerini kendi düşüncesini delillendirmede bir referans olarak kullanmıştır.⁷³

⁶⁹ İbrahim Aşkî, *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz*, Ali Şükrü Matbaası, İstanbul 1338. s. 9-10. Günaydın, a.g.m., 2008, s. 265.

⁷⁰ Aşkî, a.g.e., 1338. s. 28-29.

⁷¹ Günaydın, a.g.m., 2008, s. 265.

⁷² Nîmetullah Nahçivânî, Nahçivân'da dünyaya gelmiş ve 1514'te Akşehir'de vefat etmiştir. Tefsirinin tam adı *el-Fevatîhü'l-İlâhiye ve'l Mefatîhü'l-Gâybiye* olup ayetleri tasavvufî bir bakış açısıyla tefsir edilmiştir. Tefsirinde sürekli olarak Vahdet-i Vücut anlayışını açıklamaya çalışmıştır.

⁷³ Yusuf Turan Günaydın, İbrahim Aşkî ve Necip Fazıl, *Hece* (Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Ocak 2005, S. 97, s. 150-152.

Aşkî, tasavvufun milletimizi avam ve havassıyla, hükümdar ve köylüsüyle, zengin ve fakiriyle eğiten ve yaşatan bir ruh olduğunu, insanlara ilmiyle amil olmayı, şariat ahkâmını korumayı, hak ve adaleti, güzellik ve zarıflığı, insanlığı ve sevgiyi, ahlak ve olgunluğu öğrettiğini söylemiştir. Tasavvuf ona göre, içine giren “en koyu ecnebleri bile” aslına dönüştürme gücüne sahip kutlu bir müessesedir. Tasavvufu, İslam dininin özü, gayesi ve meyvesi olarak gören Aşkî, ağırlıklı olarak Fuzûlî, Yavuz Sultan Selim, Nesîmî ve Şeyh Galip gibi son ikisi tamamen sufi şairler kadrosunda yer alan şairlerden aldığı şiir örneklerini şerh ederek, bir reddiye çalışması kadar edebî bir çalışma da ortaya koymuş, şiir örneklerine tasavvufi açıdan nasıl yaklaşılabileceğinin somut örneklerini vermiştir. Bu da onun bir “edebiyat muallimi” ve edebî birikime sahip bir düşünür olduğunu göstermektedir.⁷⁴

Aşkî’nin Cumhuriyet Dönemi öncesinde, eleştiri tarihinin önemli isimlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. *Tercüme Numuneleri*’nin giriş kısmı ile *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz* adlı eserleri Türk eleştiri tarihi içinde önemli bir eser olarak değerlendirebiliriz.⁷⁵ Bu ikinci eserin asıl önemi, Aşkî’nin tasavvufa, tasavvufi edebiyatın önemli bir temsilcisi olarak gördüğü Fuzûlî’ye ve Mevlevî şair Şeyh Galib’e dair görüşlerini ortaya koyması ve bunu yaparken katılmadığı görüşleri eleştirmesidir.⁷⁶

Genel olarak bakıldığında Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında, Batı sanatı ve kültürünün etkisi oldukça belirgindir. Bunun sonucunda Türk insanının bu birikimden faydalanması, kendini geliştirmesi ve değiştirmesi olgusu ortaya çıkmıştır. Dünya edebiyatının seçkin eserlerinin Türkçeye kazandırılmasına öncelik verilmiştir. Edebiyat teorisi ve eleştirisiyle ilgili yazıları olan Aşkî eleştiriye, insanın varoluşundan bu yana toplumsallaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan bir olgu olarak görmektedir. Eleştirinin sebebini insanın doğasında varolan seçim yapma ve

⁷⁴ Günaydın, a.g.m., 2008, s. 266.

⁷⁵ Aşkî, a.g.e., 1338, s. 1-33.

⁷⁶ Yusuf Turan Günaydın, *Eksik Kareler*, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018, s. 22.

düşüncelerini yansıtmaya eğilimi olarak gören Aşkî, yaratıcı eleştiri anlayışına sahiptir diyebiliriz.⁷⁷

Aşkî'nin edebî kişiliğinin önemli bir yönünü, klasik edebiyat ile halk edebiyatı nazım biçim ve türlerini bir arada kullanma becerisini göstermesi oluşturmaktadır. Çocuklar için yazılan ilk şiir kitaplarından biri olan *Çocukların Şiir Defteri*'nde "Münacat", "Na't" ve "Padişaha Du'a" gibi şiirlerinde klasik edebiyat nazım türlerini ve aruzu kullanarak klasik edebiyata; diğer şiirlerinde ise halk şiiri nazım biçimlerini ve hece ölçüsünü tercih ederek halk edebiyatına olan ilgisini göstermiştir.⁷⁸

Öğretmenlik tecrübesine sahip bir eğitimci olan Aşkî, *İslâhât-ı İlmiyye Encümeni*'nde üye olarak çalışmıştır. *İslâhât-ı İlmiyye Encümeni*, 1913'te Ziya Gökalp'in teşvik ve tavsiyeleriyle dönemin Maârif Nazırı Şükrü Bey tarafından Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan, Mehmed Fuad (Köprülü), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Celal Sahir (Erozan), Halid Ziya (Uşaklıgil) gibi ediplerin bulunduğu, ilmî bir cemiyettir. Faaliyetlerini Darülfünun Kütüphanesi'nde sürdüren encümenin çalışmaları, aralıksız bir yıl kadar sürmüştür. Faaliyete geçmesinden yaklaşık bir yıl sonra I. Dünya Savaşı'nın çıkması, ülkedeki siyasi ve iktisadi dengelerin bozulması, encümenin dil ve özellikle terim konularının tamamen dışında bulunan bir kısım üyeleri arasındaki ciddi görüş ayrılıkları gibi sebeplerle kurum kendiliğinden dağılmıştır. Daha sonra bu alanda bireysel çalışmalarına devam etmiştir.⁷⁹

Askerî okulda mühendislik eğitimi alarak disiplinli bir eğitim sürecinden geçen Aşkî, sonraki dönemlerde matematik ve edebiyat öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Edebiyatın teorik yönünü öğretmek amacıyla *Mekteb-i Bahriye Edebiyat*

⁷⁷ Alim Kahraman, *Mütareke ve Milli Mücadele (1918-1922) Dönemi Edebiyat Dergilerinde Edebî Eleştiri*, Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 361-363. Bu dönemde, eleştiri alanında İbrahim Aşkî'nin yanında dikkat çeken isimler arasında Fuad Köprülü, Abdülhak Şinasi Hisar, Falih Rıfkı Atay, Yahya Kemal Beyatlı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Faruk Nafiz Çamlıbel, Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç, Selahattin Enis Atabeyoğlu, Fazıl Ahmet Aykaç yer almaktadır.

⁷⁸ Demirel, a.g.e., 2010, s. 10.

⁷⁹ Abdullah Uçman, *İslâhât-ı İlmiye Encümeni*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, 19. Cilt, s. 207-209.

Dersleri Hülâsaları'nı yazmıştır. Çocuklara okuma alışkanlığı ve sevgisi kazandırmak, dil gelişimlerini desteklemek için *Kıraat* kitaplarını oluşturmuştur. Edebiyat tarihi açısından klasik edebiyatın en önemli değerlerinden biri olan Fuzûlî ile ilgili çağdaş yorumları değerlendiren çalışmasını ortaya koymuştur. Çocuğa göre hazırlanan ilk şiir kitaplarından biri olan *Çocukların Şiir Defteri*'ni, çocuk eğitimi konu alan *Mekteb Terbiyesi* ve *Terbiye İşî*'ni⁸⁰ ve *Servet-i Fünûn*, *Mekteb* gibi dergilerde eğitim ile ilgili makaleler yazmıştır. *İngilizceden Tercüme Numuneleri*'nde iyi bir tercümenin inceliklerine ve kurallarına değinmiştir. Aşkî, yaptığı tercümelerde kelimeleri tercüme etmekle yetinmemiş genel olarak metne edebî hüviyet kazandırmaya dikkat etmiştir. Dil zevkini sadece yazdığı eserlerde değil, tercüme ettiği eserlerde de vermeye çalışmıştır. Kaleme aldığı eserleri ve farklı alanlarda yaptığı tercümeleri Aşkî'nin, ilminin genişliği, ilgi alanlarının çeşitliliği ve aynı zamanda edebî kişiliği hakkında bilgi vermektedir.

Ortaya koyduğu telif ve tercüme eserlerinden hareketle Aşkî'nin tasavvuf konusunda kişisel bir tecrübeye, genel olarak edebiyat özel olarak klasik edebiyat konusunda derin bir bilgisinin yanında hem aritmetik hem de cebir konusunda maharete, eğitim hakkında teori ile pratiği birleştiren bir düşünceye, Batılı filozofları ve felsefi anlayışları tahlil edip gerektiğinde eleştirecek kadar geniş bir bakış açısına, bilimsel eserleri ve çağdaş bilim adamlarının ortaya koyduğu yeni teorileri inceleyip görüş belirtecek kadar derin bir bilgiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bibliyografya kısmında verdiğimiz eserleri bu konulardaki yetkinliği, derinliği ve ilgi alanlarının çeşitliliği hakkında bize fikir verecek niteliktedir. Tasavvuf, edebiyat, bilim, felsefe, eğitim gibi farklı konularda ortaya koyduğu telif ve tercüme eserleri çok yönlülüğünü göstermektedir. Fakat Aşkî'nin

⁸⁰ Terbiye kavramı; Osmanlı Dönemi'nde çocuklar üzerine konuşurken, düşünürken ve yazarken en sık başvurulan kelimelerden biridir. Bu kavram, oturma, kalkma adabı, disiplin ve ısraklık gibi çocukların eğitimiyle ilişkilendirilebilecek konuların yanında onların yetiştirilmesiyle ilgili olabilecek her şeyin anlatımında kullanılmaktaydı. Yahya Ayaz, *16. Yüzyıldan 19. yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 100. Dolayısıyla Aşkî de eserlerinde terbiye kavramını kullanmıştır. Fakat biz terbiye yerine daha ziyade eğitim kavramını kullanmayı tercih ettik.

matematik dışındaki hemen her konuyu sufi bir yaklaşımla ele almaya eğilimli olduğunu da belirtmek gerekir.⁸¹

2. 1. 3. Eserleri

Aşkî, edebiyata derin bir ilgi duymanın yanı sıra tasavvufu, eğitimle ilgili eserler de telif etmiş ve tercüme çalışmalarında bulunmuştur. İlk yazısı, 17 yaşındayken *Mirsad* dergisinde çıkan bir tercümedir. Aynı dergide bir şiir yarışmasında dördüncü olmuştur. *Maarif*'te ve *Resimli Gazete*'de yazılarıyla yer almıştır.⁸² 1891-1898 yılları arasında yayımlanan, eğitim ağırlıklı fen ve edebiyat dergisi *Mekteb*'te yazılar yazmıştır. Başlangıçta okul çağındaki gençlere yönelik olarak rüştiye ve idadi programlarına uygun bir biçimde yayımlanan bu dergi, zamanla edebî hüviyet kazanmıştır. Uygulanan sansür dolayısıyla yayın hayatı süresince siyasetten uzak durmuştur. Dergide *Ahlâk* başlığı altında, çocuklara millî ve manevî değerleri aşlamak amacıyla kaleme alınan hikâyelere yer verilmiştir. Dergi, bu dönemde çoğunlukla eğitimle ilgili görevi yerine getirmiş, bilgiyle oyunu, eğlence ile hikâye ve resmi bir arada vermiştir.⁸³ Aşkî, *Servet-i Fünûn*'da kitabet, tercüme, dil bilgisi konularını içeren makaleleri yayımlamıştır.

2. 1. 3. 1. İbrahim Aşkî'nin Telif ve Tercüme Eserleri⁸⁴

⁸¹ Aşkî'nin, *Mekteb-i Bahriye-i Şâhane*'den öğrencisi olan Necip Fazıl'ın (1905-1983) dışında diğer tanınmış kişiler arasında Nazım Hikmet Ran (1901-1963) ve Fahri Korutürk (1903-1987) yer almaktadır. Aşkî, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde kurulan ve daha sonra TUBİTAK adını alacak olan "İlmî İstişare Kurulu'nun (26/05/1959) kurucuları arasında da yer almıştır. Özdemir, a.g.e., 2011, s. 10.

⁸² İhsan Işık, a.g.e., 2006, s. 3402.

⁸³ Abdullah Uçman, *Mekteb, TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2004, C. 29, s. 1-2.

⁸⁴ Adı geçen eserlerin dışında ailesi, Aşkî'nin Sadî'nin *Gülistan*, Sun Tzu'nun *The Art Of War* (Savaş Sanatı) ve Thomas Carlyle'in *Heroes and Hero Worship* (Kahramanlar ve Kahramanlara Tapınma) adlı eserlerini de tercüme ettiğini belirtmişlerdir. Özdemir, a.g.e., 2011, s. 15. Fakat bahsedilen eserlerinin İbrahim Aşkî'ye ait tercümelerine ulaşılamamıştır. Sadece *Tercüme Numuneleri* adlı eserinde bu eserlerden birer paragraflık çeviri örnekleri bulunmaktadır.

- 1) *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad, Mekteb Kütüphanesi İdadiye Kısmı, Karabet Matbaası, İstanbul 1313/1897, 122 s.
- 2) *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad, Mekteb Kütüphanesi İdadiye Kısmı, Karabet Matbaası, İstanbul 1313/ 1897, 156 s.
- 3) *Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat*, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad, Mekteb Kütüphanesi İdadiye Kısmı, Karabet Matbaası, İstanbul 1313/1897, 285 s.
- 4) *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat*, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad, Mekteb Kütüphanesi İdadiye Kısmı, Karabet Matbaası, İstanbul 1313/1897, 283 s.
- 5) *İlm-i Cebir* (I. Kısım), Isaac Todhunter, (Çev. Ahmed Tefik ve İbrahim Aşkî), Karabet Matbaası, İstanbul 1316/1900, 746+III s.
- 6) *Mekteb Terbiyesi*, (Çev. İbrahim Aşkî), Mekteb Kütüphanesi İdadiye Kısmı, Zarafet Matbaası, İstanbul 1330/1914, 168 s.
- 7) *İngilizceden Tercüme Numûneleri*, İbrahim Aşkî, İkdam Matbaası, İstanbul 1332/1916, 67 s.
- 8) *Çocukların Şiir Defteri*, İbrahim Aşkî, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı Ayyıldız Kütüphanesi, İstanbul 1333/1917, 48 s.
- 9) *Terakki Kanunu ve Sebebi*, Herbert Spencer, (Çev. İbrahim Aşkî), Ali Şükrü Matbaası, İstanbul 1335/1919, 87 s.
- 10) *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz*, İbrahim Aşkî, Ali Şükrü Matbaası, İstanbul 1338/1922, 47 s.

- 11) *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersleri Hülâsaları*, İbrahim Aşkî, Matbaa Bahriye, İstanbul 1340/1924, 33 s.
- 12) *Adedin Ruhıyatı ve Hesap Öğretmek Usûllerine Tatbiki*, James A. Maclean ve John Dewey, (Çev. İbrahim Aşkî), Devlet Matbaası, İstanbul 1928, 235 s.
- 13) *Terbiye İşı*, İbrahim Aşkî Tanık, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1940, 60 s.
- 14) *Amerikan Gizli Haber Almasının İstikbali*, George Sawyer Pettee, (Çev. İbrahim Aşkî Tanık), (Genel Kurmay Başkanlığı IX. Şube Yayını), T.C. Deniz Basımevi, Ankara 1949, 112 s.
- 15) *Âlem ve Dr. Einstein*, Lincoln Barnett, (Çev. İbrahim Aşkî Tanık), Kemal Tanju Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul 1954, 95 s.
- 16) *Tasavvuf*, Muhyiddin İbnü'l Arabî, (Çev. İbrahim Aşkî Tanık), Türkiye Ticaret Matbaası, İstanbul 1955, 75 s.

2. 1. 3. 2. İbrahim Aşkî'nin Makaleleri

- 1) Karadeniz Rüzgârları, İbrahim Aşkî, *Maarif (Dergisi)*, 3 Teşrinievvel 1270, Cilt: I, S. 8, s. 118-119.
- 2) Kömürce İdare, İbrahim Aşkî, *Maarif (Dergisi)*, 17 Teşrinievvel 1270, Cilt: I, S. 10, s. 151.
- 3) Verem Nasıl Sirayet Ediyor? İbrahim Aşkî, *Maarif (Dergisi)*, 7 Teşrinisani 1270, Cilt: I, S. 13, s. 206.
- 4) Verem Nasıl Sirayet Ediyor? İbrahim Aşkî, *Maarif (Dergisi)*, 14 Teşrinisani 1270, Cilt: I, S. 14, s. 216-217.

- 5) Lisanımızın Suret-i Tedrisi, İbrahim Aşkî, *Servet-i Fünûn (Dergisi)*, 1901, S. 544, s. 71-373. (Bu makalenin içeriği *İngilizceden Tercüme Numûneleri*'nin giriş kısmında özet olarak yer almaktadır.)
- 6) Lisan Dersleri, İbrahim Aşkî, *Servet-i Fünûn (Dergisi)*, 1901, S. 548, s. 25-30. (Makaledeki bilgilerin büyük bir kısmı *İngilizceden Tercüme Numuneleri* adlı eserde geçmektedir).
- 7) Kitabet ve Edebiyat Dersleri, İbrahim Aşkî, *Servet-i Fünûn (Dergisi)*, 1901, S. 550, s. 50-54.
- 8) Kitabet ve Edebiyat Dersleri, İbrahim Aşkî, *Servet-i Fünûn (Dergisi)*, 1901, S. 553, s. 99-103.
- 9) Fuzûlî'nin Mezhebi, İbrahim Aşkî, *İctihad (Dergisi)*, 15 Şubat 1927, Cilt: XXII, S. 222, s. 4261-4262.

2. 1. 3. 1. 1. Birinci Seneye Mahsus Kıraat

Bu eser, “Eski Harfli Basma Eserler Bibliyografyası, 1584-1986, Ankara: Milli Kütüphane Yayını CD.” künyesi ile Milli Kütüphane’de CD kayıta bulunmaktadır. İlgili CD’de eserin künyesi şu şekilde verilmiştir: “*Kıraat, Birinci Seneye Mahsus*, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad, Mekteb Kütüphanesi Rüşdiye Kısmı, Karabet Matbaası, İstanbul 1313/1897, 111+I s.” Fakat Türkiye’deki mevcut kütüphanelerde eserin herhangi bir nüshasına rastlanılmamıştır. Bundan dolayı eser hakkında bilgi verilemeyecektir. Rüştîyeler için Faik Reşad’ın bu künye ile yazmış olduğu bir eseri elimizde bulunmaktadır. Ancak İbrahim Aşkî’nin yazar olarak adı geçmemektedir. Zaten Aşkî’nin rüştîyelere yönelik yazmış olduğu herhangi bir eseri de bulunmamaktadır. Dolayısıyla belirtilen eserin katalogdaki künyesinde İbrahim Aşkî isminin sehven yazıldığını düşünmekteyiz.

2. 1. 3. 1. 2. İkinci Seneye Mahsus Kiraat

Eserin; 1313/1897, 1316/1900, 1318/1902 ve 1324/1908 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Eser, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad tarafından ders kitabı olarak oluşturulmuştur. İdadiler için Karabet Matbaası'nda, 1313 yılında, İstanbul'da 188 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Eserde toplam 44 adet mensur (düzyazı) metin bulunmaktadır. Eser; 1316 yılında 122 sayfa, 1318 yılında 122 sayfa, 1324 yılında ise 121 sayfa olarak tekrar basılmıştır.

2. 1. 3. 1. 3. Üçüncü Seneye Mahsus Kiraat

Eserin; 1313/1897, 1320/1904 ve 1324/1908 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Eser, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad tarafından ders kitabı olarak oluşturulmuştur. İdadiler için Karabet Matbaası'nda, 1313 yılında, İstanbul'da 248 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Eserde 31'i mensur (düzyazı), 22'si manzum (şiir) olmak üzere toplam 53 adet metin yer almaktadır. Eser; 1320 yılında 156 sayfa, 1324 yılında 164 sayfa olarak tekrar basılmıştır.

2. 1. 3. 1. 4. Dördüncü Seneye Mahsus Kiraat

Eserin; 1312/1896, 1313/1897, 1314/1898 ve 1328/1912 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Eser, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad tarafından ders kitabı olarak oluşturulmuştur. İdadiler için Karabet Matbaası'nda, 1313 yılında İstanbul'da 285 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Eserde 31'si mensur, 20'si manzum olmak üzere toplam 51 adet metin bulunmaktadır. Bu eser, 1312 yılında 286 sayfa, 1314 yılında 170+II sayfa, 1328 yılında 156 sayfa olarak basılmıştır.

2. 1. 3. 1. 5. Beşinci Seneye Mahsus Kıraat

Eserin; 1313/1897, 1314/1898 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Eser, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad tarafından ders kitabı olarak oluşturulmuştur. İdadiler için Karabet Matbaası'nda, 1313 yılında İstanbul'da 282 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Eserde 41'i mensur, 11'i manzum olmak üzere toplam 52 adet metin yer almaktadır. Bu eser, 1314 yılında 299 sayfa olarak tekrar basılmıştır.

2. 1. 3. 1. 6. İlm-i Cebir

Eser, İngiliz matematikçi ve matematik tarihçisi Isaac Todhunter tarafından yazılmış, İbrahim Aşkî ve Ahmed Tevfik tarafından İngilizceden Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Karabet Matbaası'nda, 1316/1900 yılında İstanbul'da 746+III sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Eser, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda temel konular ele alınırken 353. sayfadan başlayan ikinci kısımda tümevarım yoluyla ispatlamaya dair yeni bir metot uygulaması verilmektedir.

Mütercimlerden Ahmed Tevfik (Akbaş) eseri yayımlandığında Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) rütbesinde Mekteb-i Bahriye-i Şahâne'de cebir hocası, İbrahim Aşkî ise Elektrik Fabrika-ı Hümayûnu'nda Yüzbaşı rütbesiyle çalışmaktadır. Mütercimler eserin giriş kısmında, içinde bulunulan dönemde eğitimin düzenlenmesinin Osmanlı'nın gelişmesine katkı sunacağını belirtmişlerdir. Hasan Hüsnü Paşa'nın, Bahriyenin ihtiyaç duyduğu kuramsal ve uygulamalı eserlerin telif veya tercüme şeklinde oluşturulması için çaba ve emek sarf ettiği belirtilmiştir. Hatta Hüsnü Paşa'nın Mekteb-i Âliye'de (yüksekokul) eğitiminin iyileştirilmesi ve öğrencilerin ihtiyaç duyduğu döneme uygun eserlerin oluşturulması amacıyla gerek bizzat kendisinin tercümesini yaptığı gerekse ders Nazırı Kaymakam Sami Bey vasıtasıyla eserlerin tercümesinin yapıldığı belirtilmiştir. Tercümenin aslı ile tamamen aynı olduğu fakat örneklerin sayısının ders kitabının hacminin fazla olmaması gerektiği için azaltıldığı belirtilmişse de mütercimler yeri geldiğinde bazı kavramların açıklamasını dipnotlarda vermişlerdir. Fakat ilgili kişiler örneklerin

azaltılmasının eksiklik oluşturduğunu belirtmiş ve bunun tamamlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Mütercimlerin tercümede yaptıkları bir diğer tasarruf da kitabı iki kısma ayırmak olmuştur. Özellikle dersi okutan öğretmenlerden eserdeki hata ve eksikleri düzeltme noktasında yapacakları yardımlara açık olduklarını da belirtmişlerdir.

2. 1. 3. 1. 7. Mekteb Terbiyesi

Eser, İbrahim Aşkî tarafından tercüme edilmiş, Zarafet Matbaası'nda, 1330/1914 yılında 168 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır.

Aşkî tarafından telif-tercüme bir eser olarak nitelendirilmiştir. Eser, iki kısımdan oluşmaktadır. İngilizceden tercüme edilen kısmı birinci bölümü, yazarın kendi yazdığı “Tekmile” adındaki ek kısmı ise ikinci bölümü oluşturmaktadır. Tercüme edilen eserin muhtasar (kısaltılmış) olduğu belirtilmiş fakat hangi eserin tercümesi olduğu tarafımızca tespit edilememiştir. Eserdeki “Amerika Mekteplerinde Terbiye” adlı başlıktan hareketle kitabın yazarının Amerikalı bir eğitimci olduğu söylenebilir.

Eserin “Tekmile” başlıklı telif kısmında terbiyenin gayesi; bedenî, akli ve ahlaki olarak ele alınmış, okulun aile ve devlet ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Rıza Tevfik'in tasavvufun kökeni ile ilgili eleştirilerine genişçe yer verilmiştir.

2. 1. 3. 1. 8. İngilizceden Tercüme Numuneleri

Eser, İbrahim Aşkî tarafından yazılmış, İkdâm Matbaası'nda, 1332/1916 yılında İstanbul'da 67 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Eserin İngilizceden çevrilen örnek metinleri ise Latin harfleriyle basılmıştır.

Eser, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda tercümenin ne olduğu ve nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda ise, verilen bilgiler İngilizceden seçilen metinlerle örnekendirilmiştir. Tercümede, oldukça farklı konuları içeren otuz iki paragrafın İngilizcesi ve bunların Osmanlı Türkçesine nasıl tercüme edildiğinin örnekleri verilmiştir. Örneğin, ilk üç metin eğitimle ilgili olup birinci metin Aşkî'nin tercüme ettiği *Mekteb Terbiyesi* adlı eserinin konusunu içermektedir. İkinci metinde ise, Aşkî'nin kaleme aldığı *Terbiye İşî* adlı eserinde üzerinde durduğu çocuk bahçelerinden bahsedilmektedir. Devamında yine kendisinin tercüme ettiği aritmetik ve geometri konularını içeren metinler yer almaktadır. Hıfzıssıhhadan kimyaya, savaş gemilerinden tarihe, güneşten telsiz telgraflara, Shakespear'ın *Romeo ve Juliet*'inden, T. Carlyle'ın *Lectures on Heroes*'ine, Sir Oliver Lodge'den H. Spencer'a, Alexsander Bain'in akıl sağlığından H. B. Marschall'ın estetiğine varıncaya kadar çok farklı kişilerden ve konulardan tercüme örnekleri yer almaktadır. Burada tercümede kullanılan temel yöntem, eserin başında da belirtildiği gibi anlamın ön plana çıkarılması şeklindedir. Bunun için tercüme sadece kelime tercümesi olarak kalmamalı, tercüme edilen dilin kültürüne de uyarlanmalıdır. Eserin en önemli özelliği dil bilgisine, dil bilgisi öğretimine hatta dil felsefesine dair ortaya koyduğu görüşlerdir, diyebiliriz.

Bu eser, Aşkî'nin ön plana çıkmayan mütercimliğinin niteliğinin ana hatlarını bizlere sunmaktadır. Ayrıca tercümenin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili bilgiler vermekte, bunun ötesinde dilin öğretilmesinde dikkat edilmesi gereken kuralları açıklamaktadır. Aşkî, bu konudaki görüşlerinin bir kısmını daha önce belirttiğimiz gibi *Servet-i Fünûn* dergisinde makaleler halinde yayımlamıştır. (İbrahim Aşkî, Lisanımızın Suret-i Tedrisi, *Servet-i Fünûn*, 1901, S. 544, s. 371-375).

Aşkî, mütercim ile tercüman kelimelerinin farklı anlamlara sahip olduğunu belirtir. Aşkî'ye göre tercümanların büyük bir kısmı ifadeyi kelimesi kelimesine çevirmektedir. Bu sebeple ifade, bir tarafı diğer tarafını aynen gösteren renksiz, düz cama benzemektedir. Mütercim ise daha ziyade manayı gözetmekte ve bazen ifadede istediği gibi tasarruf yapabilmektedir. Tercüman, kelimeleri değiştirmeden ve kendinden bir şey eklemekten cümleleri kelime kelimesine tercüme ederek görevini

yapmaktadır. Mütercim, çoğunlukla muhataba göre ibareyi evirip çevirip, icabında mütercimlik sınırlarını da geçip adeta yazıdan sorumlu kişi gibi aslının yerine geçerek söylemi yönetmektedir. Tercümede gözetilecek gaye de budur ve bu gayeyi gerçekleştirmek için ele alınan konuyu bilmek, dilin kurallarına hâkim olmak ve bunu açık bir şekilde ifade etme kabiliyetine sahip olmak gerekmektedir.

Aşkî, okullarda verilen dil eğitiminin oldukça önemli olduğunu fakat bunun olması gereken şekilde yerine getirilmediğini düşünmektedir. İlkokulu bitiren bir kişinin kendi dilini inceleyebilecek bir birikime sahip olabileceğini, tercüme konusunda da normal bir çalışmayla beklenenin üstünde bir başarı elde edebileceğini ifade etmiştir.

Aşkî, kendi diline hâkim olan bir kişinin yabancı dili zorluk yaşamadan, kısa sürede öğrenebileceğini söylemektedir. “Dil”in tabii ilimlerden mantık, yaşam bilgisi, psikoloji gibi alanların kurallarına bağlı olduğunu, dil derslerini, mezarlıkta gezinir gibi soğuk ve kuru bir şekilde anlatmaya çalıştığımız için zevk, şevk ve başarılı sonuç elde edemediğimizi ifade etmektedir. Başarısızlığı, öğrencinin gayretsizliğine değil dersin lezzetsiz, kıymetsiz ve öğretmenin yetersiz olmasına bağlamaktadır. Aşkî, ana dilimizin yabancı bir dil öğreniyor gibi terkip (birleşim) yoluyla değil tahlil (çözümleme) yoluyla, bilinmeyen bilinenle tarif edilerek öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde bilinmeyen üzerine bilinmeyeni ekleyerek, çocuklarımız kendi dilini de bilmiyorlar suçlamasına devam etmek zorunda kalacaklarını söylemiştir. Aşkî, iyi bir tercüme yapabilmek için uyulması gereken on yedi tane kuralı eserin son kısmında vermiştir.

2. 1. 3. 1. 9. Çocukların Şiir Defteri

Eser, İbrahim Aşkî tarafından yazılmış, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı’nda (Ayyıldız Kütüphanesi), 1333/1917 yılında İstanbul’da 48 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Eser, 1325/1910-1331/1915 yılları arasında yazılmış 36 şiirden meydana gelmektedir. Çocuklar için yazılmış ilk şiir kitaplarından biridir.

2. 1. 3. 1. 10. Terakkî Kanunu ve Sebebi

Eser, Herbert Spencer tarafından yazılmış, İbrahim Aşkî tarafından İngilizceden Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Ali Şükrü Matbaası'nda 1335/1919 yılında 87 sayfa olarak basılmıştır. Ciddi Eserler Kütüphanesi serisinin ilk kitabı olarak çıkmıştır. Bu konuyla ilgili eserin arka sayfasında geçen bilgilere göre, Ciddi Eserler Kütüphanesi serisinin her kitabının yaklaşık 200 sayfa olacağı belirtilmiştir. *Terakki Kanunu ve Sebebi*, kütüphanenin bir numaralı kitabının ilk kısmıdır. İkinci kısım “Herbert Spencer’ın *İlmin Tekevvünü*” adlı eser olup yakında çıkacağı belirtilmiştir. Kütüphanenin ikinci kitabı da yine Herbert Spencer’ın ünlü eseri *Terbiye: Akli, Ahlaki, Bedeni* adlı eserinin olacağı ifade edilmiştir. Bu eser, Mehmet Münir (Ertegun) tarafından 1340/1924 yılında çevrilmiş ve Maârif Matbaası tarafından basılmıştır. Fakat kaynaklarda, yakında çıkacağı belirtilen “Herbert Spencer’ın *İlmin Tekevvünü*” adlı eserinin tercüme edildiğine dair bir bilgi bulunamamıştır.

Terakkî Kanunu ve Sebebi adlı eserin ilk sayfasında yer alan ve yayımcının eklediği “İki Söz” başlıklı bölümde, sadece insan hayatında değil, kâinatta her an için geçerli olan bir olgunun bulunduğu ve bunun da terakkî ve tekâmül (ilerleme ve evrim) olduğu belirtilmiştir. O dönemde maddi ve manevi yönden birbirine bağlı bir şekilde ilerleyen bu kurallar, önemli pek çok kâinat bilgininin dikkatini çekmiştir. Osmanlı Devleti’nde dikkatli bir şekilde incelenmesi ve açıklanmasına rağmen henüz konu ile ilgili bazı temel kavramlar anlam ve içerik olarak ortaya konulamamıştır. Terakkinin ne demek olduğunu bilmeden terakkiyle uğraşmak, istenilen sonuçları vermeyeceğinden öncelikle terakkinin ne olduğunu anlamak gerekir⁸⁵ denilmiştir. Bu eserde, konunun en yetkin isimlerinden biri olan Herbert Spencer’ın değerlendirmeleri bağlamında kavramın içeriği bir bütün olarak sunulmaya çalışılmıştır.

⁸⁵ Herbert Spencer, *Terakki Kanunu ve Sebebi*, (Çev. İbrahim Aşkî), Ali Şükrü Matbaası, İstanbul, 1335, s. 2.

2. 1. 3. 1. 11. Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz

Eser, İbrahim Aşkî tarafından yazılmış, Ali Şükrü Matbaası'nda 1338/1922 yılında İstanbul'da 47 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır.

İbrahim Aşkî, bu eseri Bahriye-i Şahâne'de öğretmenlik yaparken yazmıştır. Eserde genel olarak Fuzûlî'nin ağır bastığı düşünülen sufi yönünden bahsedilmiştir. Aşkî'ye göre Fuzûlî'nin dizeleri, üslup ve içerik açısından tasavvufi nitelikler barındırmaktadır ve bunun örneklendirilmesi oldukça kolaydır. Fakat kullanılan remizlerin farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılması da mümkündür. Bu konuda İslam'ın iki ana yorumundan biri olan ehlisünnet anlayışına bağlı bulunan ve sufi bir tavra sahip olan Aşkî, ilgili ifadeleri kendi bakış açısı ve değerlendirmelerini doğrulayacak bir çerçevede ele alıp yorumlamaktadır. Aşkî, eserin yazılış amacını ilk paragrafta Fuzûlî'nin Rafizi/Şii olduğu yönündeki nitelemenin değerini ortaya koymak olarak ifade etmiştir. Bu niteleme, ister dinî isterse siyasi anlamda olsun şairleri tanımlayacak bir ifade olamaz. Yapılması gereken, şairin şiirlerinden hareketle ne dediğini anlamaya çalışmak olmalıdır. Şairin ortaya koyduğu şiirler onun duygu dünyasının, ruhunun bir yansıması olacağından bizim için en güvenilir değerlendirme ölçütü olacaktır. Aşkî'ye göre Fuzûlî hem şair hem arif hem de âlim olduğundan onun irfanî yönü, şiiri ve şairliği birlikte ele alınmıştır. Ayrıca Fuzûlî'nin Türk kökenli olduğu ve dinî bütün bir Müslüman olduğu halde onu Şiiliğe ve İran'a nispet etmenin ve bu şekilde ötekileştirmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Çünkü böyle bir tavır edebiyatımızın kısırlaşmasına sebep olmaktan başka bir şeye hizmet etmez. Aşkî'ye göre Fuzûlî ne söylediye aşk üzerinedir, sevgilisine yani Allah'a dairdir, bunun için sevgili ve sevimlidir. Çünkü ona göre Hak'tan başka güzel, Hakk'ı sevmekten başka sevgi yoktur. Aşk, Fuzûlî'nin kalbine, ruhuna bütün duygu ve düşünce dünyasına hâkim olduğu için o hep sevdiğinden bahsetmiştir.

Eserde, M. Fuad Köprülü'nün düşünceleri kimi yönlerden kabul görürken kimi yönlerden de eleştirilir. Ancak eser, büyük ölçüde Rıza Tevfik'in fikirleriyle bir

hesaplaşma olarak değerlendirilebilir. Eleştirilen görüşlerden biri Fuzûlî'nin Hafız'ı taklit etme konusudur. Aşkî, her ikisinin de aynı ilahi aşk aynı Muhammedî irfanın nuruyla beslendiği için özde ve sözde benzeşmelerinin normal bir durum olduğunu belirtmiştir. Bir diğer eleştiri ise Rıza Tevfik'in, Fuzûlî'nin şiirlerinin bazı beyitlerinden hareketle şiirle alakası olmadığını, alaya alınacak türden olduklarını belirtmesidir. Köprülü'ye karşı oluşunun temelinde ise Fuzûlî'yi akademik bir bakış açısıyla ele alması yer almaktadır. Aşkî ise Fuzûlî'nin kendisini Hakk'a ve halka hizmet eden biri olarak nitelendirdiğini, aksi olsaydı kendisini o kadar sevip okuyanın olmayacağını belirtmiştir. Tarihsel sürece bakıldığında söylenenlerin geçersizliği görülecektir. Aşkî, bu şekilde altı farklı konuda Rıza Tevfik'in değerlendirmelerini eleştirmiş ve düşüncelerinin geçersizliğini göstermeye çalışmıştır. Aşkî, konunun temelinde tasavvufun mahiyetinin ne olduğunu, Rıza Tevfik'in bu mevzudaki düşüncelerinin ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Yani tasavvuf nedir? Bir ilim mi, meslek mi, din mi, itikat mı, felsefe mi, tarikat mı, hikmet mi? Veya tasavvuf köken olarak dıştan mı gelmiştir yoksa özü bizde var mıdır? Tasavvuf, Osmanlı'nın kuruluşunda hatta daha öncesinde bu toprakları şekillendiren ana etmenlerden biri olmuştur. Aşkî'ye göre tasavvuf ehlini yine tasavvuf ehli tanır ve tanımın da onlardan alınması gerekir. İbn Arabî'nin tanımını benimseyen Aşkî'ye göre tasavvuf ahlaktır ve bu ahlak da ilahi ahlakı ifade etmektedir. Ahlakın önemli görülmesinin sebebi, ahlak insanı nasıl yükseltirse tasavvufunda aynı işlevi vardır. Aşkî'nin Rıza Tevfik'i en çok eleştirdiği nokta yazının sonlarına doğru kendini göstermektedir. Bu, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanma meselesidir. Çünkü Rıza Tevfik Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmayı "tasallûf" yani kibirlenme olarak tanımlamaktadır. Rıza Tevfik, tasavvufun Yeni Eflâtuncu bir köke sahip olup Mısır'dan geldiğini ileri sürmektedir, Aşkî ise bunun yanlış bir çıkarım olduğunu söylemekte ve bu tür bir düşüncenin arkasında araştırmadan, bilgi sahibi olmadan elde edilen fikirlerin ileri sürülmesinin yattığını belirtmektedir. Yazar, eserde düşüncesini kuvvetlendirmek için Fuzûlî dışında pek çok şairin şiirine başvurmuştur. Bu açıklamaların çoğunun hedefinde, Rıza Tevfik'in Fuzûlî ve tasavvuf hakkındaki olumsuz değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bundan dolayı esere "Rıza Tevfik Bey'e Cevap" adı da verilebilirdi.

2. 1. 3. 1. 12. Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları

Eser, İbrahim Aşkî tarafından yazılmış, Bahriye Matbaası'nda 1340/1924 yılında 33 sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. Bahriye Mektebi Makine Bölümü öğrencilerine edebiyat derslerinde okutulmak için hazırlanmış fakat günümüz klasik bir ders kitabı biçiminde yazılmamıştır. Dönemin diğer ders kitapları büyük ölçüde ders kitabı mantığına uygun biçimde yazılmışken, Aşkî'nin sözü edilen eseri, daha çok edebiyatın teorik yönünü vurgulamak için kaleme alınmış gibidir.

Eser, “Sanâyi’i Nefîse ve Edebiyat”, “Zevk; Zevk-i Edebî”, “Hüsn, Mahâsin-i Edebiyye”, “Nazım ve Nesir”, “Evzân-ı Osmâniye”, “Nazmın En Mâruf Şekilleri” başlıkları altında altı bölümden oluşmaktadır ve eserde her bölüme has açıklamalar ve örnekler yer almaktadır. Eserde, güzel sanatlar ve edebiyat arasındaki ilişkiye değinilmiş, nazım ölçüleri, nazım, nesir, edebiyat zevki ve his kavramları ele alınmıştır.

Aşkî, Türk edebiyatının tasnifini yaparken din ve kültür değişimi üzerinde durmuş, Türklerin İslamiyet’i kabul etmesini bu bağlamda bir dönüm noktası olarak görmüştür. Bu sebeple edebiyatı, İslamiyet’ten önceki Türk edebiyatı (kable’l İslam) ve İslamiyet’ten sonraki Türk edebiyatı (bade’l İslam) olarak ikiye ayırmıştır. Edebiyatı dönemlere ayırırken, eserlerin sınırlı olmasını göz önünde bulundurarak İslamiyetten önceki döneme değinmemiştir. Osmanlı Devleti’nin başlangıcından kendi yaşadığı döneme kadar olan süreci dikkate almıştır. Bu dönemi “Devr-i Kadîm”, “Mutavassıt” ve “Devr-i Cedîd” olmak üzere üç döneme ayırmış, edebî dönemlere damga vuran şairler hakkında bilgi vermiştir. Eser, edebiyat ders kitabı olarak yazılmış olsa da diğer bir yönüyle edebiyat tarihi olarak nitelendirilebilir.

2. 1. 3. 1. 13. Adedin Ruhıyatı ve Hesap Öğretmek Usullerine Tatbiki

Eser, Ontario Eğitim Okulu Müdürü James A. Maclean ve Chicago Edebiyat Fakültesi Felsefe Profesörü John Dewey tarafından yazılmış, İbrahim Aşkî tarafından İngilizceden Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Maarif Vekâleti tarafından Millî Talim ve Terbiye Dairesi'nin 9 Ocak 1928 tarih ve 15/1 sayılı izniyle Devlet Matbaasında 235+XI sayfa olarak Arap harfleriyle basılmıştır. İbrahim Aşkî, eseri Deniz Lisesi'ndeki görevi sırasında tercüme etmiştir.

John Dewey (1859-1952), Amerikan Pragmatizm Okulu'nun en önemli isimlerinden biri olup yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikasının düzenlenmesi için Atatürk tarafından Türkiye'ye çağrılmıştır. 1924 yılında Türkiye'ye gelen Dewey, yaptığı gözlem ve topladığı belgelere dayanarak “Türk Maârifî Hakkında Rapor”unu hazırlamıştır. James A. Maclean ise, eğitim ve matematik eğitiminin okullarda kolay, etkili bir şekilde nasıl öğretilmesi gerektiğiyle ilgili eserler yazmış bir eğitimcidir. Eser “Müelliflerin Mukaddimesi”, “Tab'ın Mukaddimesi” ve on altı bölümden oluşmaktadır. Eserin büyük bölümü, etkili matematik öğretimiyle ilgili bilgiler içermektedir. Özellikle ilk beş bölümün tamamı bu konuya ayrılmıştır. Beşinci bölümden sonra sayılar ve hesaplama işlemleri örneklendirilerek verilmiştir, dolayısıyla bir yönüyle ders hocalarına da hitap etmektedir. Eser, matematikle ilgili olduğundan konuya aşina olmayanlar için eserin dilinin anlaşılır olduğunu söyleyemesek de Aşkî'nin eseri Osmanlıcaya oldukça açık ifadelerle tercüme etmeye çalıştığını, bunun kökeninde ise Aşkî'nin muhatabına göre tercüme etme ilkesinin olduğunu söyleyebiliriz. Eserin tercüme edildiği dönemin şartları göz önüne alındığında, bu bilinçli tavrın eserin değerini ve okunabilirliğini artırdığı söylenebilir.

2. 1. 3. 1. 14. Terbiye İşi

Eser, İbrahim Aşkî Tanık tarafından yazılmış, Resimli Ay Matbaası'nda 1940 yılında 61 sayfa olarak Latin harfleriyle basılmıştır.

Eser, “Temel, Başlamak, Fidan/Bahçıvan, Bilgi: Bilinen Şeye Göredir, Kılavuz, Bilgi, Çocuklarda Hayal ve İlham, Çocuk Bahçesi, İlk Okulda, Derleyip ve Toplama ve Son” başlıklarını taşıyan on bölümden oluşmaktadır. Eserin merkezinde çocuk bulunmakta, çocuğun doğumundan ilköğretim dönemine kadar ailenin, öğretmenin, çevrenin sorumluluklarının neler olduğuna, çocuğa nasıl davranılması gerektiğine, eğitimde bireysel farklılıklara, çocuk bahçelerine ve ahlak konusuna değinilmiştir.

2. 1. 3. 1. 15. Amerikan Gizli Haber Almasının İstikbali

Eser, George Sawyer Pettee tarafından 1946 yılında İngilizce olarak yazılmış, İbrahim Aşkî Tanık tarafından tercüme edilmiştir. T. C. Deniz Basımevi'nde, 1949 yılında 112 sayfa olarak Latin harfleriyle basılmıştır. Eser, fotokopi baskı özelliği göstermektedir. Eserin orijinal künyesi “*The Future of American Secret Intelligence*, George Sawyer Pettee, Washington: Infantry Journal Press, 1946” olup İngilizcesi 120 sayfadan oluşmaktadır. Eserin tercümesinde, eserin kime ait olduğu veya nereden tercüme edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yaptığımız karşılaştırmalı inceleme sonucunda eserin Pettee'e ait olduğu tespit edilmiştir. Burada Aşkî'nin veya basımevinin niçin böyle bir yolu tercih ederek yazarın adını zikretmediği anlaşılamamıştır.

Dr. Pettee, eseri yayımladığı dönemde Amherst College'de siyasi bilimler bölümünde çalışmaktaydı. Savaş döneminde Amerikan istihbaratında geniş bir deneyime sahip olmuştur. Yazar, genel olarak Amerikan istihbarat teşkilatlarını

eleştirmiş ve profesyonel bir istihbarat teşkilatının ülke savunması için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Eser, istihbarat alanında yazılan eserler arasında bir dönüm noktası olarak tanımlanmaktadır. Yedi bölümden oluşan eserin birinci bölümünde, Harpte stratejik haber almanın hata ve eksikliklerine değinilmiş ve örnek olarak Pearl Harbor, Rundstendt akını, Alman harp istihbaratı gibi on üç alt başlıkta konu incelenmiştir. İkinci bölümde harp ve stratejik haber almaya, üçüncü bölümde stratejik haber alma ve barışa, dördüncü bölümde iyi bir organizasyonu engelleyen şeylere, beşinci bölümde haber alma işlerinin idaresine, altıncı bölümde meslek akidesine ve yedinci bölümde stratejik haber almanın hükümette mevkiine değinmiştir. Eser, askerliğin istihbarat kısmının Amerikan özelinde temel unsurlarından ve asıl dikkat edilmesi gereken hususların ne olduğundan bahsetmektedir.

Eserin kapağında “Genel Kurmay Başkanlığı IX. Şube Yayını” ibaresi geçmektedir ki bu şube istihbarat işlerini üstlenen birimi ifade etmektedir. Muhtemelen Aşkî, eseri bu birimin isteği üzerine tercüme etmiştir.

2. 1. 3. 1. 16. Âlem ve Dr. Einstein (The Universe and Dr. Einstein)

Eser, Lincoln Barnett tarafından 1948 yılında yazılmış -fakat Aşkî’nin belirttiğine göre- 1949 yılında iki defa basılmıştır. 1953 yılında İbrahim Aşkî Tanık tarafından İngilizceden tercüme edilmiş, 1954 yılında 95 sayfa olarak Latin harfleriyle basılmıştır. Fakat eser, sadece tercümeden oluşmamaktadır. Eserde Aşkî tarafından yazılan “İlave” (s.73-95) başlığıyla eklenen bir bölüm bulunmaktadır.

Esere göre 20. yüzyılda Einstein’ın zekâsına bir saygı duyma eğilimi vardır. Özellikle “görelilik teorisi” ile ilgili bir niteliği kendisinde bulundurur. İlk olarak yapılması gereken Einstein’ın başarısının mahiyetini anlamak olmalıdır. Bu eser, insanlığın en büyük zihinlerinden biri olan Einstein’ın çalışmasını doğru ve bütüncül olarak anlamının kapılarını açmaktadır. Eser, Einstein tarafından da okunmuş ve “görelilik teorisi”nin en açık, en okunabilir açıklamalarından biri olduğu

belirtilmiştir. Eserde “görelilik teorisi”ne yol açan deneyler, karşılaşılan sorunlar, evreni idare eden güçler hakkında bulguların ortaya koyduğu hususlar açıklanmaya çalışılmıştır. Görelilik kavramları ve dördüncü boyut ile ilgili konular, herkesin kolayca anlayabileceği bir dille ifade edilmiştir. Eser, kısa olmasına rağmen konuyu bütüncül olarak ortaya koymaktadır. Yazarın, farklılıkları belirtme becerisi takdire değerdir.

20. yüzyılın ortalarında yazıldığından dolayı günümüzdeki yeni keşifleri içermesi konusunda eksikleri olsa da dönemi için önemli bir eseridir. Eserin içeriğinin çoğu halen geçerlidir. Bu eser, astrofizik gibi bir konuyu bütün insanların okuyabileceği bir bakış açısıyla sunmaktadır. Türkiye’de lise derecesinde eğitim görmüş insanların yani bilim adamı dışındaki insanların göreliliği anlaması için ideal bir eserdir. Aşkî’nin, birçok eser içinden bu eseri seçip tercüme etmesinin sebebini buralarda aramak gerekir. Fakat içeriğin tam anlaşılması için okurken dikkat edilmesi gerekir.

Barnett bu eseri, insanların kuramsal fiziğe ait güncel konuları kolayca anlaması için yazmıştır. Burada sadece “görelilik teorisi”ne değinilmemiş, insanların fizik alanında sahip olduğu bilgi birikimi de ele alınmıştır. Doğa olaylarının niteliği ve niceliğiyle ilgili bilgilerin artmasıyla birlikte, deneyle ilgili bilgiler birleştirilerek kuramsal kavram elde edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak gelinen nokta ise hakikate temel olacak kuramsal bir kavram seçmede bir şaşkınlık içine düşmek olmaktadır. Kuantum ile ilgili bilgiler günümüzde oldukça önemli hale gelmiştir. Fakat ülkemizde altmış yedi yıl önce bu kavram sınırlı sayıda insan tarafından bilinirken Kuantum kavramı kullanılmış ve temel nitelikleri belirtilmeye çalışılmıştır. Eser, sadece bu yönüyle bile ayrı bir öneme sahiptir.

Aşkî, eseri sadece tercüme etmekle kalmamış bu alanda yazı yazan, fikir beyan eden bilginlerimizin görüşlerini de “ilave” kısmında sunmuştur. Burada bir bilim-din uzlaştırma çabası kendini göstermektedir. Fakat bu bölüm çok farklı isimlerin görüşlerinden faydalanılarak yazılmıştır. Bunlar arasında Eflâtun, Mevlânâ, Fuzûlî, Aksaraylı Şeyh İbrahim Efendi, Süleyman Çelebi ve Einstein’ı sayabiliriz.

Aşkî, İzmirli İsmail Hakkî'yla hocası Ahmet Hamdi Akseki vasıtasıyla tanışmış ve İsmail Hakkî'ya felsefi ve metafiziğe dair bilgilerinin gençlere öğretilmesi gerektiğini söylemiştir. Yazdığı ilave bölümünün bu isteğin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Burada Aşkî, üç çeşit bilgi olduğunu belirtmiştir: 1. Akli ilimler: Aklın zaruri, açık bir kavrayışla veya fikrin yardımıyla kazanılan bilgilerdir. Matematik, fizik, kimya, fizyoloji örnek olarak gösterilebilir. Bu ilimlerle ilgili olarak isteyen her akıl sahibi öğrenim görebilir. 2. Hal ve zevk ilmi: bunlar akıl ile tahsil edilmez. Mutlaka o hâl ile hâllenmek ve o zevki tatmakla olur. Yani herkesin bizatihi kendisinin bunu elde etmesi söz konusudur. Şefkat ve muhabbetin zevki, sabrın acılığı, öfkenin tatlılığı örnek verilebilir. 3. İlahi ilim: bu bilgi aklın sınırlarının üstünde Hak vergisidir. Bununda iki kısmı vardır. Birincisi; ilham ve tecelli ile ulaşılan, aklın erdiği kısımdır. Kalbime geldi, aklıma doğdu ifadelerinde kastedilen hususlardır. İkincisi; insani ve ilahi hallerle ilgili olup bunlar ancak onların hakiki âlimi veya öğreticisi tarafından öğretilir. Bunlardan birincisi ve ikincisinin sadece okuyup dinlemekle olmayacağı gibi üçüncü bilgi çeşidi de sadece düşünmekle, dinleyip öğrenmekle olmaz. Aşkî, Eflâtun gibi bilgiyi seven bir kişinin daima var olmayı istediğinden, varlıkları sadece görünüşten ibaret olan âlemin geçici olaylarına dayandırmaz. Örneğin; gökyüzünde bulut değişen bir şekilden ibarettir. Bunun aslı ise “su”dur. Gerçekte “Bulut yoktur, su vardır.” demek doğrudur. Eflâtun'da değişeni, gelip geçici olanı değil ebedî olan varlığı istemektedir. Bu yüzden İslam kültür tarihinde ona “Eflâtûn-u İlâhî” denilmiştir. İnsanın ve âlemin görünen varlığı bir gölgeden başka bir şey değildir. Gerçek varlık Yaradan'a aittir O'nun kendisidir. Biz ise o mutlak varlık nurunun yaptığı gelip geçen gölgelerden ibaretiz.

Metafizik konularıyla ilgilenen âlimlere (sufiler) göre Allah, âlemi her an yeniden yaratmaktadır. Fakat mahiyeti baki kalmaktadır. Tıpkı her gün değişimlere maruz kalmamıza rağmen yine ben denilen şeyin değişmemesi gibi. Evrenin yaratılmasını sufilerin kabul ettiği Hz. Muhammed'in bir hadisine göre değerlendirmektedir; Allah, evreni kendini göstermek ve bildirmek için yaratmıştır. Büyük âlem ve küçük âlem vardır. Bu bilgi/sır cahile kapalıdır. Kapı açılırsa bu

keşif, fetih, ilim olur. İlahi âlimler (sufiler) keşfedilen ilimleri severler. Onlara göre bu kapalı kapının iki kanadı vardır; biri bizim benliğimiz diğeri âlemdeki suretler ve şekillerdir. İşte kapının bu iki kanadı açılınca insan kendini ve Yaradan'ını bulacaktır. Aşkî'ye göre izafiliğin (görelilik) ortaya koyduğu bazı hakikatler, sufilerin keşif ve ilhamlarına tevafuk etmektedir. Aşkî'nin burada "İzafiyet Teorisi"ndeki pek çok unsuru sufilerin görüşleriyle açıklamasının en önemli yanı bazı müfessirlerin yaptığı gibi bunu ayetlere dayandırmadan yapmasıdır. Yani dinî metinleri değişkenliğin olduğu bilimin alanı içine sokmamaktadır.

Aşkî, aynı zamanda Barnett'in fikirlerini de eleştirmiştir. Barnett'e göre Batılı bilginler fizik ve felsefe yolunda akıl, fikirden başka ışık istemeyip Yaradan'ı bir tarafa bırakmışlardır. Fakat akıl ve fikir dedikleri Yaradan'ın ışığıdır. Akıllarına gelen şeyler kimden geliyor? Hâlık-ı Mahlûktan ayrı görmek için ya karanlıkta olmak ya da kör olmak gerekir. Bu tabiat âlimleri gündüz vakti perdeleri kapatıp lambayı yakan insan gibidirler.⁸⁶ Aşkî, eserde bazı yerde Allah bazı yerde Tanrı kavramını kullanmıştır.

2. 1. 3. 1. 17. Tasavvuf

Eser, İbrahim Aşkî Tanık tarafından Arapçadan yapılan tercüme ile İbn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinin bazı bölümlerinin tercümesinden oluşmaktadır. Türkiye Ticaret Matbaası'nda, 1955 yılında, 75 sayfa olarak Latin harfleriyle basılmıştır.

Aşkî, esere yazmış olduğu "İlk Söz"de, tasavvufun kendine has ve otantik bir yapısının olduğunu, oryantalistlerin iddia ettiği gibi Müslüman bazı âlimlerin Grek veya İskenderiye felsefe okullarının eserlerinin okunmasıyla ortaya koydukları eklektik bir yapı olmadığını belirtmiştir. Çünkü bu anlayış içinde pek çok sorun bulundurmaktadır. Bu oryantalist bakış açısının bugün kabul edilip, konuyla ilgili

⁸⁶ Lincoln Barnett, *Âlem ve Dr. Einstein*, (Çev. İbrahim Aşkî Tanık), Kemal Tanju Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul, 1954, s. 73-87.

görüşlerin benimsenmesinin yanında bir de bu tür içeriklere sahip eserlerin neşredilmesine girişilmiştir. Fakat tasavvuf tarihine baktığımızda konuyla ilgili yazılan binlerce eser bulunmaktadır. Tasavvufun kaynağı Kur'an ve hadistir. Eserin tercüme edildiği dönemde Aşkî, gençlerin Kur'an, hadis ve tasavvuf kitaplarına yabancı olduklarını belirtmiştir. Tercüme etmek için bu eseri seçmesinin gerekçesini şöyle açıklamıştır: “Kur'an ve hadis üzerine kurulmuş olan dinimizi en iyi tarif ve izah eden İbn Arabî'nin eserinden tasavvuf bahsini aynen tercüme ve takdim etmek istedim.”⁸⁷ Aşkî'ye göre İbn Arabî'nin bu eserde ortaya koymuş olduğu anlayış oldukça orijinal bir niteliktedir. Bundan dolayı tasavvufun pratiğinden bahseden eserlerden değil, teoriyi temele alan bu eserden seçilen bahisler tercüme edilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde İbn Arabî'ye bazı karşı çıkışlar olmuş, eleştiriler yapılmıştır. Fakat yazdığı eserleri, onun bu konularda ne kadar yetkin biri olduğunu ortaya koymuştur. Dört cilt olan ve İbn Arabî tarafından iki defa elle yazılan *Fütûhât-ı Mekkiyye* adlı eser, İslam dinini zâhir ve bâtın bütün hakikatlerini ele almış ve açıklamıştır. Aşkî'ye göre İbn Arabî bu eserleri temiz ve açık bir kalbe, nur kalemiyle yazmıştır.

Oryantalistler, yazdıkları ansiklopedi ve eserlerde kendilerini gösterirler. Aşkî, tercüme ettiği kısımların okunması, orada yer alan bilgilerin karşılaştırılması sonucunda okuyucunun doğru bir sonuca varabileceğini belirtmiştir. Aşkî, oryantalistlerin özellikle Arapça ve Farsça dilbilgisi konusunda iyi olduğunu, buna güvenerek bu eserleri ele aldıklarını fakat ruh ve zevk yönünden olaylara yabancı oldukları için yukarıda ifade edilen hatalara düştüklerini belirtmiştir. Bu dine mensup olan insanların aynı şekilde hareket etmemeleri gerektiğini, eğer böyle bir yoldan gidilirse aynı hatanın yapılma ihtimalinin olduğunu ifade etmiştir. Aşkî'nin istediği, bu eseri okuyup onu hakkıyla anlayamadığımızın bizzat okuyucular tarafından kabul edilmesidir. Çünkü yüzeysel bilgiler bizlere doğru bir kanaat sağlamaz. Dolayısıyla gerçek bilgi, sadece kitap okumakla elde edilemez. Onu bilene ve öğretene ihtiyaç duyar.

⁸⁷ İbn Arabî, *Tasavvuf*, (Çev. İbrahim Aşkî Tanık), Türkiye Ticaret Matbaası, İstanbul, 1955, s. 3.

Aşkî, bu eserin tercümesini Harbiye Nezâreti Muhasebat Dairesi Birinci Şubesi'nden emekli merhum Fehim Tandaç'a ithaf etmiştir. Fehim Tandaç'ın Doğu Yayınevi tarafından 1944 yılında İstanbul'da neşrettiği *ÖZSÖZ: Din Bilginlerinin Özünden Söyler* adlı eseri vardır. Bu eserden hareketle Fehim Tandaç'ı şöyle tanımlamıştır: “Allah'ın kendine halis kul seçtiği ve sonra bize muallim ve rehber tayin ettiği... Fehim Tandaç namına sunuyorum.”⁸⁸ Fehim Tandaç'ın eserinin adı yanlış olarak “Ön Söz” olarak belirtilmiştir fakat eserin adı “Öz Söz” şeklindedir.

Eser, *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin çeşitli bölümlerinin tercümesinden ibarettir. Aşkî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'den tercüme ettiği başlıklar şunlardır: “Tasavvuf Makamı”, c. 2, Bab 164, (s. 5-9), “Marifet Makamı”, Bab 177, (s. 9-56), “Ahlak Makamı ve Esrarı”, c. 2, Bab 149, (s. 56-63), “Hikmet ve Hükemâ”, Bab 126, (s. 63-64), “İlahi Esma el-Hakîm”, c. 4. s. 257, (s. 64-67), “Aklı Ekbar” c. 2, S. 87, (s. 67-69), “Fikir ve Esrarı”, Bab 144, (s. 69-72), “Tefekkürü Terketmek”, Bab 145, (s. 72-73), “Huzur”, Bab 245, (s. 73-74), “Gaybet: Gaiplik”, Bab 244, (s. 74-75). Eser aslında *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin “Marifet” kısmının tercümesi gibi durmaktadır.

2. 2. İlgili Araştırmalar

Araştırma konusuyla ilgili literatür taranmış, İbrahim Aşkî ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar belirlenmiştir.

Yusuf Turan Günaydın, 2008 yılında yayımladığı *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz* adlı makalesinde eseri Latin harflerine aktarmış ve kısa bir giriş eklemiştir. “Yusuf Turan Günaydın, İbrahim Aşkî'nin Fuzûlî'yi Bir Sûfî Olarak Ele Alan Risalesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 2008, 180, 261-288.”

Şener Demirel, 2010 yılında yayımladığı *İbrahim Aşkî (Tanık) ve Çocukların Şiir Defteri* adlı eserinin giriş kısmında İbrahim Aşkî'nin hayatı ile ilgili bilgi vermiş, *Çocukların Şiir Defteri* adlı eseri Latin harflerine aktarıp, çocuk edebiyatı yönünden

⁸⁸ İbn Arabî, a.g.e., 1955, s. 4.

incelemiştir.“Şener Demirel, *İbrahim Aşkî (Tanık) ve Çocukların Şiir Defteri*, 2010, Malatya: Medipres Yayınları.”

Mehmet Özdemir, *Çocukların Şiir Defteri* adlı eseri Latin harflerine aktarmış ve giriş kısmında İbrahim Aşkî'nin hayatı ile ilgili kısa bilgi vermiştir. “Mehmet Özdemir (Yay. Haz.), *Çocukların Şiir Defteri*, İbrahim Aşkî Tanık, 2011, İstanbul: Timaş Yayınları.”

Abdulahap Davran, *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Hülâsaları* ile ilgili bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Tezde, eseri Latin harflerine aktararak eserle ilgili genel bir değerlendirmede bulunmuştur. “Abdulahap Davran, *Edebiyat Dersi Hülâsaları Eseri Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, Bartın.”

İbrahim Aşkî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin tamamının yer aldığı kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır.

III. BÖLÜM

3. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, araştırmanın kapsamı, araştırma verilerinin toplanması ve araştırma verilerinin analiz süreci ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3. 1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın verilerinin elde edilmesinde sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan *doküman incelemesi* kullanılmıştır. Doküman incelemesi ile elde edilen veriler, *içerik analizi* yöntemiyle çözümlenmiş, bir tema ve buna bağlı alt başlıklar belirlenmiştir.

“Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar ve hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir.”⁸⁹ Doküman incelemesi, araştırılan bazı yazılı materyallerin analiz edilmesini sağlayan çalışmaların bütünüdür. Doküman incelemesini Yıldırım ve Şimşek, Boğdan ve Biklen, 1992’den şu şekilde aktarmıştır:

⁸⁹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 141.

Hangi dokümanların önemli olduğu ve bu dokümanlardan hangisinin veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile doğrudan ilgilidir. Örneğin eğitimle ilgili yapılacak olan bir araştırmada şu tür dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir: “Eğitim alanında ders kitapları, program (müfredat) yönergeleri, okul içindeki ve dışındaki yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el dosyaları, eğitimle ilgili resmî belgeler vb.”⁹⁰

3. 2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamını, İbrahim Aşkî'nin *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Hülâsaları*, *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*, *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*, *Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat*, *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat*, *Çocukların Şiir Defteri*, *Mekteb Terbiyesi* ve *Terbiye İşî* adlı eserleri oluşturmaktadır. İbrahim Aşkî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında kapsamlı bir çalışma olmadığı için; Aşkî'nin hayatı, edebî kişiliği, araştırmacıların kaynaklarında yer alan ve tarafımızdan tespit edilen diğer eserleri hakkında bilgi verilmiş, bu veriler araştırmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Mekteb-i Bahriye Edebiyat Hülâsaları 6 bölümden oluşmaktadır. *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*, 43 adet mensur (düzyazı) metinden meydana gelmektedir. *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*, 53 adet metinden oluşmaktadır. Bunların 31'i mensur, 22'si manzum (şiir) metindir. *Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat*'te 32'si mensur, 20'si manzum olmak üzere 52 adet metin yer almaktadır. *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat*'te 41'i mensur, 11'i manzum olmak üzere toplam 52 metin bulunmaktadır. *Çocukların Şiir Defteri*, 36 şiirden oluşmaktadır. *Mekteb Terbiyesi*, tercüme edilen kısım ek kısmıyla birlikte 2 bölümden oluşmaktadır. *Terbiye İşî* ise kendi içinde 10 bölümden meydana gelmektedir. Bu eserler, çocuk edebiyatı ve çocuk eğitimi açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

⁹⁰ Yıldırım ve Şimşek, a.g.e., 1999, s. 141.

3. 3. Verilerin Toplanması

Araştırma, betimsel nitelikli bir araştırma olup veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Öncelikle İbrahim Aşkı'nın hayatı ve eserleri ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Araştırmalarda yer almayan eserleri tarafımızca tespit edilmiştir. Eserlerin tamamı Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerden (Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege & Nadir Eserler Koleksiyonu, Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu, İSAM, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane) temin edilmiş ve Osmanlı Türkçesinden Latin harflerlerine aktarılmıştır. Araştırma konusu olan eserler ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, diğer eserler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Eserlerin Latin harflerine aktarılmasında orijinal yapıya sadık kalınmış, noktalama işaretleri, yazım kuralları ve metinlerin biçimsel yapısı aynen aktarılmıştır.

3. 4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada veri analizi, doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin analizini kapsamaktadır. Verilerin analizi ve yorumlanması sürecinde içerik analizi kullanılmıştır.

İçerik analizi, “metinlerin ya da transkriptlerin içinde gizli kalmış anlamların veya verilmek istenen mesajların, belli bir sistematik izlenerek kavramlar ve kategoriler şeklinde ortaya konarak bu kategorilerin nitel veya nicel olarak analiz

edilmesi”⁹¹ veya “genel anlamda sözlü ve yazılı materyallerin sistematik bir şekilde analiz edilmesidir.”⁹²

İçerik analizinin amacı, “kamusal alana yönelik üretilen ve kurgulanan tüm yazılı yapıtları, yani metinleri çözümlemektir.”⁹³ Bir başka açıdan ise, her türlü sözel ve yazılı verinin araştırmanın problemini aydınlatarak şekilde sınıflandırılması, özetlenmesi, veriler içerisindeki belirli kavramların anlamlandırılmasıdır.⁹⁴ Analiz sonucunda elde edilen kavramlar birbirleriyle belirli bir tema altında sınıflandırılır. Kavramların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan ilişkiler daha üst düzey bir tema ile açıklanır.⁹⁵ Bu çalışmada yer alan metinler, işledikleri temalar açısından ele alınarak yorumlanmıştır.

Dokümanlardan elde edilen verilerin, sayısal verilerle veya nicel yöntemlerle gösterilmesi gerekmez. Araştırmacı, yaptığı analizlerden sonra bulduğu sonuçları, düzyazı şeklinde de rapor edebilir. Bu durum araştırmacının tercihidir.⁹⁶ Bu çalışmada elde edilen sonuçlar düzyazı şeklinde verilmiş, sonuçların rapor edilmesinde tablolardan da faydalanılmıştır.

Bu çalışmada, kuramsal çerçeve ve ilgili araştırmalar kısmında İbrahim Aşkî’nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Verilerin analizi ve yorumlanması kısmında bulgular olarak aldığımız, çalışmaya konu olan eserler İbrahim Aşkî’nin çocuk edebiyatı ve eğitimindeki yeri açısından iki ana başlık altında incelenmiştir.

⁹¹ Ahmet Güler vd., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma* (2. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 331.

⁹² Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Pegem Akademi, Ankara, 2009, s. 84.

⁹³ Orhan Türkoğlu ve Orhan Gökçe, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, Seçkin Kitabevi, Konya, 2012, s. 319.

⁹⁴ Süleyman Demirci ve Mutlu Köseli, İkincil Veri ve İçerik Analizi. (Editör: Kaan Böke). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 319-364.

⁹⁵ Yıldırım ve Şimşek, a.g.e., 1999, s. 162.

⁹⁶ Yıldırım ve Şimşek, a.g.e., 1999, s. 153.

Bulgular bölümünün birinci kısmını; “İbrahim Aşkî’nin Çocuk Edebiyatındaki Yeri” oluşturmaktadır. Bu bölümde; *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Hülâsaları* adlı eser incelenmiştir. *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*, *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*, *Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat*, *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat* adlı okuma kitaplarındaki metinler tür, konu, dil ve anlatım, resim ve yazar/şair tercihi bakımından; *Çocukların Şiir Defteri* adlı eser konu, ileti, kahramanlar/karakterler, resim, dil ve anlatım özellikleri bakımından incelenerek değerlendirilmiştir. Bölümün ikinci kısmını; “İbrahim Aşkî’nin Çocuk Eğitimdeki Yeri” oluşturmaktadır. Bu bölümde, *Mekteb Terbiyesi* ve *Terbiye İşî* adlı eserlerden hareketle Aşkî’nin eğitim anlayışı incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İçerik analizinin son aşamasında bulguların tanımlanması ve yorumlanmasına geçilmiştir. Bulgulardan hareketle sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

IV. BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

4. 1. İBRAHİM AŞKÎ’NİN ÇOCUK EDEBİYATINDAKİ YERİ

İbrahim Aşkî’nin çocuk edebiyatı ile ilgili eserlerini, edebiyatla ilgili düşüncelerini ve çocuk edebiyatındaki yerini ortaya koymadan önce “çocuk edebiyatı” kavramını oluşturan “çocuk” ve “edebiyat” kavramlarının ele alınması gerekir.

Çocuk, doğumundan itibaren kendine özgü bir kişiliğe, zekâyâ, davranışa, duygu ve düşünceye sahip; içinde bulunduğu yaşa göre farklı fiziksel, ruhsal ve zihinsel özellikler gösteren ve bu özellikleri tam yerli yerine oturmamış; yaratıcı özelliği en zengin ve en renkli süreci kapsayan, kendine özgü ilgi, ihtiyaç ve yenenekleri olan, insan yavrusudur.⁹⁷ Şimşek ise çocuğu, “doğum ve ergenlik çağı arasındaki dönemi yaşayan küçük insan” olarak tanımlamıştır.⁹⁸

Edebiyat; malzemesi dile dayanan, insanların duygu, düşünce ve hayallerini dile getiren, edebî ve estetik değeri olan sözlü ve yazılı verimlerin toplamıdır.⁹⁹ Kavcar’a göre edebiyat; “çağlar boyunca insanoğlunun duyduğu düşündüğü ve

⁹⁷ Şener Demirel, *Çocuk ve Çocuğun Gelişim Özellikleri, İhtiyaçları ve İlgi Alanları*, (Editör: Şener Demirel), *Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı*, Ankara, 2011, s. 1.

⁹⁸ Tacettin Şimşek, *Çocuk Edebiyatı*, Suna Yayınları, Konya, 2005, s. 13.

⁹⁹ Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 17.

yaptığı her şeyi en zengin ve en etkili biçimde ortaya koyan bir sanattır.”¹⁰⁰ Gönen ve Veziroğlu ise edebiyatı; hayatı yansıtan ve düzenleyen, insanlara deneyimlerini şekillendirme gücü veren bir ifade biçimi olarak tanımlamıştır.¹⁰¹

Ülkemizde Tanzimat Dönemi’nde gelişmeye başlayan çocuk edebiyatı, Cumhuriyet ile birlikte hem akademik çalışmalarla hem de yazılan çocuk edebiyatı ürünleriyle kendini göstermektedir. Ülkemizde, çocuk edebiyatı kavramını ilk kullanan kişi İbrahim Alaaddin’dır [Gövsâ]. *Bedî Terbiye* adlı eserinde çocuk edebiyatının gerekliliğini; “Çocuk kalbi işlenmemiş bir elmas gibi kıymetli bir şekil almaya gayet müsait iken onu ihmal ile kömür gibi siyah bırakmak hususıyla iklimimizin zeki, cevval dimağları, büyük nenelerin hûrafâtı, eski iptidai kitaplarının analşılmaz ibârâtı ile imla eylemek bir cinayet-i maneviyedir.”¹⁰² şeklinde ifade etmiştir.

Çocuk edebiyatının başlangıcından günümüze kadar birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır. Cemil Meriç, bağımsız bir çocuk edebiyatı olamayacağını düşünmektedir. Ona göre, “çocuğun anlayış ve kavrayış hudutlarının belli standartlaşma içerisine sokulması ham bir hayaldir.”¹⁰³ Meriç, çocuk edebiyatını sınırları ve mahiyeti belli olmayan bir alan olarak görmektedir. Çocuğun, çocuklar için yazılan kitapları okuyacağı gibi yetişkinler için yazılan kitapları da okuyabileceğini; edebiyatı, çocuk edebiyatı ve yetişkin edebiyatı diye ayırmanın mümkün olmayacağını belirtmiştir.¹⁰⁴ Şirin ise çocuk edebiyatını, “çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayal, duygu, düşünce ve duyarlılıklarına, zevklerine, eğitilirken eğlenmelerine katkıda bulunmak amacı ile gerçekleştirilen çocuksu edebiyat” olarak ifade etmiştir.¹⁰⁵ Fakat *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış* adlı eserinde ise “çocuksu” ifadesini kullanmayarak çocuk edebiyatını, temel kaynağı

¹⁰⁰ Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim*, Engin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 4.

¹⁰¹ Mübeccel Gönen ve Mefharet Veziroğlu, *Çocuk Edebiyatının Genel Hedefleri*, (Editör: Mübeccel Gönen), *Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Edebiyatı* (5. Baskı), Ankara, Eğiten Kitap, 2019, s. 1.

¹⁰² İbrahim Alaaddin [Gövsâ], *Bedî Terbiye*, Resimli Gazete, Tanin Matbaası, İstanbul, 1341, s. 77.

¹⁰³ Cemil Meriç, *Çocuk Edebiyatı Yılığ: Çocuk Edebiyatı*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul, 1987, s. 3.

¹⁰⁴ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, s. 308.

¹⁰⁵ Mustafa Ruhi Şirin, *Çocuk Edebiyatı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 9.

çocuk ve çocukluk olan, çocuğun duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun, çocuğa göreliliği ve çocuk gerçekliğini yansıtan, çocuğa okuma alışkanlığı kazandırmanın yanında onun estetik yönden gelişmesine katkıda bulunan ve çocuğu duyarlı bir biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatı olarak tanımlamıştır.¹⁰⁶

Dilidüzgün, çocuk edebiyatı ile çocukça yapılmış bir edebiyatın farklılığına değinmiştir. Çocuk edebiyatını, “konularını seçerken çocuk gerçekliğinden hareket ederek, konularını onun doğal ve güncel çevresinden seçen ve çocuğun kendi dünyasına çok açılı bir anlayışla bakabilmesini sağlayan, ona bilinçli bir okuma alışkanlığı kazandırmayı öngören edebiyat ürünleridir” şeklinde tanımlamıştır.¹⁰⁷ Sever, çocuk edebiyatının psikolojik yönü üzerinde durmuş, çocuk edebiyatını, “erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁸ Yalçın ve Aytas; çocuk edebiyatını, çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayal, duygu, düşünce ve zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerin tamamı olarak ifade etmiştir.¹⁰⁹ Oğuzkan’a göre çocuk edebiyatı; çocukluk çağında olanların hayal, duygu ve düşüncelerine yönelik sözlü ve yazılı bütün eserlerdir.¹¹⁰ Temizyürek ise çocuk edebiyatını, “çocuğun hayal dünyasına hitap eden, üstün nitelikleri olan estetik bir boyut taşıyan, kelime hazinesine uygun, ana dilini geliştirebilecek özellikte, ulusal ve evrensel değerler içeren, psiko-sosyolojik gelişimine katkı sağlayan, severek dinlediği/okuduğu, zevk aldığı yazılı ve sözlü edebiyat mahsulleridir” şeklinde açıklamıştır.¹¹¹ Şirin’e göre, çocuğa sürekli çocuk olduğunu hatırlatan, çocuğu küçümseyen bir edebiyat çocuk dünyasını yansıtamaz. Çocuk edebiyatı her şeyden önce bir edebiyattır. Edebî yönü ile

¹⁰⁶ Mutfalı Ruhi Şirin, *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, Kök Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 16.

¹⁰⁷ Selahattin Dilidüzgün, *Çocuk edebiyatı Kavramı* (Editör: Z. Güneş), *Çocuk Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004, s. 9.

¹⁰⁸ Sedat Sever, *Çocuk ve Edebiyat*, Kök Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 9.

¹⁰⁹ Yalçın ve Aytas, a.g.e., 2003, s. 17.

¹¹⁰ Ferhan Oğuzkan, *Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Emel Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 3.

¹¹¹ Fahri Temizyürek, *Türkçe Eğitiminde Çocuk Edebiyatının Önemi*. *TÜBAR*, 2003, S. 8, s. 161.

edebiyatın içinde en incelikli yazarlık biçimidir.¹¹² Çocuk edebiyatında şiir ise, çocukların dil ve zihinsel becerilerinin gelişiminde ve çocuklara kelimelerin büyüsunü göstermede önemli bir araçtır.

Çocuk edebiyatı, çocuğu geleceğe hazırlayan, hayatın zorlukları karşısında azmi, çabalamay ve başarılı olmayı öğreten bir edebiyat ürünüdür. Çocukları eğitir, onların sosyal hayata uyumunu sağlar ve iyi insan olmasına katkıda bulunur. Sağlıklı ve güvenli bir geleceğin oluşmasında önemli bir görevi üstlenir.¹¹³

Bu bölümde, Aşkî'nin çocuk edebiyatındaki yerini belirlemek için alanla ilgili eserleri ve düşünceleri ele alınmıştır. Öncelikle, Aşkî'nin edebiyatla ilgili görüşlerini öğrenmek için, edebiyatın teorik yönünü ve tarihsel niteliğini ele aldığı *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları* hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Faik Reşad'la birlikte oluşturdıkları *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*, *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*, *Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat* ve *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat* adlı eserler; son olarak da ilk dönem çocuk şiirlerinden biri olan *Çocukların Şiir Defteri* incelenmiştir.

4. 1. 1. Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları

Genel olarak edebiyat; duygu, düşünce ve hayallerin okuyucuda heyecan, hayranlık ve estetik zevk uyandıracak şekilde, dil aracılığıyla ifade edilmesi sanatı olarak tanımlanmaktadır. Aşkî'nin askerî okul öğrencileri için yazdığı *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları* adlı eserinde yer aldığı şekliyle edebiyat: “Bir milletin hayatına hâkim olan efkâr ve hissi gösteren güzel ve tatlı sözlerdir.” Edebiyat, mensup olduğu milletin fikrine ve hissine göre değişiklik gösterir. Milletin his ve fikirleri değişmediği sürece edebiyatta değişme olmaz veya değişse de aslı,

¹¹² Mustafa Ruhi Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, Çocuk Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s. 10.

¹¹³ Toz, a.g.e., 2013, s. 227.

özü aynı kalarak sadece şekli ve rengi değişebilir.¹¹⁴ Aşkî bu konunun daha iyi anlaşılması için şu örneği verir:

*“Bir İngiliz şairi, edebiyatı büyük bir akarsuya teşbih ediyor ki güzel bir teşbihtir. Bir su hızlı akar, yavaş akar genişler, daralır, bulanır, durulur, dalgalanır, durgunlaşır, sağa döner sola döner lakin bir su olarak akar. Hatta bir küçük ırmak gelip katıldığı vakit bile o kadar değişmez. Yohuna çölde tesadüf etse iki tarafa hayat vererek geçer. Şu noktaya iyi dikkat edelim ki böyle bir nehir hiç geriye dönmez. Muttasıl ileriye gider ve önüne çıkacak mânileri dolaşarak yarıp aşarak gider ve nihayet denize kavuşur.”*¹¹⁵

Edebiyatın temelinde olan his ve fikirde değişiklik, ancak köklü bir değişiklikle meydana gelebilir. Aşkî'ye göre Türklerin İslamiyet'i kabul edişi bu köklü değişikliğe bir örnektir ve bir dönüm noktasıdır. Aynı şekilde İslamiyet'in verdiği fikrî ve hissî eğitim ortadan kalkarsa, öz ve ona bağlı olarak söylenen söz de değişmektedir. İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'in kabulünden sonra Türklerin sahip olduğu edebî ürünler karşılaştırıldığında bu durum açık bir şekilde görülebilir. Aradaki fark kıyas kabul etmeyecek derecededir. Bunlardan biri çıkarının verdiği aydınlık, diğeri güneşin, gündüzün verdiği aydınlık gibidir.¹¹⁶ Türklerin İslamiyet'i kabulü ile girmiş oldukları yol, edebiyatta hâkim olan fikirlerin kaynağını oluşturmaktadır. Aşkî'ye göre edebiyatımız, Arap ve Fars'tan bazı etkilere maruz kalmışsa da bu etkiler dilde değil, sahip olunan ortak dine bağlı olarak gelişen fikir, his alanında olmuştur ve etkiler dine uygun olduğu için kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak Türklerin edebiyatının, Araplardan ve Farslılardan alınma olduğu şeklindeki değerlendirmeler doğru değildir. Beslenme kaynaklarının aynı olması sebebiyle ortaya çıkan benzerlikler, aynı anne babadan olan kardeşlerin benzerlikleri gibidir. Aradaki fark, Arap ve genel olarak Acem edebiyatının bizim edebiyatımızdan önce ortaya çıkmasıdır.¹¹⁷ Öz olarak aynı niteliğe sahiptirler.

¹¹⁴ İbrahim Aşkî, *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersleri Hülâsaları*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul, 1340, s. 18.

¹¹⁵ Aşkî, a.g.e., 1340, s. 19.

¹¹⁶ Aşkî, a.g.e., 1340, s.18.

¹¹⁷ Aşkî, a.g.e., 1340, s. 19.

Aşkî, Osmanlı Türklerinin edebiyatının tarih, şekil ve renk olarak bölümlere ayrılabilirliğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan hatta İslamiyet'in kabulünden önce Türk edebiyatında sayılı eserlerin bulunduğunu söylemiştir. O dönemlerde eğitim ve medeniyet görece sınırlı ve basit olduğundan, millî edebiyatımızın derin ve zengin kısmı Osmanlı edebiyatında kendini göstermiştir. Aşkî, Osmanlı Dönemi'nde edebiyatımızı üç döneme ayırmıştır: “Devre-i Kadîm”, “Mutavassıt” ve “Devr-i Cedîd”dir.¹¹⁸

“Devr-i Kadîm” denilen ilk dönem, Osmanlı Devleti'nin başlangıcından Kanûnî zamanına kadar olan dönemdir. Bu dönemin en ünlü isimleri Âşık Paşa, Süleyman Çelebi ve Fuzûlî'dir. Bu dönemde hayalden ziyade hakikat gözetilmiş, sanattan ziyade tabiata meyledilmiş ve sözden ziyade öze bakılmıştır. Aşkî bu dönemleri ayrıntılı bir şekilde ele alırken, şairlerin hangi dönemde yaşadıklarını ve şiirlerini hangi dönemde yazdıklarını belirtmiştir.¹¹⁹

“Mutavassıt” diye adlandırılan orta dönem, Kanûnî'den II. Mahmud zamanına kadar olan en zengin dönemdir. Bu dönemde nazımda Bâkî, Nefî, Nâbî, Nedîm, Ragıp Paşa, Şeyh Galip, Sümbülzâde Seyyid, İzzet Molla gibi şairler yetişmiştir. Bu dönemde devlet iyice güçlenmiş, memleket genişlemiş sadeliğin yerine gösteriş ve saltanat geçmiştir. İhtiyaç her türlü anlamıyla çoğalmıştır. Bu durum sosyal hayatta bozulma dediğimiz hususları artırmıştır.¹²⁰ Fakat klasik şiirin en önemli örnekleri ortaya çıkmıştır.

“Devr-i Cedîd” diye adlandırılan son dönem, II. Mahmud zamanından günümüze kadar olan dönemdir. Aşkî bu dönemi “Teceddüt” yani yenileşmenin olduğu bir dönem olarak değerlendirmektedir. Edebiyatta yenileşmenin öncüleri (Reşîd, Fuad, Pertev, Âkif gibi paşalardan sonra) İbrahim Şinasi'dir. Şinasi'den sonra Ziya Paşa gelmektedir. Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Recâizâde Mahmud Ekrem, Sâmipaşazâde Sezai'nin de yenileşme hareketine katkıları bulunmaktadır.

¹¹⁸ Aşkî, a.g.e., 1340, s. 19-20.

¹¹⁹ Aşkî, a.g.e., 1340, s. 20-27.

¹²⁰ Aşkî, a.g.e., 1340, s. 27-29.

Aşkî, Şinasi ile başlayan yenileşme hareketinin iki önemli özelliğinden bahsetmektedir. Dilin sadeliği birinci, fikir ve hissin Batıcı, çağdaş diyebileceğimiz yönü ise ikinci önemli özelliği oluşturmaktadır. Etkili olan son yenilik taraftarları ise Tevfik Fikret, Cenab Şahabettin, Halid Ziya'dır. Aşkî, bu isimlerin yanında Hüseyin Cahit, Feylesof Rıza, Yakup Kadri, Mehmed Akif, Refik Halid ve Ömer Seyfettin'i de zikretmiştir. Bu dönemin şairlerini, edebî kişiliklerini kıyaslayarak veren Aşkî, Edebiyat-ı Cedîde'yi edebî eserlerin şekil ve ruhunda yeniden bir yenileşme yapmak üzere çalışan, bir önceki yenileşme hareketinin devamı olarak değerlendirmiştir.¹²¹ Görüleceği üzere Aşkî, Osmanlı Dönemi edebiyatını farklı bir bakış açısıyla dönemlere ayırmıştır.

Edebiyatın güzel sanatlarla ilişkisinin olduğunu belirten Aşkî'ye göre güzel sanatlardan musiki, raks/dans, resim ve heykeltıraş aynı kökene sahiptir. His ve zevk, edebiyat ve güzel sanatların ortak noktasını oluşturur, hepsi ruha ve kalbe hitap etmektedir. Sonuçta Aşkî, edebiyat ve güzel sanatların varoluş sebebinin his olduğunu söylemektedir.¹²² Ayrıca edebî zevklerin taklit veya zorlamayla oluşamayacağını belirten Aşkî, güzel sanatlarda yetenek ve his yoksa ne kadar uğraşılırsa uğraşılırsın ortaya başarılı ürünler çıkmayacağı düşüncesindedir.¹²³ Aşkî'ye göre edebiyattaki güzellik doğal güzelliştir, sözün tatlı, sevimli ve tesirli olmasıdır, çıktığı kalpten gideceği kalbe aynı tesirle gitmesidir. Bu genel olarak söyleyen ile söylenilenin güzelliğinden ortaya çıkmaktadır.

Aşkî, edebiyat kitabında bugün karşılaştığımız niteliğinden daha çok edebiyatın tanımı ve tarihsel sınıflandırmasını yapmakta bir anlamda dersin teorik kısmını sunmaktadır. Metin okuma kısmı kıraat derslerine bırakılmaktadır. Dönemin müfredat programı düşünüldüğünde bunun daha doğru bir yöntem olduğu söylenebilir. Müfredat programı ve içeriğinin, dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değiştirilmesi gerekir. Kıraat kitaplarının içeriğinin ele alınacağı bir sonraki bölümde bunun hangi metinlerle gerçekleştirileceği anlatılmıştır.

¹²¹ Aşkî, a.g.e., 1340, s. 30-32.

¹²² Aşkî, a.g.e., 1340, s. 3-4.

¹²³ Aşkî, a.g.e., 1340, s. 4-5.

4. 1. 2. Kıraat Kitapları

Kıraat; okumak, devamlı ve düzgün okumak anlamına gelmektedir. Türkçe Sözlük'te “okuma kitabı” olarak da tanımlanmıştır.¹²⁴ Okuma; kelimelerin duyu organları yoluyla algılanıp anlamlandırılmasına, kavranmasına ve yorumlanmasına dayanan zihinsel bir etkinliktir.¹²⁵ Anlam kurma becerilerinin kazandırılmasına ve insan hayatının anlamlı hâle gelmesine büyük katkı sağlamaktadır.¹²⁶ Okur ve yazar arasında etkili iletişimi gerekli kılan bir süreçtir. Bir anlamda okuma; insanın yeni kelimeler öğrenerek, farklı anlayışlar kazanarak, yaratıcılığını geliştirerek düşünce dünyasını zenginleştirmesi ve derinleştirmesidir. Okuma eğitiminin tarihsel süreci incelendiğinde, II. Meşrutiyet döneminde okumanın karşılığı olan kıraat derslerinde kıraat kitapları kullanılmıştır.

Kıraat kitaplarında kullanılan dil, öğrencilerin anlayacağı bir şekilde açık ve anlaşılır olmalıdır. “Her çocuk edebiyatı metninde çocuğun anlamını bilmediği, ancak cümle ve anlatım tekniğinden yararlanarak çağrışım yoluyla anlamlandırdığı belirli sayıda bilinmeyen söze yer verilmelidir.”¹²⁷ Zaten kıraat kitaplarındaki amaç, metnin genel anlamından bilinmeyen kelimelere ulaşarak, öğrencilerin kelime hazinesinin gelişmesini sağlamak, öğrencilere okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmaktır. Onların kimlik ve kişiliklerinin gelişimine yardımcı olmak ve düşünce dünyalarının gelişmesini sağlamaktır.

Kıraat kitapları, İbrahim Aşkî ve Faik Reşad¹²⁸ tarafından idadilerde¹²⁹ ders kitabı olarak okutulması amacıyla hazırlanmıştır. Okuma eğitimi için istenilen

¹²⁴ TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 1294.

¹²⁵ Sedat Sever, *Türkçe Eğitimi ve Tam Öğrenme* (4. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 12.

¹²⁶ Hayati Akyol, *Türkçe Öğretim Yöntemleri*, Kök Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 29.

¹²⁷ Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 47.

¹²⁸ Faik Reşad, 26 Eylül 1851'de İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Ahmed Reşad'tır. O dönemde yazarlara mahlas verme âdetinden dolayı kendisine Faik mahlası verilmiştir. Divan-ı Hümâyûn hâcagânlarından İhyâ Efendi'nin torunudur. Eserlerinin çoğunda ismini “İhyâ Efendi Hafîdî Reşad” şeklinde yazmıştır. Eğitimine Sultanahmet'teki sıbyan mektebinde başlamış daha sonra Divanyolu'nda Mekteb-i İrfâniyye Rüşdiyesi'ne devam etmiştir. Arapça,

özelliklere uygun olarak hazırlanan kıraat kitapları, Maârif Nezâreti Celilesi tarafından, Nezâret-i müşârunileyhânın ruhsatı ile kıraat kitabı olarak kabul edilmiştir. Geleneksel İslami eserlerde her metin besmele ile başlarken, II. Abdulhamit döneminin pek çok ders kitabında bu durum söz konusu değildir. Bu bilgilerden hareketle ders kitaplarında şekil açısından çok katı idolojik bir tavrın söz konusunu olmadığını söyleyebiliriz.¹³⁰

Türkçe okuma ders kitabı olarak hazırlanan kıraat kitaplarını, günümüz ders kitaplarıyla mukayese etmemiz doğru olmayacaktır. Çünkü kitabın hazırlanış şekli, içeriği, hazırlanma amacı, eğitim-öğretim programı ve geçen süre gibi sebeplerden dolayı günümüz ders kitabı inceleme mantığıyla incelemek zordur. Bundan dolayı tezimizde, kitabın standart bir şablonda incelemesi yapılmamıştır. Dönemin koşulları göz önünde bulundurularak 1310 ve 1314 Yılı Ders Programı'na göre düzenlenmiş, dört sınıf seviyesine göre hazırlanmış olan kıraat kitaplarının 1313 yılına ait baskıları okuma ders kitapları bağlamında metin, tür, konu, dil ve anlatım, resim, şair ve yazar tercihi bakımından incelenmiştir. *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 ve

Farsça, Fransızca öğrenmiştir. Namık Kemal'in *Tasvîr-i Efkâr*, *Tercümân-ı Ahvâl* ve *İbret*'teki yazıları Faik Reşad'ın Batı edebiyatını tanımasına, edebî zevkinin gelişmesine etki etmiş ve onu yazmaya yönlendirmiştir. Çeşitli devlet kademelerinde memur olarak çalışmıştır. Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Edebiyat Tarihi okutmuştur. Birçok neslin üstat olarak tanımlandığı Faik Reşad eserlerinin sayısının fazlalığı, yıllar süren yazı hayatının verimliliğiyle kendini kabul ettirmiş bir isimdir. Dönemin kültür ve eğitim alanındaki ihtiyaçlarına göre hazırladığı eserleri şöhretini artırmış ve onu kültür hayatımızda önemli rol sahibi yapmıştır. Edebî geçmişimizin gün yüzüne çıkarılmasına kılavuzluk eden çalışmalar ortaya koymuştur. 26 Haziran 1914'te vefat etmiştir. İdadiler için hazırlanan ve birçok baskısı olan *Kıraat* kitaplarını Aşkî ile birlikte oluşturmuştur. Ömer Faruk Akün, Faik Reşad (1851-1914), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, 12. Cilt, s. 103-109.

¹²⁹ **İdadi:** Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra Batı tarzı sivil okulların kurulmasıyla rüştiye ile sultani arasında bugünkü lise dengi okullar olan idadiler açılmıştır. Bu okulların süresi ve programları süreç içerisinde çeşitli değişikliğe uğramıştır. Programları Maârif Nezâreti'nce düzenlenmiştir. İdadiler, ortaöğretimin bir kademesi olarak 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne bağlı olarak açılması planlanmıştır ve uyulacak genel kanunlar belirlenmiştir. Fiili olarak açılmaları ise 1873'te gerçekleşmiştir. Yaygınlık kazanması ise II. Abdülhamit zamanında olmuştur. Genel amaç Osmanlılık düşüncesinin öğrencilere sunulması olduğundan okullar Müslüman ve gayr-ı müslim herkese açıktı. Cumhuriyet'in ilanına kadar varlığını sürdüren okullar daha sonra bugünkü liselere dönüştürülmüştür. İdadilerde okutulan derslerden biri de kıraat dersi olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, 1338, s. 477-478.

¹³⁰ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (2. Baskı), (Çev. Osman Yener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 243.

1318 yıllarına ait baskılarının benzerlikleri ve farklılıkları örnek oluşturması açısından karşılaştırılarak ele alınmıştır.

Dört sınıf için ayrı ayrı hazırlanan kıraat kitaplarının farklı yıllardaki baskısı da tarafımızdan incelenmiştir. Bu kitaplar, farklı şair ve yazarlardan alınan mensur ve manzum metinlerden oluşmaktadır. Kitapların her yeni baskısında düzenlemeler yapılarak ihtiyaca göre bazı metinler eklenmiş bazı metinler çıkarılmıştır. Bundan dolayı kitapların sayfa sayılarında farklılıklar meydana gelmiştir. Farklı sınıf seviyelerine göre hazırlanan kıraat kitaplarında, ortak metinler ve konusu bakımından birbirinin devamı olan metinler kullanılmıştır. Örneğin *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat* kitabında, 31 numaralı *Say* isimli okuma metninde gayret etmenin öneminden bahsederken *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 19 numaralı *Say* isimli okuma metninde gayret etmenin sonuçlarından bahsetmiştir.

Bu okuma kitaplarında, ansiklopedik bilgilerin yanı sıra okumaya ve çalışmaya teşvik edici metinler de yer almaktadır. Eserlerde geçen manzum metinlerin şairleri belirtilirken, mensur metinlerin çoğunun kime ait olduğu ve nereden alındığı belirtilmemiştir. Fakat eserlerde yer alan bazı metinlerin, bir dönem Faik Reşad'ın da müdürlüğünü yaptığı, Aşkî'nin de yazarları arasında bulunduğu rüştiye ve idadi programlarına uygun bir biçimde yayımlanan *Mekteb* adlı dergide daha önceden yayımlandığını söyleyebiliriz.¹³¹ Kıraat kitaplarında yer alan *İbn-i Sînâ*, *Havayi Nesimi*, *Bir Mumun Tedkikât-ı Kimyeviyesi*, *Bir Arabacı Planto* gibi makaleleri buna örnek olarak gösterebiliriz. Sınıf seviyesi düşünülerek oluşturulan metinler, farklı konulardan seçilmiş ve kolaydan zora doğru sıralanmıştır. Eğitici-öğretici yönü ağır basan bilgi verici metinlerin çoğu imzasızdır.

Aşkî'nin telif ve tercüme eserleri, makaleleri üzerine yaptığımız inceleme ve araştırmalar sonucunda eserlerinin konularıyla kıraat kitaplarında geçen imzasız metinlerin konularının bir kısmının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Farklı yazarlara başvurulduğunda ise bunların yazarları/şairleri belirtilmiştir.

¹³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Timur, *Mekteb Dergisi (I. Cilt, 1891-1892) (Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 1995, Diyarbakır.

İncelediğimiz kıraat kitaplarında imzasız metinlerin yanı sıra; Nâbi (2), Recâizâde Mahmud Ekrem (15), Muallim Naci (19), Nâbizâde Nâzım (1), Ahmed Mithat Efendi (1), Münif Paşa (2), Tevfik Fikret (3), Halide Edib (1), Sami Bey (2), Ata Bey (3), Diyabakırlı Sait Paşa (1), M.Refik (2), Molla Camî (1), Ali Ruhi Bey (1), İsmail Safa Bey (10), Besim Efendi (1), Atıf Molla (1), Hamit Vehbi Efendi (1), Muhtar Efendi (1), Hamdi Bey (3), Mehmed Şerif Efendi (1), Faik Esad Bey (1), Mazhar Bey (1), Nazım Paşa (1), Ali Cidar Bey (1), Hayret Efendi (1), Hamdi Bey (3), Hamit Vehbi Efendi (1), Şeyh Vasfî Efendi (1), Hazreti Fatih (Fatih Sultan Mehmed) (1), Abdurrahman Şeref Efendi (1), Mahmud Kemaleddin Efendi (1) ve İmam-ı Gazâlî (1) gibi şair, yazar ve ilim insanlarının metinlerine yer verilmiştir.

Metinlerde açık, anlaşılır ve sade bir dil kullanılmıştır. Kullanılan dil, okutulan metinler ve yazı boyutu sınıf seviyelerine göre ayarlanmıştır. Şiirlerde kullanılan dil ve anlatım bir önceki seneye göre daha ağır ve bilinmeyen kelime sayısı daha fazladır. Yazı boyutu ilk sınıflarda daha büyük, satırlar arası boşluklar daha fazla iken son sınıfa doğru yazı boyutu küçülmüş, satır arası boşluklar azalmıştır. Dil bilgisi, imlâ ve noktalama kurallarına dikkat edilmiştir. Bazı metinlerin sonunda “İzahat” başlığı altında açıklamalar yer almaktadır. Metinlerdeki bilinmeyen kelime, kavram ve metnin aslında yapılan yazım yanlışları dipnotta açıklanmıştır. Şiirlerin vezinleri dipnotta belirtilmiştir. Yazılış ve okunuşunda sorun yaşanılacağı düşünülen kelimelerle ilgili metnin sonunda bilgi verilmiştir.

Kıraat kitaplarının kapağının iç ve dış yüzünde kapak süslemeleri, metinleri birbirinden ayırmak içinse farklı küçük şekiller kullanılmıştır. Bu süslemeler kitabın estetik kaygı taşıdığını göstermektedir. Metnin içeriğine uygun, pedagojik çizimler yer almaktadır. Sınıf seviyesi yükseldikçe resimlerin boyutu küçülmekte ve resimlerin sayısı azalmaktadır. Siyah-beyaz, el çizimi olan resimler metni açıklayıcı ve tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Örneğin, hangi nesne veya hayvan hakkında bilgi verilecekse onun resmi metnin üstünde veya içinde yer almaktadır. *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*’te 10 tane, *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*’te 1 tane resim yer alırken

Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat ve Beşinci Seneye Mahsus Kıraat'te resim bulunmamaktadır.

Eserde, metinler oluşturulurken bir konunun farklı yönleri farklı sınıflarda ele alınmıştır. Farklı metinlerde aynı konunun eksik kalan yönleri tamamlanmıştır. Sarmal diyebileceğimiz bir metoda başvurulmuştur. Okuma metinleri; birlik, beraberlik ve sosyal dayanışmayı sağlama, gençleri millî, manevi ve ahlaki değerler konusunda bilgilendirme ve eğitme amacı taşımaktadır. Metinler kısa, okuyucuyu sıkımayacak şekilde düzenlenmiş, örneklendirmelere başvurulmuştur. Başlıklarla içerik uyumludur. Konular, kişinin kabul edebileceği gündelik, makul unsurlarla açıklanmıştır. Metinlerin çoğu ansiklopedik bilgi içermektedir, fakat konuları ve anlatım şekli (üslup) çocukların ilgisini çekecek niteliktedir. Yüzyıldan daha fazla bir zaman önce yazılmış olmasına rağmen pek çok konu güncelliğini hâlâ korumaktadır. Seçilen metinler; millî, insani, dinî, ahlaki, manevi ve kültürel değerlerimizi yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

Metin türü ve konu seçimi yapılırken öğrencilerin seviyeleri göz önünde bulundurulmuştur. İkinci sınıfta daha çok hayvan türleri hakkında bilgi verilirken üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarda tür ve konu çeşitlenmiştir. İncelemeler sonucunda eserlerde tür ve temaların dengeli dağılmadığı görülmüştür. Bu durum 1., 2., 3., ve 4. tablolar incelendiğinde daha iyi anlaşılabacaktır.

Kıraat kitapları, belli amaç doğrultusunda hazırlandığı için ilgi çekici ve etkileyici metinlerden oluşturulmuştur. Metinlerde ele alınan konular diğer derslerle ilişkilidir. Metinlerde; sanat, edebiyat, hıfzıssıhha, gastronomi, fizik, kimya, coğrafya, felsefe, tarih, din, ahlak, farklı coğrafyalar, farklı kültürler, dünyanın farklı yerlerinde yaşayan hayvanlar, bilim ve teknoloji gibi çeşitli konular ele alınmıştır. Yaşamın her alanından konuların yer aldığı metinler bilgilendirici ve eğitici-öğretici özellik taşımaktadır. Hikâyelerde genellikle öyküleyici ve betimleyici bir anlatım tercih edilmiştir. Eserlerde, Molla Câmî, Selâhaddîn Eyyûbî, Yavuz Sultan Selim, Köprülü Mehmed Paşa, Nef'î, Eflâtun, İbn Sînâ gibi tarihi kişiliklerin düşünceleri, ahlaki özellikleri ve hayatlarından kesitler sunulmuştur.

İkinci Seneye Mahsus Kıraat'te Tarla Kuşu, Terzi Kuşu, Beyaz Başlı Kartal, Mukallit Kuş, Deve Kuşu, Bizon, Düz Arkalı Ada Balığı gibi farklı coğrafyalarda yaşayan canlı türlerine ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Bu hayvan türleri betimlenerek anlatılmıştır. *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat* ağırlıklı olarak şiirlerden oluşmaktadır. Güzel ahlak, çalışma, başarı, kendine güven, zamanı güzel kullanma, konuşma adabı, düzen, ahlak kuralları, bilginin önemi gibi konuları ele alan metinlere yer verilmiştir. Okuma metinlerinde, özellikle bilimsel konular çocukların olayları zihinlerinde somutlaştırabilmesi için günlük hayattan örneklerle anlatılmıştır. Aşkî'nin neredeyse bütün eserlerinde bu durumu görmek mümkündür.

Eserlerde metin türlerinden hikâye, anı (hatıra), deneme, biyografi, mektup, makale ve şiir yer alırken; roman, efsane ve destan, masal, gezi yazısı vb. gibi metin türlerine yer verilmemiştir. Edebî metin türleri yönünden çeşitlilik azdır ve yer alan türler de orantılı bir şekilde dağılmamıştır. Örneğin; *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*'te hiç şiir bulunmamaktadır. Eserde eğitici-öğretici metinler ön planda tutulmuş eğlendirici metinlere yer verilmemiştir. Bazı metinlerin türlerini kesin çizgilerle ayırmak güçtür. Yazarların seçtiği metinler; bilgilendirme, öğretme, okuma alışkanlığı kazandırma, öğrencinin kelime hazinesini geliştirme, metinler üzerinden edebî zevk ve kültürü verme amacını taşımaktadır.

Eserler, yazıldığı toplumun tarihinden, sosyal ve kültürel yapısından etkilenir. Kıraat ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal, siyasi, ekonomik anlamda yaşanan değişme ve gelişmeler kısmen yer almıştır. Bu dönemde, Osmanlı mekteplerinde gayrimüslimler de ders gördüğü için onların din ve inançlarına yönelik olumsuz veya rencide edici ifadeler bulunmamaktadır. Çoğulcu anlayış veya çok kültürlülük bir anlamda gözetilmiştir. Kıraat kitaplarında, Türk Milliyetçiliğine veya Osmanlı ideolojisi olarak ifade edebileceğimiz İslamcılığa dair bir vurgunun olduğu söylenemez. Fakat dinî değerlere, dünyevi ve ilerlemeci anlayışa vurgu yapıldığı söylenebilir.

4. 1. 2. 1. İkinci Seneye Mahsus Kıraat

Eserin; 1313/1897, 1316/1900, 1318/1902, 1324/1908 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Eser, 1313 yılında 188 sayfa, 1316 yılında 122 sayfa, 1318 yılında 122 sayfa, 1324 yılında ise 121 sayfa olarak basılmıştır. Çalışmamızda eserin 1313 ve 1318 yıllarına ait baskıları da karşılaştırılmıştır.

1313 yılında 188 sayfa olarak basılan eserde, 44 tane mensur metin, 1318/1902 yılındaki baskısında ise 23 tane mensur metin bulunmaktadır. Eserin, 1313 yılına ait baskısındaki 35 metin imzasızken, 1318 yılına ait baskısında ise metinlerin tamamı imzasızdır. Eserin, 1313 yılına ait baskısındaki metinlerin 10 tanesinde resim yer alırken, 1318 yılına ait baskısında ise metinlerin 7 tanesinde resim yer almaktadır.

İkinci Seneye Mahsus Kıraat kitabının 1318 yılına ait baskısında yer alan metinlerin; 18 tanesi, 1313 yılına ait baskısından, 5 tanesi ise *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*'in 1313 yılına ait baskısından alınmıştır. Eserin, 1318 yılına ait baskısında metinlerin yerleri değiştirilmiş ve farklı okuma metinleri eklenmiştir. Bu şekildeki değişiklikler kıraat kitaplarının yeni baskılarının hepsinde görülmektedir.

İkinci Seneye Mahsus Kıraat (1313/1897)

Kitabın ön dış kapağında, “*Maârif Nezâreti Celilesinin 1314 sene-i hicriyyesi ders programına dahildir. Nezâret müşarunileyhânın ruhsatıyla tab’ olunmuştur.*” ibaresi yer almaktadır. 1313 yılında basılan eserin, 1314 yılındaki müfredat programına uygun olarak hazırlandığı belirtilmiştir. Kanatımızca burada 1310 yazılacakken sehven 1314 yazılmıştır çünkü 1313 yılında basılan diğer kıraat kitaplarının 1310 programına göre basıldığı belirtilmiştir. Osmanlı matbuatında, eserlerde yapılan yazım yanlışlarının düzeltilmesi için eserin sonuna konulan düzeltme kısmı bu eserlere eklenmemiştir.

Eserde, Sami Bey, Diyarbakırlı Said Paşa, Ata Bey, Ahmed Mithat Kadı, Halid Edib, Ahmed Mithat Efendi, M. Refik'ten alınan metinler yer almaktadır. Metinlerin çoğunun kime ait olduğu ve nereden alındığı belirtilmemiştir. Ansiklopedik bilgiler içeren, çocukların ilgisini çekecek konulara yer veren metinler alıntılanmıştır.

Farklı konuların ele alındığı metinler, kolaydan zora doğru sıralanmış ve sade bir dille yazılmıştır. Yazı puntosu, satır arası boşluklar, sayfa düzeni sınıf seviyesine göre ayarlanmıştır. Metinlerin 10 tanesinde resim kullanılmıştır. Kullanılan resimler el çizimi olup en fazla yarım sayfayı kaplayacak ebatlardadır. Bazı metinlerin sonuna “İzahat” başlığı altında açıklayıcı ve bilgi verici mahiyette yazılar yer almaktadır. Bilinmeyen kelimeler dipnotta açıklanmıştır. Aşağıdaki metinler eserdeki veriliş sırasına göre ele alınmıştır:

1. *Mıntika-ı Hârrenin Menâzır-ı Tabîyesi -Ormanlar-* (s. 3-7): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, dünyanın sıcak bölgelerindeki bitki çeşitleri, ağaç boyları, buralarda yaşayan yerli halkın yaşam koşulları, yaşayan tehlikeli, yabani hayvan türleri (yılan, kaplan) anlatılmıştır. Ormanların, adeta doğal bir sergi gibi farklı bitki ve hayvan türlerini barındırdığından bahsedilmiştir. Vahşi hayvanların birbirlerine av olmamak ve hayatta kalmak için verdiği mücadele anlatılmıştır. Metnin yazıldığı dönemde, Kuzey Amerika'da ormanlarda yaşayan farklı türdeki hayvanların insanlardan gelebilecek tehlikelerden uzak yaşadıklarına değinilmiştir.

2. *Tarla Kuşu* (s. 7-9): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, İngiltere veya Avrupa'dan farklı ülkelere gitmek zorunda kalan insanların yanlarına tarla kuşu aldıkları anlatılmıştır. İngiltere'den Avustralya'ya çalışmak için giden yaşlı bir kadın örnek olarak gösterilmiştir. Kuşu ötüşünden dolayı satın almak isteyenlerin olduğunu fakat yaşlı kadının vatan özlemine dindirdiği için satmadığı belirtilmiştir. Bu kuşların Avrupa'nın her yerinde yaşayabildikleri, genelde yazın toprak kurtlarıyla, kış mevsiminde ise çiçek ve sebze türlerinin toprağa düşen tohumlarıyla beslendikleri anlatılmıştır.

3. *Yine Tarla Kuşu* (s. 10-13): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, bir tarla kuşunun ötüşünün güzelliğinden, uçuşunun niteliğinden, fiziki özelliklerinden ve tüylerinin renginden bahsedilmiştir. Bu kuşun diğer kuşlardan en önemli farkı uçarken ötmesi ve uçuşunun güzelliğidir. Metnin sonunda, tarla kuşunun yuvasının nerede ve ne şekilde olduğundan bahsedilmiştir.

4. *Terzi Kuşu* (s. 14-17): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Sıcak bölgelerde yaşayan kuşların doğasında var olan hislerin düşmanlarından korunmasında kolaylık sağladığı ve onların en önemli korunma yerlerinin yuvaları olduğu belirtilmiştir. Özellikle Hindistan bölgesinde yaşayan terzi kuşu adlı büyükçe bir sinek kuşunun yuvasını korumak için ağaç yapraklarını bağlayarak yaptığı ve gagasını iğne, ağaç liflerini de iplik gibi kullandığından bahsedilmiştir. Buna benzer şekilde Hindistan Serçesi denilen kuşun yuvasını ağaç tepelerinde çimenleri kullanarak şişe gibi yaptığı, yakaladığı ateş böceklerini yuvasının içini aydınlatmak ve saldıracak hayvanların gözlerini kamaştırmak için kullandığı anlatılmıştır. Metnin üst kısmında tanıtılan kuşun elle çizilmiş, tamamlayıcı özellik taşıyan bir resmi bulunmaktadır.

5. *Beyaz Başlı Kartal Kuşu* (s. 17-21): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, Amerika Kıtası'nda yaşayan "kel kartal" olarak da bilinen bir kartal türü ele alınmıştır. Kartalın genel olarak fiziki görünüşünden, beslenme özelliklerinden ve yuvasının niteliğinden bahsedilmiştir. Amerikalı düşünür Franklin'in (Benjamin) bu kartalı "düşük yaradılışlı, gasıp bir hayvan" olarak nitelemesinden sonra insanların ona verdiği önemin azaldığı belirtilmiştir. Fakat bu kartalın, yavrularının uçamadığı veya hasta oldukları dönemlerde onları dikkatle beslediği, yuvası ateş içinde kalsa bile yavrularını bırakıp gitmediği şeklindeki ebeveynlik duygusunun güçlü olduğu anlatılmıştır.

6. *Mukallid Kuş* (s. 21-26): Amerika'da bulunan güzel sesli aynı zamanda diğer kuşların seslerini taklit etme özelliği bulunan kuşun anlatıldığı bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, kuşun yükseldikçe ve alçaldıkça sesinin değiştiğinden ve geceleyin de ötüşünün devam ettiğinden bahsedilmiştir. Ses değiştirme özelliğinden dolayı kuşları taklit ettiğine, avcılarını yanılttığına ve cesur bir kuş

olduğuna değinilmiştir. Metin içinde Mukallit kuşunun el çizimi, tamamlayıcı özellik taşıyan bir resmi bulunmaktadır.

7. *Kırlangıç* (s. 26-30): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, soğuk geçen sonbahar ve kış mevsimlerinde kırlangıç gibi latif kuşların sıcak olan bölgelere göç etmeleri ve yollarını şaşırmadan geri gelmelerinin lenememiş bir konu olduğu anlatılmıştır. Gn asıl sebebinin yiyecek bulmak olduğu ve bu içgüdüyle hareket etmelerine “hiss-i hayvani” denilse de “ilhām-ı ilāhī” denilmesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir. Devamında kırlangıç türlerinden, yuvalarının nelerden ve nasıl yapıldığından bahsedilmiştir. Metinde, el çizimi, tamamlayıcı özellik taşıyan bir kırlangıç kuşunun resmi yer almaktadır.

8. *Yine Kırlangıç* (s. 30-33): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Kırlangıların fiziki ve uçuş özellikleri anlatılmıştır. Bunun yanında hayatlarını devam ettirmede ihtiyaç duydukları yeme, içme, temizlenme gibi işleri uçarken yapabildiklerine değinilmiştir. Uzun yaşamaları, yuva yapma biçimleri, yavrularını besleme ve eğitme şekillerinden bahsedilmiştir.

9. *Deve Kuşu* (s. 34-38): Deve kuşunun fiziki ve beslenme özelliklerinin anlatıldığı bilgilendirici, imzasız bir metindir. Bu kuşun kuvvetine, yumurtalarının üzerine sadece geceleri oturduğuna, Afrika’nın yanında Arabistan ve Amerika’da bulunduğuna, evcilleştirilme özelliklerine ve binek olarak kullanılabileceğine varıncaya kadar bilinmesi gereken bütün unsurlar anlatılmıştır. Deve kuşunun etinin lezzetli olduğu fakat karın kısmının yağlı olmasından hazmının zor olduğu anlatılmıştır. Afrikalıların, kuşun tamamını yedikleri, tüylerinin değerli olmasından dolayı başından vurularak öldürüldüğü, derisinin sağlam olması nedeniyle tercih edildiği belirtilmiştir. Metni tamamlayan el çizimi bir deve kuşu resmine yer verilmiştir.

10. *Bizon Yani Amerikan Mandası Avcılığı* (s. 38-41): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Avrupa’dan Amerika’ya gidenlerin veya yerlilerin bizon avcılığında dikkat etmesi gereken hususlar ava katılmış birisi tarafından anlatılıyormuş gibi

yazılmıştır. Metinde, bu avın ne zaman başlayacağı, nasıl bir yol takip edilerek sürünün bulunacağı ve bu sürünün nasıl birbirinden ayrılacağı, nerede durulacağı gibi insanın avda başarılı olmasını, hayatta kalmasını sağlayacak ve yaralanmasını önleyecek kurallar anlatılmıştır.

11. *Dağ Keçisi* (s. 41-44): Dağ keçisinin yaşam alanları ve fiziki özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı bilgilendirici, imzasız bir metindir. Eti ve derisi için özellikle İsviçreliiler tarafından avının bir eğlenceye dönüştürüldüğü ve av için birkaç gece dağda kalmak gerektiğinden bahsedilmiştir. Metnin sonunda dağ keçisinin yavrularını en iyi şekilde korumaya çalıştığı ve onlar için her şeyi yapabileceği ifade edilmiştir.

12. *Düz Arkalı Ada Balığı* (s. 44-47): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Düz arkalı ada balığının yaşam alanı, fiziki özellikleri, saldırgan ve avlanması zor bir balık olduğu anlatılmıştır. Balığın avlanması ve Kaptan Siforsi'nin yaşadıkları anlatılmıştır. Betimsel bir anlatım kullanılmıştır.

13. *Nuktricat Niflub* (s. 48-52): Köstebekgillerin alt kolu olan ve familya adı Neurotrichini'nin bir türünün keşfedilmesi ile ilgili bilgiler veren, imzasız bir metindir. Genel olarak hayvanın fiziki özellikleri, yaşadığı alanlar, beslenme özelliklerinden bahsedilmiştir. Keşfedilmesiyle ilgili bilim adamlarının uğraşları anlatılmıştır.

14. *Kunduz* (s. 53-57): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, kunduz sürülerinin yaşamlarını nasıl sürdürdükleri, yuvalarını nasıl inşa ettikleri, sürü içindeki farklı görevleri ve fiziksel özellikleri anlatılmıştır. Dünyanın hangi bölgelerinde yaşadıkları, kumaş ve şapka imalatında kullanılmaları hakkında bilgi verilmiştir. Metni açıklayan ve tamamlayan, el çizimi bir kunduz sürüsünün resmi yer almaktadır.

15. *At* (s. 57-60): İlk evcilleştirilen hayvanlardan biri olduğu, günlük pek çok işin yanında özellikle savaşımlara olan katkısı ve sahibine olan bağlılığının anlatıldığı

imzasız bir metindir. Vahşi atların yaşamları, fiziksel özellikleri, tabiatlarının farklı oluşu ve eğitimle değişebilecekleri anlatılmıştır. Metinde, el çizimi bir at resmi verilmiştir.

16. *Hayvanat-ı Zahife Nerelerde Yaşar?* (s. 60-65): (16. sıra numarası verilmesi gerekirken sehven 61. numara verilmiştir). Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde; yılan, timsah, kertenkele gibi sürüngenlerin nerelerde yaşadıkları konu ile ilgili araştırmalardan derlenerek alınmıştır. Sürüngen sayılarının fazlalığı ile bölge sıcaklıklarının paralel olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar metnin başlığında sürüngenler (Hayvanat-ı Zâhife) kelimesi geçiyorsa da sadece kara ve deniz yılanlarının nerelerde yaşadığından bahsedilmiştir.

17. *Niagara Şelalesi* (s. 66-72): Kuzey Amerika'da Kanada sınırında bulunan doğal güzelliklerden biri olarak görülen Niagara Şelalesi'nden, şelaleyi besleyen nehirlerden, bu bölgede bulunan büyük göllerden ve diğer şelalelerden bahsedilmektedir. Ayrıca, bölgede vuku bulan bir nehre düşme kazası anlatılmıştır. Öyküleyici anlatımın kullanıldığı, imzasız bir metindir.

18. *Gemicilik Âleminde Maymunlar* (72-76): Senegal'den İngiltere'ye giden bir seyyahın, gemideki maymunla ilgili verdiği bilgilerden oluşan imzasız bir metindir. Jack adlı bir aşçının yanındaki maymunun yaptığı yaramazlıklar anlatılmaktadır. Metnin sonunda ise Londra limanında demirlemiş olan bir harp gemisinin toplarından bir tanesinin bir maymun tarafından patlatılması ve geminin kaptanının bunu ispatlayınca ceza almaktan kurtulma hikâyesi anlatılmıştır.

19. *İnci Saydı* (76-81): (Metin numarası 19 olması gerekirken kitapta 16 olarak verilmiştir). Metinde, Avrupalılar tarafından esir edilerek ülkelerinin yağmalanması sonucunda Panama'lı insanların inci çıkarmak için nasıl kullanıldığı, bunun sonunda bazılarının köpek balıklarına yem olduğu, fazla avlanmadan dolayı çevrenin bozulduğu ve bu güzelliklerin gerçek sahiplerinin bunlardan faydalanamadığı konusu işlenmiştir. Basra körfezinde de inci avının yapıldığı fakat bu şekilde bir durumla karşılaşmadığı, Seylan'da da aynı faaliyetin Romalılardan

beri yapıldığı, bunun Romalı Tarihçi Plinius tarafından ifade edildiği belirtilmiştir. Metnin son kısmında inci avında dikkat edilmesi gerekenler ve avın nasıl yapıldığı anlatılmıştır. İmzasız bir metindir.

20. *Sabih Adaları* (s. 81-83): Metin, coğrafya alanındaki eserleriyle tanınan Conrad Malte-Brun'dan hareketle Amerika'da yüzen adaların olduğundan bahsederek başlamaktadır. Devamında bunların nasıl oluştuğu ve bazılarının büyük nehir yataklarını nasıl değiştirdiği anlatılmıştır. Bu yüzen adaların bazılarının üzerinde vahşi hayvanların yaşamaya başlaması, adaların bazen yüzerek nehrin denizle buluştuğu noktada battığı ve üzerindeki hayvanlardan yüzebilenlerin kurtulduğu, diğerlerinin ise boğulduğu belirtilmiştir. İmzasız bir metindir.

21. *Sun'î Bir Ülke* (s. 83-86): Ahmed Mithat Kadı imzalı bilgilendirici bir metindir. Hollanda topraklarının önceden deniz olmasından dolayı münbit (verimli) olduğu belirtilmiştir. Bazı bilim insanlarının buranın batacağını, denizin altında kalacağını belirtmesine rağmen bugüne kadar böyle bir durumla karşılaşmadığı için eski düşüncelerin değiştirilmesi gerektiği kanaati ifade edilmiştir.

22. *Beden-i İnsani* (s. 86-91): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. İnsanın sahip olduğu el ile diğer duyu organlarının farkı ele alınmış ve “el”in işlevsel olarak daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Her bir meslek erbabının “el”i farklı bir şeyi ortaya koyan bir alet şekline dönüştürmesinden hareketle konu anlatılmıştır. Metne başlık olarak “Beden-i İnsani” değil de “Yed'i İnsanî” (İnsanın Eli) verilseydi, içeriğe daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

23. *Fedâkâr Valide* (s. 92-96): Bir annenin, çocuğunun yaşaması için ölümü göze almasını ve bu uğurda ölmesini anlatan bir olay hikâyesinden oluşmaktadır. İmzasız bir metindir.

24. *Hava-i Nesimî* (s. 96-100): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Hava ve atmosferi oluşturan gazların ağırlıkları ve bunların ağırlığının denizde, karada ve gökyüzünde farklılaştığı anlatılmıştır. Farklılaşmalara bağlı olarak insanın da bundan

etkilendiği ifade edilmiştir. Su buharı, yağmur, kar, sis, dolu, kırağının ne olduğu ve nasıl oluştukları da açıklanmıştır.

25. *Buz Adası* (s. 100-103): Metinde, İngiliz asıllı bir seyyahın anlattığı seyyar buz adalarından bahsedilmektedir. Bu buz parçası yaklaşık üç mil uzunluğunda, birkaç yüz ayak boyunda, mavi renkli, donmuş köpüğe benzemektedir. Zaman içinde bu köpüklerin yüksek gürültüler çıkararak parçalandığı anlatılmıştır. İmzasız bir metindir.

26. *Sadık Köpek* (s. 103-106): Metinde, bir köpeğin sahibine olan bağlılığı, yanlışlıkla sahibinin köpeğini öldürmesi ve hatasını görünce de üzüldüğünü anlatan bir hikâye sunulmuştur. İmzasız bir metindir.

27. *Okumak, Yazmak* (s. 106-108): Sami Bey imzalı, eğitici-öğretici bir metindir. Metinde, okuma-yazmanın önemi örnekler üzerinden anlatılmıştır. Görme engellilere kabartma yazılarla okumanın öğretilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.

28. *İktıf, İstihza* (s. 109-111): (Metnin numarası 28 olması gerekirken 27 yazılmıştır. Bundan sonraki metinlerde bu karışıklık devam etmiştir). Diyarbakırlı Said Paşa tarafından oluşturulmuş eğitici-öğretici bir metindir. İstihzanın ne olduğu ve müstehzi insanların toplum tarafından sevilmediği anlatılmıştır. Alay etme, karşısındakini küçük görme ve aşağılama davranışlarının hem dünya hem de ahiret mutluluğuna engel olacağı ifade edilmiştir.

29. *Kehribar* (s. 111-116): (Metnin numarası 29 olması gerekirken sehven 28 yazılmıştır). Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metnin birinci bölümünde, kehribarın ne olduğu, nerelerde bulunduğu ve oluşumuyla ilgili farklı görüşler verilmiş ve M. Ö. 6. yüzyılda yaşamış bir Yunan filozofu olan Thales'in kehribar ile ilgili açıklamaları olduğu ifade edilmiştir. "Elmas" adlı ikinci bölümde elmasın ne kadar değerli olduğu anlatılmıştır. Metnin sonuna konu ile ilgili bir fıkra eklenmiştir.

30. *İbn-i Muallâ-yı Kureyşî Hazretlerinin Oğluna Nasihati* (s. 116-119): (Metnin numarası 30 olması gerekirken sehven 26 yazılmıştır). Metinde, İbn-i Muallâ-yı Kureyşî'nin oğluna nasihati işlenmiştir. Nasihatte genel olarak dinî, ahlaki ilkelere uyulması ve bu ilkelerin nasıl uygulanması gerektiği anlatılmıştır. İmzasız bir metindir.

31. *Kuvve-i Hâfıza* (s. 120-123): (Metnin numarası 31 olması gerekirken sehven 30 yazılmıştır). Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Araştırmacıların ulaştıkları verilere göre, sıcak bölgelerde yaşayan insanların hafızalarının soğuk bölgelerde yaşayan insanların hafızalarından daha güçlü olduğu belirtilmiştir. Eski dönemlerde okuma-yazma durumu olmamasına rağmen Moğol ve Tatarların hafızalarının Avrupa ve Amerikalıların hafızalarından daha kuvvetli olduğu ifade edilmiştir. Hafızanın cinsiyete göre farklılık gösterdiği, kuvvetli bir hafızaya sahip olmak için uyku ve yemeğin gerekliliği anlatılmıştır.

32. *Âdâb Peygamberi* (s. 123-125): (Metin numarası 32 olması gerekirken sehven 21 yazılmıştır). Hakkı adlı yazar tarafından, Siyer-i Nebi'den hareketle oluşturulmuştur. Metinde, Hz. Muhammed'in (s.a.v) edebe ilişkin özellikleri anlatılmıştır.

33. *Âdâb-ı Sohbet* (s. 125-128): Metnin ilk bölümü Faik Reşad tarafından yazılmış, ikinci bölüm ise Ata Bey'den derlenerek oluşturulmuştur. Çok konuşmanın bir akıl zaafı olduğu, bu durumun insanın vakarına, haysiyetine, dimağına, sinirlerine ve konuşmasına zarar verdiği anlatılmıştır. Konuşma adabıyla ve kişinin konuşurken hal ve hareketlerinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bilgi verilmiştir.

34. *Fil* (s. 128-134): (Metin numarası 34 olması gerekirken sehven 24 yazılmıştır). İmzasız bir metindir. Filin fiziki özellikleri ve kulak, hortum, diş gibi farklı organlarının işlevi hakkında bilgi verilmiştir. Metinde, "Fil bunlar vasıtasıyla teneffüs eder ki bu iki borunun hortumun ucundaki delikleri de resimde görülüyor."¹³² ifadesiyle resme bakılması istenmiştir. Okuma sırasında resme

¹³² İbrahim Aşki ve Faik Reşad, *İkinci Seneye Mahsus Kıraat*, İstanbul, 1313, s. 130.

bakılmasının istendiği tek metindir. Hint Alt Kıtası ve Afrika’da yaşadıkları, çok yediklerinden ot bulmak için sürekli yer değiştirmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir.

35. *Mesud Olmak İsteyen Arzularını Ta’dil Etmeli* (s. 133-135): Vaaz niteliğinde yazılmış, imzasız bir metindir. Metinde, mutlu olmak isteyen kişinin nakdin ve vaktin kıymetini bilmesi gerektiği, bütün arzuların gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı konusu işlenmiştir.

36. *Oğlundan Pederine Mektub* (s. 136-138): (Metin numarası 36 olması gerekirken sehven 35 yazılmıştır). Metin, okumak için ailesinden uzağa giden bir gencin babasına yazdığı mektuptan oluşmaktadır. Genç, eğitim hayatında başarılı olması için yapması gerekenleri yazmıştır. Halid Edib tarafından, edebî bir üslupla yazılan mektup örneğidir.

37. *Cevabı* (s. 138-140): Bir önceki metinde geçen mektuba gencin babasının yazdığı cevaptan oluşmaktadır. Mektupta başarılı olmak için yapılması ve uyması gereken ahlaki kurallar anlatılmıştır. Halid Edib tarafından yazılmıştır.

38. *Çığ ve Hevayi Nesimî* (s. 140-145): Ahmed Mithat Efendi’nin makalesinden özetlenmiş bir metindir. Metinde çığın ne olduğu ve nasıl oluştuğu hakkında bilgi verilmiştir. Çığın, insanlara verdiği büyük zararlar ve çığdan kurtulmanın yolları anlatılmıştır.

39. *Cennet Kuşu* (s. 145-150): Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Oldukça sınırlı bir alanda, bazı sıcak adalarda yaşayabilen cennet kuşu veya yerlilerin verdiği isimle “hak kuşu” hakkında bilgi verilmiş, kendisine cennet kuşu denilmesinin sebebi anlatılmıştır. Metni tamamlayıcı özellikte cennet kuşunun resmi bulunmaktadır.

40. *Bir Berberin Tercüme-i Hâli* (s. 150-155): Öyküleyici bir anlatımla yazılmış, imzasız bir metindir. Metinde, 1752 yılında Büyük Britanya Adası’nın batı sahilinde Bristol köyünde yaşayan Richard Arc Right adlı bir berberin geçinmek için verdiği mücadeleler ve elde ettiği servet anlatılmıştır.

41. *Kuğu* (s. 156-163): M. Refik tarafından yazılan ve iki kısımdan oluşan metnin ilk kısmında, kuğunun beslenme şekilleri ve fiziki özellikleri anlatılmıştır. İkinci kısımda ise Avrupa’da bulunan kuğu türleri; dilsiz kuğu, yabani kuğu, bodur kuğu ve Noel Holland yani siyah renkli kuğulardan bahsedilmiştir. Kuğuların seslerinin güzelliği ve hayatta kalma mücadeleleri anlatılmıştır. Metni tamamlayan bir kuğu resmi bulunmaktadır.

42. *Papağandaki Zekâ* (s. 163-171): Fransız antropolog Auguste Nice’nin *Lanoutor* adlı dergide “Jako” adlı papağanıyla ilgili yazdığı yazı M. Refik tarafından derlenerek aktarılmıştır. Metnin içinde, tamamlayıcı özelliğe sahip bir papağan resmi yer almaktadır.

43. *Denizin Suyu Neden Tuzludur?* (s. 171-177): Bilgilendirici, imzasız bir hikâyedir. Yalıda oturan ve özel okul dördüncü sınıfta okuyan Necati’nin arkadaşlarıyla deniz suyu hakkındaki konuşmaları verilmiştir. İç ve açık denizlerin tuz oranlarının farklılığı bu farklılığın sebepleri anlatılmıştır.

44. *Arabacı Planto* (s. 177-188): Faik Reşad tarafından Fransızcadan çevrilen bir hikâyedir.

Tablo 1

İkinci Seneye Mahsus Kıraat’teki metin adları, metin türleri ve yazarlar/şairler

Sıra No.	Metin Adı	Yazar/Şair	Metin Türü	Sayfa No.
1.	Mıntıka-ı Hârenin Menâzır-ı Tabiiyesi- Ormanlar-	İsimsiz	Makale	3-7
2.	Tarla Kuşu	İsimsiz	Makale	7-9
3.	Yine Tarla Kuşu	İsimsiz	Makale	10-13
4.	Terzi Kuşu	İsimsiz	Makale	14-17
5.	Beyaz Başlı Kartal Kuşu	İsimsiz	Makale	17-21
6.	Mukallid Kuş	İsimsiz	Makale	21-26
7.	Kırlangıç	İsimsiz	Makale	26-30

8.	Yine Kırlangıç	İsimsiz	Makale	30-33
9.	Deve Kuşu	İsimsiz	Makale	34-38
10.	Bizon Yani Amerikan Mandası Avcılığı	İsimsiz	Makale	38-41
11.	Dağ Keçisi	İsimsiz	Makale	41-44
12.	Düz Arkalı Ada Balığı	İsimsiz	Makale	44-47
13.	Nukturicat Niflub	İsimsiz	Makale	48-52
14.	Kunduz	İsimsiz	Makale	53-57
15.	At	İsimsiz	Makale	57-60
16.	Hayvanat-ı Zahife Nerelede Yaşar?	İsimsiz	Makale	60-65
17.	Niagara Şelalesi	İsimsiz	Makale	66-72
18.	Gemicilik Aleminde Maymunlar	İsimsiz	Hikâye	72-76
19.	İnci Saydı	İsimsiz	Makale	76-81
20.	Sabih Adaları	İsimsiz	Makale	81-83
21.	Sun'î Bir Ülke	Ahmed Mithat Kadı	Makale	83-86
22.	Beden-i İnsanî	İsimsiz	Makale	86-91
23.	Fedâkâr Valide	İsimsiz	Hikâye	92-96
24.	Hava-i Nesimî	İsimsiz	Makale	96-100
25.	Buz Adası	İsimsiz	Hikâye	100-103
26.	Sadık Köpek	İsimsiz	Hikâye	103-106
27.	Okumak, Yazmak	Sami Bey	Makale	106-108
28.	İktıfâf, İstihza	Diyarbakırlı Said Paşa	Makale	109-111
29.	Kehribar	İsimsiz	Makale	111-116
30.	İbn-i Muallâ-yı Kureyşî Hazretlerinin Oğluna Nasihati	İsimsiz	Anı (Hatıra)	116-119
31.	Kuvve-i Hâfıza	İsimsiz	Makale	120-123
32.	Âdâb Peygamberi	Hakkı	Makale	123-125
33.	Âdâb-ı Sohbet	Faik Reşad Ata Bey	Makale	125-128
34.	Fil	İmzasız	Makale	128-134
35.	Mesud Olmak İsteyen Arzularını Ta'dil Etmeli	İsimsiz	Deneme	133-135
36.	Oğlundan Pederine Mektub	Halid Edib	Mektup	136-138

37.	Cevabı	Halide Edib	Mektup	138-140
38.	Çığ ve Hevayî Nesimî	Ahmed Mithat Efendi	Makale	140-145
39.	Cennet Kuşu	İmzasız	Makale	145-150
40.	Bir Berberin Tercüme-i Hâli	İmzasız	Hikâye	150-155
41.	Kuğu	M. Refik	Makale	156-163
42.	Papağandaki Zekâ	M. Refik	Hikâye	163-171
43.	Denizin Suyu Neden Tuzludur?	İmzasız	Makale	171-177
44.	Arabacı Planto	Faîk Reşad	Hikâye	178-188

İkinci Seneye Mahsus Kıraat (1318/1902)

Kitabın ön dış kapağında “*Maârif Nezâreti Celilesinin 1314 sene-i hicriyyesi ders programına dahildir. Nezâret müşarunileyhânın ruhsatıyla tab’ olunmuştur.*” ibaresi yer almaktadır.

Eserin bu baskısında 23 tane imzasız okuma metni yer almaktadır. Bu okuma metinlerinin 7 tanesinde el çizimi resim bulunmaktadır. 1313 tarihli baskıdaki *Sadık Köpek* adlı metin 1318’deki kitapta *Köylünün Köpeği* olarak isimlendirilmiştir. Bazı şiirler kısaltılmıştır. Yapılan değişikliklerin hepsi okuma metninin anlaşılmasını kolaylaştırmaya yönelik bir çabadır. Ortak olan metinlerin hangi eserde geçtiği verilmiş, farklı olan metinler kısaca açıklanmıştır. Aşağıdaki metinler eserde veriliş sırasına göre ele alınmıştır:

1. *Âdâb Peygamberi* (s. 3-5): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 32. metindir.

2. *Mıntaka-ı Hârrenin Menâzır-ı Tabiiyesi -Ormanlar-* (s. 5-9): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 1. metindir.

3. *Âdâb-ı Sohbet* (s. 9-11): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 33. metindir.

4. *Tarla Kuşu* (s. 12-16): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 3. metindir.

5. *Kunduz* (s. 16-20): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 5. metindir. Aynı resim kullanılmıştır.

6. *Fedâkâr Valide* (s. 20-25): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 23. metindir.

7. *At* (s. 25-28): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 15. metindir. Aynı resim kullanılmıştır.

8. *Havass-ı Hamse-i Zâhire* (s. 29-37): *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılında basılan nüshasında geçen metin, 1918 yılında *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabına alınmıştır. İmzasız bir metindir. Beş duyu organı (göz, kulak, dil, burun, deri) ve bunların işlevi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu organların ilişkili olduğu diğer uzuvlara (kaş, kirpik gibi) ve organların işlevi yerine getirmesi için gerekli olan hususlara (ses, aydınlık, renk, koku gibi) değinilmiştir.

9. *Okumak, Yazmak* (s. 37-40): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 27. metindir. Bu baskıda metnin Sami Bey'e ait olduğu belirtilmemiştir.

10. *Papağandaki Zekâ* (s. 40-47): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 42. metindir. 1313 yılına ait kitapta metnin içinde yer alan papağan resmi 1318'de metnin başında verilmiştir.

11. *Hayvanat-ı Zahife Nereelerde Yaşar?* (s. 47-52): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 16. metindir.

12. *Bir Berberin Tercüme-i Hali* (s. 52-57): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 40. metindir.

13. *Kırlangıç* (s. 57-62): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 7. metindir. Metnin girişinde kırlangıç resmi bulunmaktadır.

14. *Köylünün Köpeği* (s. 63-65): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki. “Sadık Köpek” (s. 103-106) olarak geçen 26. metindir

15. *Tuz* (s. 65-69): *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 44. metindir. Tuzun çeşitleri, nerelerden ne kadar çıkarıldığı, kullanım alanları ve canlılar için öneminden bahseden imzasız bir makaledir.

16. *Gemicilik Âleminde Maymunlar* (70-74): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 18. metindir.

17. *İnci Saydı* (74-78): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 19. metindir.

18. *Hava-i Nesimî, Bulutlar, Yağmur, Kar* (s. 79-86): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 24. metindir. Metnin girişinde diğer metinden farklı olarak çeşitli kar şekillerini içeren bir resim konulmuştur. Ayrıca diğer metinde alt başlıklar bu metinde ana başlığa eklenmiştir. Su buharı, yağmur, kar, sis, dolu, kırağı gibi unsurların ne olduğu ve nasıl oluştuğu açıklanmıştır.

19. *Canlı Sobalar, Yani Vücut-u İnsani* (s. 87-94): *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 30. metindir.

20. *Devekuşu* (s. 94-98): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 9. metindir. Metnin girişinde devekuşu resmi bulunmaktadır.

21. *Vasâbâ-i Sıhhiye* (s. 98-112): *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 32. metindir.

22. *Fil* (s. 113-117): *İkinci Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 34. metindir. Metnin girişinde fil resmi bulunmaktadır.

23. *Âmâ Kız* (s. 117-122): *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat* kitabının 1313 yılına ait baskısındaki 39. metindir. *Âmâ Kız*, Ekrem Bey’ in derlediği bir hikâyedir, yazarı belirtilmemiştir.

4. 1. 2. 2. Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat

Eserin; 1312/1896, 1313/1897, 1320/1904 ve 1324/1908 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Eser; 1312 yılında 231 sayfa, 1313 yılında 248 sayfa, 1320 yılında 156 sayfa, 1324 yılında ise 164 sayfa olarak basılmıştır.

Eserin 1313 yılına ait baskısı incelenmiştir. Kitabın ön dış kapağında “*Maârif Nezâreti Celilesinin 1310 sene-i hicriyyesi ders programına dahildir. Nezâret müşarunileyhânın ruhsatıyla tab’ olunmuştur.*” ibaresi yer almaktadır. Kitabın ön iç kapağında yukarıda belirttiğimiz ibarelere ilaveten Karabet Matbaası’nın mührüyle birlikte “*İşbu mühür ile memhûr olmayan nüshalar sahtedir.*” ibaresi eklenmiştir. Eserin son iki sayfasında “*Fihrist*” kısmı yer almaktadır.

İncelenen eser 248 sayfadır. Eserde 31’i mensur, 22’si manzum olmak üzere toplam 53 metin yer almaktadır. Metinlerin 28’ i imzasızdır. Metinler, kolaydan zora doğru bir sırayla verilmiştir ve metnin üst kısmında sırasını belirten numaralar yer almaktadır.

Eserde, Nâbi, Muallim Naci, Hamdi Bey, Ekrem Bey, Mahmud Kemaleddin Efendi, Ata Bey, Nazım Paşa, Mehmed Şerif Efendi, Faik Esad Bey, Münif Paşa’dan alınan okuma metinlerine yer verilmiştir.

Metinlerin karışmasını önlemek için ayırıcı şekiller, görseller kullanılmıştır. Bu baskıda resim sadece *Kanarya* isimli Muallim Naci'ye ait şiirde kullanılmıştır. Bu görsel, metni tamamlayan el çizimi bir kanarya resmidir.

Eserde yer alan yazarı verilmeyen bazı yazılar arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Örneğin *Üçüncü Seneye Mahsus Kiraat* adlı eserde yer alan *Canlı Sobalar* adlı metinden sonraki bir metinde bu yazının ismi verilmiş, konusunun benzediği belirtilmiştir. Konu başlıklarının belirtildiği sıra numaralarında yanlışlık yapılmıştır. 46. metin atlanmış, 47'den devam edilmiştir. Bu yanlışlıkla ilgili bir düzeltme verilmemiştir.

Metinlerde geçen bilinmeyen kelimeler ve alıntı yapılan metnin orijinalindeki yazım hatalarının doğrusu dipnotta verilmiştir. Örneğin, *Kanto Beldesi* isimli metinde mandarin kelimesi “Memurin mülkiye ricali. Bu kelime esasen Portekiz tacirleri tarafından Çin memurlarına verilmiştir.” şeklinde açıklanmıştır (s.13).

Eserin farklı baskılarında bazı eklemeler ve çıkarmalarla birlikte genellikle benzer metinler bulunmaktadır. 1320 yılında yayımlanan baskıda 7'si manzum, 22'si mensur metin olmak üzere toplam 29 okuma metni vardır. 1320 yılındaki basımda metin ve sayfa sayısı 1313 yılına göre azalmıştır. Her iki basımda da el çizimi kanarya resimli, *Kanarya* şiiri ortaktır. Aşağıdaki metinler eserdeki veriliş sırasına göre ele alınmıştır:

1. *Bir Mumun Tedkikât-ı Kimyeviyesi*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Bir mumun muhteviyatı diyalog tarzında sunulmuştur.

2. *Mekteb Çocuklarının Şarkısı*: Üç dörtlükten oluşan bir şiirdir. Şairi, Mahmud Kemaleddin Efendi'dir. Feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilün vezniyle yazılmıştır.

3. *Kânto Beldesi*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Çin'in kuzeyinde bulunan Kanto Beldesi sosyal, kültürel özellikler bakımından tanıtılmıştır.

4. *Nutk-u Manzum*: Hamdi Bey tarafından yazılmış bir şiiirdir. Mefâilün feilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır

5. *And Silsile-i Cibâline Mahsus (Kundun) Yani Bir Nevi Cesim Kartal*: And sıradağlarına özgü bir büyük kartal türü olan "Harpia Kartalı"ndan bahsetmektedir. Bilgilendirici, imzasız bir metindir.

6. *Nutk-u Manzum*: Hamdi Bey tarafından yazılan bir şiiirdir. Mefâilün fâilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır.

7. *İzlanda Adası ve Tabii Fevâre-i Hâreler*: (Eserde, metin numarası 7 olması gerekirken 8 yazılmıştır.) Bilgilendirici, imzasız bir metindir. İzlanda ve İzlanda'da çıkan sıcak su kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

8. *Diğer Nutk-u Manzum*: Hamdi Bey tarafından yazılmış bir şiiirdir. Feilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır.

9. *Amazon Nehri*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Amozon Nehri ve o bölgede yaşayan hayvan türleri hakkında bilgi verilmiştir.

10. *Kanarya*: (10. metin olmasına rağmen numara verilmemiştir.) Muallim Naci tarafından yazılmış bir şiiirdir. Şiiri tamamlayan, el çizimi bir kanarya resmi bulunmaktadır.

11. *Komor Adaları*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Komor Adaları'nın coğrafi konumu, orada yaşayan halkın sosyo-ekonomik yapısı, inançarı ve mezhepleri hakkında bilgi verilmiştir. Dipnotta, yazının *Mecmûa-i Fünûn*'dan alındığı belirtilmiştir.

12. *Muhit-i Hevâiye*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, hava olayları anlatılmaktadır.

13. *Oduncu ile Azrâil*: Muallim Naci tarafından yazılmış bir şiiirdir. Feilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır. Oduncu ile Azrail arasında geçen konuşma sade ve şiirsel bir dille anlatılmıştır.

14. *Grönland Adası*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, Grönland Adası ve Eskimo'larla ilgili bilgi verilmiştir.

15. *Kaside*: Ekrem Beyefendi tarafından kaleme alınmış bir şiiirdir. Mefâilün mefâilün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

16. *Miyâh-ı Arz*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, yeryüzü suları hakkında bilgi verilmiştir. Metnin altında bazı coğrafi terimler genişçe tanımlanmıştır.

17. *Tevhid Bâri*: Muallim Naci tarafından yazılmış bir şiiirdir. Mefâilün mefâilün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

18. *Kızakçı ile Kurtlar*: İmzasız bir anı (hatıra) yazısıdır. 1844 yılında kış mevsiminde bir Amerikalının kurtlardan nasıl kurtulduğu anlatılmaktadır.

19. *Bir Sabinin Münâcâtı*: Ekrem Beyefendi imzalı bir şiiirdir. Bir çocuğun Allah'a yakarışı anlatılmıştır. Mefûlün mefâilün mefâilün feûlün vezniyle yazılmıştır.

20. *Mütâlaa-ı Asâr-ı Edebiyye*: Ata Beyefendi imzalı, edebî eserlerle ilgili görüş ve düşüncelerin yer aldığı bilgilendirici, eğitici-öğretici bir metindir. Güzel yazma ve ezberin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili bilgiler verilmiştir.

21. *Tasvir*: Ekrem Beyefendi tarafından yazılmış bir şiiirdir. Mef'ûl mefâilün feûlün vezniyle yazılmıştır.

22. *Fecr-i Şimâli*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Kuzey ışıklarının anlatıldığı bu yazıda farklı coğrafi terimler açıklanmıştır.

23. *Hayriye-i Nâbî'den*: Nâbî'nin *Hayriyye*'sinden alınmış bir şiiirdir. Bilginin İslam dini açısından önemini anlatmaktadır. Şiir, Feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilün vezninde yazılmıştır.

24. *Göz*: Gözün yapısı, kısımları, farklı canlılarda bulunan şekilleri ve bunların genel özelliklerinin anlatıldığı bilgilendirici, imzasız bir metindir. Konunun daha iyi anlaşılması için benzetmelere başvurulmuştur.

25. *Nevbahar*: Ekrem Beyefendi imzalı, ilkbaharın güzelliğini anlatan bir şiiirdir. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezniyle yazılmıştır.

26. *Havâ-yı Nesimi Bulutlar, Yağmurlar, Kar*: Bilgilendirici, imzasız metindir. Buhar, bulut, sis, yağmur, şebnem, kırağı, kar gibi hava olayları soru cevap şeklinde anlatılmıştır.

27. *Hüsn-i Hulk*: Nazım Paşa imzalı bir şiiirdir. Güzel ahlaktan ve güzel ahlakın içerdiği erdemlerden bahsetmektedir. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezniyle yazılmıştır.

28. *Madde ve Kuvvet*: Fiziğin temel konusu olan madde ve kuvvetin anlatıldığı ve özelliklerinin açıklandığı bilgilendirici, imzasız bir metindir. (Bu metinden sonra sayfa 113-128 arası tekrar basılmıştır.)

29. *Tamîk-i Nazar*: Ekrem Beyefendi imzalı bir şiiirdir. Mef'ûl mefâilün mefâilün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

30. *Canlı Sobalar, Yani Vücut-u İnsani*: İnsan vücudunun ve bazı hayvanların vücut sıcaklığının oluşmasının bir sobaya benzetilerek anlatıldığı bilgilendirici, eğitici-öğretici imzasız bir metindir. Metnin bir makaleden alındığı belirtilmiş fakat alıntıldığı makalenin künyesi verilmemiştir.

31. *Say*: Kişinin çalışmasını, gayret etmesini anlatan bilgilendirici, eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Çalışmanın sadece dünya hayatı için değil ebedî hayat içinde olması gerektiği ifade edilmiştir. Atalet yani tembelliğin zararlarına işaret edilmiştir. “Emeksiz ekin tuzsuz yemeğe benzer; zaman, altındır; acı söz, hayatın tokatından daha iyidir” gibi gayretle ilgili özlü sözlere yer verilmiştir. Metnin makaleden alıntıldığı belirtilmiş fakat alındığı makale belirtilmemiştir.

32. *Vasaba-i Sıhhiye*: Bilgilendirici, eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. *Tagaddi, Nezâfet, Telbis, Teceddüd-ü Hava, Harekât-ı Bedeniyye ve İstirahat, Sıhhat-i Vücut* alt başlıklarından oluşmaktadır. Yiyecek ve giyeceklerin özelliklerine, temizliğe, temiz hava ve nefes alma şekillerine değinilmiş, konu etraflıca ele alınmıştır. Metnin bir makaleden alındığı belirtilmiş fakat alıntıldığı makalenin künyesi verilmemiştir.

33. *Hâbnâme*: (33. metnin numarası 34 olarak yazılmıştır.) Münif Paşa imzalı bir şiiirdir. Feilâtün mefâilün fe’ilün vezniyle yazılmıştır.

34. *Karadeniz Rüzgârları*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Rüzgârların oluşumuna, özellikle kuzey ve güney yönünden gelen rüzgârların niteliklerine değinilmiştir.

35. *Vecd*: Ekrem Beyefendi imzalı bir şiiirdir. Ruhun, dünyevi gerçeklikten kurtulması anlatılmaktadır. Failâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır.

36. *Toprak ve Gübre*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Toprağın nasıl oluştuğuna, cinsine ve toprağı besleyen doğal gübrenin nasıl meydana geldiği

anlatılmış ve toprağın incelenerek elde edilecek ürününün miktarının bu şekilde arttırılmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir.

37. *Bir Çocuğun Kitâbe-i Seng-i Mezarı*: Muallim Naci imzalı bir şiirdir. Mefaûlün fâilâtün mefâilün fâilün vezniyle yazılmıştır.

38. *Lüzum-u Say ve Amel*: Gayret ve çalışmanın öneminin anlatıldığı, Mahmud Şerif Efendi imzalı bilgilendirici, eğitici-öğretici bir metindir. Kişinin gayret ve çalışmasının akla ve hikmete bağlı olarak ortaya konulması gerektiği, bunun doğumdan ölüme kadar devam edeceği anlatılmıştır.

39. *Âmâ Kız*: Ekrem Beyefendi'nin derlediği hikâyede Amerikalı Laura adlı görme, konuşma ve işitme engelli olan bir kızın akli ve öngörüsü sayesinde okuyup yazmayı öğrenmesi anlatılmıştır. Laura, iki yaşındayken ateşli hastalık geçirmesi sonucu bu hale gelmiştir ve 20 yıl eğitim almıştır. Daha sonra dikiş dikmeyi öğrenmiş, iğnenin noktalarına bağlı olarak okuyabileceği yazı şekliyle diğer insanlarla ilişki kurabilmiştir. Dikiş işlerindeki becerisiyle, babası öldükten sonra kendisinin ve annesinin geçimini sağladığına değinilmiştir. Bu hikâyeden çıkarılması gereken hissenin şu olduğu ifade edilmiştir: Görme, konuşma ve işitme engelli olan bir insan bile istediği kadar ilim tahsil edebilir. Ekrem Bey'in yazdığı ekte, kızın en çok istediği şeyin annesini görmek olduğu belirtilmiştir. *İkinci Seneye Mahsus Kiraat*'in 1318 yılında yapılan baskısında 23. metin olarak yer almıştır.

40. *Taâm Hakkında Bir Tabibin Nasihati*: Bilgilendirici, eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Yemek yeme, sofrada adabı, yemekte kullanılan malzemeler ve yemek yapımına dair bilgileri içermektedir. Bu bilgilerin Batı düşüncesine sahip bir kişinin yazısından alındığı belirtilmiş, fakat alındığı kaynağın künyesi verilmemiştir.

41. *Bir Güllü Gelin*: Muallim Naci imzalı bir şiirdir. Mef'ûl mefâilün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

42. *Serendib [Seylan] Adasıyla Sekenesi*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Hindistan bölgesinde bulunan Seylan adasının ulaşımı, coğrafi ve ticari yapısıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

43. *İtilâyı Ruh*: Faik Esad Bey imzalı bir şiiirdir. Mefâilün failâtün mefailün feilün vezniyle yazılmıştır.

44. *Tuz*: Tuzun çeşitleri, nerelerden ne kadar çıkarıldığı, nerelerde kullanıldığı ve canlılar için öneminden bahseden bilgilendirici, imzasız bir metindir. Makaleden alındığı belirtilmiş fakat alıntılandığı makalenin künyesi verilmemiştir.

45. *Sehâbe*: Muallim Naci tarafından yazılan bir şiiirdir. Mefaül mefâilün fe'ülün vezniyle yazılmıştır.

46. *Eflâtun*: (Eserde metin numarası 46 olması gerekirken 47 olarak verilmiştir.) İmzasız olan bu metinde, İlk Çağ felsefesinin ünlü filozoflarından Eflâtun'un (Platon) hayatı ve düşünceleri hakkında bilgi verilmiştir. Yazının sonuna Eflâtun'un bazı vecizeleri/öğütleri eklenmiştir.

47. *Biri Tuz, Diğeri Sünger Hamuleli İki Eşek*: Ekrem Beyefendi tarafından yazılmış bir şiiirdir. Failâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır.

48. *İbn Sînâ*: İmzasız bir metindir. Şeyhu'r-Reis Hükemay-ı İslam lakabıyla ünlenen İbn Sînâ'nın eğitim hayatıyla ilgili bilgi verilmiştir.

49. *Fırkateyn Kuşu*: Batı'da geniş bir alanda yaşamını sürdüren, kartal gibi büyük olan Fırkateyn Kuşu hakkında bilgi verilmiştir.

50. *Havâss-ı Hamse-i Zâhire*: Soru-cevap şeklinde yazılan bilgilendirici, imzasız bir metindir. Beş duyu organı (göz, kulak, dil, burun, deri) ve bunların işlevi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu organların ilişkili olduğu diğer uzuvlara (kaş,

kirpik gibi) ve organların işlev görmesi için gerekli olan hususlara (ses, aydınlık, renk, koku gibi) değinilmiştir.

51. *Tilki ile Keçi*: Ekrem Beyefendi tarafından yazılan bir şiiirdir. Mef'ûl mefâilün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

52. *İçtiğimiz Su*: Bilgilendirici bir metindir. Suyun canlılar âlemi (insan, hayvan, bitki) için önemine vücutta sebep olduğu değişimlere değinilmiştir.

53. Eserin son okuma metni olan *Dürbin ve Hurdebin*; eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Dürbin ve mikroskop hakkında bilgi verilmiştir. Bu yazıda da konu, Allah'ın kudretine işaret edecek bir noktaya taşınarak aktarılmıştır.

Tablo 2

Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat'teki metin adları, metin türleri ve yazarlar/şairler

Sıra No.	Metin Adı	Yazar/Şair	Metin Türü	Sayfa No.
1.	Bir Mumun Tedkikât-ı Kimyeviyesi	İsimsiz	Sohbet	3-10
2.	Mekteb Çocuklarının Şarkısı	Mahmud Kemaleddin Efendi	Şiir	10-11
3.	Kânto Beldesi	İsimsiz	Makale	11-16
4.	Nutk-u Manzum	Hamdi Bey	Şiir	17-18
5.	And Silsile-i Cibâline Mahsus (Kundun) Yani Bir Nevi Cesim Kartal	İsimsiz	Makale	18-23
6.	Nutk-u Manzum	Hamdi Bey	Şiir	23-25
7.	İzlanda Adası ve Tabii Fevâre-i Hâreler	İsimsiz	Makale	25-30
8.	Diğer Nutk-u Manzum	Hamdi Bey	Şiir	30-33
9.	Amazon Nehri	İsimsiz	Makale	34-41
10.	Kanarya	Muallim Naci	Şiir	42-44
11.	Komor Adaları	İsimsiz	Makale	44-49
12.	Muhit-i Hevâiye	İsimsiz	Makale	49-56
13.	Oduncu ile Azrâil	Muallim Naci	Şiir	56-57

14.	Grönland Adası	İsimsiz	Makale	57-69
15.	Kaside	Ekrem Beyefendi	Şiir	69-71
16.	Miyâh-ı Arz	İsimsiz	Makale	71-76
17.	Tevhid Bâri	Muallim Naci	Şiir	76-79
18.	Kızakçı ile Kurtlar	İsimsiz	Anı (Hatıra)	79-86
19.	Bir Sabinin Münâcâtı	Ekrem Beyefendi	Şiir	87-88
20.	Mütâlaa-ı Asâr-ı Edebiyye	Ata Beyefendi	Deneme	89-94
21.	Tasvir	Ekrem Beyefendi	Şiir	94-99
22.	Fecr-i Şimâli	İsimsiz	Makale	99-102
23.	Hayriye-i Nâbî'den	Nâbî	Şiir	102-105
24.	Göz	İsimsiz	Makale	106-113
25.	Nevbahar	Ekrem Beyefendi	Şiir	113-114
26.	Havâ-yı Nesimi Bulutlar, Yağmurlar, Kar	İsimsiz	Makale	115-122
27.	Hüsn-i Hulk	Nazım Paşa	Şiir	122-123
28.	Madde ve Kuvvet	İsimsiz	Makale	124-128
29.	Tamîk-i Nazar	Ekrem Beyefendi	Şiir	129-130
30.	Canlı Sobalar, Yani Vücut-u İnsani	İsimsiz	Makale	130-137
31.	Say	İsimsiz	Makale	137-144
32.	Vasaba-i Sıhhiye	İsimsiz	Makale	144-161
33.	Hâbnâme	Münif Paşa	Şiir	161-164
34.	Karadeniz Rüzgârları	İsimsiz	Makale	164-168
35.	Vecd	Ekrem Beyefendi	Şiir	168-169
36.	Toprak ve Gübre	İsimsiz	Makale	169-175
37.	Bir Çocuğun Kitâbe-i Seng-i Mezarı	Muallim Naci	Şiir	175-177
38.	Lüzum-u Say ve Amel	Mahmud Şerif Efendi	Deneme	177-182
39.	Âmâ Kız	Ekrem Beyefendi	Hikâye	182-188
40.	Taâm Hakkında Bir Tabibin Nasîhati	İsimsiz	Makale	189-192
41.	Bir Güllü Gelin	Muallim Naci	Şiir	193-195

42.	Serendib [Seylan] Adasıyla Sekenesi	İsimsiz	Makale	195-199
43.	İtilâyı Ruh	Faik Esad Bey	Şiir	200-201
44.	Tuz	İsimsiz	Makale	201-206
45.	Şehâbe	Muallim Naci	Şiir	206-208
46.	Eflâtun	İsimsiz	Biyografi	208-213
47.	Biri Tuz, Diğeri Sünger Hamuleli İki Eşek	Ekrem Beyefendi	Şiir	213-215
48.	İbn Sînâ	İsimsiz	Biyografi	215-223
49.	Fırkateyn Kuşu	İsimsiz	Makale	223-228
50.	Havâss-ı Hamse-i Zâhire	İsimsiz	Makale	228-235
51.	Tilki ile Keçi	Ekrem Beyefendi	Şiir	236-238
52.	İçtiğimiz Su	İsimsiz	Deneme	238-243
53.	Dürbin ve Hurdebin	İsimsiz	Makale	243-245

4. 1. 2. 3. Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat

Eserin; 1312/1896, 1313/1897, 1314/1898, 1328/1914 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Bu eser; 1312 yılında 286 sayfa, 1313 yılında 285 sayfa, 1314 yılında 170+II sayfa, 1328 yılında ise 156 sayfa olarak tekrar basılmıştır. Eserin 1314 ve 1328 yıllarındaki baskısı muhteva bakımında aynı fakat hacim bakımından 1312 ve 1313 yıllarındaki baskıya göre daha küçüktür.

Burada 1313 yılında ait olan baskısı incelenmiştir. Kitabın ön dış kapağında “*Maârif Nezâreti Celilesinin 1310 sene-i hicriyyesi ders programına dahildir. Nezâret müşarunileyhâ ruhsatıyla tab’ olunmuştur.*” ibaresine yer verilmiştir.

İncelenen eser 285 sayfadan oluşmaktadır. Eserde; 31’si mensur, 20’si manzum olmak üzere toplam 51 metin bulunmaktadır. Bu eserde de manzum metinlerin yazarları verilmiştir. Bu yazarlar; Nabi, Muallim Naci, Nâbizâde Nâzım, Ahmed Mithat Efendi, İsmail Safa, Tevfik Fikret, Nâzım Paşa, Mazhar Bey, Ali

Cidar Bey, Hayret Efendi, Hamid Vehbi Efendi, Abdurrahman Şerif Efendi, Atabey Efendi ve Münif Paşa'dır.

Eserin 1313 yılı ile 1314 yılındaki baskılarında 24 tane okuma metni ortaktır. 1314 tarihli kitapta bazı farklı metinler bulunmaktadır. Bunlardan biri eserde 8. metin olarak yer alan *Tahsilde Gözetilecek Bazı Noktalar* adlı metindir. İlim yolunda olan bir kişinin uyması gereken genel kişisel ilkelerin neler olduğu anlatılmıştır. 9. sırada verilen *Yed İnsan* adlı metinde elin işlevlerinden, diğer organlarla olan ilişkisinden bahsedilmiştir. Eserde, 12. Metin olan *Madde ve Kuvvet* adlı okuma metni, *Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat*'in 1313 yılındaki baskısında yer alırken 4. *Seneye Mahsus Kıraat*'in 1314 yılındaki baskısında yer almıştır.

1313'te basılan eserde, dört metnin birleştirilmiş şekli olan yazının ilk bölümü olan *Selâhaddîn Eyyûbî*, 1314 yılındaki baskıda 14. metin olarak yer almıştır. *Keşfiyat-ı Tabiiyye-i İslâmiyye* adlı metinde Ortaçağ İslam dünyasındaki Müslümanların ilme yaptıkları önemli katkılardan bahsedilmiştir. M. Zekeriya er-Razi, İbn Sînâ, İbn Rüşd gibi bilim insanlarının çeşitli alanlardaki, özellikle de tıp alanındaki buluşları anlatılmıştır. Eğitici-öğretici bir metindir. Aşağıdaki metinler eserde veriliş sırasına göre ele alınmıştır:

1. *Vadi-i Nil*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Mısır'da Nil Vadisi'nin coğrafi ve tarihi özellikleri anlatılmaktadır.

2. *Gözler*: Muallim Naci'nin yazmış olduğu bir şiiirdir. Mef'ûl fâilâtün mefâilün fâilün vezniyle yazılmıştır.

3. *Lezâiz-i İlim*: Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Metinde, ilim tahsilinin insana vereceği lezzetten bahsetmektedir.

4. *Kahire ve Ehrâm*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, Mısır piramitlerinden bahsedilmektedir. Kahire'de İslami dönemde yapılan bazı mimari eserlere de değinilmiştir.

5. *Tevhid-i Bârî 'Azze İsmuhu*: Nâbî'ye ait bu tevhit yüz beyitlik müzeyyen bir kasidedir. Burada elli üç beyti verilmiştir. Eserde, Allah'ın zatî ve subûtî sıfatlarından bahsedilmiş, Cenab-ı Hakk'ın kudretinin kâinattaki tecellileri kısmına yer verilmiştir. Münacat ve son bölümde kasidenin yazılış sebebi ve yazıldığı dönemin sadrazamı olan İbrahim Paşa'nın övgüsünü içeren kısım esere alınmamıştır.

6. *Ezvâki Fikriyye, Ezvâki Vicdaniyye*: Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Metinde; hissî, fikrî ve vicdani zevklerden bahsedilmiştir. Allah'ın insanları bu güzelliklere sahip olarak yarattığına ve mutluluğun bu şekilde insanlığa sunulduğuna değinilmiş, hakikat keşfinin bunlardan daha büyük bahtiyarlık olduğu anlatılmıştır.

7. *Bir Mektub*: Jean Jacques Rousseau'nun derslerine katılmak için onun bulunduğu şehre gelmek isteyen bir gence hitaben yazdığı bir mektuptur. Mektupta, ahlakı düzeltmek için uzağa gitmeye gerek olmadığı, kalbi temizlediğinde bunun gerçekleşeceği, anne-babasının bulunduğu yerde çalışmasının daha iyi olacağı gibi nasihatleri içermektedir.

8. *Kır Âlemi*: Mazhar Bey tarafından yazılmış bilgilendirici, eğitici-öğretici bir metindir. Metinde, kırlara gitmenin insanın ruhunu dinlendirdiği, buralarda hissî melekelerimizin daha iyi geliştiği, tabiatın seyrinde farklı bir tat olduğu anlatılmıştır.

9. *Kızıl Toprak yahut Bahardan Bir Yaprak*: Safa Bey tarafından yazılmış bir şiirdir. İstanbul Kadıköy'de yer alan Kızıl Toprak semtinin ilkbahardaki halinden bahsedilmiştir.

10. *Mâder*: Eğitici-öğretici imzasız bir metindir. Metinde, annelik kavramı üzerinde durulmuştur. Yaşın ilerlemesine bağlı olarak anneye olan bakışın değişmesine, buna rağmen ona duyulan sevginin her zaman var olduğuna değinilmiştir.

11. *Valide*: Tevfik Fikret tarafından yazılmış bir şiidir. Şiirde, hasta bir annenin acısına rağmen evladına karşı gösterdiği şefkat duygusu anlatılmaktadır. (Bu şiirin 1914 yılındaki basımında şairinin adı verilmemiştir). Mefâilün failâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır.

12. *Himalaya*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, Himalaya Dağları'nın bitki örtüsü, toprak yapısı, hava sıcaklığı gibi coğrafi özellikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

13. *Anadolu Hisarında Mezarlık*: Nabizâde Nâzım imzalı bir şiidir. Şiirde, ölüm ile doğa teması birleştirilerek anlatılmıştır. Şairin ölüm hakkında yazdığı ve en çok bilinen şiirlerinden biridir. Failâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır.

14. *Yine Himalaya*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, genelde bu bölgede yaşayan hayvanlar hakkında bilgi verilmiştir. Dağların isimlerine, yüksekliğine ve nehirlerine değinilmiştir.

15. *Fezâil-i Ahlak*: Safa Bey tarafından yazılmış bir şiidir. Şiirde, güzel ahlak alanına giren faziletlerle değinilmiştir. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezniyle yazılmıştır.

16. *Güve*: Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. “Güve”nin, Allah'ın yaratmadaki büyüklüğünü gösteren özelliklere sahip bir hayvan olduğuna işaret edilmiştir. Güvenin oluşumundan başlayarak hayatının bütün evreleri hakkında bilgi verilmiştir.

17. *Hazân*: Safa Bey imzalı şiidir. Şiirde, sonbaharda tabiatta meydana gelen değişikliklere işaret edilmiştir.

18. *Suyun Devr-i Daimîsi*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, suyun oluşmasındaki evreler; rüzgâr, bulut, yağmur gibi unsurlar anlatılmıştır.

19. *Mintıkateyn Âlemi*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Daire-i İstiva yani dünyanın Ekvator bölgesinin hangi ülkeleri kapsadığı, bu bölge ülkelerinin iklim özellikleri, buna bağlı olarak oluşan hayvan ve bitki çeşitliliği anlatılmıştır.

20. *Edirne Kapısı Mezarlığında*: Safa Bey imzalı bir şiiirdir. İsmail Safa, çocukken kaybettiği annesinin Edirnekapı Mezarlığı'ndaki mezarını ziyaretini ve buna bağlı olarak ölüm hakkındaki düşüncelerini anlatmıştır. Şiir, Fâilatün fâilatün fâilatün fâilün vezniyle yazılmıştır.

21. *Tahsil-i Servet*: Münif Paşa tarafından yazılmış öğüt verici bir metindir. Metinde, çalışma ve gayret etmenin gerekliliğinden, çalışmanın iki şekilde elde edildiğinden (bedenî ve akli olarak), elde edilen şeylerin arttırılmasından ve uygun şekilde korunmasından bahsedilmiştir.

22. *Bir Yetimenin Vefatı Akabinde*: Recâizâde Mahmud Ekrem'in Şemsâ adlı eserinden alıntılan bu şiirde ölüm, yetim bir insanın ölüp unutuluşa doğru gidişi üzerinden ele alınıp anlatılmıştır. Mefâilün failâtün mefâilün failâtün vezniyle yazılmıştır.

23. *Kâinatta Delâili Akl-i Kül*: İmzasız bir metindir. Metinde, bitki ve hayvan gibi unsurların tamamında bulunan mükemmel tasarımın kendiliğinden olmadığı, bunun bu âlemin üzerinde yüce bir güce bağlı olarak ortaya çıktığı anlatılmıştır.

24. *Terci'-i Bend*: Nazım Paşa tarafından yazılmış bir şiiirdir. Mefâilün failâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmıştır.

25. *Bahri Muhit-i Kebir Yahut Okyanus-u Mutedil*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfinden ve Hindistan Adaları'nın devamı olarak sanılan bu bölgenin tabii özelliklerinden bahsedilmiştir.

26. *Mekteb*: Münif Paşa tarafından yazılmış bir şiiirdir. Okulun önemi ve okulda öğretilen konuların niteliği anlatılmıştır.

27. *Mesele-i Hilkat*: İmzasız bir metindir. Metinde, kâinattaki farklı varlıklardan hareketle bunların tesadüf olmadığı, hepsinin yaratma sıfatına sahip Allah tarafından yaratıldığı belirtilmiştir.

28. *Hakikat*: Ali Haydar Bey imzalı, eğitici-öğretici bir şiirdir. Şiirde, Allah'ın yarattığı varlık alanı, yaşadığımız dünya, dünyanın özellikleri ve Allah'ın gücünün büyüklüğü anlatılmaktadır. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül vezniyle yazılmıştır.

29. *Kızıl Gerdan*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, kızılgerdan kuşunun yaşamından ve özelliklerinden bahsedilmiştir.

30. *Levha*: İmzasız bir şiirdir. *Servet-i Fünûn* gazetesinde şairinin abisinin kardeşini sırtında taşıdığı gördüğü iki kardeş için yazıldığı belirtilmiştir.

31. *Acâyib Seb'a-i Âlem*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, dünyanın yedi harikası hakkında bilgi verilmiştir.

32. *Fezâil-i Ahlak*: Safa Bey imzalı bir şiirdir. Şiirde, güzel ahlakın bazı yönleri ele alınmıştır. 15. metinde yer alan şiirin devamıdır. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezniyle yazılmıştır.

33. *İstanbul'un Havası*: İmzasız, bilgi verici bir metindir. İstanbul'daki hızlı hava değişikliği anlatılmıştır. Esen rüzgâr çeşitlerinden, hangi tarihlerde Marmara Denizi'nin donduğundan, havası ve suyunun temiz ve vücuda uygun olduğundan bahsedilmiştir.

34. *Bir Manzume*: Recâizâde Mahmud Ekrem'in "Zemzeme"lerinin üçüncü cüzündeki şiirlerden hareketle Tevfik Fikret tarafından yazılmış bir şiirdir.

35. *Süveyş Kanalı*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, Süveyş Kanalı'nın ticari yani ekonomik açıdan öneminden, tarihsel olarak bu fikrin ortaya atılmasında etkili olan isimlerden, uzunluğundan, yapılışına harcanan tutardan kısaca kanalın bütün özelliklerinden bahsedilmiştir.

36. *Mesnevi*: Hayret Efendi tarafından yazılmıştır. 80 beyitten oluşan mesnevi, nazım şekli ile bir methiye niteliğindedir. Eser, 1876 yılında tahta çıkan II. Abdülhamid'in hem saltanatını methetmek hem de güzel vasıflarını değerlendirmek için yazılmıştır.

37. *Ayasofya*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Ayasofya Camisinin kurulduğu yerden yapısal özelliklerine kadar hemen her türlü niteliğinden bahsedilmiştir.

38. *Fatih Lisânından*: Muallim Naci tarafından yazılmış bir şiiirdir. Bu şiiir, daha sonra Abdülkerim Sabit tarafından yazılan *Lisân-ı Fatih*'ten adlı tahmis ile daha fazla tanınmıştır.

39. *Lübnan*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde Lübnan'ın coğrafi konumundan, sahip olduğu tabii özelliklerden bahsedilmiştir.

40. *Hayr'ul-Halef*: Safa Bey tarafından yazılmış bir şiiirdir. Şiiirde hayırlı oğul/evlat hakkında bilgi verilmiştir.

41. *Sahrâ-yı Kebir*: Cezayir, Tunus ve Libya'nın güneyinden Çad Çölü'ne kadar uzanan Afrika'nın en büyük çölü hakkında bilgi veren imzasız bir metindir. Bu bölgenin coğrafi, iklim, nüfus, ticaret gibi özelliklerinden bahsedilmiştir.

42. *Fırat, Dicle, Şatt'ül-Arab*: (Metinlerin numaralandırılmasında sehven 41. numaradan 43. numaraya geçilmiştir.) İmzasız bir metindir. Fırat, Dicle ve bu iki nehrin Basra Körfezinde denize dökülmeden önce birleştikleri yer olan Şatt'ül-Arab'dan bahsedilmiştir. Bu isimlerin verilmesinin nedenlerinden, nehirlerin

geçtikleri yerlerden, genişlikleri ve derinliklerinden bahsedilmiştir. Memurluk vazifesi için bu bölgeye giden ve buradaki su için Muallim Naci'nin yazdığı iki beyitten oluşan bir şiire de yer verilmiştir.

43. *Temcid*: Hamid Beyefendi imzalı şiirdir. Şiirde, Allah'a dua edilmektedir. Temcid, sabah ezanından sonra dua makamında okunan salanın genel adıdır.

44. *Kargalarla Serçelerin Ziraata Faidesi*: Hamid Vehbi Efendi tarafından yazılmıştır. Metinde, bu kuşların ekinler toplandıktan sonra toprakta oluşan kurtçuk ve haşeratı yiyerek sağladıkları faydalardan bahsedilmiştir.

45. *Mekke*: Safa Bey tarafından yazılmış bir şiirdir. Şiirde Mekke'ye ve Kâbe'ye duyulan özlem ve buraların övgüsü yapılmıştır.

46. *Olimpiyad Oyunları*: Ahmed Mithat Efendi imzalı, bilgi verici bir metindir. Metinde, olimpiyat oyunlarının tesisi, oyunların zamanı, icrası, başlaması ve mahiyeti, verilen ödüller ile ilgili bilgiler verilmiştir.

47. *Molla Câmi Hazretlerinin Oğluna Nasihati*: Şeyh Vasfi Efendi tarafından yazılan eğitici-öğretici bir metindir. Metinde, yetmiş yaşındaki Molla Câmi'nin yedi yaşındaki oğluna yaptığı vasiyet makamındaki nasihatlerini içermektedir. Buna göre oğluna, vaktini boşa harcamaması, ilim tahsiline gayret göstermesi, işlerini ihlâslı bir şekilde yapması, güvenilebileceği bir dostla sahip olması, mütevazı olması gibi öğütler vermiştir.

48. *Selâhaddîn Eyyûbî, Hazreti Fatih, Sultan Selim-i Evvel, Selimiyye*: Bilgilendirici, eğitici, imzasız metinlerdir. Bu metinlerde üç tane devlet adamı ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. *Selâhaddîn Eyyûbî* kısmında daha ziyade Kudüs Fatihi olan bu sultanın ahlaki özellikleri ele alınmıştır. *Hazreti Fatih* adlı kısımda Fatih Sultan Mehmet'in fiziki özellikleri ve ilme olan düşkünlüğü anlatılmıştır. *Sultan Selim-i Evvel* kısmında da sultanın fiziki özellikleri anlatılmıştır. *Selimiyye* ise Muallim Naci'nin, "Tercüman-ı Hakikat, nr. 1542, 27 Temmuz 1883"te yayımladığı

Selimiyye adlı şiiridir. Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim hakkında yazılan bu şiir sekiz beyitten oluşmaktadır. Fakat şiirin üçüncü beyti olan “Her tufenginden fürûzân nûr-ı cevval-i zafer/Her topundan kevkeb-i ikbâl-i millet munceli.” metinde yazılmamıştır. Kıraat kitaplarında Osmanlı padişahlarıyla ilgili verilen metinler oldukça sınırlıdır. Bu metinde, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim’den ve *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat*’in 17. metninde yer alan Kaside Der Sitâyîş-i Hazret-i Padişahı, Ali Ruhi Bey tarafından II. Abdülhamit Han için yazılmış bir kasideyi içermektedir. Eserde, padişahlarla ilgili bilgilerin sınırlı olmasının sebebi, tarih derslerinde bu padişahlarla ilgili bilgilerin verilmesi olabilir.

49. *Hukuk-u Uhuvvet*: Muallim Naci’ye ait olan eğitici-öğretici bir metindir. Metinde, başlığın asıl anlamının İslam kardeşliği olduğu belirtilerek Mevlana’dan konu ile ilgili Farsça bir beyit ile başlanmıştır. Devamında ise farklı İslam âlimlerinden alınan beyitler ve 22 madde de İslam kardeşlik hukukunun ilkeleri aktarılmıştır.

50. *Mekari-i Ahlak-ı İslâmiyeden Bir Numune*: Ata Beyefendi imzalı, eğitici-öğretici bir metindir. Hz. Ömer’in halifelîği döneminde yargıladığı bir genç ile aralarında gerçekleşen konuşmalar anlatılmıştır. Metinde, sözünde durmanın önemi işlenmiştir.

51. *Köprülü Mehmed Paşa*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Köprülü Mehmed Paşa’nın hayatını anlatan bu metinde onun bulunduğu memuriyetlerden, en son uzunca sadrazamlığından ve bazı yazma eserlerden bahsedilmiştir. Metin, Abdurrahman Şerif Efendi’nin sonuna ebced hesabıyla ölüm tarihini düşürdüğü bir beyitle bitmektedir.

Tablo 3

Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat'teki metin adları, metin türleri ve yazarlar/şairler

Sıra No.	Metin Adı	Yazar/Şair	Metin Türü	Sayfa No.
1.	Vadi-i Nil	İsimsiz	Makale	3-9
2.	Gözler	Muallim Naci	Şiir	9-10
3.	Lezâiz-i İlim	İsimsiz	Deneme	10-16
4.	Kahire ve Ehrâm	İsimsiz	Makale	16-22
5.	Tevhid-i Bârî 'Azze İsmuhu	Nâbî	Şiir	23-28
6.	Ezvâki Fikriyye, Ezvâki Vicdaniyye	İsimsiz	Deneme	28-32
7.	Bir Mektub	J. J. Rousseau	Mektup	33-36
8.	Kır Âlemi	Mazhar Bey	Deneme	36-39
9.	Kızıl Toprak yahut Bahardan Bir Yaprak	Safa Bey	Şiir	39-41
10.	Mâder	İsimsiz	Deneme	42-44
11.	Valide	Tevfik Fikret	Şiir	44-45
12.	Himalaya	İsimsiz	Makale	45-52
13.	Anadolu Hisarında Mezarlık	Nabizâde Nâzım	Şiir	53-55
14.	Yine Himalaya	İsimsiz	Makale	55-59
15.	Fezâil-i Ahlak	Safa Bey	Şiir	59-60
16.	Güve	İsimsiz	Deneme	61-65
17.	Hazân	Safa Bey	Şiir	66-67
18.	Suyun Devr-i Daimîsi	İsimsiz	Makale	67-72
19.	Mıntıkateyn Âlemi	İsimsiz	Makale	72-84
20.	Edirne Kapısı Mezarlığında	Safa Bey	Şiir	85-88
21.	Tahsil-i Servet	Münif Paşa	Makale	89-96
22.	Bir Yetimenin Vefatı Akabinde	Recâizâde Mahmud Ekrem	Şiir	96-99
23.	Kâinatta Delâil-i Akl-i Kül	İsimsiz	Makale	99-107
24.	Terci'-i Bend	Nazım Paşa	Şiir	108-116
25.	Bahri Muhit-i Kebir Yahut Okyanus-u Mutedil	İsimsiz	Makale	117-127

26.	Mekteb	Münif Paşa	Şiir	128-131
27.	Mesele-i Hilkat	İsimsiz	Makale	131-135
28.	Hakikat	Ali Haydar Bey	Şiir	135-136
29.	Kızıl Gerdan	İsimsiz	Makale	136-139
30.	Levha	İsimsiz	Şiir	139-142
31.	Acâyib Seb'a-i Âlem	İsimsiz	Makale	143-153
32.	Fezâil-i Ahlak	Safa Bey	Şiir	154-155
33.	İstanbul'un Havası	İsimsiz	Makale	156-159
34.	Bir Manzume	Tevfik Fikret	Şiir	159-161
35.	Süveyş Kanalı	İsimsiz	Makale	162-171
36.	Mesnevi	Hayret Efendi	Şiir	171-179
37.	Ayasofya	İsimsiz	Makale	179-191
38.	Fatih Lisânından	Muallim Naci	Şiir	192
39.	Lübnan	İsimsiz	Makale	192-199
40.	Hayr'ul-Halef	Safa Bey	Şiir	199-201
41.	Sahrâ-yı Kebir	İsimsiz	Makale	201-210
42.	Fırat, Dicle, Şatt'ül-Arab	İsimsiz	Deneme	210-228
43.	Temcid	Hamid Beyefendi	Şiir	229-234
44.	Kargalarla Serçelerin Ziraata Faidesi	Hamid Vehbi Efendi	Makale	235-238
45.	Mekke	Safa Bey	Şiir	239-242
46.	Olimpiyad Oyunları	Ahmed Mithat Efendi	Makale	242-250
47.	Molla Câmî Hazretlerinin Oğluna Nasihati	Şeyh Vasfi Efendi	Deneme	251-254
48.	Selâhaddîn Eyyûbî, Hazreti Fatih, Sultan Selim-i Evvel, Selimiye	İsimsiz	Makale	254-262
49.	Hukuk-u Uhuvvet	Muallim Naci	Makale	263-273
50.	Mekari-i Ahlak-ı İslâmiyeden Bir Numune	Ata Beyefendi	Anı (Hatıra)	273-287
51.	Köprülü Mehmed Paşa	İsimsiz	Biyografi	278-285

4. 1. 2. 4. Beşinci Seneye Mahsus Kıraat

Eserin 1313/1897 ve 1314/1898 yıllarına ait baskıları mevcuttur. Bu eser; 1313 yılında 282 sayfa, 1314 yılında 299 sayfa olarak tekrar basılmıştır. Burada eserin 1313 yılına ait olan baskısı incelenmiştir. Kitabın ön dış kapağında “*Maârif Nezâreti Celilesinin 1314 sene-i hicriyyesi ders programına dahildir. Nezâret müşarunileyhânın ruhsatıyla tab’ olunmuştur.*” ibaresi yer almaktadır. Fakat ön iç kapakta “*Maârif Nezâreti Celilesinin 1310 sene-i hicriyyesi ders programına dahildir.*” şeklinde geçmektedir. Ön iç ve dış kapak arasındaki beyanda çelişkili bir durum söz konusudur. Kitabın basım yılı 1313 olduğu için 1314 yılındaki müfredat programına göre oluşturulması mümkün değildir. 1314 yılının sehven yazıldığı, ön iç kapaktaki 1310 yılı müfredat programına göre oluşturulduğu bilgisinin doğru olduğu düşüncesindeyiz.

Eserin sonunda “Tashih” başlığı altında “176. sahifeden sonra 177 rakamı kullanılacakken 193 rakamı kullanılmış bu da forma numaralarında bir sehv vukuundan ileri gelmiş olmakla tashih olunur.”¹³³ ibaresi yer almaktadır. 282 sayfadan oluşan eserde; 41’i mensur, 11’i manzum olmak üzere toplam 52 metin bulunmaktadır. Farklı tema ve konularda okuma metinleri yer almaktadır. Eserde, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Molla Cami, İmam Gazâlî, Ali Ruhi Bey, İsmail Safa, Ekrem Beyefendi, Besim Efendi ve Atıf Molla’ya ait okuma metinlerine yer verilmiştir. Aşağıdaki metinler eserde veriliş sırasına göre ele alınmıştır:

1. *Memâlik-i Mutedil*: Bilgilendirici, eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Metinde, ılıman iklime sahip yerlerin önemi, buralarda yaşayan insanların özellikleri, hava olaylarının yetişen ürünleri çeşitlendirmesi, sahip oldukları bitki türleri, maden çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir.

2. *Cür’et-i Şâirâne*: Ekrem Beyefendi imzalı bir metindir. Kâinatta var olan, Allah’ın yarattığı en küçük şeyden en büyüğüne kadar sanat eseri olduğu, bu unsurların farklı sanat dallarında da ele alındığı ifade edilmiştir.

¹³³ İbrahim Aşki ve Faik Reşad, *Beşinci Seneye Mahsus Kıraat*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1313, s. 282.

3. *Gül-Bülbül*: Ekrem Beyefendi tarafından yazılan eğitici-öğretici bir metindir. Metin aralarına şiirlerden beyitler serpiştirilmiştir. Gül ve bülbülün şiirlerde genelde bir arada kullanılmasından hareketle her iki kavramın ayrı kullanılmasının da edebî eserlere farklı bir güzellik katacağı vurgulanmıştır.

4. *Beşer ve Sınâî*: Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Metinde, hayvanların her birinin yaşamlarını devam ettirecek kabiliyete, insanların da akıllarını kullanarak ihtiyaç duydukları şeyleri yapma imkânına sahip oldukları belirtilmiştir.

5. *Karıncaların Sanat ve Medeniyeti*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Karıncaların yuvalarının nasıl şekillendiği, diğer haşerelerden nasıl korundukları, yumurtalarının hangi evrelerden geçerek oluştuğu, nasıl anlaştıklarına kadar her şey kısa kısa ifade edilmiştir.

6. *Bekâ*: Muallim Naci tarafından yazılmış, eğitici-öğretici bir metindir. Metinde, Allah'ın kullarını yarattıktan sonra onlara baki olma özelliğini verdiği fakat Allah'ın bekasının insanlar tarafından ölçülemeyeceği anlatılmıştır.

7. *Seylan'da Mevsim Rüzgârı*: Hint alt kıtasında (Sri Linka) meydana gelen mevsim rüzgârları, yağmurlarının genel olarak oluşumu ve sonuçları hakkında bilgi veren imzasız bir metindir.

8. *Masilyon'un Bir Fikri Muvahhidânesi*: Muallim Naci tarafından yazılmış eğitici-öğretici bir metindir. Metinde Allah'ı bilmenin yolunun yarattıklarına bakmak olduğu belirtilmiştir. Devamında görmekten, duymaktan aciz olan insanların yıldızlara, diğer gök cisimlerine tapmaya başladıkları, taptıkları o unsurların yaratıcısını onlara unutturduğuna değinilmiştir.

9. *Hüsnü Muâmele Vazife-i İnsâniyedir*: İnsanların hem birbirlerine hem de hayvanlara iyi davranmaları gerektiğini anlatan, eğitici-öğretici imzasız bir metindir.

10. *Hasbihâl*: Dipnotta, metnin *Hasbihâl Cami'inden (Kuddise Sirruh)* kısaltılarak alındığı belirtilmiştir. Metnin yazarının ruh halinin kısaca anlatıldığı, imzasız bir metindir.

11. *Hıfz-ı Eş'ar*: Güzel şiir ezberlemenin insan zihnine olan faydasının anlatıldığı imzasız bir metindir.

12. *Şiir ile Fen*: Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Metinde, şiir ile bilim alanlarının birbirine zıt şeyler olmadıkları, bunların bir bütünün farklı parçaları oldukları ifade edilmiştir.

13. *Hindistan Tarik-i Bahrisinin Keşfi*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Hindistan deniz yolunun Batılılar tarafından nasıl bulunduğu, dinî ve sosyal çevrelerin nasıl bir durumda olduğu anlatılmıştır.

14. *İstîdâd*: Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Metnin ilk bölümünde resamlara sanatları ile ilgili sorulan sorulara ve yapılan değerlendirmelere değinilmiştir. Devamında kabiliyet (istidat) ve duygusal gücü (kuvve-i his) kuvvetli olanların bunu yaradılıştan getirdikleri anlatılmış, örnek olarak Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin istinbat alanındaki kabiliyeti gösterilmiştir. Fakat özellikle resamlar için sadece kabiliyetin yeterli olmadığı, duygusal güçlerin de yerinde olması gerektiğine işaret edilmiştir. Okumanın sadece kitap ile olmadığını kâinatı da okumanın gerekliliğine değinilmiştir.

15. *Hüsni Hulk*: Muallim Naci tarafından İmam Gazâlî'den alıntılanmış bilgilendirici, eğitici-öğretici bir metindir. Metinde, güzel ahlakın neyi içerdiği ve insanın ahlaki fiilleri ortaya koyarken sahip olduğu melekelerden bahsedilmiştir. Metinde daha ziyade bir ahlak felsefesi sunumu yapılmış ve konu dört erdem (adalet, hikmet, cesaret, iffet) üzerinde temellendirilerek anlatılmıştır.

16. *Kollezyum*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, İtalya'nın başkenti Roma'da bulunan Kolezyum (Flavianus Amfitiyatro) olarak bilinen bir

arenanın tarihi, mimari özellikleri ve içinde yapılan farklı gösteriler (tiyatro oyunları, gladyatör dövüşleri) hakkında bilgi verilmiştir.

17. *Kaside Der Sitâyiş-i Hazret-i Padişahı*: Ali Ruhi Bey tarafından II. Abdülhamit Han için yazılmış bir kasidedir. İçindekiler kısmında metnin ismi “Güneş Kasidesi” olarak verilmiştir. 1880-1908 yılları arasındaki ders kitaplarında II. Abdülhamit’i övme veya methiyeler düzme konusunda standart bir politika bulunmamaktadır. Bu durum yazar veya eseri derleyen kişiye göre değişmektedir.¹³⁴ Aşkî, II. Abdülhamit ile ilgili olarak 4. ciltlik eserde bu şiire yer vermiştir.

18. *Münâcât*: (18. numaralı metin olması gerekirken metne 17. numarası sehven iki kere verilmiştir.) Lamartine’den Muallim Naci tarafından alıntılanan bir şiirdir.

19. *Say*: Çalışmanın, gayretin, emeğin sonuçlarının ne kadar güzel olduğunu anlatan imzasız bir metindir.

20. *Say*: İsmail Safa tarafından yazılan şiirdir. Bir önceki *Say* adlı metnin şiir olarak ifade edilmiş halidir.

21. *Zahire*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, hububatın çeşitlerinden, insanlar için öneminden bahsetmektedir. Devamında ise hububat çeşitlerinin nasıl korunacağı anlatılmıştır.

22. *Arz, Hava, Deniz*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, dünyanın kısımları arasında belli bir ilişkinin olduğuna, buna bağlı olarak hava olaylarının oluşmasına değinilmiştir.

23. *Şaire Dair*: Tevfik Fikret tarafından yazılmış şiirdir. Tevfik Fikret’in genel olarak şairi, tabiatın acemi bir öğrencisi olarak nitelemesi söz konusudur.

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Akşin Somel, *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (2. Baskı), (Çev. Osman Yener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 243.

24. *Muvaffakiyet ve Âdem-i Muvaffakiyet*: Başarı ve başarısızlığın anlatıldığı imzasız bir metindir.

25. *Tefekkür*: Ekrem Beyefendi tarafından yazılmış bir şiirdir.

26. *İtimâd-ı Nefs*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Kişinin başarılı olabilmesi için kendisine güvenmesinin önemli bir etken olduğu anlatılmıştır.

27. *Nağme*: Ekrem Beyefendi tarafından yazılmış bir şiirdir.

28. *Emelde Vahdet*: Bir amaca yönelik çalışmanın, bir hedefe yönelmenin faydasının anlatıldığı imzasız bir metindir.

29. *Muvaffakiyyet-i Sahiha ve Kâzibe*: Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Metinde, başarı ve başarı olduğu düşünülen durumlar ele alınmıştır.

30. *Nefi (Mektub)*: Ebuzziya Tevfık Bey'in Ekrem Bey'e yazmış olduğu mektuptan oluşmaktadır. Mektubu, yurt dışında ikamet ettiği Almanya'dan yazmıştır. Kaldığı yerin tam karşısında bulunan Alman şair filozof F. Schiller'ın heykelinden hareketle düşüncelerini ifade etmiştir. Schiller ve Goethe'den bahsetmiş, Goethe'yi Almanların Fuzûlî'si olarak tanımlamıştır.

31. *Meram ve Meslek*: Bilgilendirici, imzasız bir metindir. Metinde, insanın belirlediği hedefe er geç ulaşacağı anlatılmıştır. Bunun için kişinin uğraşması gayret etmesi, meslekte başarılı olmak için ise ilgili alanda teşriki mesaide bulunması gerektiği ifade edilmiştir.

32. *Arapların Eş'ar-ı Kahramanisi*: Ahmed Mithat Efendi tarafından yazılmış, Naci Efendi tarafından tercüme edilen makalede, Arapların ahlaki yönlerinin diğer milletlerden daha iyi olduğu düşüncesi ele alınmıştır. Metin içinde Arapçasıyla birlikte iki şiire yer verilmiştir.

33. *Vakti Hüsnü İdare*: Zamanı doğru kullanmanın dünyadaki en önemli şey olduğunun anlatıldığı imzasız bir metindir. Zamanın bir sermaye olduğu ve gençliğin elden gidince kıymetinin anlaşılacağı belirtilmiştir.

34. *Mektub*: Kurulacak olan bir okulun dinî açıdan değeri, devamında o dönemde modern okullarda okutulan kimya, İngilizce ve Fransızca derslerinin verilmesinin önemi, bir baba tarafından yazılan mektupta anlatılmıştır. İmzasız bir metindir.

35. *Bir Tezkire*: Muallim Naci tarafından yazılan metinde Arap edebiyatında yer alan bazı önemli şairlerden bahsedilmiştir. Önemli şairlerden biri olan Mütenebbî ve filozof Aristoteles arasında bağ kurularak ikisinin söylemlerinin aynı unsurlara taalluk ettiği belirtilmiştir. Metnin son kısmında Kab b. Züheyr ve onun Hz. Muhammed (s.a.v) için okuduğu *Bürde Kasidesi*'ne değinilmiştir.

36. *Münâcât- Şükrâne-i Muzafferiyat*: Besim Efendi tarafından yazılmış bir şiiirdir.

37. *Adâb-ı Mükâleme*: (Sayfa numarası 176'dan 193. sayfaya geçmiştir.) Bilgilendirici, eğitici-öğretici, imzasız bir metindir. Konuşma adabının genel ilkeleri ve karşıdaki muhataba göre söz söylemeye yönelik bilgiler verilmiştir.

38. *Bahar-ı İstikbal*: İsmail Safa tarafından yazılmış bir şiiirdir. Bahar, baharla birlikte ortaya çıkan tabiat ve canlılardaki değişimin güzelliği anlatılmıştır.

39. *Nazariyât ve Ameliyat*: Teori ve pratik arasındaki benzerlik ve farkın anlatıldığı imzasız bir metindir.

40. *İntizâm, Vakti Muhafaza*: Düzenli olmanın özellikle öğrenciler için gerekli olduğuna değinilmiştir. Hangi iş olursa olsun vakti doğru kullanmanın zaruri bir durum olduğu vurgulanmıştır. Eğitici-öğretici, imzasız bir metindir.

41. *Makbere-i Mâderde Bir Nevha-ı Yetimhâne*: İsmail Safa Bey tarafından yazılmış bir şiirdir. Şair, kendi annesini kaybedişinin verdiği ıstırabı dile getirmiştir. Şiirde, annesinin mezarını ziyaret edişi ve bu ziyaret sırasındaki düşünceleri anlatılmıştır.

42. *Tahsilde Gözetilecek Bazı Noktalar*: Eğitim görürken yani tahsil esnasında dikkat edilmesi gereken konuların anlatıldığı bilgilendirici, imzasız bir metindir.

43. *İspirto*: Metinde, farklı ülkelerde farklı maddelerin kullanıldığı, Avrupa'da da ispirtonun kullanıldığı, sarhoş edici etkisi sebebiyle Müslümanların uzak durması gerektiği anlatılmıştır. Bilgilendirici, imzasız bir metindir.

44. *Gemicilik Âleminde Bir Nebze*: Gemiciliğin çok önemli bir meslek olduğu fakat tehlikelerinin de bulunduğu belirtilerek gemicilik hakkında bilgiler verilmiştir. İmzasız bir metindir.

45. *Kuzu*: Muallim Naci tarafından dörtlükler şeklinde yazılan pastoral bir şiirdir.

46. *Lisân-ı Fârisiye Dair Malûmât*: Farsçanın yedi çeşidinin olduğu, bunların hangi bölgelerde kullanıldığı anlatılmıştır. Kelimelerin farklı kullanımları ve Fars kelimesinin kökeni hakkında bilgi verilen imzasız bir metindir.

47. *İslâm'ın Tahiyyesi Selâmdır*: Atıf Molla tarafından yazılan metinde; selamın kökeni, cahiliye döneminde kullanılış şekli ve İslam dinindeki önemi anlatılmıştır.

48. *Bazı Keşfiyyât-ı Tıbbiye-i İslâmiye*: Hamid Vehbi Efendi tarafından yazılan metinde; İbn'ül-Heysem, İbn Sînâ, İbn Rüşd'ün gibi Müslüman tıp âlimlerinin alana yapmış oldukları katkılar anlatılmıştır.

49. *Şeref-i Nefs-i İnsani*: Muhtar Efendi tarafından yazılan metinde, eşrefi mahlûkat konusu açıklanmıştır.

50. Muallim Naci tarafından yazılan bu metne başlık konulmamıştır. Metin Sâib'in Farsça şu beytiyle başlamaktadır:

Tu kez nâzûk-dilîez-nûkhet-i gül-rûy-i mî tâbî
Çe lâzım ber-ser harf âverî âteş-zebânî-râ! (Sâib)

Bu beytin anlamı şöyledir: Sen ki gönül narinliğine sebep gül kokusuna yüz çevirirsin/Ne gerek var ateşvari sözler söylemenin. Metinde, farklı şairlerden beyit ve dörtlükler verilmiş, insanın haddini bilmesinin gerekliliği anlatılmıştır.

51. *El-Hikmet-u Dalletü'l-Mü'min*: Metnin başlığı “Hikmet müminin yitiğidir” hadisinin baş tarafıdır. Metinde, hikmete haiz söz söyleme, İslam tarihindeki farklı kişilerden alınan şiir ve hayat hikâyelerinden hareketle verilen örneklerle anlatılmıştır. İmzasız bir metindir.

52. Muallim Naci tarafından oluşturulmuş bir metindir. Bu metin, 50 numaralı metin gibi Sâib'in bir beyti ile başlamıştır:

Ta ne-nûşânem ne-gerded der mezâkam hoş-gûvâr
Der-kadeh çün Hızır eger âb-ı bekâ bâşd merâ (Sâib)

Bu beytin anlamı: “Hızır, kadehime ölümsüzlük suyunu dökmedikçe (bana sunmadıkça)/Ne onu içeceğim ne de ağzımın tadı yerine gelecek.” şeklindedir. Metinde, insanın sahip olduğu mutluluğu paylaşmasının önemi, Orta Çağ'da Avrupa'da yaşayan bir ressamın hayatındaki olumsuz örnekten hareketle anlatılmıştır.

Tablo 4

Beşinci Seneye Mahsus Kıraat'teki metin adları, metin türleri ve yazarlar/şairler

Sıra No.	Metin Adı	Yazar/Şair	Metin Türü	Sayfa No.
1.	Memâlik-i Mutedil	İsimsiz	Makale	3-12
2.	Cür'et-i Şâirâne	Ekrem Beyefendi	Deneme	12-18
3.	Gül-Bülbül	Ekrem Beyefendi	Deneme	18-25
4.	Beşer ve Sınâî	İsimsiz	Deneme	25-33
5.	Karınca ların Sanat ve Medeniyeti	İsimsiz	Makale	33-40
6.	Bekâ	Muallim Naci	Deneme	40-43
7.	Seylan'da Mevsim Rüzgârı	İsimsiz	Makale	44-50
8.	Masilyon'un Bir Fikri Muvahhidânesi	Muallim Naci	Deneme	51-53
9.	Hüsnü Muâmele Vazife-i İnsâniyyedir	İsimsiz	Deneme	53-57
10.	Hasbîhâl	İsimsiz	Deneme	57-60
11.	Hıfz-ı Eş'ar	İsimsiz	Makale	60-67
12.	Şiir ile Fen	İsimsiz	Deneme	67-70
13.	Hindistan Tarik-i Bahrininin Keşfi	İsimsiz	Makale	71-75
14.	İstîdâd	İsimsiz	Deneme	76-82
15.	Hüsnü Hulk	Muallim Naci	Makale	82-88
16.	Kollezyum	İsimsiz	Makale	89-97
17.	Kaside Der Sitâyîş-i Hazret-i Padişahı	Ali Ruhi Bey	Şiir	97-100
18.	Münâcât	Lamartine	Şiir	100-106
19.	Say	İsimsiz	Deneme	106-111
20.	Say	İsmail Safa	Şiir	111
21.	Zâhire	İsimsiz	Makale	112-116
22.	Arz, Hava, Deniz	İsimsiz	Makale	117-123
23.	Şaire Dair	Tevfik Fikret	Şiir	123-125
24.	Muvaffakiyet ve Âdem-i Muvaffakiyet	İsimsiz	Deneme	125-130
25.	Tefekkür	Ekrem Beyefendi	Şiir	130-132

26.	İtimâd-ı Nefs	İsimsiz	Deneme	132-135
27.	Nağme	Ekrem Beyefendi	Şiir	135-138
28.	Emelde Vahdet	İsimsiz	Deneme	138-140
29.	Muvaffakiyyet-i Sahiha ve Kâzibe	İsimsiz	Deneme	141-144
30.	Nefi	Ebuzziya Tevfik Bey	Mektup	144-147
31.	Meram ve Meslek	İsimsiz	Deneme	148-151
32.	Arapların Eş'ar-ı Kahramanisi	Ahmed Mithat Efendi	Makale	151-156
33.	Vakti Hüsnü İdare	İsimsiz	Deneme	157-162
34.	Mektub	İsimsiz	Mektup	162-167
35.	Bir Tezkire	Muallim Naci	Makale	167-173
36.	Münâcât – Şükrâne-i Muzafferiyat	Besim Efendi	Şiir	174-176
37.	Adâb-ı Mükâleme	İsimsiz	Makale	176-197
38.	Bahar-ı İstikbal	İsmail Safa	Şiir	198-201
39.	Nazariyât ve Ameliyat	İsimsiz	Makale	201-208
40.	İntizâm, Vakti Muhafaza	İsimsiz	Deneme	208-214
41.	Makbere-i Mâderde Bir Nevha-ı Yetimhâne	İsmail Safa Bey	Şiir	214-218
42.	Tahsilde Gözetilecek Bazı Noktalar	İsimsiz	Deneme	219-224
43.	İspirto	İsimsiz	Makale	224-231
44.	Gemicilik Âleminde Bir Nebze	İsimsiz	Deneme	231-237
45.	Kuzu	Muallim Naci	Şiir	237-240
46.	Lisân-ı Fârisiye Dair Malûmât	İmzasız	Makale	241-245
47.	İslâm'ın Tahiyyesi Selâmdır	Molla Atıf	Makale	245-250
48.	Bazı Keşfiyyâtı Tıbbiye-i İslâmiye	Hamid Vehbi Efendi	Makale	250-257
49.	Şeref-i Nefs-i İnsani	Muhtar Efendi	Deneme	257-264
50.	Farsça Beyit	Muallim Naci	Deneme	265-269
51.	El-Hikmet-u Dalletü'l-Mü'min	İsimsiz	Deneme	269-276
52.	Farsça Beyit	Muallim Naci	Deneme	276-279

4. 1. 3. Çocukların Şiir Defteri

Şiir; “zengin sembollerle, ritimli sözlerle ve seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebî anlatım biçimi” olarak tanımlanır.¹³⁵ Duygulara hitap eden, orada kök salıp yeşeren, meyvesini hayallerle süsleyip, ahenkle sergileyen edebî bir sanattır. Hayal dünyasının derinliklerinde şekillenen ve kelimelerle yazılan şiir, anlam bakımından çocuğun dünyası kadar zenginlik ihtiva eder. Şiirin özünde, çocuğun ve çocukça dünyanın saflığı, temizliği vardır.¹³⁶ Şiir, kelimelerin gücünü ve farklı kullanımlarını farketmelerinde önemli bir araç olarak kullanılır. Şiirin kendine özgü duygusal bir yoğunluğu, kurgulanmış bir dünyası vardır. Şiir, çocuğun güzellik duygusu, sevgi, arkadaşlık, dostluk gibi pek çok özelliği kazanmasına ve dilin zengin anlatım olanaklarını sezmesine yardımcı olur.¹³⁷ Çocuklar için şiir yazmadan önce çocuğun dünyasını keşfetmek, onun gerçekliğine uygun bir dil ve anlatımı benimsemek en önemlisi de çocuğu anlamak gerekir.

Çocukların Şiir Defteri, İbrahim Aşkî'nin 1325/1910-1331/1915 yılları arasında yazdığı 36 şiirden oluşmaktadır. 1333/1917 yılında yayımlanan şiir kitabı, 48 sayfadır. Çocuklar için yazılmış ilk şiir kitaplarından biri olma özelliğine sahiptir.

1917'de yazılmış bir eseri günümüz şartlarına göre değerlendirmemiz oldukça zordur. Geçen süre içerisinde ortaya çıkan yeni teknolojik imkânlar ve eğitim alanındaki farklı görüşler, süreç içerisinde bakış açılarını oldukça değiştirmiştir. Dolayısıyla eski dönemlerde yazılmış eserleri değerlendirirken, yazıldığı dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bir asır önce yazılan eseri kalıpsal yargılara varmadan, dönemin teknik imkânları (kâğıt kalitesi, baskı biçimi, mürekkep çeşidi, resimlerin çizimi,

¹³⁵ TDK; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

¹³⁶ Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003, s. 207.

¹³⁷ Kelime Erdal, *Çocuk Edebiyatının Kaynakları*, (Editör: Ömer Yılar ve Lokman Turan), *Çocuk Edebiyatı*, Pegem Akademi, Ankara, 2013, s. 179.

kapak tasarımı, ebat), yönetim tarzına bağlı olarak şekillenen söylemler ve uygulamaya konulan programların yanı sıra dönemsel şartların da göz önüne alınması gerekmektedir.

Çocukların Şiir Defteri, çeşitli konularda çocuklara yol göstermeyi amaçlayan, çocuklar için yazılmış bir şiir kitabıdır. Allah, Peygamber, vatan, insan hayvan ve tabiat sevgisi gibi konularda birçok ileti barındıran, eğitici yönü ön planda olan bir eserdir. Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin müfredat programına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu anlamda aynı dönemlerde yazılan, İbrahim Alaadin'in [Gövsâ] *Çocuk Şiirleri* (1911), Ali Ulvi'nin [Elöve] *Çocuklarımıza Neşideler* (1912) ve Celal Sahir [Erozan] ve M. Asım'ın [Us] birlikte oluşturdukları *Müntehab Çocuk Şiirleri* (1918) adlı eserlerle konu ve düzenleme açısından uyum içerisindedir.

Tablo 5'te *Çocukların Şiir Defteri*'ndeki şiirler; eserdeki verilmiş sırasına göre, yazıldığı tarih, vezin türleri ve sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir.¹³⁸

Tablo 5

Çocukların Şiir Defteri'ndeki şiirlerin adları yazıldığı tarihler ve vezin türleri

Sıra No.	Şiir Adı	Şiirlerin Yazıldığı Tarih	Vezin Türü	Sayfa No.
1.	Münâcât	Fî 29 Kânûn-ı Sâni 1330/11 Şubat 1915	Aruz Ölçüsü	1
2.	Na't	Fî 5 Şubat/1330/18 Şubat 1915	Aruz Ölçüsü	2
3.	Padişaha Du'a	Fî 12 Şubat 1330/25 Şubat 1915	Aruz Ölçüsü	3
4.	Bayrağımız	Fî 1 Kânûn-ı Evvel 1330/14 Aralık 1914 ¹³⁹	Hece Ölçüsü	4
5.	Muhabbet	Fî 31 Kânûn-ı Sâni 1330/13 Şubat 1915 ¹⁴⁰	Hece Ölçüsü	5
6.	Terakkî	Fî 1 Kânûn-ı Evvel 1330/14 Aralık 1914	Hece Ölçüsü	8
7.	Taht-ı Revân	Fî 2 Kânûn-ı Evvel 1330/15 Aralık 1914	Hece Ölçüsü	9
8.	A'mâ Çocuk	Fî 10 Kânûn-ı Sâni 1330/23 Ocak 1915	Hece Ölçüsü	10
9.	Hava Açıldı	Fî 27 Kânûn-ı Sâni 1330/9 Şubat 1915	Aruz Ölçüsü	11

¹³⁸ İbrahim Aşkî, *Çocukların Şiir Defteri*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı Ayyıldız Kütüphanesi, 1333.

¹³⁹ Eserin 4. sayfasında yer alan *Bayrağımız* adlı şiir 6. sayfada tekrarlanmıştır. Aşkî, a.g.e., 1333.

¹⁴⁰ Eserin 5. sayfasında yer alan *Muhabbet* adlı şiir 7. sayfada tekrarlanmıştır. Aşkî, a.g.e., 1333.

10.	Dişi Arslan	Fî 30 Kânûn-ı Sâni 1330/12 Şubat 1915	Aruz Ölçüsü	12-13
11.	Tuzak	Fî 18 Kânûn-ı Evvel 1330/31 Aralık 1914	Hece Ölçüsü	14-15-16
12.	Ocak Başı	Fî 5 Şubat 1330/18 Şubat 1915	Hece Ölçüsü	17
13.	İnsan ve Arslan	Fî 27 Kânûn-ı Sâni 1330/9 Şubat 1915	Hece Ölçüsü	18-19-20
14.	Eşek	Fî 12 Şubat 1330/25 Şubat 1915	Hece Ölçüsü	21
15.	Atmaca	Fî 6 Kânûn-ı Sâni 1330/19 Ocak 1915	Hece Ölçüsü	22
16.	Analık	Fî 6 Kânûn-ı Sâni 1330/19 Ocak 1915	Hece Ölçüsü	23
17.	Halka	Fî 2 Kânûn-ı Evvel 1330/15 Aralık 1914	Hece Ölçüsü	24
18.	Aldanmış	Fî 4 Kânûn-ı Sâni 1330/17 Ocak 1915	Hece Ölçüsü	25
19.	Mektebe	Fî 7 Kânûn-ı Sâni 1330/20 Ocak 1915	Hece Ölçüsü	26-27
20.	Dumanlı Dağ	26 Kânûn-ı Sâni 1330/8 Şubat 1915	Hece Ölçüsü	27-28
21.	İlk Acı	Fî 19 Kânûn-ı Sâni 1330/1 Şubat 1915	Hece Ölçüsü	28-29
22.	Kar	Fî 17 Kânûn-ı Sâni 1330/30 Ocak 1915	Hece Ölçüsü	29-39
23.	Fırtına	19 Kânûn-ı Sâni 1330/1 Şubat 1915	Hece Ölçüsü	31-32
24.	Sûfî ve Oğlu	18 Şubat 1330/3 Mart 1915	Hece Ölçüsü	33
25.	Hayvan Şefkati	4 Kânûn-ı Sâni/17 Ocak 1915	Hece Ölçüsü	33-34
26.	Gece	16 Şubat 1325/1 Mart 1910	Aruz Ölçüsü	34-35
27.	Bahar	9 Mayıs 1326/ 22 Mayıs 1910	Hece Ölçüsü	35-36
28.	Çayırılar	Fî 23 Şubat 1325/8 Mart 1910	Hece Ölçüsü	36-37
29.	Sabah	12 Kânûn-ı Sâni 1325/25 Ocak 1910	Aruz Ölçüsü	37
30.	Tilki ile Kurt	Fî 31 Kânûn-ı Sâni 1330/13 Şubat 1915	Hece Ölçüsü	38
31.	Allah Islah Etsin	Fî 21 Nisan 1331/4 Mayıs 1915	Aruz Ölçüsü	38-39-40
32.	Mehtâb	Fî 18 Mayıs 1331/31 Mayıs 1915	Hece Ölçüsü	40-41-42
33.	Tavşan ile Arslan	Fî 2 Şubat 1330/15 Şubat/1915	Hece Ölçüsü	43-44-45
34.	Maymun ile Kedi	20 Nisan 1330/3 Mayıs 1914	Hece Ölçüsü	46
35.	Beden-Ruh	Fî 11 Nisan 1331/24 Nisan 1915	Hece Ölçüsü	47
36.	Bülbül	Fî 1 Nisan 1331/14 Nisan 1915	Hece Ölçüsü	48

4. 1. 3. 1. Çocukların Şiir Defteri'nin Biçimsel Özellikleri

Kapak: Kapağın dış yüzünde, üzerinde eserin isminin bulunduğu el çizimi çiçekli bir kapak süslemesi ve eserin künyesi yer almaktadır:

İbrahim Aşkî

Naşiri: Ayyıldız Matbaası Bab-ı Ali Caddesi Nu:43

İstanbul, 1333

Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı

Ön kapağın arkasında, Ayyıldız Matbaası'nın mührü yer almaktadır.

Hacim: Eserin boyutu kayıtlarda 20 cm olarak verilmiştir. İlköğretim seviyesine uygun boyutlardadır.

Sayfa Düzeni: Sayfa kenarlarında alt-üst, sağ-sol kenarlarda boşluklar bırakılmıştır. Resimler, metinlerle bütünlük oluşturacak şekilde, çoğunlukla metinlerin üst kısmına yerleştirilmiştir.

Yazı Boyutu: Arap harfleriyle yazılan eserde yazı büyüklüğü hitap ettiği yaş seviyesine uygundur.

Yazım ve Noktalama: Şiirde, yazım kurallarına uyulmuş ve aynı titizlik noktalama işaretleri kullanılırken de gösterilmiştir.

Çocukların Şiir Defteri'nde yer alan 36 şiirden 8 tanesi aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Aruz ölçüsüyle yazılan şiirler ve aruz kalıpları şunlardır:

Münâcât: Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün

Nâ'r: Fe'ûlün / Fe'ûlün / Fe'ûlün / Fe'ûlün

Padişaha Du'a: Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ûlün

Hava Açıldı: Mef'ûlü / Mefâ'ilün / Fe'ûlün

Dişi Arslan: Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

Gece: Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

Allah Islah Etsin: Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

Sabah: Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün

Yukarıda belirttiğimiz aruz kalıplarıyla yazılan şiirlerin dışında kalan 28 tane şiir hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirlerden 2 tanesi 7'li, 12 tanesi 8'li, 4 tanesi 11'li, 2 tanesi 14'lü, 4 tanesi 15'li ve 4 tanesi ise 16'lı hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şair, tercihini daha çok 8'li hece ölçüsünden yana kullanmıştır. Şiirlerin duraklarında kalıplaşmış bir yapı yoktur. Şiirlerde çoğunlukla tam ve zengin kafiye kullanıldığı görülmektedir. Bazı şiirlerde redif kullanılmıştır. Bunlara örnek verecek olursak:

Atmacayı havada

Bir gün beş altı karga (s. 22). (Yarım kafiye)

Mehtabı seyrettim gece,

Gördüm güzellikler nice (s. 42). (Tam kafiye)

Gözleri dönmüş, çakar şimşek, uçar bir yıldırım,

Öyle âteş püsküren den doğrusu pek korkarım (s.13). (Zengin kafiye)

Gelsin gelsin ablamı isterim ben ablamı,

Beni kendi gibi seven ablamı (s. 29). (Redif)

Çocukların Şiir Defteri'nde hem klasik edebiyata hem halk edebiyatına hem de yeni edebiyata ait nazım biçimleri bir arada kullanılmıştır. Şiirlerin; 22 tanesi beyit, 7 tanesi dördlük, 1 tanesi beşli, 1 tanesi yedili, 1 tanesi sekizli, 2 tanesi müstezat, 1 tanesi bent, 1 tanesi de karışık (beşli ve yedili) olarak yazılmıştır. En çok beyit nazım birimi tercih edilmiştir.

Tablo 6

Çocukların Şiir Defteri 'nde Kullanılan Nazım Birimleri

Kullanılan Nazım Birimi	Kullanım Sıklığı
Beyit	22
Dörtlük	7
Beşlik	1
Yedili M.	1
Sekizli M.	1
Müstezat	2
Bent	1
Karışık	1
Toplam	36

Eserde, nazım birimlerinde olduğu gibi nazım biçimlerinde de klasik edebiyat, halk edebiyatı ve yeni edebiyat nazım biçimleri kullanılmıştır. Şiirlerden; 22 tanesi Mesnevi tarzı/düz kafiye (*Münâcât, A'mâ Çocuk, Terakkî, Hava Açıldı, Dişi Arslan, Ocak Başı, Analık, Aldanmış, Dumanlı Dağ, Kar, Sûfî ile Oğlu, Hayvan Hayvan Şefkati, Gece, Allah Islah Etsin, Tavşan ile Arslan, Maymun ile Kedi, Tilki ile Kurt, Beden-Ruh ve Bülbül*), 3 tanesi gazel (*Na't, Tuzak, Sabah*), 1 tanesi müstezat (*Çayırılar*), 3 tanesi koşma (*Padişaha Du'â, Bayrağımız, İlk Acı*), 1 tanesi mani (*Fırtına*), 2 tanesi serbest müstezat (*Muhabbet ve Mektebe*), 1 tanesi çapraz kafiye (*Bahar*) ve 3 tanesi karışık kafiyeli (*Taht-ı Revân, Mehtâb, Halka*) nazım biçimleriyle yazılmıştır.

Tablo 7

Çocukların Şiir Defteri 'nde Kullanılan Nazım Biçimleri

Kullanılan Nazım Biçimi	Kullanım Sıklığı
Düz	22
Çapraz Kafiye	1
Gazel	4
Mesnevi	1
Koşma	4
Serbest Müstezat	1
Mani	1
Kıt'a	1
Serbest	1
Toplam	36

4. 1. 3. 2. Çocukların Şiir Defteri'nin İçerik Özellikleri

Hedef kitlesi çocuklar olan şiirler, içerik özellikleri bakımından incelenirken dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardır. Ele alınan konu, şiirlerdeki kahramanlar/karakterler, dil ve anlatım özellikleri ve verilmek istenen ileti oldukça önemlidir. Bundan dolayı *Çocukların Şiir Defteri*'nde yer alan 36 şiir; konu, ileti, kahraman/karakter, resim, dil ve anlatım özellikleri bakımından incelenmiştir.

4. 1. 3. 2. 1. Çocukların Şiir Defteri'nde Konu

Konu, bir eserde ele alınan düşünce, olay ve durumdur. “Çocuk edebiyatında konu, çocuğu metnin anlam evrenine çeken, kitapla ilişkisini sağlayan bir değişkendir.”¹⁴¹ Çocuk kitaplarında konu seçimi oldukça önemlidir. Çocukların gerçek ve günlük yaşantılarına uymayan, onların kavrayış ve hayal güçlerini aşan konularda yazılan eserler çocukların fazla ilgisini çekmeyebilir. İyi bir çocuk kitabı, konu bakımından yerli kültür değerleri yanında evrensel insanlık ve ahlak değerlerini kazandırabilecek nitelikte olmalıdır.¹⁴² Çocuk kitaplarındaki konular, çocuk gerçekliği ve çocukların gereksinimleri dikkate alınarak seçilmelidir.¹⁴³ “Çocuklar, okudukları kitaplarda kendi yaşantılarından bir şeyler bulmalı, kendileri orada yaşamalıdır.”¹⁴⁴ Hayatta karşılaştığımız her şey çocuk kitaplarına konu olabilir. Önemli olan yazarın seçtiği konunun ve anlatım tarzının çocuğun gelişim düzeyine uygun olması, çocuk gerçekliğini ve çocuğa göreliği göz önünde bulundurmasıdır.

¹⁴¹ Sever, a.g.e., 2003, s. 110.

¹⁴² A. Ferhan Oğuzkan, İyi Bir Çocuk Edebiyatı Kitabı Dil Anlatım, Konu Bakımından Nasıl Olmalıdır? (Haz: Mustafa Ruhi Şirin), 99 Soruda Çocuk Edebiyatı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 210.

¹⁴³ Selahattin Dilidüzgün, Çağdaş Çocuk Yazını, Tudem Yayınları, Ankara, 2018, s. 137.

¹⁴⁴ İbrahim Kıbrıs, Çocuk Edebiyatı, Kök Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 42.

Çocuk kitaplarındaki konular, akla yatkın ve inandırıcı olmalı, mantıklı bir olay örgüsü içinde gelişmeli, konu ve olaylar tutarlı bir şekilde ilerlemelidir.¹⁴⁵ Çocuklara güven veren, onların geleceğe ümitle bakmalarını sağlayan insan ve tabiat sevgisi gibi değerlere yer verilmelidir.¹⁴⁶ Konular, çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarıyla ilişkilendirildiği ölçüde değer kazanır. Hedef kitlesi çocuk olan edebî ürünlerde çocuğun duygu, düşünce ve hayal dünyasına hitap eden başta sevgi, saygı, hoşgörü, iyilik konuları ele alınarak çocuklara istenilen davranışlar kazandırılabilir.

İbrahim Aşkî; İbrahim Alâadin'in *Çocuk Şiirleri* (1911) ve Ali Ulvi'nin *Çocuklarımıza Neşideleri*'nde (1912) olduğu gibi *Çocukların Şiir Defteri*'nde de (1917) benzer konuları ele almış ve dönemin müfredat programına uygun olarak yazmıştır. Aşkî, eserine *Münâcât* ile başlamış, *Na't*, *Padişaha Du'a*, *Bayrağımız* ve çocuklarla ilgili diğer şiirlerle devam etmiştir. Fakat adı geçen eserlerden farklı olarak aynı dönemde yayımlanan Tefvik Fikret'in çocuklar için yazdığı *Şermin*'de (1914), dinî özellikler taşıyan şiirlere yer verilmemiştir. Ziya Gökalp, Tefvik Fikret'i "uyanış devrimizin pedagogu"¹⁴⁷ olarak tanımlamışsa da "Fikret'in şiirlerinde de tıpkı Ziya Gökalp'in şiirlerinde olduğu gibi beş duyunun dışında altıncı bir duyunun, insanı hayata bağlayan, insanın manevi dünyasını, duygu evrenini zenginleştiren ve anlamlı kılan bir boyutun ihmal edildiği görülmektedir."¹⁴⁸

İlk dönem çocuk kitaplarında, eğitici-öğretici yönü ağır basan şiirler çoğunluktadır. Örneğin; *Çocuk Şiirleri*'ndeki 24 şiirden 12 şiir, *Çocuklarımıza Neşideler*'deki 72 şiirden 32 şiir, *Şermin*'deki 31 şiirden 18 tane şiir didaktik özellikler taşımaktadır. *Çocukların Şiir Defteri*'nde ise 36 şiirden 19 tanesi didaktik şiir (*Münâcât*, *Na'at*, *Padişaha Du'â*, *Bayrağımız*, *Muhabbet*, *Terakkî*, *A'mâ Çocuk*, *Hava Açıldı*, *Dişi Arslan*, *Tuzak*, *Ocak Başı*, *İnsan ve Arslan*, *Eşek*, *Atmaca*, *Analık*, *Aldanmış*, *Mektebe*, *Fırtına*, *Sûfî ile Oğlu*, *Hayvan Şefkati*, *Tilki ile Kurt*, *Allah İslah*

¹⁴⁵ Tacettin Şimşek vd., *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, s. 97.

¹⁴⁶ Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003, s. 46.

¹⁴⁷ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Tefvik Fikret: Hayatı-Hatıraları-Şiirleri*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1959, s. 38.

¹⁴⁸ Demirel, a.g.e., 2010, s. 19.

Etsin, Tavşan ile Arslan, Maymun ile Kedi, Beden-Ruh), 1 tanesi yiğitlik, kahramanlık konularını ele alan, okuyucuyu heyecanlandıran epik şiir (*Bayrağımız*), 4 tanesi sevinç, ayrılık, ölüm gibi farklı duyguların ele alındığı lirik şiir (*Muhabbet, İlk Acı, Ocak Başı, Halka*), 8 tanesi tâbiatın güzelliklerini anlatan pastoral şiir (*Dumanlı Dağ, Bahar, Gece, Kar, Mehtâb, Bülbül, Hava Açıldı, Aldanış*), 3 tanesi toplumsal bozuklukları konu alan satirik şiir (*Eşek, Tuzak, Atmaca*) ve 1 tanesi de üzücü veya korkunç bir konuyu anlatan dramatik şiirdir (*İlk Acı*).

Tablo 7

Çocukların Şiir Defteri'ndeki Şiirlerin Konularına Göre Sıralanışı

Konularına Göre Şiir Türleri	Şiirler
Didaktik Şiir	Münâcât, Na'at, Padişaha Du'â, Bayrağımız, Muhabbet, Terakkî, A'mâ Çocuk, Hava Açıldı, Dişi Arslan, Tuzak, Ocak Başı, İnsan ve Arslan, Eşek, Atmaca, Analık, Aldanmış, Mektebe, Fırtına, Sûfî ile Oğlu, Hayvan Şefkati, Tilki ile Kurt, Allah Islah Etsin, Tavşan ile Arslan, Maymun ile Kedi, Beden-Ruh
Pastoral Şiir	Dumanlı Dağ, Bahar, Gece, Kar, Mehtâb, Bülbül, Hava Açıldı, Aldanış
Lirik Şiir	Muhabbet, İlk Acı, Ocak Başı, Halka
Satirik Şiir	Eşek, Tuzak, Atmaca
Epik Şiir	Bayrağımız
Dramatik	İlk Acı

Eserdeki *Tavşan ile Arslan*, hem Beydaba'nın *Kelile ve Dimne*'sinde geçen "Tavşan ile Arslan" hikâyesinin hem de Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde geçen "Kurnaz Tavşan ile Arslan" hikâyesinin şiirleştirilmiş şeklidir. *Maymun ile Kedi* hem Ezop hem de La Fontaine Masallarında geçen bir masalın şiirleştirilmiş halidir.

Maymun ile Kedi, eserde yer alan masallardan biridir. *İlk Acı* adlı şiiri ağıt nazım türüne, *Münâcât* adlı şiir münacat nazım türüne, *Na't* adlı şiiri naat nazım türüne, *Padişaha Du'â* adlı şiiri de methiye nazım türüne örnek olarak gösterebiliriz.

Çocuk kitaplarını zenginleştiren en önemli unsurlardan biri de bir toplumun ortak duygu, düşünce, inançları, herkes tarafından kabul görmüş temel ahlaki ilkeleri olan değerleri ihtiva etmeleridir. *Çocukların Şiir Defteri*'nde en sık tekrarlanan değer sevgidir. Allah, Peygamber, bayrak, anne-baba, kardeş ve hayvan sevgisi gibi. Sevgi değerinin dışında doğruluk/dürüstlük, arkadaşlık/dostluk, çalışkanlık, iş birliği, adalet, saygı, alçak gönüllülük, dayanışma gibi değerlere yer verilmiştir. Aşkî; bu şiirlerde işlediği konularla, vermeye çalıştığı iletilerle çocuklara olan bakış açısını ortaya koymuştur. Eserde; din, ahlak, vatan, aile, tabiat, kozmoloji, hayvanlar, ilim ve çalışma, sevgi, oyun ve eğlence temalı evrensel iletiler içeren konulara yer vermiştir.

Çalışmamızda şiirler; dinî, ahlaki ve felsefi unsurları konu alan şiirler, millî unsurları konu alan şiirler, aile sevgisini konu alan şiirler, hayvanları konu alan şiirler, tabiatı konu alan şiirler, ilim ve çalışmayı konu alan şiirler, oyun ve eğlenceyi konu alan şiirler başlıkları altında ele alınmıştır. Şiirlerin neredeyse bütününde dinî ve ahlaki iletiler görülmektedir.¹⁴⁹ Bundan dolayı şiirlerin gruplandırılmasında başat unsurlar dikkate alınmıştır.

4. 1. 3. 2. 1. 1. Dinî, Ahlaki ve Felsefi Unsurları Konu Alan Şiirler

Münâcât adlı şiirde; Allah'ın ubudiyet, rububiyet, uluhiyet yönünden sıfatları, varlığı ve birliği anlatılmıştır. Allah'ın bütün nimetlerin sahibi, evrendeki bütün güzelliklerin kaynağı ve insanın, Allah'ın verdiği bütün nimetlerin şükrünü eda etmekten aciz olduğu ifade edilmiştir. Kullarının Allah'ın karşısındaki acziyeti, dünyadaki varlıkların gelişigüzel değil belli bir nizam içinde yaratıldığı, her şeyin bir

¹⁴⁹ İbrahim Aşkî şiirlerini yazarken İslam dininin temel ilkelerini/kurallarını referans almıştır. *A'mâ Çocuk* adlı şiirde A'raf 156. ayetine, Sâffât suresi 145-146. ayetlerinin tefsirinde Yûnus Peygamberin kıssasına yer verilmiştir. *Beden-Ruh* adlı şiirde ruh ve beden olmak üzere iki temel unsurdan meydana geldiği, kalıcı olanın ruh olduğu ve ruhun Allah'tan geldiği yine Allah'a döneceği dile getirilmiştir. Bakara 28., Kasas 70., Ankebût 17., Yâsin 22. ayetlerine ; *Terakkî, Mektebe, İnsan ve Arslan* adlı şiirlerde de okumanın ve eğitimin önemi anlatılırken Alâk 96. ayetine atıfta bulunulmuştur.

varoluş sebebinin olduğu ve Allah'ın verdiği nimetler karşısında şükretmemiz gerektiği düşüncesi sezdirilmeye çalışılmıştır. Çocuklarda Allah inancı ve sevgisinin oluşması ve geliştirilmesi arzulanmıştır.

Na't adlı şiirde; Hz. Muhammed'e (s.a.v) duyulan sevgi, saygı, O'nun özellikleri ve dinî açıdan önemi anlatılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) âlemleri aydınlatan güneş, ilmin hem başlangıcı hem sonu ve dine yegâne sahip çıkan kişi olarak verilmiştir. O'nun insan-ı kâmil ve Kur'ân-ı Kerîm'le aynı değerde olduğu ifade edilmiştir. Her yönden Müslümanlar tarafından örnek alınması gereken en temel örnek olduğu belirtilmiştir.

Sûfi ile Oğlu adlı şiirde, bir sufinin saraydaki insanlara gösteriş (riya) için namaz kılması, yemek alışkanlığını değiştirmesi ve eve döndüklerinde yaptıklarından dolayı oğlu tarafından uyarılması anlatılmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

A'mâ Çocuk adlı şiirde, Yunus Peygamber'in Allah'ın hikmetini sorgulaması, yaptığıının yanlış olduğunu anlaması ve duyduğu pişmanlıktan bahsedilmiştir. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Allah Islah Etsin adlı şiirde, kurdun dindar bir çobanın sürüsünden koyun ve kuzuları yemesi, çobanın Allah'a tevekkül etmesi ve kurdun uçurumdan düşerek ölmesi anlatılmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Beden-Ruh adlı şiirde; canlıların ruh (can) ve bedenden oluşan ikili varlıklar olduğu fakat insan bedenine hareket kabiliyetinin ruh tarafından verildiği, bedenin ruh aracılığıyla anlam kazandığı, asıl unsurun ruh olduğu, ruh olmadan bedenin hiçbir değerinin olmadığı ve hiçbir görevi yerine getiremeyeceği düşüncesi, uçak ve gemi örnekleri üzerinden somutlaştırılarak anlatılmıştır.

4. 1. 3. 2. 1. 2. Millî Unsurları Konu Alan Şiirler

Padişâha Du'â adlı şiirde, padişahın dinî, millî açıdan önemi ve Müslümanlar için değerinden bahsedilmiştir. Dinî ve siyasi bir lider olan padişahın konumundan, temsil ettiği değerlerden ötürü sevgi, saygı ve övgüye layık olduğu düşüncesi verilmek istenmiştir. Müslümanların halifesi olması özellikle belirtilmiştir.

Bayrağımız adlı şiirde, bağımsızlığımızın simgesi, şanlı bir geçmişe sahip olan bayrağımıza duyulan sevgi ve övgüler anlatılmıştır. Türk bayrağı, Türklüğün ve Müslümanlığın simgesi olarak ifade edilmiştir.

4. 1. 3. 2. 1. 3. Aile Sevgisini Konu Alan Şiirler

Muhabbet adlı şiirde, bir babanın kızına duyduğu sevgi farklı metaforlara başvurulmuş anlatılmıştır. Şiir, baba ile kızı arasında geçen konuşmadan oluşmaktadır. Bir diğer deyişle şiirde, Allah'ın insanlara sunduğu en büyük nimetin sevgi olduğu ve aile bireyleri arasındaki sevginin önemi ele alınmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

İlk Acı adlı şiirde; ölümü tam olarak idrak etmekte zorlanan çocuğun ablasının gitmesine izin verdiği için annesine karşı sitemi, onun ölümünü kabullenememesi, ona duyduğu sevgi ve özlem çocuğa has bir duyguyla anlatılmıştır. Aşkî'nin sevgi, özlem ve ölüm konusunu özellikle abla-kardeş üzerinden ele alması, kendisinin küçükken vefat eden ablasına duyduğu sevgi ve özlemden kaynaklanması muhtemeldir.

Analık adlı şiirde, annelik duygusu, kışın soğukunda donarak ölen yavrusuna sarılarak ısıtmaya çalışan bir köpekten hareketle anlatılmıştır. Annenin yavrularını korumak için her türlü fedakârlığı yapabileceği gösterilmiştir.

Ocak Başı adlı şiirde, soğuk kış günlerinde ocağın yanması, insanları ısıtmasının verdiği keyif ve ocakbaşında ailenin yaşadığı mutluluk şiire konu olmuştur.

4. 1. 3. 2. 1. 4. Hayvanları Konu Alan Şiirler

Dişi Arslan adlı şiirde, bir dişi arslanın yavrularını kurtarmak için verdiği binbir türlü mücadele anlatılmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Tuzak adlı şiirde, tilkinin kurnazlığı sayesinde tuzaktan kurtulması ve kurdu tuzağa düşürmesi anlatılmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

İnsan ve Arslan adlı şiirde, insanın aklını kullanarak kendisinden çok güçlü insanları bile yenebileceği, bilginin asıl güç olduğu, cehaletinde yenilmenin/mağlubiyetin sebebi olduğu ifade edilmiştir. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Eşek adlı şiirde, gözlerini kapatarak bütün tehlikeleri atlattığını düşünen eşeğin basından geçen olaylar ve kendi sonunu nasıl getirdiği anlatılmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Atmaca adlı şiirde, yırtıcı bir özelliğe sahip atmacanın kargalar tarafından öldürülmesi anlatılmıştır.

Hayvan Şefkati şiirinde, bir maymunun yavrusuna olan sevgisi ile ilgili deney yapılmış ve yapılan bu deney şiire konu edilmiştir. Hayvanların yavrularına karşı duyduğu şefkatin, kendi varlıkları söz konusu olduğunda ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır. Hayvanların ve insanın yavrusuna karşı olan merhamet duygusunun ve sevgisinin farklı olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır.

Tilki ile Kurt adlı şiirde, aç ve korkak bir tilkinin karnını doyurmak için kurttan yardım istemesinden hareketle bazen açlık ve korkunun insanları istemedikleri şeyleri yapmak zorunda bırakabileceği anlatılmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Tavşan ile Arslan şiiri, Mesnevi’de geçen “Kurnaz Tavşan ile Arslan” hikâyesinin şiirleştirilmiş halidir. Bütün hayvanların korktuğu arslanın, tavşanın kurduğu tuzağa düşerek ölmesi ele alınmıştır. Fiziki kuvvetin değil akıl kuvvetinin önemli olduğu, her şeyin düşünülerek yapılması gerektiği, öfkesine yenik düşenlerin sonlarının iyi olmayacağı anlatılmıştır. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Maymun ile Kedi adlı şiirde, bir maymunun karnını doyurmak için ateşteki kestaneleri övgülerle kandırdığı kediye çıkarttırması ve bu sırada kedinin patilerinin yanması bir başka deyişle maymunun ocakta elini yakmamak için kediyi maşa gibi kullanması anlatılmıştır. Hem Ezop hem de La Fontaine masallarında geçen masalın şiirleştirilmiş halidir. Masalın sonu kısmen değiştirilmiştir.

Bülbül adlı şiirde ise baharın gelmesi, bülbüllerin ötmeye başlaması ve tabiatta meydana gelen değişimler anlatılmıştır.

4. 1. 3. 2. 1. 5. Tabiat ve Kozmolojiyi Konu Alan Şiirler

Hava Açıldı adlı şiirde, bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte tabiatta meydana gelen güzellikler anlatılmıştır.

Aldanmış şiirinde, erkenden ısınan havalara aldanarak meyve ağaçlarının çiçek açması ve aniden kışın bastırması sonucu ağaçların zarar görmesi anlatılmıştır. Anne-çocuk arasında geçen soru ve cevaplar diyalog şeklinde verilmiştir. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

Dumanlı Dağ adlı şiirde, çok farklı güzellikleri bünyesinde barındıran dağ ve dağın çevresinde gerçekleşen tabiat olayları, antropomorfik bir bakış açısıyla ifade edilmiştir.

Kar adlı şiirde, kar yağışının çocuk ruhunda oluşturduğu sevinç anlatılmıştır. Karın yağmaya başlamasıyla kurulan hayallerin, kar yağışının durmasıyla birlikte yıkılması konusu işlenmiştir.

Fırtına adlı şiirde, fırtınaya yakalanan gemideki yaşananlar, bir çocuk tarafından anlatılmıştır. Doğa olaylarının tasviri yanında, Allah'a edilen dualar yer almaktadır.

Gece'de, havanın kararmasıyla birlikte tabiatta meydana gelen olaylar ve bu durumun şiirde uyandırdığı etki anlatılmıştır. Şair, çocuklarla empati kurarak onların düşüncelerini ifade etmeye çalışmıştır.

Sabah adlı şiirde, gecenin karanlığı cehalete, gündüzün aydınlığı ilme benzetilmiştir. Şiirde, çocuk bakış açısıyla gecenin korkutucu yönüne vurgu yapılmıştır. Gecenin, ölüm kadar mezar kadar korkutucu olduğu ifade edilerek, gün doğarken bütün varlık alanının yeniden görünmeye başladığı belirtilmiştir.

Bahar adlı şiirde, baharın gelmesiyle birlikte tabiatın canlanması, kuşların ötüşünün güzelliği ve asıl bu güzellikleri var eden üzerinde durulmuştur. Bülbülün ötüşü Allah'ı zikretmeye benzetilmiş ve sonsuz aşkın da bu olduğu ifade edilmiştir.

Çayırılar adlı şiirde, baharın gelmesiyle tabiatta ve canlılar arasında oluşan güzellikler anlatılmış, bu güzelliklerin Allah'ın eseri ve Cemal sıfatının bir yansıması olduğu belirtilmiştir.

Mehtâb adlı şiirde ise kâinatta var olan şeylerin, ifade ettiği manayı verecek şekilde değerlendirilmesi gerektiği, ayrıca dünyevi en büyük zevkin sevmek ve sevilme olduğu anlatılmıştır.

4. 1. 3. 2. 1. 6. Okul, İlim ve Çalışmayı Konu Alan Şiirler

Terakki adlı şiirde, ilmin, çalışmanın önemi ve dinî açıdan değeri anlatılmıştır. İlerlemenin, yükselmenin gerçekleşebilmesi için bilime, okula, kitaba kıymet verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Şiir, marş olarak değerlendirilebilir.

Mektebe adlı şiirde, bir çocuğun annesiyle okula gidip gitmeme konusunda aralarında geçen konuşma ve annenin çocuğunu okula göndermek için verdiği mücadele anlatılmıştır. Şiirin sonunda, çocuğun o gün okula tatil olduğu için gitmediği, annesine şaka yaptığı belirtilmiştir. Şiir, manzum hikâye şeklinde yazılmıştır.

4. 1. 3. 2. 1. 7. Oyun ve Eğlenceyi Konu Alan Şiirler

Taht-ı Revân adlı şiirde, günümüzde tahterevalli denilen oyun aracının çocukların eğlence kaynağı olması ve çocuklara hissettirdiği duygular ele alınmıştır.

Halka adlı şiirde ise çocukların halka oyunu oynamaktan aldıkları zevk anlatılmış ve oyun oynamanın çocukların hakkı olduğu ifade edilmiştir.

4. 1. 3. 2. 2. Çocukların Şiir Defteri'ndeki İletiler

İleti, yazarın okurla paylaşmak istediği temel düşüncedir. “Edebiyat yapıtlarında ileti dendiğinde ise, sanatçının okurlarında yaratmak ya da oluşturmak istediği duygu, düşünce ortaklığı akla gelir.”¹⁵⁰ Çocuklar için yazılan edebî eserlerdeki iletiler, çocukların yaratıcı düşünme, problem çözme gibi bilişsel

¹⁵⁰ Sever, a.g.e., 2003, s. 131.

becerilerinin yanında ahlaki ve kişilik gelişimlerine olumlu katkı sağlayarak onların sosyalleşmesini sağlamalıdır.¹⁵¹ Her edebî eserin, muhatabına göndermek istediği bir iletisi vardır. Yazar, iletmek istediği düşüncelerini kendine özgü bir ifade biçimiyle ortaya koyar.¹⁵² İletileri aktarırken yazar, çocuğu küçümseyecek derecede her şeyi bilen bir yetişkin yerine, okuruyla birlikte düşünen bir yaklaşım sergilemelidir. Buna bağlı olarak eserin iletisi, yazarın düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koymamalıdır.¹⁵³ “Çocukların sezme, duyma düşünme becerilerini geliştirmek için iletilerin örtük verilmesi önemlidir.”¹⁵⁴ Edebî metinlerdeki iletiler kesin bir yargıya dönüştürülmeden aktarılır, metnin dokusuna sindirilir, örtük ileti konuya gizli bir anlam yükler.¹⁵⁵ Bilgilendirici metinlerde iletiler; açık, net ve doğrudan verilir, edebî metinlerde ise iletiler okuyucuya dolaylı olarak sezdirilir. Böylelikle okur, anlam üretimine katkıda bulunur. İleti, edebî metinlerin yazılmasında önemli bir unsurdur. Hedef kitlesi çocuklardan oluşan edebiyat ürünlerinde çocuğun, duygu ve düşünce evrenini genişletmek, çocuklara duyarlık kazandırarak onların iyiye güzele olan eğilimlerini artırmak en temel amaçtır.¹⁵⁶

Çocukların Şiir Defteri’nde Aşkî; din, ahlak, vatan, aile, tabiat, kozmoloji, hayvanlar, ilim ve çalışma, oyun ve eğlence ve sevgi temalı evrensel iletilere yer vermiştir. En sık tekekrarlanan iletilerden biri sevgidir. Allah, Peygamber, vatan, tabiat, hayvan, baba ve kardeş sevgisidir. Bunlardan biri de annelik duygusu, sevgi ve şefkatidir. Eserde, iletiler genel olarak fabl türündeki şiirlerle verilmiştir. Fabllar, içinde hayvan karakterler barındıran, bir ahlaki değeri veya ahlak dersini doğrudan ele alan kısa hikâyelerdir. Fabl türündeki eserlerde, eserin yazılma sebebi olan çıkarılacak ders, didaktik bir üslupla genellikle doğrudan verilir.¹⁵⁷ Eserlerde, insan karakterleri yerine hayvan karakterlerinin kullanılması, okurun hikâyedeki temaları içselleştirmesine ve hikâyenin altında yatan ciddi sorunlarla baş etmesine yardımcı

¹⁵¹ Şimşek vd., a.g.e., 2011, s. 107.

¹⁵² Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003, s. 45.

¹⁵³ Dilidüzgün, a.g.e., 2018, s. 137.

¹⁵⁴ Şimşek vd., a.g.e., 2011, s. 40.

¹⁵⁵ Emin Özdemir, Anadili Öğretimi, *Türk Dili (Dil Öğretimi Özel Sayısı)*, Ankara, 1983, S. 379-380, s. 16.

¹⁵⁶ Sever, a.g.e., 2003, s. 133.

¹⁵⁷ Rebecca J. Lukens, *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış* (Çev. Cenk Pamay), Erdem Yayınları, İstanbul, 2018, s. 79.

olur. Küçük çocuklar, insan karakterlerle aşırı özdeşleşebileceğinden onların yerine hayvan karakterler kullanmak, çocukların olayların üstesinden gelmesini kolaylaştırır.¹⁵⁸

Çocukların Şiir Defteri, içerdiği manzumelerle çocuklar için uygun ortamlar ve durumlar barındıran, Türkçenin anlatım gücünü yansıtan ve söz varlığı öğelerini örneklendiren bir yapıya sahiptir. Şiirlerde iletiler, atasözleri ve deyimlerle verilmiştir. *Eşek* adlı şiirde, kaplandan kaçan eşeğin gizlenmek için başını kuma sokması “Deve kuşu gibi başını kuma gömmek” deyimini ve “Korkunun ecele faydası yoktur” atasözünü örneklendirmektedir. *Hayvan Şefkati* adlı şiirde, her çocuğun annesi için değerli olduğu fakat bazı durumlarda istemeden de olsa en sevdiklerimize bile zarar verebileceğimiz ileti “Önce can, sonra canan” atasözünü; *Atmaca* adlı şiirde atmacayı etkisiz hale getirmek için kargaların birlikte hareket etmesi “Birlikten kuvvet doğar” atasözünü, kendisinden küçük kuşları öldüren atmacanın kendisinin de aynı şekilde öldürülmesi “Ava giden avlanır” atasözünü örneklendirmektedir. *Allah Islah Etsin* adlı şiirde, istenilen bir sonuca ulaşmak için gerekenleri yaptıktan sonra sonucun Allah’tan beklenilmesi, O’nun takdirine razı olunması, “Sabrın sonu selamettir” atasözünü örneklendirmektedir. *Tavşan ile Arslan* adlı şiirde, fiziki kuvvetin değil akıl kuvvetinin önemli olduğu, her şeyin düşünülerek yapılması gerektiği, öfkesine yenik düşenlerin sonlarının iyi olmayacağı düşüncesi “Keskin sirke küpüne zarar verir”, “Öfkeyle kalkan zarla oturur” ve “Ummadığın taş baş yarar” atasözleriyle örneklendirilmiştir.

4. 1. 3. 2. 1. Dinî ve Ahlaki iletiler

Din, Allah tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara ulaştırılan ilahi bir düzendir. Dinin amacı, insanları iyiye, güzele, doğruya yönlendirerek, onları dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturmadır. Dinî iletilerin başında Allah ile ilgili iletiler gelmektedir. Yazar, bu konulardaki iletilerle çocukların Allah inancı ve sevgisiyle küçük yaştan itibaren tanışmalarını istemiştir. Eserde, dinî nitelikli iletilerin büyük

¹⁵⁸ Lukens,, a.g.e., 2018, s. 89.

çoğunluğu doğrudan verilmiştir. İletilerin, çocuklara daha çabuk ve açık bir şekilde ulaşması hedeflenmiştir.

Münâcât adlı şiirdeki temel iletiler: Allah, bütün nimetlerin sahibi, evrendeki bütün güzelliklerin kaynağıdır. İnsan, Allah'ın verdiği bütün nimetlerin şükrünü eda etmekten acizdir. İnsan, gerçek mutluluğa ancak Allah'a kulluk görevini yerine getirerek ulaşır. Allah'ın yarattığı her şeyin bir hikmeti vardır.

Nemiz varsa senin nimetlerindir ey Rahîm Allah!

Ne mümkün, âciziz şükründen ihsân et Kerîm Allah!

Senindir hep büyüklükler, güzellikler bu âlemde;

Senin nûrunladır görmek, kemâle ermek âdemde (s. 1).

Na't adlı şiirdeki iletiler daha çok benzetmeler aracılığı ile verilmiştir. Şiirin temel iletileri: Hz. Muhammed'e (s.a.v) duyulan sevgidir. Hz. Muhammed (s.a.v), âlemleri aydınlatan güneş, ilmin hem başlangıcı hem sonu ve dine yegâne sahip çıkan kişidir. Hz. Muhammed'in (s.a.v), insan-ı kâmil ve Kur'ân-ı Kerîm ile aynı değerdedir. Hz. Muhammed (s.a.v), Müslümanlar tarafından örnek alınmalıdır.

Muhammed güneşdir ilim gökyüzünde;

Bilenlerce aydır gece gök yüzünde.

...

Odur kâmil insan, ikiz O ve Kur'ân,

Bulur ruh her an gönüller sözünde.,

...

Bunun haricinde ilm, fen ne varsa

Yaşatmaz, değildir gıdâ mü'minîne (s. 2).

Sûfi ile Oğlu adlı şiirdeki temel iletiler: İbadetler, gösteriş için yapılmamalıdır. Riyadan uzak durulmalıdır. Müslümanlar, ibadetlerini sadece Allah

rızası için yapmalıdır. İyi bir müslüman gösteriştan uzak durmalıdır. Bazen çocuklar da hakikatleri görüp ebeveynlerini uyarabilir.

*Misafir oldu bir sûfi saray-ı pâdişâhîye;
Vakit geldi, namaza durdu, dergâh-ı İlâhîye.*

*Ne sûftymiş desinler niyetiyle her vakitkinden,
Ziyade kıldı kendince namazı; bitti o derken.*

*Yemek hazır denildi, hep yiyip içti misafirler,
Fakat sûfi ben az yersem ne salih zat imiş derler (s. 33).*

A'mâ Çocuk adlı şiirdeki temel iletiler: Allah'ın her fiilinin bir hikmeti vardır. Allah'ın hükümlerine tam anlamıyla teslim olmak gerekir. Görünüşe aldanmadan hüküm vermek gerekir. Yan iletiler: Her insan hata yapabilir fakat af dilemesini bilmelidir. Dua, bizi istediğimiz her sonuca ulaştırabilir.

*Bakıp onun haline acıyıp du'â etdi,
Bizn-illâh açıldı gözleri, perdesi gitdi.*

...

*Yunus aleyhisselâm etdi tövbe ve istiğfar
Dedi ya Rab her işinde nice hikmetler var!*

*Yine bağla bu çocuğun gözlerini biz
Bilmiyoruz, sen bilirsin doğrusunu şüphesiz;*

*Meğer bildiresin bize lütfen; aman yâ Rab Hakîmsin
Karışılmaz işine hem Alîmsin hem Rahîmsin.*

*Duasını kabûl etti Yûnus kulunun Hüdâ
Anasından öyle doğan çocuk da kaldı a'mâ (s. 33).*

Allah İslah Etsin adlı şiirdeki temel iletiler: İstenilen bir sonuca ulaşmak için gerekenleri yaptıktan sonra sonuç Allah'tan beklenilmeli, O'nun takdirine razı olunmalıdır. Yan iletiler: Yaradılışında kötülük olanların düzelmesi, ancak onların ortadan kalkmasıyla gerçekleşir. Kötülüklere karşı sabır ve tevekkül, insanı arzulanan sonuca ulaştırır. Allah, halis bir kalp ile yapılan duaları kabul eder. Hayır ve şer Allah'tandır. "Sabrın sonu selamettir" atasözünü örnek bir olayla somutlaştırmıştır.

*Bir çoban her gün güderdi bir sürü,
Derdi kendi kendine, durma yürü!*

...

*Kış sonu bir gün ağıldan nâgehân,
Bir koyun bir de kuzu oldu nihân.*

...

*Vardı bir zât: Ehl-i Hak, ehl-i du'â,
Halk ederlerdi ziyaret dâimâ.*

...

*Arz-ı hâl etti suale karşılık,
Kurttan etti şikâyet pek yanık*

*O dedi "Allah'dan bil sen bunu,
Allah ıslah etsin evlâdım onu."*

...

*Yırtıcı yırtıldı işte akıbet,
Uçtu yardan, böyle tahr oldu evet (s. 40-41).*

Beden-Ruh adlı şiirdeki temel iletiler: Ruh olmadan beden hiçbir önemi yoktur. Bedeni değerli kılan asıl unsur, ruhtur. Ruh ve beden ile ilgili iletiler, uçak (kuş) ve gemi (balık) örnekleri üzerinden verilmiştir.

*Uçak onu ne haddine uçursun öyle göklere?
Eğer o ruh çekilse bir dakika o düşer yere.*

...

– Demek uçak uçurmuyor, onu uçuruyor yapan,
Hakikaten bir beden gibi mühendiste can!

Ölü kuşun kanatları ve kuyruğu neye yarar?
Bilen bedende gizli âşikâr olan cânı arar (s. 47).

4. 1. 3. 2. 2. 2. Millî Nitelikli İletiler

Padişâha Du'â adlı şiirde, dinî ve siyasi bir lider olan padişahın konumundan, temsil ettiği değerlerden ötürü sevgi, saygı ve övgüye layık olduğu düşüncesi verilmiştir. Şiirdeki iletiler: Padişaha duyulan sevgi ve saygıdır. Dinin korunması siyasi güce bağlıdır. Adalet, devletin temelidir. Padişah müminlerin yani İslam ümmetinin halifesi ve yöneticisidir.

Bütün müminlerin en baş emîri,
Bu mülkün haklı Sultan-ı Kebîri,
Bu din ü devletin gerçek zahîri;
Yaşa ey pâdişahım çok yaşa sen!

...

Bütün ümmet senin askerlerindir;
Fedâ-yı cânâ hâzır erlerindir;
Senin Allahu Ekber rehberindir;
Yaşâ ey pâdişahım çok yaşâ sen! (s. 3)

Bayrağımız adlı şiirdeki iletiler: Türk bayrağı, Türklüğün ve Müslümanlığın simgesidir. Bayrak; bağımsızlığın, İslam'ın, Türklüğün, özgürlüğün simgesidir.

Bu al bayrak Türk ilinin bayrağı;
Evet bütün müminlerin sancağı;
Şehîd kanı, gâzilerin yüz ağı;

Durur böyle yedi göğün üstünde.

...

Ulu Tanrı gün doğuşu gözleriz,

Karanlıkta tan yerini özleriz,

Sen olmazsan bir alay öksüzleriz,

Göz aydın yap yedi göğün üstünde (s. 4).

4. 1. 3. 2. 2. 3. Sevgi, Özlem ve Ölümle İlgili İletiler

Muhabbet adlı şiirdeki temel iletiler: Allah'ın insanlara sunduğu en büyük nimetlerden biri sevgidir. Allah'ın, yarattığı her şeyde kendini göstermesi, sevginin benzersizliği ve sevgiye derinliği veren asıl sebeptir. Bütün lütufların, nimetlerin sahibi Allah'tır. Şiirdeki yan iletiler: En değerli hazine, sevgidir. Bir babanın çocuğuna olan sevgisi sonsuzdur. Babalar çocuklarını koşulsuz sever. Sevgi, her şeyi güzelleştirir. Sevgi, en kıymetli duygudur.

– *Öyle ise bir şey istemeyelim, biz büsbütün*

– *Niçin kızım iste, lâkin isterken şöyle düşün:*

– *Kim veriyor bize mi nimetleri*

– *Allah*

– *Allah evet*

En büyük nimeti iste

– *O da nedir?*

– *Muhabbet? (s. 5)*

İlk Acı adlı şiirdeki temel iletiler: En güçlü bağlardan biri kardeş sevgisidir. Kardeşin yokluğuna duyulan özlem büyüktür. Yan iletiler: Çocuklar, ölümün derin bir gerçeklik olduğunu kavrayamazlar. Kardeş sevgisi önemlidir.

Ablamı sen nerelere gönderdin,

*Hani anne cennete gitti derdin?
Ben vermezdim, sen niçin izin verdin?
Vaz geçmem hiç ablamı istemekten.*

...

*Anne bir şey söylemez ağlarsın
Beni böyle ağlamakla bağlarsın
Yüreğimi sessiz sessiz dağlarsın
Vaz geçmem hiç ablamı istemekten (s. 28-29).*

Analık adlı şiirde, kışın soğuşunda donarak ölen yavrusuna sarılarak ısıtmaya çalışan bir köpekten hareketle annelik duygusu verilmiştir. Şiirdeki temel iletiler: Annelik, bütün canlılarda en güçlü duygudur. Yan iletiler: Bir anne, yavrusunu korumak için her türlü fedakârlığı yapar. Zorlu kış koşullarında hayvanların yaşam şartları zorlaşır. Her zaman tedbirli olunmalıdır. Her canlı, annesi için hayati değer taşımaktadır. Eserde, genel olarak annelik duygusunun en güçlü hislerden biri olduğu sezdirilmek istenmiştir.

*Hiç unutmam bir kış günü
Kar örtmüştü yer yüzünü.*

...

*Gördüm zaîfçe bir köpek
Yavrusuna sarılmış pek;*

*Durmaz bir düziye yalar,
Basar bağrına kucaklar;*

*Hâlbuki yavrusu, yazık
Donmuş, kesilmiş kazık (s. 23).*

Ocak Başı adlı şiirdeki temel iletiler: Aile fertlerinin bir arada olması mutluluk kaynağıdır. Baba, aileyi bir arada tutan temel unsurdur. Yan iletiler: Aileyi

bağını kuvvetlendiren en önemli öge sevgidir. Ocak, insanları hem ısıtan hem de bir araya toplayan, keyifli vakit geçirmelerini sağlayan nesnedir.

Çıtır çıtır yan ey odun!

Alevlenip uzun uzun.

Babam üşür soğuk bugün.

Isıt onu, bizi bütün.

...

Kütükler öyle baş başa,

Ateş verir kuru yaşa.

Deyip ocak başı yaşa

Otur gülüşe oynaşa (s. 17).

4. 1. 3. 2. 2. 4. Hayvanları Konu Alan Şiirlerdeki İletiler

Dişi Arslan adlı şiirdeki temel iletiler: Annelik, bütün canlılarda en güçlü duygudur. İşlenen hiçbir suç cezasız kalmaz. Yan iletiler: Anne ile çocuklarını ayırmak günahtır. Her canlı, annesi için hayati bir önem taşımaktadır. Şiirdeki iletiler örtük bir biçimde verilmiştir.

...

Baktı avcı çâre yok, terk etti bir yavru daha,

Arkadan arslan yetişti, kaptı gitti yurduna.

Hem kaçan hem korkan avcı âkıbet buldu aman;

Güç belâ, kanter içinde, yorgun argın attı cân (s. 13).

Tuzak adlı şiirdeki temel iletiler: Kurnaz kişilerden uzak durulmalıdır fakat bazen kurnaz olmak hayat kurtarabilir. Allah neyi takdir etmişse, kaderde ne yazılmışsa o gerçekleşecektir. Hilekârlık bazen insanın başını derde sokabilir. Her söylenene inanmak bazen kişiye zarar verebilir.

*Bir köylü kurdu bir tuzak,
Tilki kurtuldu derde bak.*

...

*Geldi o köylü âkibet
Baktı, dedi ölmüş evet.*

...

*Köylü tutup attı bunu
Birkaç sopa vurdu, fakat.*

*Kurtuldu o, aldandı bu
Bilmektedir her menfaat (s. 14-15).*

İnsan ve Arslan adlı şiirdeki temel iletiler: İlim, asıl kuvvettir; cehalet, mağlubiyettir. Gerçek güç ilimdedir. Yan iletiler: Bilgi her zaman değerlidir ve asıl gücü ifade eder. Bilgi sahibi olanlar hep kazanır, cahiller ise kaybeder. Kalem, kılıçtan keskindir. Başkalarına yardım etmek için kişilerin yeterli güce sahip olması gerekir. Bazı insanlar hayvanlara karşı acımasızdır. Her canlının cefası farklı şekilde kendini gösterir. İnsan, yaratılmışların en üstünüdür.

...

*Kedi dedi yok imdât; kurtulmak istiyorsan,
Ne niyaz et ne feryad; vazgeç doğrusu candan.
İlim asıl kuvvettir, cehil mağlubiyettir (s. 20).*

Eşek adlı şiirdeki temel iletiler: Kişiler, karşılaştıkları tehlikeleri görmezden gelerek, sorunlara sırtlarını dönerek sıkıntılardan kurtulamazlar. Saf kişilerin başına birtakım olumsuzluklar gelebilir. Yan iletiler: Sorunları görmezden gelmek onları ortadan kaldırmaz. Kişi karşısındakini kendi gibi saf görmemelidir. Kaplandan kaçan eşeğin masumluluğu, yaşadığı korku ve gizlenmek için başını samana sokması “Deve kuşu gibi başını kuma gömmek” deyimini ve “Korkunun ecele faydası yoktur” atasözünü hatırlatmaktadır. İletiler, örtük şekilde verilmiştir.

Kırda otlarken bir akşam üstü tenhada eşek

Dağ yolundan bir büyük kaplan çıkıp haykırdı pek,

*Ansızın ürküp eşek kaçtı samanlıktan yana
Daldı birden göz yumup ince bir saman deyâsına,*

*İctihâdıyla dedi ben işte görmem kimseyi
Kimse de görmez beni elbette, işte bu iyi.*

*Hâlbuki kaplan görüp hem doğruca geldi ona
Kuyruğundan tuttu da çekti çıkardı meydana (s. 21).*

Atmaca adlı şiirde, birlikten kuvvet doğar, ava giden avlanır düşünceleri temel iletiyi oluşturur. Şiirin yan iletileri: Açlık, kişiye her şeyi yaptırır. Güçlü olan her zaman kazanamayabilir. Hayvanlar doğalarına uygun davranırlar. Su testisi su yolunda kırılır. “Birlikten kuvvet doğar”, “Ava giden avlanır”, “Yırtıcı kuşun ömrü az olur”, “Keskin sirke küpüne zarar verir” ve “Eden bulur” atasözlerini örneklendirmektedir.

*Küçük kuşları tutan,
Yaralayıp da yutan.*

...

*Öldürdüler ‘akıbet,
Yediler bir ziyâfet.*

...

*Yırtıcı kuşun ömrü
Az olur derler doğru (s. 22).*

Hayvan Şefkati adlı şiirdeki temel iletiler: İnsanlar veya hayvanlar, hayati bir durum söz konusu olduğunda istemeden de olsa en sevdiklerine bile zarar verebilirler. Yan iletiler: İnsan, bazen nefesine yenik düşebilir. Her çocuk, annesi için değerlidir. Her canlı, yavrusunu sever. Şiirde işlenen konunun “Önce can, sonra canan” atasözünü örneklediği söylenebilir.

Maymun yavrusunu sever

Diye şöyle denediler:

Hamamda kızgın halvete

Bıraktılar yavrusuyla.

...

Acı acı haykırır,

Bakar hiç kurtuluş yoktur;

...

Yavrusunu yere vurur

Çıkıp üstüne oturur (s. 33-34).

Tilki ile Kurt adlı şiirdeki temel iletiler: Açlık ve korku, insanlara ve hayvanlara istemedikleri şeyleri yaptırabilir. Her işte Allah rızasını gözetmek gerekir. Yan iletiler: Temiz kalp en büyük silahtır. Bazı insanların önüne büyük fırsatlar çıksa da onlar kötülükten asla vazgeçmezler. Aslı kötü olanı düzeltmek mümkün değildir.¹⁵⁹

Bir gün tilki aç kalır,

Akşam olur bunadır.

...

Yorgun argın giderken

Kurdu görüp derki ben

...

Kabadayıcı biraz

Der ki kurt behey kurnaz;

...

Bana hizmet edersen

Aç bırakmam seni ben.

...

¹⁵⁹ Aşkî'nin eğitimdeki görüşlerinden biri de, yaradılışı kötü olanın tamamen düzeltilemeyeceğidir.

Tilki bulup cesaret

Yaklaşarak nihayet

...

Gülümseyip kurt ağa

Der ki ama yaptım ha?

Necasetten yer durursun

Hikmetten dem verursun (s. 38-40).

Tavşan ile Arslan adlı şiirdeki temel iletiler: Fiziki kuvvet değil akıl kuvveti önemlidir. Akıl, kaba güçten üstündür. Öfkesine yenik düşenler, her türlü olumsuzlukla karşılaşabilir. Yan iletiler: Her hareket düşünülmelidir. Öfkeyle kalkan zararlar oturur. Kişiler güç, şöhret gibi maddi zevklerin esiri olup nefesine uyarsa her türlü olumsuzlukla karşılaşabilir. Fikir alışverişi, istişare önemlidir. Öfkesine yenik düşenlerin sonları iyi olmaz. Aşırı hırs, kişiye zarar verir. Hile, savaş ortamında mübahtır. Yaşananlar, “Keskin sirke küpüne zarar verir”, “Öfkeyle kalkan zararla oturur” ve “Ummadığın taş baş yarar” atasözleriyle örneklendirilmiştir.

İşte size kul, köle olmaktan nimet bize.

Çıktı arsız bir haydut, meydan okuyor size.

Arslan kızdı, kabardı; dedi göster bana sen.

Kabadayılık nedir göstereyim ona ben.

...

Titreyerek yürüdü yavaş yavaş, akıbet

Durdu kör kuyunun başında, dedi evet

İşte burada haydut, işte rehin arkadaş!

Arslan baktı kuyuya eğip aşağıya baş.

Gördü suda aksini sandı odur düşmanı,

Düşünmeden atıldı yok yere çıktı canı (s. 45).

Maymun ile Kedi adlı şiirin temel iletisi: Kişi, doğruluğunu bilmeden duyduğu her söze inanmamalıdır. Yan iletiler: Kurnaz kişilerden uzak durulmalıdır. Kurnaz olmak bazen hayat kurtarabilir. Maymunun kurnazlığı ve kedinin saflığına vurgu yapılmıştır.

*Kedi kurumla kabarır, kaldırır
Pençesini sıcak küle daldırır;*

*Külü kestaneleri hep savurur,
Fakat elini de yakar kavurur.*

*Acısından duramaz da yollarır.
Maymun onu maşa gibi kullanır.*

*Böyle kurnazlara inanma sakın,
Duyduğun her söze inanma sakın! (s. 46)*

Bülbül adlı şiirdeki temel iletiler: Tabiattaki hiçbir varlık sebepsiz yaratılmamıştır, yaratılan her şeyin bir varoluş sebebi vardır. Yan iletiler: Seher vaktinde kalkıp Allah'ı zikretmek önemlidir. Çevredeki güzelliklerin farkedilmesi önemlidir. İletiler, örtük şekilde verilmiştir.

*Seher vakti öter bülbül
Diyor güyâ: Açıl ey gül!
Açıl da naz ile bir gül!
Yüzünde incecik bir tül!
Baharı gör gelin olmuş!
Bütün yer gök çiçek dolmuş!*

Çekip neşe ile gâhi dem

*Öter bülbül ve der ki hem
Uyan da seyret ey âdem!
Göz açmış uykudan âlem,
Ufukta tâli'i gözler;
Günüüm doğsun diye bekler (s. 48).*

4. 1. 3. 2. 2. 5. Tabiat ve Kozmolojiyle İlgili İletiler

Hava Açıldı adlı şiirdeki iletiler: Kâinatı yaratan ve idare eden Allah'tır. Her nimeti Allah'tan istemeliyiz. Tabiattaki bütün güzellikler Allah'ın bir tecellisidir. Yan iletiler: Allah'a verdiği nimetler için şükretmeliyiz.

*Gün doğdu yine hava açıldı,
Nûru bütün âleme saçıldı.*

*Yer gök gülüyor bâhar içinde,
Rûh bulmaya intizâr içinde.*

...

*Hamd etmeliyiz temiz yürekle,
Her ni'meti Hakdan istemekle (s. 11).*

Aldanmış adlı şiirdeki temel iletiler: Bütün canlıların temel ihtiyaçlarından biri barınmadır. Doğadaki varlıklar akılla değil, içgüdüyle hareket ederler. Yan iletiler: Doğa olaylarından ibret alınmalıdır. Her olayda tedbirli olmak önemlidir.

*Çiçek açmış anne şeftali, bâdem;
Hani kış bitmedi diyordu teyzem?*

...

*– Aman canım sen aldanma.
Bir çiçekle baharı geldi sanma.*

...

*Sular donar, acı soğuklar olur.
Açmış tomurcukları hep kavurur.*

...

*– Ağaç anlar mı soğuktan ve dondan?
– Öyle ise gel sen ibret al ondan! (s. 25)*

Dumanlı Dağ adlı şiirdeki temel iletiler: Kâinattaki her varlığın bir hikmeti bir yaratılma sebebi vardır. Yan iletiler: Tabiattaki her unsur ayrı bir güzellik barındırır. İnsanlar, tabiat olaylarından ibret almalıdır. Yaşanabilecek olaylara karşı tedbirli olunmalıdır.

*Dumanlı dağ, niçin öyle
Dumanlının çabuk söyle?*

...

*Ağaçların göğe çıkar,
Irmakların yeri yıkar.*

*Okur ilâhî kuşların,
Ney üflemeyle rüzgârın (s. 27-28).*

Kar adlı şiirdeki termel iletiler: Kış, insanları birbirine yaklaştırır, sevgi bağını güçlendirir, samimiyeti artırır. Yan ileti: Kar, çocuklar için bir eğlence kaynağıdır.

*Aman yağsın, kartopu oynarız, kızak kayarız;
Boy ölçeriz, kar üstünde yuvarlanır yatarız.*

...

*Yahut kar helvası yapıp yeriz ki medh ederler.
Kardan gülle, heykel yapıp eğleniriz beraber.*

*Helva sohbetleri, ocak başı muhabbetleri,
Avcıların su başında çerez ziyafetleri (s. 29).*

Fırtına adlı şiirdeki temel iletiler: İnsanın içine düştüğü güç bir durumdan dua kurtarır. Dua, sıkıntılı zamanlarda insanı rahatlatır. İnsanın ölüm ve korku karşısında tek sığınağı, Allah'tır. Yan iletiler: İnsanlar zor durumlarda farklı tepkiler verirler.

Yolcu, taife, kaptan

Korkar malından canından

Sığınırklar Yaradana

Derler bizi kurtar aman.

...

İşte Allah'a yalvardın,

Ulu dergâhına vardın.

Bildin, âciz, zaif, muhtaç

Olduğunu; ne kızardın? (s. 32)

Gece adlı şiirdeki temel iletiler: Karanlıktan aydınlığa çıkmanın tek kaynağı, Allah'tır. İnsanlar, bütün olumsuzluklardan Allah'ın yardımıyla kurtulabilir. Yan iletiler: Gece, insanlar üzerinde olumsuz etki yaratır. Gece, karanlık korkutucudur.

Gün yüzünden akseder güyâ şafak,

Öyle parlak iz yapar elbette Hak.

Cümle eşyayı yutar zulmet heman,

Göz gözü görmez, ademden bir nişan!

...

Ey semâvâtın ve arzın nuru sen

Böyle zulmetlerde imdâd etmesen

Yol bulunmaz, yolcular şaşkın gider.

Öyle gittikçe yolu gâib eder.

Gök açıldı çıktı yıldızlar hemân

Şarktan, derken, hilâl oldu ayân (s. 34-35).

Sabah adlı şiirdeki temel iletiler: Gecenin karanlığı, cehalet; gündüzün aydınlığı, ilimdir. Yan iletiler: Güneş, tabiatı canlandırır, aydınlatır. Gece, korkutucudur. İletiler doğrudan verilmiştir.

Uyandım ki seher vakti, açılmış gökyüzü; güyâ

Uyanmış uykudan âlem görüp bir korkulu rüyâ.

...

Cehâlettir karanlık, ilm ise aydınlığın aynı

Aman yâ Rab bizi ilminle eyle her sabah ihya (s. 37).

Bahar adlı şiirdeki temel iletiler: Her varlık Allah'ı kendince zikreder. Mevsimler, Allah'ın nimetlerinden biridir. Yan iletiler: Bahar, tabiatı canlandırır, güzelleştirir.¹⁶⁰

Muhabbet-i Ezel budur;

O aşk-ı lemyezel budur;

Bidâyeti nihâyeti

Görenlere emel budur (s. 36).

Çayırılar adlı şiirdeki temel iletiler: Tabiatta oluşan bütün güzellikler Allah'ın hikmetiyle gerçekleşir. Allah'ın varlığına inanmak için tabiata bakmak yeterlidir. Yan iletiler: Kışın bitmesi, ilkbaharın gelmesi bütün canlılar için yeni bir hayatın başlangıcıdır.

Yeşil, sarı, kırmızı... Ağaçların ne hoş libâsı var!

¹⁶⁰ Kur'an-ı Kerim'deki İsra Suresi 44:17 ayetine; "Yer gök, yer ve onların içinde bulunanlar, Allah'ı tesbih ederler. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini iyi anlayamazsınız..." ve Nûr Suresi 24:41 ayetine; "Görmez misin ki, göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini? Her biri kendi tesbihini ve duasını bilmiştir..." telmihte bulunulmuştur.

*Bayırların ve kırların gönül açar havası var.
Yerin göğün göz aydını, günü, büyük sefası var.
Güzel değil midir cihan, güzel yüce Hüdâ'sı var.
Gören göze ne mucize! (s. 36-37)*

Mehtâb adlı şiirdeki iletiler: Tabiaattaki her varlık, yaratılışın sırlarından izler taşımaktadır. Allah'ın varlığını anlamak için tabiata bakmak yeterlidir. Dünyevi en büyük zevk, sevmek ve sevilmeğdir.

*Mehtâbı seyrettim gece,
Gördüm güzellikler nice;
Hâtif diyordun gizlice:

İbretle bir bak âleme.
Uyku yakışmaz ademe.
...
Yazmış celî nûr âyeti
Göz açmış okursun hikmeti! (s. 42-43)*

4. 1. 3. 2. 2. 6. Okul, İlim ve Çalışmayla İlgili İletiler

Aşkî'ye göre okul ve kitaplar birar araçtan ibarettir. Ona göre, gerçek bilgi âlemedir. İnsan bu dünyayı ne kadar iyi gözlemleyip iyi algılayabilirse gerçek bilgiye o derecede ulaşabilir.

Terakki adlı şiirdeki temel iletiler: Çalışmak Allah yolunda olursa bir anlam kazanır. İnsanın rehberi Allah olursa sürekli ilerler. Çalışan, daima kazanır. Gerçek bilgi âlemedir. Yan iletiler: Gayret eden, çaba gösteren geride kalmaz. Bilgiye ancak irfan ve sezgi ile ulaşılabilir. Âlem bir mağfîret kitabıdır, okumasını bilmek gerekir. İlim neredeyse o bulunup alınmalıdır. Şiirdeki iletiler doğrudan verilmiştir.

*Mekteb, kitap bize bize âlet,
Âlemdedir hep marifet;
Âleme kul olalım hep,
İlm ile yoğrulalım hep (s. 8).*

Mektebe adlı şiirdeki temel iletiler: Söz dinlemek ve verilen söze sadık kalmak önemlidir. Yan iletiler: Büyüklerin nasihatlerine uymak gerekir. Anneler, çocukları için her türlü fedakârlığı yaparlar. Anneler, çocuklarını severler. Annelik, fedakârlıktır. Şiirdeki iletiler doğrudan verilmiştir.

*– Anne ben mektebe gitmem, gitmem oğlu gitmem gitmem
– Ben de seni oğlum diye kabul etmem etmem
– Sen bilirsin anneciğim.*

*Ben bilirse yavrucuğum.
Mektebe ya sen gidersin ya ben giderim yavrucuğum.
Ben gitmezsem sen gidersin demek anne
– Öyle elbet.*

Seni göndermeğe söz verdim evvelce evet

*Gidip haber vermek lâzım, beklemesin hoca seni;
Sözünün eri değilmiş diye alçatmasın beni.*

...
*İnsanlık söz dinlemektir, sözü özüne uymaktır.
Nasihati, hakikati can kulağıyla duymaktır (s. 26-27).*

4. 1. 3. 2. 2. 7. Oyun ve Eğlenceyle İlgili İletiler

Taht-ı Revân adlı şiirdeki temel iletiler: Oyun, çocuk için temel ihtiyaçtır. Yan iletiler: Çocuklar oyun oynarken mutlu olurlar. Oyun; çocuğun yaratıcılığını,

sosyal ilişkilerini, bireysel beceri alanlarını, paylaşma ve yardımlaşma duygularını güçlendirir.

*Taht-ı revânıma bakın!
Aman, iyi otur sakın!
Göge çıkar, yere iner;
Kim görse hoşlanır, biner;
Bir uçta sen, bir uçta ben
Kardeşçe eğlenir iken,
Alkışlasın bizi gören (s. 9).*

Halka adlı şiirdeki temel iletiler: Oyun, çocukların temel ihtiyacıdır. Yan İletiler: Oyun, çocuğu mutlu eder. Oyun ve eğlence, çocuklar için çok önemlidir. Oyun, çocukların gelişiminde önemli katkısı vardır.

*Verin çocuklar el ele
Oyun beraber oynanır.
Şu halkaya girin hele
Birer adım gide gele
Kim oynamazsa aldanır (s. 24).*

4. 1. 3. 2. 3. Çocukların Şiir Defteri'ndeki Kahramanlar/Karakterler

Karakter; bir eserde duygu, düşünce yönünden ele alınan kişidir. Yazarın oluşturduğu, duygu, düşünce ve tutku yönleriyle geliştirdiği, gerçek yaşamdan da esinlenerek deneyimiyle, birikimiyle, kendine özgü duyarlılığı ile biçimlendirdiği bir kişiliktir. Eserde, olayları geliştiren, ilerleten, eserdeki anlatımı yönlendiren en önemli kişi kahramandır. Çocuk kitaplarında şahıs kadrosu; ana karakter ve yardımcı karakterlerden oluşur. Bu kitaplarda mümkün olduğunca az karakter olmalı ve

olaylar ana kahraman etrafında şekillenmelidir. Ana kahraman çeşitli yollarla tanıtılmalı ve eserde belirgin şekilde yer almalıdır.¹⁶¹

Çocuklara hitap eden eserlerdeki kahramanların hepsinin farklı bir işlevi vardır. Çocuklar, hangi yaş grubunda olursa olsunlar okudukları kitapların kahramanlarından etkilenir, onlarla özdeşleşirler. Karmaşık yapıları anlama ve yorumlamada zorlanacakları için çocuk kitaplarında az sayıda kahraman yer almalıdır.¹⁶² Çocuk, kendisi için oluşturulan eserlerde farklı karakterlerle karşılaşır. Bu karakterler onun sosyalleşmesine, kendini ve başkalarını anlamasına yardımcı olur. Çocuk kitaplarında insanlar kadar hayvanlar, bitkiler, eşyalar da kahraman/karakter olabilir.¹⁶³

Çocuk edebiyatında okurun iyi tanımadığı, özellikleri yüzeysel olarak tanıtılan, daha çok çocukların ilgisini kahramana yönlendirmede rol oynayan geliştirilmemiş (kapalı) yan karakterler ve okura farklı özellikleriyle tanıtılan, inandırıcı özellikleriyle öne çıkan, iletilerin okurla paylaşılmasında etkin rol oynayan geliştirilmiş (açık) karakterler vardır.¹⁶⁴ Lukens, hikâye boyunca değişim göstermeyen, geliştirilmemiş karakterleri durağan, hikâyedeki hareket akışı içinde değişim gösteren, geliştirilmiş karakterleri de devingen olarak nitelendirir. Bu karakterler, kimi zaman esas karakterlerin özelliklerini daha çok ön plana çıkması için ona zıtlık oluşturan özelliklere sahip ikincil karakterlerdir. Karakterler okuyucusuna; dış görünüşleri, konuşmaları, davranış ve eylemleri, diğer karakterlerin duygu ve düşünceleri, yazarın/çizerin duygu ve düşünceleri gibi farklı yollardan tanıtılır.¹⁶⁵

Çocukların Şiir Defteri'ndeki kahramanlar; insan, hayvan, tabiat ve kozmik unsurlar, metafizik, nesneler, soyut ve somut varlıklardan oluşmaktadır. Eserde kahramanı hayvanlardan oluşan şiirler çoğunluktadır. Şairin, şiirlerinde ele aldığı

¹⁶¹ Sever, a.g.e., 2003, s. 63-64.

¹⁶² Yalçın ve Aytas, a.g.e., 2003, s. 47.

¹⁶³ Lukens, a.g.e., 2018, s. 113.

¹⁶⁴ Sever, a.g.e., 2003, s. 96.

¹⁶⁵ Lukens, a.g.e., 2018, s. 122-123-126.

hayvanlar, verilmek istenen iletiler için birer araç konumundadır. Kahraman/karakter seçilirken, çocukların onlarla empati kurabileceği, onları örnek alabileceği düşünülerek daha hassas davranılmıştır.

İdeal kahraman tipi oluşturularak çocuğun kitaba karşı olan güvenini sarsmak yerine, fabl türündeki şiirlerde yer alan hayvan kahramanlar aracılığıyla çocuğa aktarılmak istenen iletiler sezdirilmeye çalışılmıştır. İletiler, atasözleri ve deyimlerle verilmiş, örnekler üzerinden somutlaştırılmıştır.

Eserde; “Yırtıcı kuşun ömrü az olur” atasözü, *Atmaca* adlı şiirin temel iletisini oluşturmaktadır. Hayvanlarda da annelik içgüdüsünün olduğu, onların da yavrularını kurtarmak için her türlü tehlikeyi göze alabilecekleri *Dişi Arslan* adlı şiirle gösterilmiştir. Başını kuma gömüp kendisini kimsenin görmediğini sananların başına nelerin gelebileceği *Eşek* adlı şiirde ele alınmıştır.

4. 1. 3. 2. 3. 1. Kahramanları İnsan Olan Şiirler

Na't adlı şiirdeki “Hz. Muhammed (s.a.v)”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiş, açık bir karakterdir.

Muhammed güneşdir ilim gökyüzünde;

Bilenlerce aydır gece gökyüzünde.

...

O hem tohumu hem meyvesi bu cihânın,

Bilendir gören her kemâli özünde (s. 2).

Padişaha Du'â adlı şiirin ana karakteri olan “padişah”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir. Padişah, açık ve durağan bir karakterdir.

Bütün müminlerin en baş emîri,

Bu mülkün haklı Sultan-ı kebîri,

*Bu din ü devletin gerçek zahîri;
Yaşa ey Padişâhım çok yaşa sen! (s. 3).*

A'mâ Çocuk adlı şiirin ana karakterleri olan “Hz. Yunus (a.s) ve âmâ çocuk”, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiştir. Hz. Yunus (a.s) ve âmâ çocuk, açık ve devingen karakterlerdir.

*Çocuk birden fırladı, bakdı, yalıda bir kişi
Oturuyor, çıplak, garîb; dedi bunun ne işi*

*Var burada? Çocuklar! Geliniz hep taşıyalım;
Bıraktım o oyunu yenisine başlayalım (s. 10).*

Sûfî ile Oğlu adlı şiirin ana karakterleri olan “baba ve oğlu”, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiştir. Baba ve oğlu, açık ve devingen karakterlerdir.

*Ne sûfîymiş desinler niyetiyle her vakitkinden
Ziyade kıldı kendince namazı; bitti o derken*

*Yemek hazır denildi, hep yiyip içti misafirler,
Fakat sûfî ben az yersem ne salih zat imiş derler (s. 33).*

İlk Acı adlı şiirin ana karakteri olan “çocuk”, konuşmalarıyla geliştirilmiştir. Çocuk, açık ve durağan bir karakterdir.

*Ablamı sen nerelere gönderdin,
Hani anne cennete gitti derdin?
Ben vermezdim, sen niçin izin verdin?
Vaz geçmem hiç ablamı istemekten (s. 28).*

Mektebe adlı şiirde yer alan “anne ve oğul”, konuşmalarıyla geliştirilmiştir. Anne ve oğul, devingen, açık ana karakterlerdir.

– *Anne ben mektebe gitmem, gitmem oğlu gitmem*

– *Ben de seni oğlum diye kabul etmem kabul etmem*

– *Sen bilirsin anneciğim*

– *Ben bilirsem yavrucuğum*

Mektebe ya sen gidersin ya ben giderim çocuğum

– *Ben gitmezsem sen gidersin demek anne*

– *Öyle elbet (s. 26).*

Taht-ı Revân adlı şiirin ana karakteri olan “çocuk”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir. Çocuk, durağan bir karakterdir.

Taht-ı revânıma bakın!

Aman, iyi otur sakın!

...

Anne, baba, kadın, nine!

Uçtum bakın, indim yine

Oh ne hoş büyük sefâ!

Taht-ı revân Yaşa, yaşa!

Kardeş benimle böyle şen

Yerden göğe uçar iken,

Elbette imrenir gören (s. 9).

Halka adlı şiirin ana karakterleri olan “çocuklar”, kapalı karakterlerdir.

Verin çocuklar el ele

Oyun beraber oynanır.

Şu halkaya girin hele

Birer adım gide gele

Kim oynamazsa aldanır (s. 24).

Aldanmış adlı şiirdeki “anne ve çocuk”, konuşmalarıyla geliştirilmiş, durağan karakterlerdir.

Çiçek açmış anne şeftali, badem;

Hani kış bitmedi diyordu teyzem?

– *Evet yavrum bitmedi ama bak*

Belki bir ay gidiyor hava sıcak (s. 25).

Fırtına adlı şiirde yer alan “çocuk”, konuşmalarıyla geliştirilmiş, devingen ve açık karakterdir.

Baba gemi sallanıyor,

Yüreğim pek bulanıyor,

Başım da ağrıyor fena,

Ağzım bütün sulanıyor (s. 31).

4. 1. 3. 2. 3. 2. Kahramanları Hayvan Olan Şiirler

Maymun ile Kedi adlı şiirdeki “maymun ve kedi”, açık ve devingen karakter olup, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

Bir maymun çalar bir avuç kestane,

Kırıp yer içinden iki üç tane.

Kalanını pişirmeye çabucak

Arar bulur sıcak küllü bir ocak.

...

*En nihayet küle dalıp çıkarır
Bekler, gezip bir ileri bir geri (s. 46).*

İnsan ve Arslan adlı şiirde “öküz, aygır, deve, oduncu” geliştirilmemiş yardımcı karakterlerdir. Şiirin devingen, açık ana karakterini oluşturan “arslan ile kedi”, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiştir.

*Doymak bilmez bir kedi çaldı kuyruğu yedi;
Ev sahibi bir dayak attı kovdu çabucak.
Çıkdı bir arslan ona gezerken kırdı öyle (s. 18).*

Tavşan ile Arslan adlı şiirde, “karga, tilki, kurbağa, çakal, domuz, kurt, ayı” geliştirilmemiş (kapalı), yardımcı karakterlerdir. “Tavşan ve arslan”; devingen ana karakter olup, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiştir.

*Dedi arslan hele gel, işte sana siperim,
Önümden ayrılma hiç seni elbet gözlerim.*

*Tavşan ön ayakları arasına girerek
Dedi aman efendim sinirlerim pek gevşek (s. 45).*

Eşek adlı şiirdeki ana karakter, “eşek”tir. “Eşek”, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiş, devingen ve açık bir karakterdir.

...

*Ansızın ürküp eşek kaçdı samanlıktan yana,
Daldı birden göz yumup ince saman deryasına,
İctihâdıyla dedi ben işte görmem kimseyi
Kimse de görmez beni elbette, işte bu iyi (s. 21).*

Dişi Arslan adlı şiirdeki ana karakter, “arslan”dır. “Arslan”, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiş, devingen ve açık bir karakterdir.

*Bir süvari avcı kırdı gezmedeyken bir zaman
Gördü arslan izleri, takibine düşdü heman,
Git gide bir ormana girdi ve buldu bir yuva,
Ortasında üç güzel yavru sarılmış uykuda (s. 12).*

Tuzak adlı şiirde yer alan “tilki ve kurt”, devingen bir karakter olup, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiştir.

*Bir köylü kurdu bir tuzak,
Tilki tutuldu derde bak.
Dikkatle çarpınca yayı,
İncindi gayet ön ayak (s. 14).*

Atmaca adlı şiirde yer alan “kargalar ve atmaca”, devingen bir karakter olup, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiştir.

*Kargalar pek çeviktir.
Zorlu dönek atiktir.
Kovalaya kovalaya
Yarladılar onu (s. 22).*

Tilki ile Kurt adlı şiirde yer alan “tilki ve kurt”, devingen bir karakter olup, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiştir.

*Tilki bulup cesaret
Yaklaşarak nihayet*

*İşkembeyi bir dişler,
Tadı damağa işler (s. 39).*

Analık adlı şiirde yer alan “köpek”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiş, durağan bir karakterdir.

*Bu hâldeyken bütün âlem
Geçiyordum nerden bilmem,*

*Gördüm zayıfça bir köpek
Yavrusuna sarılmış pek (s. 23).*

Hayvan Şefkati adlı şiirde yer alan “maymun”, davranış ve eylemleriyle geliştirilmiş, devingen ve açık bir karakterdir.

*Koşar zıplar kurtulamaz,
Soğukça bir yer bulamaz;
...
Yavrusunu yere vurur
Çıkıp üstüne oturur (s. 34).*

Bülbül adlı şiirde yer alan “bülbül”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiş ana karakterdir.

*Seher vakti öter bülbül
Diyor güyâ: Açıl ey gül!
Açıl da naz ile bir gül!
Yüzünde incecik bir tül (s. 48).*

Allah Islah Etsin adlı şiirdeki “arşlan ve kurt”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir. Arşlan ve kurt, devingen ve açık bir karakterdir.

*Bir çoban her gün güderdi bir sürü,
Derdi kendi kendine, durma yürü!*

*Fîsebillâh idi bu hizmeti,
Daima Hak’tan dilerdi ücreti (s. 40).*

4. 1. 3. 2. 3. 3. Kahramanları Tabiat ve Kozmik Unsurlardan Oluşan Şiirler

Bahar adlı şiire konu olan “bahar”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Baharı benzetir gönül
Güzel günün sabahına.
Güneş gibi göz açtı gül
Çıkıp dikenli şahına (s. 35).*

Çayırılar adlı şiire konu olan “çayırılar”, fiziksel özellikleriyle (dış görünüşü) geliştirilmiştir.

*Yeşil, sarı, kırmızı... Ağaçların ne hoş libâsı var!
Bayırların ve kırların gönül açar havası var.
Yerin göğün göz aydını, günü, büyük sefası var.
Güzel değil midir cihan, güzel yüce Hüda'sı var
Gören göze, ne macera! (s. 36)*

Fırtına adlı şiire konu olan “fırtına”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir

*Sular çarpıp çatlar dağlar, çağlar;
Kadın, çocuk inler ağlar;
Gemi daldıkça baş veririp
İkiye ayrılır dağlar (s. 31).*

Kar adlı şiire konu olan “kar”, fiziksel özellikleriyle (dış görünüşü) geliştirilmiştir

*İri ufak taneleri düşer düşmez eriyor;
Lâkin rüzgâr köşelere beyaz beyaz seriyor.*

...

*Ağardı mor tepeler, çayır, tarla, ot, çiçek;
Evler beyaz takke giydi, şimdi kış geldi demek (s. 29).*

Dumanlı Dağ adlı şiire konu olan “dağ”, karakterin fiziksel özellikleriyle (dış görünüşü) geliştirilmiştir.

*Dumanlı dağ, niçin öyle
Dumanlısın çabuk söyle?*

...

*Ağaçların göğsü çıkar,
Irmakların yeri yıkar (s. 28)*

Mehtâb adlı şiire konu olan “mehtap”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Mehtabı seyretti dün gece,
Gördüm güzellikler nice;
Hâtîf diyordu gizlice (s. 42).*

Hava Açıldı adlı şiire konu olan “hava”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Gün doğdu yine hava açıldı,
Nûru bütün âleme saçıldı.*

*Yer gök gülüyor bahar içinde,
Rûh bulmaya intizâr içinde (s. 11).*

Sabah adlı şiire konu olan “sabah”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Uyandım ki seher vakti, açılmış gökyüzü; güyâ
Uyanmış uykudan âlem görüp bir korkulu rüyâ.*

*Karanlık pek ziyâdeydi, gece korkunç idi gerçek,
Cihan sandım kesilmişti bütün makber, bütün mevta (s. 37).*

Gece adlı şiire konu olan “gece”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Yüz çevirdikçe güneşten yer yüzü
Bir karanlıktır basar, görmez gözü.*

*Gün yüzünden akseder güyâ şafak,
Öyle parlak iz yapar elbette Hak (s. 34).*

4. 1. 3. 2. 3. 4. Kahramanları Metafizik, Soyut ve Somut Varlık Olan Şiirler

Münâcat adlı şiir, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Nihâyetsiz zaîfız biz, nihâyetsiz kâvîsin sen;
Meğer şeytan, sana karşı gelip, hâşâ diyendir ben.*

*Sığındık lütfuna yâ Rab onun bin türlü şerrinden,
Resûlünle seni zikr eyleriz gündüz gece kalben; (s. 1)*

Bayrağımız adlı şiire konu olan “bayrak”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiş ana karakterdir/kahramandır.

*Bu al bayrak Türk ilinin bayrağı;
Evet bütün müminlerin sancağı;
Şehîd kanı gazilerin yüz ağı;
Durur böyle yedi göğün üstünde (s. 4).*

Beden-Ruh adlı şiire konu olan “beden ve ruh”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*– İnsan balık gibi yüzse, boğulmasa ne hoş olur?
– İşte gemiye bin; ıslanmadan maksat husûl bulur.*

*Ben öyle istemem; öyle gemi olur yüzen, dalan.
İyi düşün! Onu yapandır elbet engine salan (s. 47).*

Muhabbet adlı şiire konu olan “sevgi”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Baba bizde altın, elmas niçin öyle çok değil
– Yavrum senin gibi altın, elmas işte yok değil.
– Baba inci isterim.
– O gözlerinden güzel mi?
Gözünün nûruna, bebeğine inci bedel mi? (s. 5)*

Terakkî adlı şiire konu olan “ilerleme ve çalışma”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

*Arş ileri arş ileri!
Ne istersek ilerdedir;
Arş ileri arş ileri!
Bulalım ilmi nerdedir (s. 8).*

4. 1. 3. 2. 3. 5. Kahramanları Nesne Olan Şiirler

Taht-ı Revân adlı şiire konu olan “tahterevalli”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

Taht-ı revânıma bakın!
Aman, iyi otur sakın!
Göge çıkar, yere iner;
Kim görse hoşlanır, biner;
Bir uçta sen, bir uçta ben (s. 9).

Ocak Başı adlı şiire konu olan “ocak”, yazarın duygu ve düşünceleriyle geliştirilmiştir.

Kötülükler öyle baş başa,
Ateş verir kuru yaşa.
Deyip ocak başı yaşa
Otur gülüşe oynaşa (s. 17).

4. 1. 3. 2. 4. Çocukların Şiir Defteri’nde Dil ve Anlatım

Dil; duygu, düşünce ve isteklerin ortak kurallardan hareketle aktarılmasını sağlayan canlı bir varlıktır. Çocuk kitaplarının çocuğa göre olmasını belirleyen temel unsur, kullanılan dil ve anlatımdır. Dilin, hedef kitlenin anlayabileceği şekilde kullanılması, çocuk edebiyatını yetişkin edebiyatından ayıran en önemli özelliktir. Edebî bir nitelik taşıyan çocuk edebiyatı ürünü, öncelikle çocuğa duyarlık kazandıran, ana dilin söz varlığını tanıtan bir araçtır.¹⁶⁶ “Çocuk kitapları, ana dilin söz varlığını çocuklara tanıtan, dilin anlam yapısını, özelliklerini, anlatım gücünü örneklendiren bir araç olarak çocukların karşılaştıkları, basılı ilk özgün dil

¹⁶⁶ Sever, a.g.e., 2003, s. 158.

modelleridir.”¹⁶⁷ Çocuk edebiyatı ürünleri oluşturulurken özenli davranılmalı; dil-anlatım çocuğun anlama ve alımlamasını zorlaştırmamalıdır.¹⁶⁸ Çocuğun zihinsel gelişimlerini destekleyici nitelikte olmalı, milli dil bilincinin oluşmasını sağlamalıdır. Çocuklar için yazılan eserlerde sadeliğe dikkat edilmeli, gösteriştan uzak arı bir dil kullanılmalıdır.¹⁶⁹

Çocukların Şiir Defteri’nde yer alan şiirlerde; sade bir anlatım kullanılmış, gereksiz kelime kullanmaktan uzak durulmuş, duruluk, açıklık ve akıcılık gibi unsurlar göz önünde bulundurulmuştur. Birkaç şiir hariç yüklü ve yoğun anlatımdan kaçınılmış, çocuk gerçekliği dikkate alınmış ve çocuğa göre bir anlatım tercih edilmiştir.

Çocukların Şiir Defteri, yazılmasının üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmesine karşın, kullanılan dil ve anlatım günümüz çocuklarının anlayabileceği seviyededir. Zengin bir anlatım tekniği kullanılmıştır ve konu çeşitliliği fazladır. Şiirlerde işlenen konuya uygun bir söz varlığının kullanımı dikkat çekicidir. Örneğin; *Münâcât*’ta geçen kelimelerle *Tilki ile Kurt* şiirinde kullanılan kelimeler farklıdır.

*Nihâyetsiz zaîfîz biz, nihâyetsiz kavîsin sen;
Meğer şeytan, sana karşı gelip, hâsâ diyen der ben.*

*Sığındık lütfuna yâ Rab onun bin türlü şerrinden,
Resûlünle seni zikr eyleriz gündüz gece kalben;*

*Nemiz varsa senin nimetlerindir ey Rahîm Allah!
Ne Mümkün, âciziz şükründen ihsân et Kerîm Allah! (s. 1) (Münâcât)*

*Bir gün tilki aç kalır,
Akşam olur bunalır.*

¹⁶⁷ Sever, a.g.e., 2003, s. 137.

¹⁶⁸ Dilidüzgün, a.g.e., 2018, s. 137. İbrahim Kıbrıs, *Çocuk Edebiyatı*, Kök Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 42.

¹⁶⁹ Kıbrıs, a.g.e., 2010, s. 43.

*Bir av düşmez eline,
Ağrı düşer beline.*

*Yorgun argın giderken
Kurdu görüp der ki ben* (s. 38). (Tilki ile Kurt)

Eserdeki bazı şiirlerde, sınırlı sayıda Arapça ve Farsça kelime ve tamlama yer almaktadır.

*O nûru gelib gitdi sanma, bütün biz
Ona hâk-i pâyiz, ona hâk-i pâyiz* (s. 2). (Na't)

*Okur ve nefh-i rûh ider?
Kemâl-i şevk ile eder
Senâ Hüdâ-yı Ekberi* (s. 36). (Bahar)

*Misafir oldu bir sûfî saray-ı pâdişâhîye;
Vakit geldi, namaza durdu, dergâh-ı İlâhîye* (s. 33). (Sûfî ile Oğlu)

Bir dilde kullanılan kelimeler, atasözleri, deyimler, terimler, ikilemeler o dilin söz varlığını oluşturur. Çocuklar için yazılan edebî eserler, Türkçenin anlatım gücünü yansıtır ve söz varlığını örneklendirir. Halkın tecrübelerini, hayata bakışını, duygu ve düşüncelerini yansıtan, az sözle çok şey anlatan atasözü ve deyimlerin çocuklara öğretilmesi dil eğitimi açısından oldukça önemlidir.

Çocukların Şiir Defteri'nde *Eşek* adlı şiirde, “Deve kuşu gibi başını kuma gömmek” deyimini ve “Korkunun ecele faydası yoktur” atasözü; *Hayvan Şefkati* adlı şiirde “Önce can, sonra canan” atasözü; *Atmaca* adlı şiirde “Birlikten kuvvet doğar” ve “Ava giden avlanır” atasözü; *Allah Islah Etsin* adlı şiirde “Sabrın sonu selamettir” atasözü; *Tavşan ile Arslan* adlı şiirde “Keskin sirke küpüne zarar verir”, “Eden

bulur”, “Öfkeyle kalkan zarla oturur”, “Ummadığın taş baş yarar” ve “yüreği hop etmek” gibi birçok deyim ve atasözü dolaylı olarak verilmiştir.

Dil eğitimi için önemli olan eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimelerin varlığı, kelimeler arası nüansların kavratılmasında kolaylık sağlamaktadır. Şiirlerde, eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimeler bulunmaktadır.

Arş ileri, kalma geri.

Geri kalmaz gayret eri (s. 8). (Terakkî)

Kötülükler öyle baş başa,

Ateş verir kuru yaşa (s. 17). (Ocak Başı)

Yeşil, sarı, kırmızı... Ağaçların ne hoş libâsı var!

...

Güzel değil midir cihan, güzel yüce libâsı var (s. 36-37). (Çayırılar)

Betimleyici şiirlerde genel olarak isim ve isim soylu kelimeler yer alırken, öyküleyici şiirlerde ise fiil ve fiilimsilerin ağırlıkta olduğu kelimeler yer almaktadır. Şiirde, tekdüzeliğe düşmemek, akışı canlı tutmak için genellikle olumlu ve devrik cümlelere yer verilmiştir.

Uyandım ki seher vakkti, açılmış gökyüzü; güyâ

Uyanmış uykudan âlem görüp bir korkulu rüyâ.

Görür yıldızları insan uyanmış varsa bunlardır,

Çekilmiş şimdi onlar da bırakmış gökleri تنها (s. 37). (Sabah)

İkilemeler, anlatımın daha etkili hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Şiirlerde, ikilemelere ve yansıma kelimelere yer verilmiştir. Şiirlerin genelinde kafiyeli yapılar kullanılmıştır.

Çıtır çıtır yan ey odun!
Alevlenip uzun uzun.

Kuru soğuk olur yağar
Buram buram sürekli kar;
Büyük küçük kızak kayar
Ocak başında der ne var (s. 17). (Ocak Başı)

Hem kaçan hem korkan avcı akıbet buldu eman;
Güç belâ, kan ter içinde, yorgun arğın attı can (s. 13). (Dişi Arslan)

Hiç unutmam bir kış günü
Kar örtmüştü yeryüzünü.

Yağa yağa gece gündüz.
Ker olmuştu her yer düp düz.

Pırıl pırı yanıyordu,
Gören açtı sanyordu.

Hâlbuki bir müddet sonra
Yağıyordu lapa lapa (s. 23). (Analık)

Bir maymun çalar bir avuş kastane,
Kırıp yer içinden iki üç tane.

Kalanını pişirmeye çabucak
Arar bulur sıcak küllü bir ocak (s. 46). (Maymun ile Kedi)

Anlatım; şairin kendisine özgü bir tarzla duygu, düşünce ve hayallerini dile getirme biçimidir. Çocuklar için yazılmış eserlerde, anlatımda farklı bakış açılarının kullanılması, çocuğun okuma zevkini artıracak gibi kendi bakış açısının oluşmasına

da yardımcı olacaktır.¹⁷⁰ Aşkî, anlatımı tekdüzelikten kurtarmak, anlatıma renk ve akıcılık katmak için şiirlerinde farklı anlatım/üslup kullanmıştır. Yalvarma/yakarma şeklinde, övgüsel, betimsel, lirik, karşılıklı konuşma, hitabet, soyutsal ve öyküsel anlatım teknikleri kullanılmıştır. Öyküsel ve betimsel bir anlatımın yer aldığı şiirler çoğunluktadır.¹⁷¹

Münâcât adlı şiirde, şairin Allah'a yalvarıp yakarması, O'ndan mağfiret dilemesi, günahlarının bağışlanmasını istemesi söz konusudur. Bu şiirde şair, yalvarma/yakarma şeklinde bir anlatıma başvurmuştur.

*Bizi hep sevdiğin, lütfettiğin kullarla yoldaş et.
Gazab etme, dalâlette koma Kur'ân'ını âş et.*

*Muhammed Mustafa'yı, sevgili bir tanesi baş et.
Bu âciz kulları şevk ü muhabbetle gözü yaş et (s. 1).*

Padişâha Du'â adlı şiirde, padişahın dinî ve millî değerinden bahsedilerek padişah övülmüştür. *Na't* ve *Bayrağımız* şiirlerinde de aynı övgüsel anlatım tarzı tercih edilmiştir.

*Bütün müminlerin en baş emîri,
Bu mülkün haklı Sultan-ı kebîri,
Bu din ü devletin gerçek zahîri;
Yaşâ ey padişâhım çok yaşâ sen! (s. 5).*

Çayırılar adlı şiirde, tâbiatta yaşananlar betimsel bir anlatım kullanılarak gözler önüne serilmiştir. Eserde; *Münâcât*, *Na't*, *Padişâha Du'â*, *Bayrağımız*, *A'mâ Çocuk*, *Muhabbet*, *Taht-ı Ravân*, *Ocak Başı*, *Halka*, *Terakkî*, *Hava Açıldı*, *Aldanmış*,

¹⁷⁰ Yalçın ve Aytaş, a.g.e., 2003, s. 43.

¹⁷¹ Demirel, a.g.e., 2010, s.74.

Dumanlı Dağ, Kar, Gece, Bahar, Sabah, Mehtâb, Bûlbûl ve İlk Acı şiirlerinde de betimsel anlatım tekniği kullanılmıştır.

*Yeşil, sarı, kırmızı...Ağaçların ne hoş libâsı var!
Bayırların ve kırların gönül açar havası var.
Yerin göğün göz aydını, günü büyük sefası var
Güzel değil midir cihan, güzel yüce Hüdâ'sı var.
Gören göze ne mucize! (s. 5).*

Terakkî adlı şiirde, şairin seslendiği grubu heyecanlandırmak, bir işe bir göreve yönlendirmek amacıyla yüksek sesle hitap etmesi söz konusudur. Şiirde, hitabet tarzı anlatım kullanılmıştır.

*Arş ileri arş ileri!
Ne istesek ilerdedir;
Arş ileri arş ileri!
Bulalım ilmi nerdedir (s. 8).*

İlk Acı adlı şiirde, bir ablanın ölümünden duyulan üzüntü ve çocuğun ablasına duyduğu özlem lirik bir anlatımla dile getirilmiştir.

*Gelsin gelsin isterim ben ablamı,
Beni kendi gibi seven ablamı,
Özledim gayet yürekten ablamı,
Vazgeçmem ablamı hiç istemekten (s. 29).*

Beden-Ruh adlı şiirde, soyutsal bir anlatım kullanılarak genel ve evrensel değerler üzerinde durulmuş, duygu ve düşünceler karşısındakine hissettirilmeye çalışılmıştır.

*Demek uçak uçurmuyor; onu uçuruyor yapan
Hakikaten bir beden gibi, mühendis de bir can!*

Ölü kuşun kanatlaarı ve kuyruğu neye yarar?

Bilen bedende gizli âşikâr olan canı arar? (s. 47)

Tavşan ile Arslan adlı şiirde, olaylar birbirini takip ederek bir akış içerisinde, öyküsel anlatım tekniği kullanılarak anlatılmıştır. Eserde; *Sûfî ile Oğlu, Mektebe, Eşek, Tuzak, Dişi Arslan, Atmaca, Analık, İnsan ve Arslan, Fırtına, Hayvan Sefkati, Tilki ile Kurt, Allah Islah Etsin ve Maymun ile Kedi* şiirlerinde de aynı anlatım tekniği kullanılmıştır.

Dere tepe her yana uzun giden ormanın

Türemişti içinde ordusu her hayvanın.

Bir aralık oraya dadanmıştı bir arslan

Yaralayıp yiyordu bir çoğunu her zaman (s. 43).

Mektebe adlı şiir, kendisine şaka yapan bir anne ile oğlu arasında geçen diyalog tarzı bir anlatımdan oluşmaktadır. *Muhabbet* adlı şiirde ise baba ile oğlu arasında geçen sohbet, konuşma üslubu kullanılmıştır.

Anne ben mektebe gitmem, gitmem oğlu gitmem gitmem

– Ben de seni oğlu diye kabul etmem kabul etmem

Sen bilirsin anneciğim

– Ben bilirsem yavrucuğum

Mektebe ya sen gidersin ya ben giderim çocuğum (s. 26).

Eşek adlı şiirde, güldürücü ve eğlendirici öğelerin yer aldığı mizahi bir anlatım tarzı kullanılmıştır. Eşeğin, can korkusuyla başını kuma gömüp kendisini kaplanın görmediğini düşünmesi mizahi bir şekilde anlatılmıştır. *Tuzak* ve *Atmaca* da aynı anlatım tarzıyla yazılmış şiirlerdir.

Kırda otlarken bir akşam üstü tenhâda eşek

*Dağ yolunda bir büyük kaplan çıkıp haykırdı pek;
Ansızın ürküp eşek kaçtı samanlıktan yana,
Daldı birden göz yumup ince saman deryasına.
İçti hadıyla dedi ben işte görmem kimseyi
Kimse de görmez beni elbette; işte bu iyi.
Hâlbuki kaplan görüp hem doğruca geldi ona
Kuyruğundan tuttu da çekti çıkardı meydana (s. 21).*

4. 1. 3. 2. 5. Çocukların Şiir Defteri'nde Resim

Resim, sanatçının kendi dünyasında kurguladığı, içeriği görünür kılan bir unsurdur. Çocuk kitaplarında resim, kendi başına görsel bir unsur olarak önemli bir işlevi yerine getirdiği gibi metinle birlikte de anlamı tamamlayan, açıklayan, genişleten, yorumlayan bazen de metne yeni anlamlar katan estetik bir uyaran olur. Resimler, metinden bağımsız olarak tek başına istenen anlam bütünlüğünü sağlayabilir.¹⁷² Resimlerin en önemli görevi metni aydınlatmak ve metindeki kelimelere ışık tutmaktır. Resimli kitaptaki her bir unsur ve özellik; kurgusal metinlerdeki iletiyi veya bilgilendirici bir metnin temasını verme gücüne sahiptir.¹⁷³ Bazı resimler, iletiyi görsel unsurlarla desteklerken, bir taraftan da sanatçıya has yorumlarla şiirleri renklendirmekte, şiirlerin anlamlandırılmasına yardımcı olmaktadır. Çocuk kitaplarındaki resimlerin değişmez özelliği, estetik değeridir. Çocukla kitap arasındaki iletişimin sağlanması, resmin kendisinden beklenen işlevi yerine getirmesi için çocuk kitabı çizerlerinin, çocuğun dünyasını iyi tanıyan, onun ilgi ve ihtiyaçlarını iyi bilen usta sanatçılar olması gerekir.¹⁷⁴ Çocuk kitaplarındaki resimler, kitabın anlaşılmasını, çocuğun kitaptan zevk almasını, eğlenirken öğrenmesini ve hayal dünyasının kapılarını aralayabilmesini sağlamaktadır.

¹⁷² Sever, a.g.e., 2003, s. 159-160

¹⁷³ Lukens, a.g.e., 2018, s. 66.

¹⁷⁴ Sever, a.g.e., 2003, s. 159.

Çocuklar için yazılan ilk dönem şiir kitaplarına baktığımızda, İbrahim Alaaddin [Gövsâ] *Çocuk Şiirleri*'nin birinci baskısında, kapak resmi olarak yeğeni Hadi'nin fotoğrafını kullanmıştır. Şiirlerin arasında ve sonlarında küçük kuş, kelebek ve çiçek resimleri yer almaktadır. Ara süslemeler dışında metni açıklayıcı, tamamlayıcı ve yorumlayıcı özelliğe sahip bir resim kullanılmamıştır.¹⁷⁵ Aynı eserin bir yıl sonra yapılan ikinci baskısında ise kapak resmi kullanılmamıştır. Birinci baskıda olduğu gibi şiirlerin arasında ve sonunda küçük süsleme çizimler kullanılmıştır. Bu süsleme çizimlerinin yanında yeğeni Hadi'nin iki tane fotoğrafı ve *Muhtar Bey*, *Namık Kemal* ve *Mithat Paşa* isimli şiirlerde, aynı yazarlara/şairlere ait fotoğraflara yer verilmiştir. Şiirde, toplam 5 tane fotoğraf yer almaktadır.¹⁷⁶ Ali Ulvi'nin [Elöve] *Çocuklarımıza Neşideler* adlı eserinde kapak resmi kullanılmamış, küçük süsleme çizimlere yer verilmiştir. Eserde, şiirleri açıklayıcı, tamamlayıcı ve yorumlayıcı özelliğe sahip 7 tane fotoğraf, 39 tane şiirlerin içeriğine uygun, el çizimi resim bulunmaktadır.¹⁷⁷ Celal Sahir [Erozan] ve Mehmed Asım'ın [Us] birlikte oluşturdukları *Müntehab Çocuk Şiirleri*'nde, resim de küçük süslemeler de kullanılmamıştır.¹⁷⁸

Çocukların Şiir Defteri'nde ise 36 şiirden 10 tanesi resimlidir. Fakat *Dişi Arslan* ve *Tuzak* adlı şiirlerde ikişer tane resim kullanılmıştır. Eserde toplam 12 resim bulunmaktadır. Resimli olan şiirler şunlardır: *Bayrağımız*, *Taht-ı Revân*, *Dişi Arslan*, *Tuzak*, *İnsan ve Arslan*, *Eşek*, *Halka*, *Dumanlı Dağ*, *Kar* ve *Fırtına*'dır.

El çizimi olan resimler, siyah-beyazdır. Resimler; sade, açık, işlenen koyuya uygun, metni açıklayan, tamamlayan ve yorumlamaya yardımcı bir özellik taşımaktadır. Resimlerle ait olduğu metin aynı sayfada verilmiş, resim-metin uyumu sağlanarak bir bütünlük oluşturulmuştur.

¹⁷⁵ İbrahim Alaaddin [Gövsâ], *Çocuk Şiirleri*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1329, s. 1-61.

¹⁷⁶ İbrahim Alaaddin [Gövsâ], *Çocuk Şiirleri* (2. Baskı), Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1330, s. 1-72.

¹⁷⁷ Ali Ulvi [Elöve], *Çocuklarımıza Neşideler*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328, s. 1-196.

¹⁷⁸ Celal Sahir [Erozan] ve Mehmed Asım [Us], *Müntehab Çocuk Şiirleri*, Matbaa-i Amire, 1334, s. 1-50.

Eserde, 12 resmin yanında kapağın iç ve dış yüzündeki kapak süslemeleri, metindeki ara süslemeler, şiirlerin bittiğini gösteren, farklı şekillerden oluşan alt süslemeler ve metnin içeriğine uygun pedagojik çizimler yer almaktadır. Resimlerin çizerleri belirtilmemiştir.

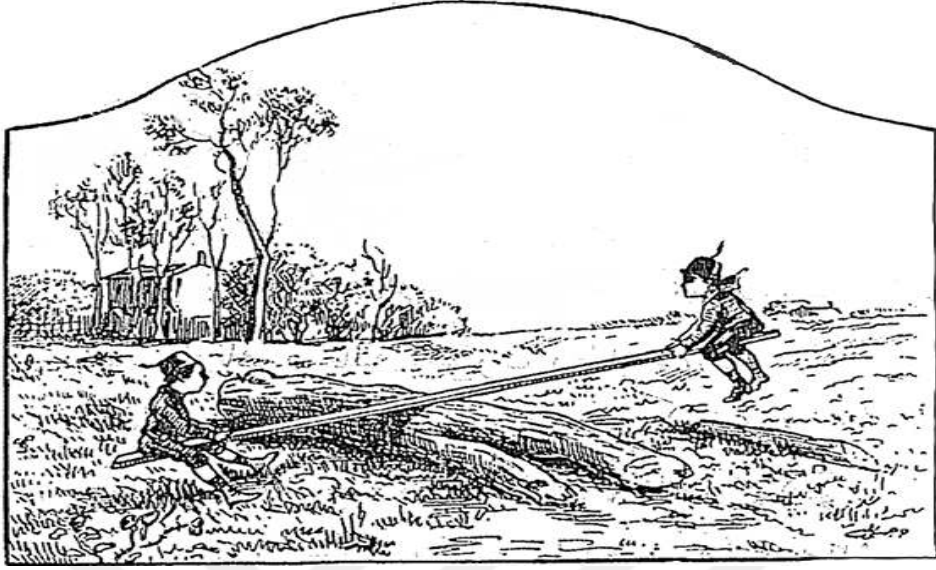
Resim 1

Halka adlı şiirde şair, çocuklardan el ele tutarak halka oluşturmalarını ve oyun oynamalarını istemiştir. Resimde, oyun oynayan çocukların yaşadığı mutluluk görselleştirilmiştir (Resim 1).¹⁷⁹ Kullanılan resim açık, anlaşılır ve içerikle uyumludur. Şiiri açıklayıcı, tamamlayıcı ve yorumlayıcı bir özelliğe sahiptir.

¹⁷⁹ Aşkî, a.g.e., 1333, s. 24.

Resim 2

Taht-ı Revân adlı şiirde kullanılan resim (Resim 2),¹⁸⁰ açık, anlaşılır ve içerikle uyumludur. Şiirde, çocukların tahterevallide eğlenmeleri görselleştirilmiştir. Kullanılan resim, şiiri açıklayıcı, tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir.

Resim 3

¹⁸⁰ Aşkî, a.g.e., 1333, s. 9.

Eşek adlı şiirdeki resimde (Resim 3),¹⁸¹ anlatılanlar görselleştirilmiştir. Bir akşamüstü kırlarda otlayan eşiğin karşısına ansızın büyük bir arslanın çıkması, eşiğin ürküp birden samanlığa kaçması, arslanın kendisini göremeyeceğini düşünerek kafasını samana gömmesi ve sonrasında yaşananlar anlatılmıştır. Çocuk, resme baktığı zaman sözcüklere gerek kalmadan metni anlamlandırabilir. Şiir-resim uyumu sağlanmıştır. Şiirde verilmek istenen iletiye uygun, şiiri açıklayıcı, tamamlayıcı ve yorumlayıcı bir özelliğe sahip resim kullanılmıştır.

Sonuç olarak eserde, içeriği yansıtmaması, şiirleri aydınlatması, sözcüklere ışık tutması bakımından başarılı resimler yer almaktadır. Resimler, anlamsal ve görsel bir bütünlük oluşturmaktadır. Hitap ettiği yaş özellikleri ve çocuğa görelilik ilkeleri göz önünde bulundurularak, estetik gelişimi destekleyecek nitelikte oluşturulmuştur. Resimler, çocukların sözcükleri tanımlarına ve söz varlıklarını geliştirmelerine yardımcı bir niteliğe sahiptir. *Çocukların Şiir Defteri*'nde yer alan resimler, eserin oluşturulduğu dönem göz önünde bulundurulduğunda dikkate değerdir.

¹⁸¹ Aşkî, a.g.e., 1333, s. 21.

4. 2. İBRAHİM AŞKÎ'NİN ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Osmanlı Devleti'nde, II. Meşrutiyet döneminde uygulanan eğitimde pratik, akılcı niteliklerin yanında klasik damardan gelen dinî ve kültürel değerlerin öğretilmesi önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde, geleneksel eğitimin (medrese) dışında eğitim gören ve bu okullarda öğretmenlik yapan Aşkî, klasik eğitim anlayışı ile modern eğitim anlayışının bir birleşimini ortaya koymaya çalışmıştır. Öz açısından geleneksel, uygulama açısından modern diyebileceğimiz bir niteliğe sahip bu anlayışın kendine has bir yapısı olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu durum, yaşanan savaş ve değişimlerden dolayı bunalım çağında yaşayan bir kişinin eğitimde çözüm yolu olarak ortaya koyduğu eklektik bir niteliği kendisinde bulundurmaktadır.¹⁸²

Bu dönemde, eğitim alan kişiler arasında belli bir ölçüye kadar Batı tarzı anlayışın etkili olmasının kökeninde, Tanzimat döneminden başlayarak askerî-teknik okullarda Batılı uzman personelin görevlendirilmesi, aynı şekilde personel yetiştirmek üzere Avrupa ülkelerine öğrenci gönderilmesi, geleneksel eğitim kurumlarının yanında modern eğitim kurumların oluşturulması gibi etmenler bulunmaktadır.¹⁸³ Bu çoklu uygulamalar, farklı bakış açılarına mensup insanları ortaya çıkarmıştır. Aşkî, yaşadığı dönemdeki bu olaylardan etkilenmiş, görüşleri şekillenerek eserlerini oluşturmuştur.

Hayatını eğitime adanmış bir insan olan Aşkî, bu alanda hem öğrenci yetiştirerek hem de eserler telif ederek hizmet etmeye çalışmıştır. Çok farklı alanlarda eserler vermiş, dinin temele alındığı bir eğitim anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış bütün eserlerinde kendini göstermiştir. Aşkî'nin diğer eserlerinin yanında

¹⁸² Aşkî'nin eğitimle ilgili eserlerinde, Gazâlî'den doğrudan yaptığı alıntılar dışında Fârâbî, İbn Sînâ gibi eğitimin felsefî yönüne işaret eden kişilerin görüşlerinden etkilere de taşımaktadır.

¹⁸³ Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2014, s. 224.

özellikle iki eseri, *Mekteb Terbiyesi* (1330/1914) ve *Terbiye İşi* (1940) bütünüyle eğitim-öğretim konusuna ayrılmıştır.

Eğitimin; okul, öğrenci, öğretmen boyutun yanında aile, siyaset, ekonomi, kültür ve benzeri sosyal kurumlarla ilişkisi bulunmaktadır. Bunların her birinin farklı bir içeriği ve yönü bulunsa da asıl amaç; kişiyi kendisine, topluma, insanlığa faydalı birer birey olarak yetiştirmektir. Biz bu bölümde belirttiğimiz kavramların eğitimde Aşkî tarafından nasıl ele alınıp açıklandığını ve bir asır önce ifade edilen görüşlerin bize sunduğu veya sunacağı şeylerin ne olduğunu incelemeye çalışacağız. Bunu yaparken Aşkî'nin tanımlarını temele alıp onun izlediği çerçevede konuyu değerlendireceğiz. Bunun kolay olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü günümüzde eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi, öğretim ilke ve yöntemleri, eğitim felsefesi, ölçme ve değerlendirme, rehberlik gibi eğitimin pek çok farklı alana bölünerek ele alınması, Aşkî'nin ise bunların hepsini aynı eser içerisinde ayırıp yapmadan vermeye çalışması bu zorluğun en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu zorluğu aşmak için Aşkî'nin eserlerindeki ana temalar temel alınıp, konular buna bağlı kalınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Aşkî, her ne kadar İslam Hikmetine¹⁸⁴ bağlı bir insan olsa da Batı düşüncesine de açıktır. Tercüme ettiği *Mekteb Terbiyesi* adlı eserin giriş kısmına yazdığı, “Biz kendi sözümüzün ve özümüzün kıymetini pek bilmediğimiz için öteden beri Batıya teveccüh ile her işte delil aramaya alışmışız. Bu cihetle söyleyene bakma, söylenene bak emrinin memurları şu kitaptan hayli istifade etseler gerek.”¹⁸⁵ sözleri bunu ifade etmektedir. Aşkî, eğitim alanında ülkenin kültürel olgularıyla uyuşmayan konularla değil bize uyan millî, insani ve modern anlayışla uzlaşan bir yaklaşım benimsemiştir. Dolayısıyla eğitim ile ilgili düşüncesi millî, manevi ve felsefî değerlendirmeleri içermektedir.

¹⁸⁴ İslam Hikmeti ile Aşkî, ilâhî ilhâmdan eşyanın mahiyetini bilmeye, felsefeden doğru fiile sevk eden kesin bilgiye kadar oldukça geniş bir anlamı kastetmektedir.

¹⁸⁵ İbrahim Aşkî, *Mekteb Terbiyesi*, Zarafet Matbaası, İstanbul, 1330, s. 4.

Çalışmamızın bu bölümünün temelini oluşturacak olan *Mekteb Terbiyesi* adlı eseri Aşkî, kimden tercüme ettiğini belirtmemiş ve araştırmamıza rağmen yazarı tespit edilememiştir.¹⁸⁶ Eserin “Tekmile” (s. 104-165) başlığıyla yazılan ek kısmında Aşkî, konuyla ilgili kendi görüşlerini sunmuştur. Bizde tezimizde bu kısımdaki görüşleri değerlendirmeye çalıştık. Çünkü Aşkî’ye göre tercüme ettiği eser, “tamam addolunabilirse de biz uzun bir hayat-ı İslamiyye’nin varisi olduğumuz için terbiye-i maddiye ve maneviye hakkındaki böyle bir eseri her vecih ile bir rehber ittihaz edemeyeceğimizden bir (Tekmile) ilavesiyle her babına dair ve bu meyanda ilim, itikat, amel, din ve ahlak gibi esaslara müteallik bir muhakeme yürütülmüştür.”¹⁸⁷ Aşkî’nin eğitimle ilgili bir diğer kitabı olan *Terbiye İşî*, ilk kitaptan otuz yıl sonra yazılmış olmasına rağmen yazarın görüşlerini bu eserde de devam ettirdiğini söyleyebiliriz.

4. 2. 1. Eğitim/Terbiye

Eğitim bilimleriyle uğraşan kişilerin, eğitimin ne olduğuyla ilgili bir tanım yapma çabası vardır. Aşkî’ye göre hem bireysel hem de sosyal alanda bireyin yetkinleşmesinde etki eden en önemli faktörlerden biri olan eğitim; “hayat ve doğa okulundan görgü ve duygu ile kazanılan, sevgi ve istekle bireye işlenen bir husustur. Çünkü insanın yaptıkları genelde doğada gördüklerinin bir taklididir. Tabiatın taklidinde bilgisizlik ve eğrilik olmaz. Tabiatta bulunan bu bilgiler irade ve kudretin bir ifadesi olarak oldukça işe yaramaktadır”¹⁸⁸ diye yazmakta, eğitimde bugün daha fazla ön plana çıkan doğanın öğretilecek konularda temele alınmasını ifade etmektedir. Doğada yaşayan varlıklar olarak, doğayla uyumlu bir hayatın ortaya çıkması, ondan hareketle öğrenilmesi gerekmektedir. Aşkî, âlem ve hayatın insan

¹⁸⁶ *Mekteb Terbiyesi*’nin, o dönemde özellikle Herbert Spencer (1820-1903) tarafından savunulan ve eğitimin akli, bedenî ve ahlaki üç farklı temelde ele alınması görüşüne bağlı kalınarak yazıldığını söyleyebiliriz. Fakat Aşkî’nin eğitimin niteliği konusundaki yaklaşımı Spencer’dan oldukça farklıdır. Çünkü Spencer, teknik ve bilimsel bilgiyi savunurken Aşkî, böyle bir düşünceye sahip değildir. Aşkî’ye göre eğer bilgi tekniğe indirgenirse hakikat aşkı değil, daha çok kazanma hırsı ön plana geçirilir ve ahlak da geri plana itilmiş olur.

¹⁸⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 4.

¹⁸⁸ İbrahim Aşkî Tanık, *Terbiye İşî*, Resim Ay Matbaası, İstanbul, 1940, s. 3-4.

için bir eğitim yeri olduğunu belirtmektedir. Çünkü eğitim, bireyin kendisini yetiştirmesiyle ilgilidir. Zaten bugün kullandığımız pek çok teknolojik araç uçak, gemi, denizaltıları doğadan taklitle oluşturulmuştur. Tıpta bile doğanın, insanın bedenine ve zihnine yaptıklarının incelenmesi söz konusudur. Aşkî, bu taklitlerin doğanın bir parçası olan insanlardan da alındığını ifade etmektedir. Telefon kulağa, teleskop göze benzer. Hatta matematikteki ilkeler doğanın ve zihnin gösterdiği eşya ile fikrin işleyip yaptığı hakikatlerdir. Bu kadar geniş alanda olduğu gibi eğitimde de yapılması gereken doğanın taklit edilmesidir.¹⁸⁹ Bu belirtilen durum, Aşkî için eğitimin temeli konumundadır.

Eğitimi bir rehberlik süreci olarak kabul eden Aşkî, aynı zamanda tabiattaki ahenk ve düzeni uyum süreci olarak ele almaktadır. Şu ifadeleri, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: “Eğitim, ayrıca rehberlik demektir. Tabiattaki ahenge uymaktır. Bunu yapabilmek için o ahengi duymak ve ona nasıl uyulacağını bilmek gerekir. Bu bilgi eksik olmadan gönülden duyulmalı ve ona göre yaşam ayarlanmalıdır.”¹⁹⁰ Ayrıca eğitimin doğum öncesinde başladığına dair bir perspektif de ortaya koymaktadır. Aşkî’ye göre eğitim, okulda veya çocuk doğduğunda değil daha evvelinde annesinde, babasında oluşmasıyla başlar. Anne-babasının hisleri, emelleri çocuğun tabiatının oluşmasında, dolayısıyla eğitiminde etkilidir.¹⁹¹

Bireyin yaradılışının eğitimde önemli olduğunu vurgulayan Aşkî’ye göre, bireylerin şahsiyeti kalıtım yoluyla getirdiği bir takım potansiyel vasıfları ihtiva etmektedir. Dolayısıyla ne eğitim-öğretim ne de zamanın değişmesi ile soy değişmez. İnsan, her zaman insandır, hayvan daima hayvandır, koyun öncesinde de sonrasında da koyundur, kurt kurttur, ne koyun kurt olur ne de kurt koyun olur. İyi, iyiliğini kaybetmediği gibi kötü de kötülüğünü bırakmaz.¹⁹² Aşkî, Batılı bazı ahlakçıların kötü ahlaklı olmanın yaradılıştan olmadığını veya yaradılıştan olsa da eğitim ile ortadan kaldırılabileceğini veya hiç olmazsa bunun hafifletileceği düşüncesine sahip olduklarını belirtir. Fakat kişinin yaradılıştan kötü mizaca sahip

¹⁸⁹ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 3-4.

¹⁹⁰ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 27.

¹⁹¹ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 25-26.

¹⁹² Aşkî, a.g.e., 1330, s. 156.

olmasını, çocukken veya büyüdükten sonrada herkesin anlayamayacağını belirtir. Aşkî'ye göre insanlar, kötü ahlak ile kötü fiilleri birbirine karıştırmaktadır. Kötü bir eğitim almış kişi bütün olumsuzluklardan iyi bir eğitimle kurtulabilir fakat kişi, yaradılışı değişmediği için ahlakı, karakteri hiçbir zaman değişmez. Ekilen tohumun özünde ne varsa, o ortaya çıkar. Yaradılış, özü ifade eder.¹⁹³ Aşkî, ayrıca Batı'da yapılan bazı demografik çalışmalarla ilgili verilerle, kendi görüşlerini karşılaştırarak sunmaya çalışmıştır. Buna göre Avrupa'da fakir ailelerin bulunduğu yerler, manen de en sefil yerler olduğu için kötüler de buralardan çıkmaktadır. Fakat Müslümanlarda böyle bir durum söz konusu değildir, zengin ve fakir bir arada yaşamaktadır. Dolayısıyla bilgi ve ahlak açısından sorunlu olanlar, sadece fakirlerden değil zenginlerden de çıkmaktadır. Avrupa'da asalete önem verildiği için önemli memurluklara ve askerî rütbelere soylu insanlar getirilmektedir. İslamiyet'te ise üstünlük soy ile değil, kendini kişilikle ortaya koyduğu için devlet hizmetleri bunları yapabilecek ehliyeteye sahip olanlara verilmektedir. Yani Aşkî, bir emanet olarak kabul edilen görevin, ehli olan kişi tarafından yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca hakiki şerefın ilim ve hikmet ile elde edildiğini dolayısıyla maddi ve manevi gerilememizi düzeltmek için Avrupa'ya bakıp çözüm üretmemizin doğru bir bakış açısı olmadığını, Avrupa milletleri ile Müslümanlar arasında tabiat, eğitim, fikir, gaye, estetik ve ahlak yönünden önemli farklılıklar bulunduğunu, onlara uyan unsurların bize uymadığının pek çok tecrübeyle sabit olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁴ Aslında Aşkî'nin vurgulamak istediği, insanın yaradılıştan getirdiği tabiatının değişmeyeceğidir. Değişmiş gibi görünen şey sadece görüntüdür. Bu durum hakikati değiştirmemiştir, bunun için yaradılışı kötü olanların eğitilerek önemli mevkilere getirilmesi doğru değildir. Çünkü eğitim, onların vereceği zararın daha da artmasına sebep olacaktır. Kısaca yazar, bu kişilerin yaradılışının değişmeyeceğinden, özde bir değişiklik olmayacağını belirtmiştir. Fakat sorunlu veya bugün zor bireyler olarak değerlendirilen kişilerin eğitimiyle ilgili bilgi vermemektedir. Genelde eğitim konusunda iyimser bir anlayışa sahip olan Aşkî'nin belirttiğimiz hususta niçin böyle düşündüğünü açıklamak zordur.

¹⁹³ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 120.

¹⁹⁴ Aşkî, a.g.e., 1330,s. 157.

Günümüzde eğitim ve psikoloji alanında yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular, Aşkî'nin benimsediği yaradılıştan kötü olma ve bunun değişmeyeceği düşüncesini kabul etmemektedir. Aşkî'nin bu şekildeki düşüncelerinin tarihsel açıdan daha önceki dönemde başka kişiler tarafından ifade edildiğini, kendi döneminde yaşayan insanlarca da aynı anlayışın devam ettirilmesi söz konusudur. Bu bakış açısının örneğin; Şeyh Sadî'nin *Gülîstan* adlı eserinin Yedinci Babı olan “Terbiyenin Tesiri Hakkında” kısımda açıkça ifade edilmektedir. Sadî'ye göre: “Bir kabiliyet ve istidat olursa tahsil, talim ve terbiye müessir olur. Cinsi fena bir demiri hiçbir cila iyileştiremez. Köpeği yedi denizin suyuyla bile yıkasan, ıslandıkça daha pis ve murdar olur. Hz. İsa'nın merkebinin Mekke'ye götürsen, dönüşte yine merkeptir.”¹⁹⁵ Veya annelerin sahip oldukları iyi ya da kötü özelliklerini, kalıtım yoluyla çocuklarına aktardıkları düşüncesiyle evliliklerde de bunun dikkate alınması isteniyordu. Bu anlayış hem Kınalızâde hem de İbrahim Hakkî'nin eserlerinde açık şekilde ifade edilmiştir.¹⁹⁶

4. 2. 2. Okul

Genel olarak formel eğitimin ders, öğretmen, öğrenci ve okul olmak üzere dört unsuru vardır. Bunlardan okul, uygarlık gelişiminde ortaya çıkan ve sosyal yaşamı uyum içinde sürdürebilmek için oluşturulmuş bir kurumdur. Okullardaki eğitim, bir plan ve programa göre gerçekleşmektedir. Okul, kendine mahsus bir yapısı olan sosyal bir sistem olarak değerlendirilebilir. Bu yapısından dolayı okul eğitimi almış bir birey ile almamış bireyler arasında bazı farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Çünkü belirttiğimiz gibi okul, genelde önceden belirlenmiş eğitimin

¹⁹⁵ Şeyh Sadî-i Şirazi, *Bostan ve Gülîstan*, Allame Zemahşeri, *Altın Küpeler*, (Çev.Yakup Kenan Necefzade), Bedir Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 146. Bu anlayış, yani aslı kötü olan bir insanın ıslahının mümkün olmadığı Alaaddin [Gövsâ] tarafından da savunulmuştur. Bkz. İbrahim Alaaddin [Gövsâ], *Terbiye Nokta-i Nazarından Gülîstan, Tedrisat Mecmuası*, Şubat 1341, no. 64, s. 67-81.

¹⁹⁶ Osman Türer, Erzurumlu İbrahim Hakkî'nin Çocuk Terbiyesine Dair Düşünceleri, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996, s. 308-310. Genel bir değerlendirme için bkz. Yahya Ayaz, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 101-103.

amaçlarına uygun olarak, eğitmek istediği öğrencilere yeni davranışlar kazandıracak ya da istenmeyen davranışlarını kaldıracak yaşantıları olan bir sistemdir.

İslam tarihine baktığımızda Hz. Muhammed (s.a.v) Medine'ye göç ettikten sonra yapılan Mescid-i Nebevi'nin yanında önce yoksul Müslümanların barınması için yapılan, fakat süreç içerisinde eğitim kurumu haline gelen Ashab-ı Suffa'dan bahsedilebilir. Bunun bugünkü anlamda bir eğitim kurumu olduğu söylenemese de İslami ilimlerin gelişmesinde katkısı olduğu da inkâr edilemez. Bazı farklı görüşlere rağmen İslam âleminde ilk düzenli eğitim kurumu olarak ifade edebileceğimiz medreseler, önce Alparslan ardından oğlu Melikşah ve Nizâmülmülk tarafından oluşturulan Nizâmiye Medreseleri'dir.

Aşkî, başlangıçta Müslümanlarda medrese veya okulun olmadığını fakat ilim, eğitim ve öğretimin devamlı olduğunu belirtmiştir. Çocuklar daha ziyade aile içinde dinî bir eğitim ile yetişip, sanat alanında ehlinin yanında bunun öğrenimini almıştır. Dini bilgiler; ailede, camide, âlimler veya hocaların evlerinde öğrenilmiştir. Eğitim kurumlarının olmadığı ilk dönemlerde, toplumdaki her ferdin ilme olan isteğinden dolayı öğrenci de öğretici de eksik olmamıştır.¹⁹⁷ Süreç içerisinde sistem değişmiş ve eğitimin formel bir şekilde yapıldığı ortamlar ortaya çıkmıştır.

Aşkî'ye göre aile, tabii bir olgu iken okul yapay bir topluluğu ifade etmektedir. Okul, çocukların birlikte zevkle oynadıkları, okuyup öğrendikleri, farklı hususları tartışmalarına ve konuşmalarına hizmet ettiği için önemlidir. Ailenin eksik bıraktığını okul tamamlamaktadır. Fakat okula gerçekleştiremeyeceği, kendi uhdesinde olmayan vazifelerin yüklenmesi doğru değildir. Buna bağlı olarak çocuğun, aile ve toplumdan kaynaklanan hata ve eksikliklerinin düzeltilmesi ve başarılı olması okuldan beklenir. Fakat öğretmenlerin etkisinin belli bir yere kadar olduğunun unutulmaması gerekir. Eğitime ilişkin değer ve tutumlar farklılaştıkça, okullar ve öğretmenden beklentiler değişse de¹⁹⁸ bu durum bugünkü insanların da

¹⁹⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 154.

¹⁹⁸ Ziya Selçuk, Hüseyin Kayılı ve Levent Okut, *Çoklu Zekâ Uygulamaları* (2. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. III.

devam ettirdikleri yanlış bir değerlendirmedir. Çünkü eğer eğitim, sadece okula, öğretmenin idaresine bırakılmasaydı, İslam dininin temel ülkü olarak ifade ettiği “Beşikten mezara kadar öğreniniz” hadisi benimsenmiş olsaydı, çocuk için her mekân ve zamanda ders ve eğitim mümkün olurdu.¹⁹⁹ Aşkî de eğitimin bu şekilde olmasını istemekte; eğitimi sadece okulda değil ailede, toplumda her yerde ve her zaman yapılabilecek bir faaliyet olarak değerlendirmemiz gerektiğine işaret etmektedir. Kısaca toplumsal bir örgütlenmeyle bireyleri teşvik eden ve destekleyen bir eğitim yöntemini benimsemiştir.

Genel olarak okul, aile ve toplum arasında bulunmaktadır. Eğer çocuk; iyi bir aile eğitimi almamışsa, iyi bir toplum gözetiminden mahrum kalmışsa okul, bu kişide oluşan eksiklikleri ortadan kaldıramaz. İslami eğitimde, insanların bir arada yaşaması ve birbirleriyle iyi anlaşması söz konusudur. Kardeşlik, yardımlaşma gibi ilkeler toplumun genel özellikleri olduğu için böyle bir toplumda bulunan bir çocuğun her nerede olursa olsun kendisini uyaracak bir söz, düzeltecek bir bakış, olgunlaştıracak olan bir tesir ile karşılaşacağından, doğru yolu bulması ve bu doğru yoldan ayrılması zor olacaktır. Dolayısıyla belirttiğimiz gibi eğitim, sadece okul gibi dar bir zaman ve mekâna sıkıştırılamaz, sıkıştırılırsa istenilen sonuç elde edilemez. Eğitim vazifesinde anne-baba, akraba, komşu, mahalle, köy kısaca çocuğu etkileyecek her şey önemlidir ve hepsinin yerine getirmesi gereken sorumlulukları vardır.²⁰⁰ Fakat bugün belirttiğimiz bu sosyal kurumların çoğunun, eğitim ile ilintili olarak işlevini yerine getirmemesi gibi bir durum söz konusudur. Toplumsal bir sorumluluğun gerekli olduğu eğitim ile planlı bir şekilde okullarda sunulan öğretimin birbirine karıştırılmaması gerekir. Eğitimin, ilkin ailede başladığı ve devamında toplumsal bütün kurumlarda devam ettirildiği unutulmamalıdır. Fakat günümüzde, belirttiğimiz bu sosyal kurumların çoğu eğitim ile ilgili işlevini yerine getirmemektedir. Aşkî’nin yıllar önce tespit ettiği bu eksiklik günümüzde de devam etmektedir.

Aşkî’nin değindiği bir konu da eğitim için verilen veya özel okulların ödediği vergilerdir. 1 Mart 1883’te Maârif Hisse-i İânesi adında bir vergi kabul edilmiş ve

¹⁹⁹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 155.

²⁰⁰ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 154-155.

kısa bir süre sonra da kapsamı genişletilmiştir. Bu verginin ihdas gerekçesi öncelikle idadilerin yapım ve işletilmesinde kullanılmak üzereydi.²⁰¹ Bunun yanında Aşkî, düzenli eğitim kurumlarının hem sayısını hem de farklı yönlerden kalitesini arttırmak için, okullardan yüksek vergi almanın doğru olmadığını belirtmiş,²⁰² fakat vergi konusunun detaylarına girmemiştir.

Aşkî, Osmanlı Dönemi'nde bazı açılardan sorun oluşturan, bugün özel okul statüsünde bulunan yabancı okullar veya gayrimüslimlerin açtığı okullarla ilgili herhangi bir değerlendirmede de bulunmamıştır. Fakat Cumhuriyet Dönemi'nin önemli inkılâplarından biri olarak değerlendirilen Tevhid-i Tedrisat 1908'den daha önce tartışılmaya başlanmıştı.²⁰³ Bu noktada Aşkî'nin sorunu ifade etmekten ziyade, çözüme odaklanma düşüncesinde olmasının etkisi vardır diyebiliriz.

Aşkî, okulların yapısal özelliklerine de değinmemiştir. Çocukların karşılaştıkları ilk sosyal mekânlardan olan, okulun tasarımı ve yapısal estetiği bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de pek dikkate alınmamıştır. Oysa medreselerin yanında, ikinci bir eğitim kurumu olarak ortaya çıkan okulların işlevini yerine getirecek şekilde oluşturulması gerekli bir durumdur. Fakat mali açıdan sorunların olduğu bir dönemde okul sayısını arttırmak, okulların yapısının, mimari özelliklerinin düzenlenmesinden daha önemli görülmüştür.

4. 2. 3. Öğretmen

Aşkî'ye göre gerçek öğretmen Allah'tır, daha sonra sırasıyla Hz. Muhammed (s.a.v), anne-baba, öğretmen ve toplumdur. İslam dininde eğitim, ilahi ve Muhammedî olarak tanımlanmıştır. Avrupa'da var olan modern eğitimden daha

²⁰¹ Somel, a.g.e., 2015, s. 190-194.

²⁰² Aşkî, a.g.e, 1330, s. 154.

²⁰³ Gündüz, a.g.e., 2015, s. 99. Hatta Said Halim Paşa özellikle bu konuya dikkat çekmiş olmasına rağmen Aşkî eserlerinde hiç bahsetmemiştir. bkz. Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri* (14. Baskı). (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 69.

fazlasına sahip olan İslamî eğitim, öğrencileri gerçek anlamda geleceğe hazırlayan bir niteliğe sahiptir.²⁰⁴

Aşkî eserlerinde, çocuğu eğitecek öğretmenlere yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. İslam dininde eğitimciler; ilmi tohuma, ilmi öğrenmek isteyeniyi toprağa, kendilerini de bahçivana benzetir. Bir kişinin ilmi öğrenip başkalarına faydalı olması kolay değildir. Bir eğitimcinin sabırlı olması gerekir çünkü bilgi gibi lezzetli ve kıymetli meyvelerin ortaya çıkması kolay değildir. Bu noktada öğrencinin, öğretici olan kişiye itaat etmesi gerekir.²⁰⁵ Aşkî, öğretmene büyük değer vermektedir. Bu yüzden öğretmenin bazı özelliklere sahip olması gerekir. Konuyla ilgili olarak İslam bilgini Gazâlî'nin görüşlerini aktaran Aşkî'ye göre öğretmenin vazifeleri şunlardır: “Talebesini şefkatle ve öz evladı gibi görmek, talebesinden ücret ve minnet istememek, icap eden nasihatleri esirgememek, nasihati açık ve yüze karşı etmeyip, tariz ve kinaye yoluyla ve yumuşak, tatlı dil ile vermek, talim etmediği ilimleri talebeye karşı takbih etmemek, talebeye fehminden hariç söz söylememek ve ancak anlayacağı ve kabul edeceği derecede söylemek, talebeye bu öğrendiklerinizin ilerisi vardır, sonra öğrenirsiniz gibi sözlerle şevksizlik vermemek, ilmiyle âmil, fiili kavline mutabık olmak.”²⁰⁶ Öğretmenin faydalı olması için - hangi ders veya hangi sınıf öğretmeni olursa olsun fark etmez - bu özelliklerin hepsine sahip olması gerekmektedir.²⁰⁷

Öğrenciye görelilik ilkesini temel alan Aşkî'ye göre, öğretmenlerin, her öğrenciyi farklı özellik ve kabiliyete sahip bir birey olarak görmesi ve buna göre eğitim ve öğretimi vermesi gerekir. Çocuğun kendine has özelliklerinin köreltilmemesi ve buna uygun davranılması gerekir. İster öğrencisini eğiten bir öğretmen isterse çocuğunu eğiten bir ebeveyn bu şekilde davranmalıdır.²⁰⁸

²⁰⁴ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 107.

²⁰⁵ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 106.

²⁰⁶ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 115. Hatta Gazâlî lisan-ı hâl ile söylemenin sözle söylemekten daha açık ve etkili olduğunu, insanın tabiatının sözlere uymaktan ziyade fiillerde gözlenen unsurlara daha yatkın bulunduğunu belirtmiştir. Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî* (2. Baskı), M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 17.

²⁰⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 115.

²⁰⁸ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 10, 17.

Aşkî, bir özeleştiri yapmış ve okullarda görevli öğretmenlerin pek çok eksiğinin olduğunu belirtmiştir. İlk olarak, öğretmenlerin kendilerini bir komutan, derslerini bir emir ve öğrencileri de körü körüne itaate mecbur bir asker gibi değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Oysa eğitim, hizmet ile olur ve bu emretmek, hükmetmek demek değildir. İkincisi, öğretmenin öğrencilere kendisini çok bilgiliymiş gibi göstermeye çalışması da doğru değildir. Üçüncüsü, çocukların soru sormalarına izin vermemek veya kendi seviyelerine göre cevap vermelerini uygun görmemek de yanlıştır. Çünkü bu tür bir davranış öğrencinin isteğini kıracağı gibi onların yaptığı işlerde, ortaya koyduğu fiillerde sahte hâl ve davranışların oluşmasına sebep olur. Dördüncüsü, öğrenciler şımarır diye onlara sert ve ters davranmak doğru değildir. Serbest bir şekilde düşünmelerine izin verilmezse, korku ve endişe içinde olan öğrencilerle verimli bir ders yapılamaz. Öğrencilere, el veya sopa ile vurulması kesinlikle doğru bir davranış değildir, bu bir cinayet olarak değerlendirilir. Beşincisi ise çocuğun seviyesine inememektir. Adeta öğrencinin, öğretmenin seviyesine çıkması beklenir. Bu hususlar daha da arttırılabilir. Önemli olan sorunlu davranışları istenen davranışlar şekline getirmektir. Fakat Aşkî, her ne kadar bunları eleştirse de her öğretmende az çok bu davranışların bulunduğunu da belirtmiştir.²⁰⁹

Aşkî'ye göre öğretmen, olumsuz davranışlarını bir dereceye kadar ıslah ettikten sonra bilgiye dayalı ve güzel ahlak ilkelerine bağlı olarak görevini yerine getirmelidir. Eğitici konumda olan bir kişinin öncelikle, kişisel ilişkilerinde ahlaki özelliklerini yansıtması gerekir. Çünkü kendini terbiye etmeyen, kimseyi terbiye edemez. Kendi öğrenemeyen, kimseye öğretmez. Kendini beğenen, kendini küçük çocuklara büyük göstermeye çalışan ve memuriyetini buna vesile kılan, hata yaptığında itiraf edip özür dilemeyen, bilmediğine bilmiyorum demeyen, çocuklara yüksekten hükmetmeye çalışan ne iyi ana-babalık ne de hocalık yapabilir.²¹⁰

Öğretmenin başarılı olması, öğrencinin zihninden zararlı olan şeyleri temizleyip doğru olan bilgiyi ona vermesiyle başlar. Öğrencinin bilgiyi alması ve

²⁰⁹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 121-122.

²¹⁰ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 49.

işselleştirmesi, kendi şahsına ve kabiliyetine bağlıdır. Her canlı gibi insan da ihtiyaç duyduğu şeylere sahip bir şekilde doğar. Öğretmen, burada öğrenciye rehberlik eder. Bu rehberlik, gözleri görmeyen birini alıp bir yere götürmek gibi değildir. Bu daha ziyade gözleri olup da görmeyene göstermek gibidir. Öğretmen ne kadar mükemmel olursa olsun, öğrenci fitraten yani yaratılış olarak eksikse onu ikmal etmesi mümkün değildir. Çocuğun akıl ve kabiliyeti hangi mertebede olursa olsun kendisi gelişecektir. Öğretmen, ona sadece yol gösterir ve eşlik eder. Örneğin; öğretmenin vazifesi bilgili bir bahçıvanın bahçedeki vazifesi gibidir²¹¹ ve bu konuda başarılı olmak için zamana ihtiyaç vardır.

Çocuğun zihni sınırlı olduğu için öğretimde fazla bilgi vermeye çalışmak doğru değildir. Öğretmenler, mükemmel yaratılmış aklı ve fikri yani öğrencilerin zihinlerini bir eşya gibi bilgiyle doldurmamalıdır. Öğrencinin kendi kendine düşünüp, anlayıp öğrenmesi gerekir. Aşkî'ye göre öğrencinin kendi öğrenebileceği bir bilgiyi öğretmenine muhtaç olarak yetiştirilmesi, eğitim değil bir zulümdür.²¹² Yapılması gereken, insanların ihtiyacı olan kanı, hazır almaları yerine beslenerek elde etmelerinin sağlamak olmalıdır. Bunun gibi eğitimde de öğrenciye hazır dersler, sorular, cevaplar, açıklamalar ezberletilmemelidir. Böyle bir hareketle öğrencinin ihtiyaç duyduğu şeyler ona verilmiş olur, gerçek anlamda eğitim ve öğretim gerçekleştirilmiş olmaz.²¹³ Eğitimde başarı için öğrenci merkezli eğitim anlayışını kavramak, okul, aile ve öğrenciler hatta toplumla birlikte ortak hedeflere yönelmek gerekir. Aşkî'nin belirtilen bu düşünceleri de günümüzdeki öğrenci merkezli eğitim anlayışıyla uyumludur. Bir asır öncesinde dile getirilen bu anlayışın, günümüzde yeni yeni uygulanmaya çalışılması eğitimimiz açısından bir eksikliktir.

Aşkî'ye göre bir konu hakkında bilgi sahibi olmak sadece onun dış görünüşünü, fiziki özelliklerini bilmeyi değil, gerçek anlamda varlığını anlamayı onun mahiyetini bilmeyi gerektirir. Cahile göre bir damla su sadece bir damla sudur. Oysa bir damla su buharlaştığında bulut olur, yoğunlaşır yağmur olur, kar olur, bitki

²¹¹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 122.

²¹² Aşkî, a.g.e., 1330, s. 123.

²¹³ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 123.

ve hayvanlarda doku olur. Şekli değişir fakat mahiyeti değişmez. Onunla ilgili açıklamalar mahiyetinin gözlenmesinden ibarettir. Görünüşe aldanan ise onu bilmemektedir.²¹⁴ Aşkî, bu konuyla ilgili bilme, bilinen ve bilginin (ilim, malum, malumat) birbirinden ayrılması gerektiğini belirtir. “İlim âlemde bir sıfattır. Malum enfüste, âfakta ilmin taalluk ettiği yahut edeceği şeydir. Malumat; bellenecek, ayrı ayrı görülüp öğrenilecek şeylerdir.” Öğretmenler, öğrencilere ilim yerine malumatı ezberletir dururlar. Sorun şudur ki bunların bitmesi gibi bir durum söz konusu değildir.²¹⁵ Aşkî, malumat denilen şeyin doğru tanımlanmadığını, bunların boş, anlamsız hususlar olduğunu, hem dünya da hem de ahirette faydası olmadığını belirtmiştir. Aşkî’ye göre “ilim kendine de taalluk eder ve o itibar ile mâlûm olur ve binâenaleyh malumat-ı mahfuza, ilm-i meksube yerini tutabilir.”²¹⁶ Çünkü malumat, ilmin kapısıdır ve genellikle gözlem, his ve deneyimden oluşur. Bunlar olayın görünüşü ile ilgili konuları içerir. Olayın özünü bizlere vermez. İlimde ise parça bütünlü iç içedir. Bütün parçaları birbirine bağlıdır ve insanın ihtiyaç duyacağı şeyleri ona verecek bir tamlığa sahiptir. Aşkî’nin ifadeleri ile söyleyecek olursak “ilim, ilm-i sahih, ilm-i hakikî, çocuklara her gün yeni yeni, renk renk, biçim biçim elbise giydirip bayram yaptırarak zevk, neşe, saadet verecek iken; cehl ile mektebi eskici Yahudi dükkânı haline getirmek, çocukları müstamel elbise yahut çiğnenmemiş lokmalar ile yutmaya çalışmak reva değildir.”²¹⁷ Dolayısıyla öğretmenin yapması gereken, ilim öğretmek yani çocuğun zihnindeki çeşitli konularla ilgili hususları, birbiriyle uyuşacak olan hakikatleri öğretmektir. Bu şekilde hareket edilecek olursa öğrenciler bir dereceye kadar kendi başlarına ilmi öğrenebilirler.²¹⁸ İlim başka, ilmi elde etme gücü başka bir şey değildir. Bu güç de ilimdir. İlim, bir nimettir ve beyin, bunu yemesini bilir. İlim, aynı zamanda bir zevktir ve keyfiyetini duyan bilir, arar, bulur. Olması gerektiği şekilde eğitim gören öğrenci, ilim öğrendikçe kendi kendine öğretmenlik yapabilecek güce erişebilir. Gerektiği şekilde eğitim, öğrencinin mevcut kabiliyetini güzel bir eğitimle ortaya çıkarıp mükemmelleştirmeye çalışmaktır. Öğretmen, öğrencisine ilim ile muamele

²¹⁴ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 146.

²¹⁵ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 123.

²¹⁶ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 124.

²¹⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 125.

²¹⁸ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 125.

edebilir. Öğrenci de mevcut olanı azar azar elde edip kendilerine teslim eder. Bu yüzden eğitim ve öğretim, çocuklara ayna tutmaya benzetilir. Bir diğer benzetmeyle; bir tohumun veya bir fidanın yavaş yavaş büyümesine, çiçek açıp meyve vermesine, hâsılı zatında bulunan güzelliği ortaya koymasına bahçıvan ne kadar yardım edebilirse öğretmen de öğrencisine o kadar yardım edebilir. Bundan ötesi Aşkî'ye göre; “Cahilane bir müdahale ve tecavüz olur ve neticeyi bozar.”²¹⁹

Öğretmenler ayrıca eğitim ve öğretimde temel, başlangıç ve kılavuz olacak kanunları bilmesi gerekir. Kurallar; çocuğun haline, kabiliyetine ve ihtiyacına göre değiştirilip onun kendi kendine çalışmasına, düşünüp öğrenmesine hizmet edecek şekilde ayarlanmalıdır. Ders anlatmada çocukların ilgisini çekecek yöntemler kullanılmalıdır. Çocuğun düşünüp anlayabilmesi için aletler kullanılmalı, deneyler yapılmalıdır. Görmek, bilmenin ve öğrenmenin bir yoludur. Kavramlar olsun formüller ve kurallar olsun tahkik edilmedikçe, çocuğun zihninde canlı bir hayal ve köklü bir bilgi oluşmayacaktır. Ders işleme metodu önceden değil, çocuklarla beraber onların yanında onlarla görüşerek, görüşlerini alarak belirlenmelidir.²²⁰ Öğretmen, öğrenciye karşı samimi olmalı, öğrencinin seviyesine uygun anlatım için zekâ ve yeteneğini tanımalıdır. Eğitim ve öğretimi bu şekilde hakkıyla yapan bir öğretmenin eğittiği öğrenci, elde ettiği ilim ile yaşar ve bu bilgi onun manevi hayatını da etkiler. Bilgi, onda irade, kudret ve ahlaka dönüşür. Bu şekildeki bir bilgi amacı gerçekleştirebilir. İlim; ancak bilineni görmekle hâsıl olan ilimdir ki, buradaki görmede, bilinenin mahiyetini, özünü görmek, hakikatini bilmek demektir. İlim, ona uygun fiillerle elde edilir ve güzel ahlakın temelidir.²²¹

Sonuçta öğretmenlik, bir anda gerçekleşmez, sadece ders verme, zihinleri eğitime konularında yazılan kitapları okumak veya bu konudaki dersleri dinlemekle olmaz. Öğretmenlik uzun bir süreci gerektirir.²²² Dolayısıyla öğretmenlik kolay bir meslek değildir, kişinin kendini sürekli geliştirmesi ve alanında uzmanlaşması gerekir. Bunlar etkili öğretmen olmanın koşullarıdır. Aşkî'nin öğretmenle ilgili

²¹⁹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 126.

²²⁰ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 54.

²²¹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 127.

²²² Aşkî, a.g.e., 1940, s. 50.

belirttiği bu hususlar, bugün aranan nitelikler bağlamında değerlendirildiğinde öğretmenlerde olması istenen özelliklerdir.

4. 2. 4. Öğrenci

Aşkî'ye göre her birey, farklı bir bilişsel potansiyele sahip olduğu için eserlerinde öğrenciye görelilik ilkesine oldukça geniş bir yer vermiştir. Gelenekselleşen öğretmen merkezli anlayışın, öğrenci merkezli hale gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Aşkî, buna bağlı olarak çocuğun yaradılışında olan merak duygusunu alıp onu durgunluk ve benlik çizgisi içine sokmanın yanlış olduğunu, sorunun temelinde şuursuz bir taklidin bulunduğunu ifade etmiştir. Göreneğin ve bilgisiz çevrenin taklidi, bir anlamda problemlili olan bir geçmiş yaşama ve yaşatmak isteğidir. Taklit, eğer zorunlu olarak başvurulacak bir yol ise o zaman görüleni, doğayı taklit etmek gerekir.²²³ Fakat maalesef her dönemde yenilik hareketlerine gidilse de bu yeniliği yapan kişiler, öğrendikleri veya gördükleri şeyleri taklit ederek devam ettirmektedirler.

Aşkî'nin eğitimin başarılı olması için önem verdiği bir husus, öğrencinin tabiatı veya yaradılışıdır. Buna göre taklit, bilinçli yapılırsa faydası dokunur, bilmeden yapılanın bir değeri yoktur. İlerleme; çocukların ebeveynlerini, küçüklerin büyüklerini, cahillerin bilginleri, öğrencilerin öğretmenlerini taklit etmesiyle yani aralarında bir itaat ve bağlılığın oluşmasıyla olur. Büyüğü taklit, büyüklüğe götürür. Dolayısıyla çocuğun yaratıldığı yolda yaşatılması gerekir. Eğitimin temeli, çocuğun yaradılışı olduğu için bu yaradılış, eğitimi nasıl yapacağımızı beraberinde getirir. Çocukların eğitimcileri onların merak duygusunu sınırlandırmamalıdır. Fakat yapılan genelde budur. Belirttiğimiz gibi burada da bir taklit durumu vardır fakat taklit edilen şey cahil çevremiz ve olayın farkında olmayan kendimizdir. Aşkî'ye göre eğer taklit edilecekse o zaman her yerde görünenin taklit edilmesi daha doğrudur. Taklit, farkında olmadan gerçekleşirse faydasız hatta zararlı, tuhaf bir hâl alır. Tıpkı çocukların anne-babalarını, öğrencilerin öğretmenlerini taklit etmesi gibi. Taklit, bir

²²³ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 6.

küçüklük değil, büyüğün ve iyinin taklidiyle ona ulaştıran bir yoldur. Dolayısıyla eğitimcinin işi, çocuğun yaradılışını yaşatmak olmalıdır. Bunun için çocuğun yaradılışını bilmesi ve onu işlemesi gerekir.²²⁴ Genel olarak Aşkî, çocuğun yaradılışını dikkate alma düşüncesini ileri sürmektedir. Fakat günümüzde bunun ne anlam ifade ettiği çok da önemli görülmemektedir. Mevcut okul eğitiminin bunu dikkate aldığını söyleyemeyiz. Bir yönüyle Aşkî, mizaç merkezli eğitimden bahsetmektedir. Fakat uygulanan eğitim sisteminin temelinde, mizaç, karakter, kişilik gibi temel kavramların tam olarak yer almaması gibi bir durum bulunmaktadır. Oysa her çocuğun bu özellikleri farklı diyebileceğimiz bir niteliğe sahiptir. Fakat bugün eğitim anlayışı daha ziyade tek tipleştirme gibi bir uygulamayı temele almaktadır. Bu da eğitimde istenilen hedeflere ulaşmayı engellemektedir. Bugün öğrenmenin göstergeleri olarak kabul edilen ilkeler, Aşkî'nin temele aldığı unsurları oluşturmaktadır. Bunlar; öğrencinin, öğrenmenin ve sorumluluğunun farkına varması, kendini gerçekleştirme, yaşamı keşfetme ve bilgi üretme özelliklerine sahip olmasıdır.²²⁵ Aşkî'nin ortaya koyduğu eğitim anlayışında da bu unsurlar bulunmaktadır.

Aşkî, öğrencilerin uyması gereken bazı kurallar olduğunu belirtip bunları şu şekilde maddeleştirmiştir:

1. Sevilmez huylardan, kötü ahlaktan temizlenmek.
2. Keyif, heves, emel gibi alakalardan uzaklaşıp kendini ilim tahsiline vermek.
3. Tahsil için büyüklenme göstermeyip icabında küçük düşmeye katlanmak.
4. Tahsil etmekte olduğu ilimde, insanların ihtilaflarını inceleme ve araştırmaya koyulmamak.
5. Faydalı ilimlerden bir fenni veya bir çeşidini terk etmeyip hepsini giriş seviyesinde görmek ve birinde ihtisas elde etmek.

²²⁴ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 5-7.

²²⁵ Kudret Eren Yavuz, *Öğrenen ve Gelişen Eğitimciler İçin Çok Zekâ Uygulama Rehberi*, Ceceli Yayınları, Ankara, 2004, s. 4-5.

6. Yalnız ilmin bir alanında bir anda derin ilim sahibi olmaya kalkışmayarak, ilimlerin önemlilerini ve sağlamlarını sıra ile görmek ve ömrün kısalığını düşünerek bir an evvel gayeye ermeye çalışmak.

7. İlimleri sıra ile ve bir dereceleme göre öğrenip ve birini diğerini elde etmek için kademe kabul ederek en yüce maksada yükselmek.

8. Tahsil ettiği ilim faydalı mıdır, yoksa yalnız delilinin kuvvetiyle mi kıymetlidir? Bilmek, mal kazanmak ve mevki sahibi olma, övünme gibi şeyler olmayıp sadece kâmil insan mertebesine yükselmek.

9. İlimlerin evvel ve ahir ne maksada hizmet ettiğini ve ne sonuca götüreceğini bilmek yani öğrenim yolunun sonucunu bilmek ve bu yolda göre göre ilerlemek.²²⁶ Bu ifadede geçen “yalnız bir fende derinleşmeye kalkışmayarak ilimlerin ehemlerini ve ihsanlarını tertip ile görmek ve ömrün kısalığını düşünerek bir an evvel gayeye ermeye çalışmak” ifadesi tek bir alanda değil farklı alanlarda bilgiyi elde etmeyi ifade eder. Aşkî’ye göre bir kişinin tek bir alanı bilip diğer alanı bilmemesi, bildiği belirtilen alanı da bilmediğinin ifadesidir. Çünkü akli veya tecrübî ilimler yeteri derecede bilinmedikçe, akıl ve mantık bilgi ile sınırlandırılıp, kavranmadıkça tek bir alanda kalmanın imkânı yoktur.²²⁷

Aşkî, Avrupa’daki okullarda gördüğü durumlardan hareketle bazı önerilerde bulunmuştur. Buna göre bizdeki ilkokullarda bevrap (kapıcı), mubassır (okul düzenini sağlayan görevli) bulunmakta, Avrupa’da ise öğretmen ve yardımcılar bulunmaktadır. Okul kapısı, ders zamanı hep kapalı durmaktadır. Öğretmen ve öğrenciler ders işlerken müdür okulu dolaşmaktadır. Erkekler bir katta kızlar diğer katta ders görürler. Öğrenciler, okulda bulundukları sürece öğretmenlerinin gözetimlerindedir. Her teneffüste bir öğretmen öğrencileri dışarı çıkarmakta, onları oynatmakta ve ders zamanı sınıflarına gitmelerini sağlamaktadır. Ders esnasında öğrenci doğal bir haldedir, dikkat çekme, baş sallama, not tutma gibi şeyler olmamaktadır. Çünkü çocuk, serbest ve doğal olup dikkatli ders dinlerse idrak ve muhakemesi açık olur, zihnindeki her türlü soru ve şüpheyi sıklıkla öğretmenine

²²⁶ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 117.

²²⁷ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 117.

sorabilir. Öğrencilerde korku ve endişe olmaz.²²⁸ Bu usullerin uygulanması, öğrencilerin eğitim açısından gelişmesini sağlayacağı için önemlidir. Fakat Osmanlı Dönemi'nde bunun uygulandığını, en azından geniş bir kabulle uygulandığını söylemek mümkün değildir.

4. 2. 5. Dersler

Aşkı'ye göre ilkokulda verilecek derslerin niteliği ve niceliği düşünüldüğü kadar önemli değildir. Fakat bu dersler, ezber veya onların açıklaması şeklinde olmamalıdır. Daha ziyade bal gibi öz haline getirilerek, hem doğadan hem de kitaplardan elde edilen bilgiler öğrenciye verilmelidir. Öğrenciler de derslere mümkün olduğu kadar iştirak etmelidir. Çocuk, bu şekilde kendi açlığını, susuzluğunu gidermeyi öğrenecektir.²²⁹ Böylece eski, ezberci eğitim yerine, öğrencinin zihninin iyi işlemesi, muhakeme yeteneğine sahip olması gerçekleşecektir. Fakat istenilen bu durum sadece okulda yapılan derslerle sağlanamaz. Bunun süreklilik kazanması gerekir. Muhakemeyi geliştirmek okulda öğretmenin, evde anne-babanın, çevrede ise toplumun görevidir. Ders, temel olarak hakikatin araştırılmasıdır. Ders, bilgileri nakletmek ve ezberletmekten ibaret olduğunda eğitim tam olarak gerçekleşmemiş demektir.²³⁰ Dolayısıyla eğitim, ezbere değil, öğrenme konusunda ilerleme kaydeden bir niteliğe sahip olmalıdır.

Dersler, çocukların fitri bilgi ve duyguları, tecrübe ve gözlemleri üzerine bina edilmelidir. Bunlar eğitim ve öğretimin temelidir, eksik kalırsa çocuğa bir şey öğretmek mümkün olmaz.²³¹ İlkokulda; matematik, tarih, coğrafya gibi derslerin ilk adımları verilir. Bu bilgilerin uygulanabilir olması gerekir. Basmakalıp, ezber şeklinde olan teorik bilgiler öğrenciyi derslerden uzaklaştırır. Öğrencinin zevk

²²⁸ Aşkı, a.g.e., 1940, s. 117

²²⁹ Aşkı, a.g.e., 1330, s. 52-53. Aşkı'ye göre ileri sınıflarda okutulan fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimleri olarak isimlendirdiğimiz dersler doğanın kendisinden alıntıdır. Aşkı, a.g.e., 1940, s. 4.

²³⁰ Nurettin Topçu, *Maarif Davası*, (Haz. E. Elverdi, İ. Kara), Divan Yayınları, Ankara, 2010, s. 99-100.

²³¹ Aşkı, a.g.e., 1330, s. 54.

alması, öğretmeninin de dersten tat almasına bağlıdır. Öğretmenler, bu duygulara sahip değillerse istenilen başarı elde edilemez.²³²

Aşkî, öğrencilerin derslerde başarılı olması için öğretmenlerin yeteneğinin yanında, gereksiz derslerin programdan çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Tıpkı ağacın dallarının budanması nasıl o ağacın daha iyi beslenmesini ve meyve vermesini sağlıyorsa, eğitim sistemindeki gereksiz derslerin, faydasız konuların, lüzumsuz kısımlarının çıkarılması ve faydalı olanlarla meşgul olunmasını gerekir.²³³

Sonuç olarak, derslerin süresi, çeşidi ve sayısı öğrencinin kapasitesine göre düzenlenmeli ve her öğrenci kabiliyeti olduğu alanda kendini geliştirmelidir diyen Aşkî'ye göre; daha çok İslam eğitiminde uygulanan İslami eğitim, İlahî eğitim veya Muhammedî eğitim aynı şeydir. Çünkü İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an'da ve varlık alanı olan âlemde alınacak ibret ve hikmet dersleri sınırsızdır ve her insan kabiliyeti doğrultusunda istediği kadarını alır. İnsan, varlık alanından hareketle bütün bilgileri elde edebilir, bu en geniş eğitim- öğretimi içerir ve gerekli kılar.²³⁴ Aşkî'nin derslerle ilgili bu düşünceleri günümüz eğitim anlayışına uygun düşmektedir. Kanaatimizce bu önemli tespitlerin bugünkü eğitim anlayışıyla ilişkilendirilerek düşünülmesi, Aşkî'nin eğitim alanındaki ileri görüşlülüğünü bizlere gösterecektir.

4. 2. 6. Devlet ve Eğitim İlişkisi

Aydınlanma döneminden sonra bilim ve teknoloji hızla ilerlemiş ve bu durum ülkelerin ekonomik ve toplumsal dönüşümler yaşamasını beraberinde getirmiştir. Ülkelerin eğitim sistemine toplumsal, siyasal ve ekonomik işlevler yüklenmiştir. Dolayısıyla devletler de bünyesinde bulunan okulları kendine iyi halk, iyi memur yetiştirmek için açmıştır. Bunun gerçekleştirilmesi için devlet okulları iyi insanlar

²³² Aşkî, a.g.e., 1940, s. 53.

²³³ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 55.

²³⁴ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 113-114.

yetiştirmelidir.²³⁵ Fakat başta da belirttiğimiz gibi İslam ülkelerinde ilk düzenli eğitim kurumları Nişabur'da (1040) ve Bağdat'ta Nizamiye'de (1067) kurulmuş ve diğer bölgelere de yayılmıştır. Medreseler, ilk defa bu dönemde devlet ve yöneticiler ile sıkı bir ilişki içerisine girmiş ve medrese, devlete personel yetiştiren ve devletin ideolojisini sürdüren ve koruyan bir eğitim merkezi olma rolünü üstlenmiştir. Aynı anlayış kurulan mektep tarzı okullarda, hatta Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan üniversitelerde de varlığını devam ettirmiştir.²³⁶ Devlet, bünyesinde bulunan okulları kendine iyi insan ve memur yetiştirmek için açmıştır. Bundan dolayı devlet okulları, iyi insan yetiştirmelidir. Memuriyet vazifeleri iyi eğitim ve öğretim görmüş, akıl sahibi, iyi huylu kişiler tarafından görev başında da öğrenilebilir. Devlet, memurlarının sadece makine gibi çalışıp iş yapmalarını değil, onların ailesini, vatanını, milletini seven, fedakâr, dindar ve devleti için çaba harcayan insanlar olmasını da ister. Belirttiğimiz unsurlar ancak güzel ahlak ve dinî eğitimle gerçekleşebilir. İlim ve dinden nasibi olmayan bir başka ifadeyle, nereden gelip nereye gittiğini bilmeyen bir kimsenin ailesine, vatanına, milletine bağlılığı hayvanlarda görülen bağlılık gibidir. Aşkî'ye göre Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin yaptığı gibi yapılmalıdır ki o, peygamber adabına bağlı, Müslüman din âlimlerinin marifetiyle Allah ve resulü adına hükümeti yürütme ve işleri idare etmeye çalışmıştır.²³⁷ Eğitimin iyi insan yetiştirme perspektifi, bugün eğitimde görmezden gelinen bir boyuttur. Sınav odaklı ve akademik başarı merkezli bir anlayış, eğitimle ilgili tüm süreçlere hâkim olmuş durumdadır. Bu, eğitim sistemi açısından eleştirilecek bir konudur. Aşkî, bu tespitleri yapmak suretiyle, bugünkü eğitim anlayışının sorunlu alanına temas etmiş gibidir.

Genel olarak baktığımızda, hak ve adalet üzere hükmeden bir devlette hem yöneten hem de yönetilenlerin vazifeleri vardır. Yönetilenlerin vazifeleri; yöneticiye

²³⁵ Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası, Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, Lotus Yayınları, Ankara, 2010, s. 54-57.

²³⁶ Mustafa Gündüz (Haz), *Osmanlı Eğitim Mirası: Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler* (2. Baskı), Doğubatı Yayınları, Ankara, 2015, s. 44.

²³⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 159-160.

itaat etmek, kendisini ruhsal açıdan eğitmek ve bilgi elde etmeye çalışmaktır. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak ahlaki ve akli eğitimi gerçekleştirmektir.²³⁸

Tarihsel açıdan İslam ülkelerindeki eğitime baktığımızda belirttiğimiz gibi ilk dönemlerde ilkokul veya üniversite düzeyinde düzenli eğitim veren bir kurum bulunmuyordu. Bilgi, ya aile fertlerinden biri tarafından ya da özel hocalardan öğrenilirdi. Özellikle devletin ihtiyaç duyduğu memurların bir kısmı bu şekilde yetiştirilirdi. Zaman içinde camilerin artması ve medreselerin yapılması ile ilmiye sınıfı ortaya çıkmış ve bunlardan bir kısmı memuriyet yerine öğreticiliği tercih etmiştir. Devlet, bu kişilerin özgür bir ortamda görev yapabilmeleri için medreseleri inşa etmiştir. Ayrıca İslam dininde yer edinen zahir ve bâtın ilimlere hâkim arifler ortaya çıkmış, bunlar için de tekke, zaviye, hangâh gibi kurumlar inşa edilmiştir. Bu kurumlarda yaygın eğitim kurumları gibi kullanılmıştır fakat zamanla ilim ehli insanlar yetişmeyince, bu kurumlar eğitim ve öğretimin kaynağı olma özelliğini kaybetmiştir.²³⁹ Sonrasında ise son dönem Osmanlı hükümetlerinde eğitim işlerinden sorumlu bakanlık olarak Maârif-i Umumiye Nezâreti'ne bağlı resmî okullar ve vakıf okulları kurulmuştur. Bu kurumlar, iyi yurttaş, iyi memur, iyi asker yetiştirme görevini yerine getirmiştir.²⁴⁰ Aşkî, konuyu tarihsel açıdan ele alırken olayı büyük ölçüde gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirmiştir diyebilirsek de yukarıda belirttiğimiz gibi mektep-medrese kavgasından veya medreselerdeki bozulma sebeplerinin ayrıntılarından bahsetmemiştir. Oysa II. Meşrutiyet Dönemi'nde Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, Şeyhülislam Musa, Kazım Efendi, Tunalı Hilmi, Kazanlı Halim Sabit, Ahmed Zaid, Ermenekli Safvet, Hatipzâde

²³⁸ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 104.

²³⁹ Osmanlı toplumunda, bireyleri iyi yetiştirmek, çoğunlukla dinî bilgileri ve dinle ilişkilendirilen toplumsal davranışların öğrenmesiyle eşdeğer görülüyordu. Bireylerin yetiştirilmesi meselesiyle ilgilenen Osmanlı bilginleri, genellikle İslam dünyasında kendilerinden önce yazılan adap ve ahlak kitaplarını taklit ederek, bu konuda göz ardı edilemeyecek bir birikimin oluşmasını sağlamışlardır. Bu anlamda tekke, zaviye, hangâh gibi kurumlar yetişkin bireylerin özellikle dinî ve ahlaki eğitimiyle ilgilenmişlerdir. Ağâh Sırrı Levend, Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı *Belleten*, 1963, s. 89-115.

²⁴⁰ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 104-105.

Ahmet Vafî, Aksekili Mustafa Hakkı, Urfalı Hafız Mehmed Hilmi²⁴¹ hatta Mehmed Emin (Erişirgil) gibi kişiler tarafından yazılan kitap, risale, makale gibi eserlerde konuya yönelik tavsiye ve eleştiri şeklinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Aşkî'nin bu konuya değinmesinin en önemli sebebi, medresede eğitim görmemesi ve büyük ölçüde medrese eğitiminde bozulmalar olduğu için mektebi, medreseye tercih etmesidir. Ayrıca o dönemde mekteplerde de sorunlar yaşandığı için Aşkî, İngiltere'deki askeri deniz okullarındaki eğitim anlayışını araştırıp ülkeye dönüşünde buna yönelik çalışmalarda bulunmuştur.

4. 2. 7. Okul Öncesi Eğitim

Yaşadığımız dönemde önemi daha iyi anlaşılan okul öncesi eğitimin temelleri ilk defa II. Abdülhamit zamanında atılmış, özellikle 1913 yılında İstanbul'un pek çok yerinde anaokulu açılmıştır. 1914'te Dârümuallimât'ta "Ana Muallime Mektebi" adında okul öncesi için bir bölüm, Kız Sanayi Mektebi ve Kız Sultanisi'nde de bölüm açılmış ve buradan mezun olan yüz elli kadar öğretmen, dönemin koşulları ve plansızlık gibi sebeplerden dolayı istihdam edilemeyince 1919 yılında bölüm kapatılmıştır. ²⁴²

Aşkî, 1940 yılında yayımlanan *Terbiye İşi* adlı eserinde, Osmanlı zamanında başlayan, yaşadığı dönemde yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan "çocuk bahçesi" (günümüzdeki anaokuluna benzetilebilir) konusuna değinmiş, "çocuk bahçesi" fikrinin sahibi olan Friedrich Wilhelm August Fröbel'in (1782-1852) Almanya'da 1840'larda ilk "çocuk bahçesi"ni kurduğundan ve bu okulun, hayatından izler taşıdığından bahsetmiştir. Aşkî'nin anlattığına göre Fröbel, yaradılışına uygun bir şekilde tabiatla yetişmiştir. Anne-babasını küçük yaşta kaybetmiş, zekâsı pek gelişmediği gerekçesiyle gittiği okuldan gönderilmiş fakat sonrasında çocuğun sıra dışı bir yaradılışa ve zekâyâ sahip olduğu anlaşılmıştır. Ezberci bir yapıdan uzak,

²⁴¹ Mustafa Öcal, Müderris ve Talebelerinin Kaleminden Osmanlı Devletinin Son Çeyreğinde Medreselerin Ahvali, *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, (Editör: F. Aydın vd.) Mahya Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 539-578.

²⁴² Gündüz, a.g.e., 2015, s. 101-102.

mistisizme meyilli bir kişi olan Fröbel, bu yüzden on yedi yaşına kadar bir ormancının yanında kalmıştır. Buradaki hayatında, âlemde bir düzen ve birlik olduğunu anlamıştır. Bütün insanların tabiat gibi bir Yaradan'ın elinde yaratılmış olduğuna bakarak, eğitim ve öğretimin başlangıcının bu olması gerektiğini düşünmüştür. Bu düşünceyi geliştirerek, elli beş yaşındayken “çocuk bahçesi” fikrini ortaya koymuştur.

“Çocuk bahçeleri”, iki yaşından büyük çocukların hem duysal hem de zihinsel yetilerinin oyunla yavaş yavaş terbiye edilmesi için oluşturulmuştur. Amaç; tabiatın yolunu tutup, çocuğa tabiat gibi kılavuzluk ve yardım etmektir. Avrupa’da yaygınlaşan bu bahçelere, Protestanlık ve sosyalizme götürüyor diye papazlar karşı çıkmıştır. Hükümet, bu anlayışla kurulan Fröbel’in okullarını kapatmış ve Fröbel de bu olaydan bir sene sonra ölmüştür. Fakat bu uygulamayı eşi ve akrabaları bütün Avrupa, ABD, Japonya ve Kanada’ya taşımıştır. Aşkî’ye göre de tabiattan ders alan Fröbel’in düşünceleri dikkate alınmalı, bu fikir burada kalmamalı daha da ilerletilmelidir.²⁴³ Aşkî, tabiatın örnek alınarak eğitimin düzenlenmesinin sadece anaokuluyla sınırlı kalmamasını, eğitimin diğer kademelerini de içermesi gerektiğini belirtmiştir.

Aşkî de çocuklarını “ana mektebi” ve anaokuluna göndermiş bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Şimdi ki Erenköy Kız Lisesi’nde ‘ana mektebi’ namıyla bir çocuk bahçesi açılmıştı.²⁴⁴ O vakit iki yaşında ve iki aylık olan oğlumu götürdüm. Kabul ettiler; iki üç cihetten iyilikler gördük; sonra Heybeli’ye geldim. İlk mektepte bir de anasınıfı vardı; lakin muallim hanım pek genç, görgüsüz ve işinin yalnız gelire bağlı olması sebebiyle pek iyi gitmedi. Derken belki umumi harbin tesiri oldu, böyle sınıf veya mektepler büsbütün kalktı.”²⁴⁵ Bu ifadelerden Osmanlı’nın zor zamanları olarak adlandıracağımız bir dönemde bile okul öncesi eğitime önem verildiğini

²⁴³ Aşkî, a.g.e., 1940 s. 39-41.

²⁴⁴ Aşkî’nin belirttiği dönem 1920 öncesi bir zamanı ifade etmektedir.

²⁴⁵ Aşkî, a.g.e., 1940 s. 41.

söyleyebiliriz. Sadece Fröbel ile ilgili çeviri ve telif eserlerin olması bile konuya verilen değeri göstermektedir.²⁴⁶

Aşkî'ye göre “çocuk bahçesi” denilen anaokulunun bu ilk biçimi, gerekli bir eğitim safhasını ifade eder. Eğitimin üzerine kurulacağı temel, burada verilir ve bu temel ne kadar sağlam olursa bunun üzerine kurulacak olan eğitim binası da o kadar sağlam olacaktır. Çünkü bir çocuk yedi yaşına kadar boş bırakılamaz. Çocukla ilgilenilmediği zaman saklanan, kaçınan, korkan, tertibi düzeni olmayan bir kişilik haline gelir. Okul; hastane gibi yaralı, hasta gelenleri kısa sürede iyileştirip evlerine gönderen bir kurum değildir. Fakat okula gelenlerde hasta gibidir. Belki öğretmenlerde hastadır. Herkes şaşı olursa şaşılığı tespit etmek kolay olmaz. Sorunu çözmek için yapılması gereken çok da zor değildir. Her şeyden önce bu işin uzun bir sürece yayılması gerekir. İşin en başında evlenecek kızlara zihni, ahlaki çocuk eğitimi dersi verilmelidir. Yani anneler iyi eğitici olmalı, devamında da çocuklar çocuk bahçelerine gitmelidir.²⁴⁷ Eğitimde, her yaş grubu için yapılması gerekenlerin zamanında yerine getirilmesi gerekmektedir.

Fröbel'in ve takipçilerinin görüşlerine göre “çocuk bahçesi”nin çocuğa kazandıracakları hususlar, çocukların kendi yaradılışına uygun olduğu gibi çevrenin onları yetiştirmek istedikleri hususları da içerir. Çocuğun içinden gelen tesirlerde buna uygundur. “Çocuk bahçesi”nin çocuğa kazandıracaklarını, çocukta eğitilecek hususları Aşkî, dokuz başlıkta ele almıştır.

1. *Bedeni eğitmek*: Çocuğun huysuz, yabani ve kaba olmaması için içsel ve dışsal faktörlerin etkisinden dolayı çocuğun başıboş bırakılmaması, oyun ihtiyacının giderilmesi gerekir.

²⁴⁶ Fröbel ve eğitim sistemi ile ilgili Osmanlı Türkçesi ile basılan şu eserlerin ismi zikredilebilir; *Fröbel*, Nafi Atuf Kansu, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1330, *Fröbel Usûliyle Küçük Çocukların Terbiyesi*, F. Garnî; (Çev: Kâzım Nami Duru), Âmire Matbaası, İstanbul, 1340, *Fröbel ve Pestaloci Usûllerinde Terbiye ve Talim Dersleri*, Âmire Matbaası, İstanbul, 1330 yazarı belirtilmeyen bu eser Maârif-i Umûmiye Nezâreti Telif ve Tercüme Kütüphanesi kaydıyla basılmıştır.

²⁴⁷ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 41-42.

2. *Görme, işitme gibi duyu organları eğitmek*: Zihin, akıl, fikir, hayal hepsi bu organlara muhtaçtır. Bazı rasyonalistler gibi duyu organlarını zayıf, eksik, hataya maruz görmek yanlıştır. Halüsinasyon gibi olaylarda aldanan göz değil, hükmü veren akıldır. Aklımıza aldanırız, gözümüze değil. Ayrıca gözün uzağı ve çok yakını görememesi veya kulağın ses eşiğinin altında ve üstünde olanları duyamaması bir eksiklik değildir. Elimiz ve ayaklarımız olduğu halde kuş gibi uçamıyor, balık gibi yüzemiyorsak bu bir eksiklik değildir. Ayrıca bu akıl, ilim ve irade ile düzeltilebilir.

3. *Heyecan ve zevkini eğitmek*: Çocuğun olaylar karşısında heyecanlanmasına ve sevinip hareketlenmesine izin verilmelidir. Çocuk, bu şekilde çevresini genişletmelidir. Tabiattaki eşsiz ve sonsuz güzellikleri görmeli, güzel türküleri dinlemeli, böylece insanlardaki maddi ve manevi güzelliklerle de tanışmalıdır. Sahip olduğu güzelliklerden dolayı mağrur değil, müteşekkir olmalıdır. Tabiat ve toplum birliğini benimseyip benliğin içine çekeceği bataklıktan kurtulmaya çalışmalı, bunun daha kolay, çabuk ve tatlı bir ilerlemeyi sağlayacağını düşünüp kendini öyle terbiye etmelidir.

4. *Muhabbet ve temayülleri eğitmek*: Her çocuğun anne-babasını sevmesi doğal bir durumdur. Fakat bu sevgi içsel bir durum olarak kalmamalı hal ve fiil ile ortaya çıkmalıdır. Şefkat, diğer canlılarda da vardır ama sınırlıdır. İnsandaki muhabbet kendi gibi ezeli ve ebedîdir. İnsan, yaratılışı kendinde toplamış olandır. Dolayısıyla anne-babalar, şefkatini çocuklara ve yaratılmışlara yaymalıdır. Çocuk, akranlarını sevmeyi öğrenmeli, hayvanlara acımayı bilmeli, çiçekleri, böcekleri sevmelidir. Bu, çocuklardaki genel şefkatin çekirdeği, onların cansız şeyleri canlandırıp oynamalarında kendini gösterir. Eğer bu duygular doğru şekilde beslenirse çocuklarda vatan sevgisi ve fedakârlık olarak gözlenecektir.

5. *Muhakemeyi eğitmek*: Muhakeme; tasavvur ve tasdikleri birbirine bağlayarak bir sonuca ulaştırmak olduğu için, çocuğun bu yolda yavaş fakat kolay yürütmesine yardım ederek onu fikir oyununda ilerletmeye çalışılmalıdır.

6. *Hak ve adalet hislerini eğitmek*: Hakkı tanımak ve aleyhte de olsa kabul etmek, oyun alanında yavaş yavaş çocukların zihnine yerleştirilebilir. Çocuğa sert ve sinirli davranılmamalı, çocuk suç işlediğinde kabahatinin cezası verilmelidir. Sinirlenip fazla ceza vermek yanlış olacağı gibi, acıyıp kurtarmaya kalkışmakta doğru değildir. Çünkü yapılan fiil ve bunun sonucuna katlanması gerektiğine inancının oluşması gerekir. Adaletin hâkim olduğu toplumlar, adaleti bırakınca kendi zulümlerinin şerrine uğramışlardır. Yani cenneti de cehennemi de insanın kendisi yapmaktadır. Bu anlayışı bireyler ne kadar erken öğrenirse o kadar hızlı olgunlaşırlar.

7. *İradesini eğitmek*: Bir işi yapmak için ilim, irade ve kudrete ihtiyaç vardır. Çocuk, bir işi başkasının isteği olduğu için değil kendi vicdanının emri ve hükmü olduğu için uygulamalıdır. Çocuk, kendi kendine itaat etmeliyim demelidir ki o çocuk, ilim ve hikmetle hareket etme iktidarı ve iradesini gösterip özgürce bunu yapabilsin. Bunun gerçekleşmesi için öncelikle çocuğun, yapılacak şeyi yapmayı istemeye doğru yönlendirilmesi gerekir. Çocuk, önce yapmayı veya yapmamayı düşünür, sonra yapmak ister ve iradesi ile yapar. Fröbel metodunda, çocukta beliren benlik duygusu ve kendine değer verme kaygısı ele alınarak, insani itaat melekesi bu fitri his üzerine inşa edilir.

8. *Vicdanını eğitmek*: İnsan diğer varlıklardan daha üstün yaratılmıştır, kendini alçaltacak işlere tenezzül etmemelidir. Güzel huylar insanın fıtratında vardır ve insanların bunları besleyip büyötmeye, kökleştirmeye çalışması gerekir. Çocuk, bir fidan gibi ne kadar derinlere kök salarsa o kadar yükselir ve o kadar dayanıklı, başarılı ve faydalı olur.

9. *İman ve itikadını eğitmek*: Çocuk, inanma ve bağlanma duygusunu ilk önce anne-babasıyla yaşamaktadır. Çocuk büyödükçe bu güven zaafa uğratılmamalı aksi takdirde ayrılma ve bozulmalar ortaya çıkacaktır. Sadece söz ve yazı ile dilek olmaz, bundan dolayı anne-babalar hal ve hareketleriyle iyi örnek olmaya dikkat etmelidir. Çocukların iyi huy edinmesinde yetişkinlerin, özellikle öğretici konumda olan anne-babaların ve öğretmenlerin onlara öncülük etmesi gerekir. Çocuğa az ve öz

söylemeli, dinlemeyeceği bir zaman ve mekânda söylenmemelidir. Emir veya nasihat olarak değil hikâye, masal, kinaye şeklinde yapılması veya gerçekleştirilmesi istenen husus iletilmelidir.²⁴⁸

Aşkî'ye göre ilkin annesinin kucağında devamında “çocuk bahçesi”nde iyi yetişen çocuk, ilkokula geldiğinde bahçeden çiftliğe girmemiş gibi olacaktır. Çocuklar, bu aşamalarda sadece dinleyici olarak kalmamalı, onların söylediklerini dinlemeye, soru sormaya ve düşünmeye sevk edilmelidir. Anne-baba, öğretmen süreç içerisinde çocukların değişen hallerini gözlemleyecek ve buna uygun davranışlar ortaya koyarak eğitim gerçekleştirilecektir.²⁴⁹ “Çocuk bahçesi”, ülkemizde uygulanan anaokulu veya sıbyan mekteplerine tam benzememektedir. Çocuk bahçelerinin en temel farkı, çocuğa tanıdığı özgürlük alanı ve doğayla iç içe olma durumunu sunmasıdır. Bugünkü anaokulu veya sıbyan mekteplerinde bunu uygulamaya koymanın imkânı oldukça sınırlıdır.

4. 2. 8. Anne-Baba ve Eğitim

Anne-babanın tavır ve davranışları, çocuğun gelişiminde önemli olduğu için Aşkî'nin bu konuda verdiği bilgiler çocuk ve çocuk eğitimi ile ilgili önemli uyarılar içermektedir. Buna göre eğitimin bebeklikten başladığı yaygın bir görüştür ancak kimi çalışmalar, bu sürecin anne karnından da önce başladığını ileri sürmektedir. Örneğin, ahlak da çocuğun anne-babasından tevarüs eden bazı etkiler taşır. Onların karakterinden, yediklerinden, bunları yeme şekillerinden, içinde bulundukları ruh halinden etkilenir. Çocuk, anne karnında da doğduktan sonra da ve daha evvel nasıl ve niçin terbiye edilmişse bizim de öyle terbiye etmemiz gerekir. Nasıl acıkan çocuğa süt verilirse, ilim de isteyene verilmelidir.²⁵⁰ Çocuk, sadece sevilecek bir nesne değildir. İncelenmesi, özen gösterilmesi, eğitilmesi gereken bir varlıktır. Onun ruhunu, Aşkî'nin ifadesiyle yaradılışını anlamaya çalışmak gerekir. Anne-baba veya

²⁴⁸ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 43-48.

²⁴⁹ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 50.

²⁵⁰ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 9.

öğretmeni, öğrenecek olan kişiye öğreneceği şeyi yaşayarak, yaparak öğretir. Eğitimci, çocuğun eğitilmesine engel olacak çevredeki şeyleri ortadan kaldırdıklarında veya bunlara engel olduklarında çocuk için zaten uygun ortam ortaya çıkmış olacaktır.²⁵¹

Çocuklar dünyaya geldiklerinde bütün organları yerindedir, fakat onları idare edecek duruma henüz kavuşamamıştır. Bunun için anne-babasının ona kılavuzluk etmesi, alıcı konumda olan çocuğa en iyi şeyleri vermesi gerekir. Bebeklik döneminde çocuk, temiz hava, iyi süt, temizlik, sıcak ve soğuktan korunma ister. Çocuk acımadıkça ve acı duymadıkça uyur. Benmerkezcidir ve hayal âleminde. Henüz etrafındakilerin farklı bireyselliğini ve gerçek olanı anlayamamıştır. Çocuk, bu dönemde hâl ve hareketlerinde kendi haline bırakılmalıdır.²⁵²

Eğitimde, anne-babanın eğitimi ile genel eğitim şekli farklı olmalıdır. Anne-baba, genelde çocuğunu kabul ettiği anlayış ve kurallara göre eğitmeye çalışır. Bu eğitim şekli doğru değildir. Çünkü sadece genel eğitim alanında, bazı anlayış ve kuralların ana hatlarını içerir. Olması gereken çocuğun hâl ve hareketlerini incelemek ve ona göre davranmaktır. Kişinin kendi isteklerine çocuğu mahkûm etmek, çocuğa zulümdür. Ters bir durum olduğunda, çocuğun tavır ve sözlerine bakarak her dediğini haklı bulmak da zulümdür. Çocuk, bizim doğru bildiğimizi sandığımız şeylerin mahkûmu değildir.²⁵³

Aşkî'ye göre çocuk, yazılan bir kitaba benzetilebilir ve okunmadan öğrenilmesi mümkün değildir. Çocuğun kendisi dikkate alınmadan yapılacak olan şeye, baskı/zorlama denir. Çocuğun düşünme becerisinin yeni oluşacağı dönemlerinde eğer baskıcı/zorba bir baba veya eğitimci eğitim verirse o çocuk sinirli, fakersiz, insaftan yoksun, muhakemesiz ve asi birisi olur. Bunun en önemli sebebi çocuğun bir taklitçi olmasıdır. Zorbalığa, zorbalıkla cevap verir. Eğitilirken gücü yetmeyen kişilere belki fiili olarak müdahale edemez fakat duygusal olarak durum

²⁵¹ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 25-26.

²⁵² Aşkî, a.g.e., 1940, s. 23.

²⁵³ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 19.

oldukça sarsıcıdır. Bu kişi ayrıca gücünün yettiği zayıf ve aciz kişilere kendisine davranıldığı gibi davranmaya başlar. Bu saldırgan davranışın sebebi, anne-babasının veya eğitimcisinin zulmünün sonucudur. Hiçbir çocuk zorba olarak doğmaz, sonradan olur. Bu hastalık gibidir, babadan oğula geçer. Bunun düzelmesi için, bu yapının verdiği kötü adet ve anlayışlar ötelenmelidir. Nasıl bir doktorun hastadan ve onu hasta eden şeylerden şikâyet etmesi anlamsızsa, şikâyet etmek yerine hastayı muayene edip iyileştirmeye çalışmalıysa; öğretmenler de çocuklardan ve anne-baba terbiyesinden şikâyet edip, yüz çeviremez. Bu bir çözüm yolu değildir. Tıpkı doktor gibi hem hastalığın sebeplerini ortadan kaldırmalı hem de mevcut hastalığı tedavi etmelidir. Sadece tıp kitaplarındaki bilgileri ezberlemek ve orada belirtilen ilaçları vermek, hastayı tedavi etmez. Eğitim, sadece kitap, yöntem ve kural ile olmaz, bunlar yardım edebilir. Şu da unutulmamalıdır ki çocuğun eğitimi kolay ve çabuk olamadığı gibi bununla uğraşanların da bu konuda hemen ustalaşabilmeleri mümkün değildir. Bir kitabın bir hakikati içermesi, bir usulün bir doğruyu kendisinde bulundurması, bir eğitimcinin hakikati söylemesi sadece okuyanın veya dinleyenin ondan haberdar olmasını sağlayan bir durumdur ki buna duygu denilir. Çocuk; anne-babasından, öğretmeninden, kitaplardan pek çok hakikati alacaktır. Çocuğun gelişimi ve kendini gerçekleştirmesi doğal olarak oluşacaktır. Çocuk; görececek, dokunacak, aklı, fikri, gözü, kulağı, kalbi, vicdanı ile o şeyi doğru, eksiksiz ve şüphesiz bir şekilde bilecektir.²⁵⁴ Bunun olması gereken şekilde ilerlemesi, çocuğun ilk biçimlendiricisi olan ve hayatının her aşamasında yanında bulunan anne-babasının doğru davranışları ile gerçekleşecektir.

4. 2. 9. Kadın ve Eğitim

Aşkî, tercüme ettiği eserde geçen “aileyi tesis eden kadındır” fikrine karşı çıkmakta Osmanlı toplumunda aileyi tesis, idare ve terbiye edenin erkek olduğunu belirtmektedir. Buna göre erkek; kadını seçip alır, eğitir, çocuklarını da eğitir ve eğittirir. İnsanlık mertebesinde erkeklik-kadınlığın gerçekte şekille değil akıl, ilim ve ahlak ile olduğunu belirten Aşkî, maddi erkekliğin, bir kadınla evlenip aile

²⁵⁴ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 19-21.

oluşturmak olduğunu; manevi erkekliğin, akli eksik ve bilgisiz olanı idare edip eğitmek olduğunu ve adamlığın bu şekilde ortaya konulduğunu ifade etmiştir. Hatta bu şekilde olmayanın, hak ve hakikat nazarında erkek olmadığını belirtmiştir.²⁵⁵

Aşkî, Osmanlı toplumu ile Batılı toplumların konu ile algısını karşılaştırmış ve özetle bu konuda şunları belirtmiştir. Bazı ailelerde kadın, akıl ve ahlak yönünden erkekten üstün bir durumdadır, eğitim ve idare kadının elindedir. Avrupa’da kadın, bütün akıl ve fikrini ailesine hasrettiği için eğitim ve idarede erkeğe yardım etmektedir. Çünkü kendisi gibi olan erkek, hep kendi işleriyle meşgul olmaktadır. Bizde ise erkeğin asıl amacı; edep, eğitim, marifet ve diyanet sahibi evlat yetiştirmek olduğu için diğer işler buna yardımcı, ikincil durumdadır.²⁵⁶ Dolayısıyla Aşkî, değerlendirmelerin her toplumunun yapısına uygun bir şekilde ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir.

Aşkî, kadınların kesinlikle eğitime muhtaç olduğunu fakat bazı şeylere dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İlk bu eğitimi erkekler verecektir ki,²⁵⁷ Osmanlı toplumunda kadın-erkek ilişkileri bu duruma çok da uygun değildi. Fakat Aşkî’nin eğitim gördüğü ve öğretmenlik yaptığı kurumlar erkeklerden oluşsa da Osmanlı Devleti’nde 1862’de kızlar için açılan rüştiyelerden sonra ebe mektebi, Dâru muallimât ve kız sanayi mektepleri oluşturulmuş ve devamında kadınlar da eğitim-öğretim faaliyetlerinde düzenli bir şekilde görev almaya başlamıştır.²⁵⁸ Hatta Aşkî, kendi çocuklarının öğretmenleri arasında kadınların olduğundan

²⁵⁵ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 157.

²⁵⁶ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 157-158.

²⁵⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 159. Gerçekte İslam, fark gözetmeden, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin devam edip geliştirilmesini isteyen bir dindir. İlim öğrenmenin kadın-erkek herkese farz kılınması söz konusudur. Dinî ilkeler konusunda hassasiyete sahip olan Aşkî’nin, kadınların eğitiminden değil bunun yapılma şekinden çekinmektedir diyebiliriz. Ayrıca burada kız çocuklarının eğitiminden değil, kadınların eğitiminden bahsedildiğine dikkat etmek gerekir. Osmanlı döneminde çocukların 4-6 yaşından itibaren sıbyan mekteplerine başladığı kız ve erkek çocukların beraber karma bir şekilde eğitim gördüğü fakat 11-12 yaşından sonra kızlar için örgün eğitimin sona ermesi söz konusudur. İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2009, s. 58-59.

²⁵⁸ Cihan, a.g.e., 2014, s. 228.

bahsetmiştir.²⁵⁹ Ayrıca eğitim, kadın için gerekli fakat yeterli olmayan bir unsurdur. Kadınlarla ilgili olumsuz olarak değerlendireceğimiz bu ifadeler 1914'te yazdığı *Mekteb Terbiyesi* adlı eserinde geçmektedir. Fakat 1940'ta yazdığı *Terbiye İş*i adlı eserinde, daha önce belirttiğimiz gibi evlenecek kızlara zihnî, ahlaki çocuk eğitimi dersi verilmesi, annelerin iyi eğitici olması için bu konularda eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁰ Yani zaman içinde Aşkî'nin görüşlerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Aşkî'nin kadınlarla ilgili düşüncesinin yaşadığı döneme göre ele alınması, dönemin şartları düşünülerek değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

4. 2. 10. Bedenî Eğitim

İnsanlar akıl, ahlak ve beden eğitimini farklı şeyler olarak görse de, bunların bir bütün oluşturduğunu düşünen Aşkî'ye göre akli, bedenî, ahlaki eğitim dinî eğitimin içinde yer almaktadır. Çünkü din, hayatın bütün alanlarını kuşatan bir niteliğe sahiptir. Bu kapsayıcılık birçok alanda kendini gösterir. Örneğin, yenilen ve içilen şeyler ahlaka etki etmektedir. Şöyle ki, İslam dinine göre alkollü içki içilmez çünkü akla ve ahlaka zarar verir; domuz eti yenilmez bedenî hastalık ve ahlaka zaaf getirir. Allah'ın bildirdiği bu ilkeler, insanların düşünüp, görüp, deneyip bulabildiklerinden daha faydalı ve derli toplu olarak değerlendirildiği için sorgulanmadan kabul edilir.²⁶¹ Farklı alanlarda olduğu düşünülen unsurlar birbirilerini etkileyen bir niteliğe sahiptir. Dinî bakış açısıyla bakıldığında bu unsurlar, birbirinden ayrı değil aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik bir bütünlük taşımaktadır.

²⁵⁹ Fakat Osmanlı kentlerinde, erkek çocukların devam ettiği mekteplerin sayısı kız çocuklarının devam edebileceklerinden daha fazlaydı. Yahya Ayaz, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 108. İsmail Doğan, Kız Rüştüyelerinin 1858'de açıldığını belirtmektedir. Doğan, a.g.e., 2009, s. 108.

²⁶⁰ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 42. Aslında Osmanlı Dönemi'nde de kadının görevinin ev ve çocuk terbiyesi olması gibi bir anlayış söz konusudur. Fakat Aşkî, burada genel olarak ailenin reisi olması açısından da konuya yaklaşmakta ve sorumluluğu erkeğe vermektedir.

²⁶¹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 109-110.

Aslında beden eğitimi, Osmanlı ve Müslümanlar tarafından özel olarak ele alınmış bir konu değildir. Hatta özellikle sufi anlayışta olanların, nefislerini eğitmek için bedenlerine çile çektirmeleri söz konusudur. Fakat Aşkî'ye göre aslanan, Müslüman'ın, bedeninin ihtiyaçlarını bir anlamda hayatın devamı için ilim ve itidal (ölçülülük) üzere düzenlemesidir. Örneğin, yemek yememenin doğru olmadığı gibi ihtiyaçtan fazlasının yenmesi de doğru değildir. Aşkî'ye göre yemek, içmek değil israf haramdır. İslam'a göre bu âlem bir menzil, beden merkep, ruh ise onun binicisidir. Ruhun kendini ortaya koyması bedene bağlı olduğu için bedene dikkat etmek gerekmektedir.²⁶²

Aşkî, dindar bir bakış açısıyla bedenî eğitim için, namaz kılarken yapılan hareketlerden daha üstün bir şey olamayacağını ifade etmiştir. Çünkü hareketlerde aslanan bedeni yormaması, düzenli ve daimi olmasıdır. Bu özellikler namazdaki hareketlerde vardır. Bedene hizmet etmek, İslam'da belli kaideleri içermektedir. Temizlik, abdest, acıkmadan yememek, doymadan kalkmak, erken yatıp erken kalkmak, sade giyinmek, bedene eziyet etmemek gibi unsurlar vardır ki Aşkî'ye göre bizde mükemmel bir şekilde bulunan bu ilkeleri, başka milletlerde bulmak mümkün değildir.²⁶³

Aşkî, sadece beden ile ilgilenmenin doğru olmadığını da belirtir. Böyle bir durumu, çiftçinin tarlasını ayıklayıp, sürüp, sulayıp, gübreleyip tohum ekmeden bırakıp gitmesine benzetir. Veya beden eğitimi, kişinin evlilik için ev yapması gibidir. İnsan ömrünü ev yaparak geçirmez, mutluga ulaşmaya çalışır. Aşkî'nin anlatmak istediği hayat sadece bedenle ilgilenmeye yönelik değildir. İnsanın, bedeninin adabına riayet etmesi asıl maksat değildir. Buna karşın İslam dinine göre, insan bedeni değersiz addedilen bir şey de değildir. Aksine insan büyük âlem unvanıyla yüceltilmiştir. Çünkü İslam'a göre beden en güzel surette yaratılmıştır. Bunun içindir ki sadece bedenle ilgilenen kişiler (doktorlar gibi) din âlimleri kadar bedene muhabbet ve güzellikle bakmazlar.²⁶⁴

²⁶² Aşkî, a.g.e., 1330, s. 108.

²⁶³ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 109-110.

²⁶⁴ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 111.

Bedenin eğitimi için kişinin bir takım tedbirlere başvurması, bazı delilleri araştırması önemlidir. Aşkî'nin çok değer verdiği İbn Arabî'ye göre bedenî terbiye, namaz kılarken hareket etmektir ki yetişkin insanlar için bu yeterlidir. İbn Arabî buna Salat-ı Beden (Bedenin Duası/Namazı) demektedir. Küçükler için ise oynamak, koşmak her türlü jimnastik hareketlerini yapmalarıdır. Çocuğun oyun oynamasına izin verilmelidir. Yetişkinlerin yeri geldiğinde çocuklara hareketlerin nasıl yapılacağı konusunda yardımcı olmaları gerekir. Çocukların bedenlerine özen göstermeleri için onlara gelişimlerine bağlı ve tedricî (yavaş yavaş) bir şekilde bedenlerinin öğretilmesi gerekir. Böylece çocuklar, yapacakları hareketleri, alacakları tedbirleri ve kalkışacakları davranışları bir bilgiye bağlı olarak ortaya koymuş olurlar. Bilgiye dayanmayan her hâl ve hareket, anlamsız ve sonuçsuzdur. Çocuğa, bedeni ve bedenini oluşturan et, sinir, kemik gibi kısımların hareket alanıyla ilgili bilgi verilmeli ve çocukların hareketlerini bilerek yapmaları sağlanmalıdır.²⁶⁵

Aşkî, tercüme ettiği eserde geçen “müellif, çocuğa izzet-i nefsinı bildirmeli ve terbiye-i bedeniyye'nin hedefi de bu olmalı ve ahlak bunun üzerine bina edilmelidir”²⁶⁶ görüşünün düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aşkî'ye göre izzet-i nefis yani insanın vakarını muhafaza etmesi, gururdan, büyüklenmekten kurtulabilmesi için doğru bir bilgiye sahip olması gerekir. İlim talibinde de izzet-i nefsten önce tevazu aranır. Çünkü büyüklük ve izzet, tevazudan doğar. Asıl izzet-i nefis insanın Yaradan'ının nazarındaki değeridir. Kişinin bilgiden yoksun bir şekilde kendisine izzet ve şeref vermeye çalışması gurur ve büyüklenmeden başka bir şey değildir. Ahlak, izzet-i nefis üzerine değil izzeti nefis ile beraber bilgi üzerine bina edilir.²⁶⁷ Aşkî, insanın öncelikli olarak manevi yönünü eğitmesi gerektiğini belirtmiş, devamında ise bedenî gücünün ve güzelliğinin devam ettirilmesinin önemine işaret etmiştir.

²⁶⁵ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 111-112.

²⁶⁶ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 112-113.

²⁶⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 113.

4. 2. 11. Akli Eğitim

Aşkî, akli eğitime çok az değinmiştir. Ona göre akli eğitim, ilmî/akademik eğitim ve öğretim anlamında kullanılmıştır. Bu sayede akıl, verimli bir şekilde çalışmaktadır. Biçim olarak eğitim de ilmî eğitime dâhil edilir. İnsan için en büyük sıfatın ilim olması gibi güzel ahlak da bilgiden doğar. Bilgi, tevazu ve teslimiyet tıpkı güneşin meyveyi olgunlaştırdığı gibi insanın olgunlaşmasını sağlar. İlim, göz gibidir. Çünkü insan, organlarını baş, göz ile himaye ve idare eder. Akıl, insanı düşündürür ve bilgiyi elde etmeye sevk eder.²⁶⁸ Yukarıda da belirttiğimiz gibi Aşkî için eğitim bir bütün, iç içe geçmiş bir sarmal gibidir. Akli, ahlaki, bedenî eğitim birbirini tamamlamaktadır. Aşkî, okullarda ilm-i tecrübi yani deneysel bilimlerin/bilgilerin akli eğitim olarak verildiğini belirtmektedir.²⁶⁹ Akli veya ilmî eğitimde öğretmenin önemli bir yeri bulunmaktadır.

Konunun daha iyi anlaşılması için Aşkî'nin akıl derken neyi kastettiğini de ifade etmemiz gerekir. Aşkî, aklın birkaç tanımını yapmıştır. Buna göre akıl; dış dünyayla sınırlı, insanın ruhunun sonsuz yönlerinden ve görüşlerinden bir tanesidir. Sınırlı olduğu için hakikati ve mahiyeti tam olarak içermesi söz konusu değildir. Akıl, sadece hakikatin yüzeyinde dolaşabilir. Çünkü aklı, akıl yapan bu hayattır ve onu kendi sınırlarında tutmaktadır. Dolayısıyla akıl, bu hayatta ortaya çıkan ilmin kendine has bir yönüdür. Ruh, bu âlemde yaratılmış olanlarla temasını sağlamaktadır. Bir diğer tanıma göre ise akıl; bedende görünmesine rağmen hakikatte kaynağına bağlıdır. Eğer asıl kaynağından beslenmezse o zaman bir nehir gibi bu aklın suyu biter, yaş ilerledikçe muhakemenin zayıflaması ve aklı kaybetmek de bu durumdan kaynaklanmaktadır. Sonuçta akıl, ruhun bu âlem de görünen yüzlerinden biridir. Aşkî, İslam âlimlerinin aklı üç kısma ayırdığını belirtmiştir. Bunlar: 1. Akl-ı Meaş: Geçim hayatına bağlanıp kalan, kendi hakikatini sorgulamadan varlığını devam ettiren, ahireti dikkate almayan, bu dünyaya bağlı, sınırlı akla denir. 2. Akl-ı Mead: Geldiği ve gideceği âlemi sorgulayan, hakikat arayışında özünü ve temellerini arayan, dünyaya değil ahirete değer veren akla denir. 3. Akl-ı Selim: İki âlemi

²⁶⁸ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 114.

²⁶⁹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 115.

birleştiren, doğru anlayan, düşünen ve karar veren akla denir.²⁷⁰ Görüldüğü üzere Aşkî, konunun bağlamını farklı bir yöne çekerek ele almaktadır. Başka bir yerde Gazâlî'den hareketle eğitimde akli 4 seviyeye ayırmaktadır: “1. İlm-i zatî mertebesi, 2. Bedihiyyat-ı akliye denilen hakikatleri tasavvur ve tasdik, 3. İlm tecrübi, 4. Akıbeti görüp tedbir ve teşebbüste bulunmak basireti.”²⁷¹ Aşkî, genel olarak İslam kültür havzasında oluşmuş olan anlayışa bağlı düşünceleri önceleyen bir görüşe sahiptir. Buna bağlı olarak da akıl derken kastettiği hususların bugün genel olarak anlaşılan “düşünme, anlama ve kavrama gücü”nden daha farklı bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek gerekir.

4. 2. 12. Ahlaki Eğitim

Eğitimin en üst kısmı Aşkî'ye göre dinî eğitimidir.²⁷² Dinî/İslami eğitimin en önemli özelliklerinden biri kişinin Rabbini, kendisini, âlemi bilmesi ve bu bilgiyle çevresinde bulunan insanlara uygun davranışlarda bulunmasıdır. Peygamberlerin ve gerçek ilim insanlarının hayatında bu konuyla ilgili örnekler bulunmaktadır. Aşkî'nin bu şekilde değerlendirmeye gitmesinin en önemli sebebi, ahlaki eğitim ile ilgili düşünülebilecek her şeyin dinî eğitimde mevcut olmasıdır. Ahlaki eğitimin gerçekleştirilmesinde öğretici kişi oldukça önemlidir. Çünkü istenilen niteliklere sahip bir öğretmen, okullarda bütün insanlığın kardeşliğini oluşturabilir. Öğrenciyi kâinattaki unsurları öğrenmeye teşvik edebilir. Öğrencilerin zorla değil isteyerek itaat etmelerini ister. Öğretmen, bütün çocukların bir özden vücuda getirildiğini, her birinin farklı üstünlükler ortaya koyma potansiyeline sahip olduklarını görür. Eğitim-öğretimde başarılı olmak için öğrencilerin fikir ve vicdan özgürlüklerini ortadan kaldırmak yerine kendi özgürlüğünü sınırlar, hatta bundan vazgeçer.²⁷³ Çünkü Aşkî'nin eğitim düşüncesinin temelinde bireysel özerkliğin sınırlarının genişletilmesi vardır.

²⁷⁰ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 131-132.

²⁷¹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 114-115.

²⁷² Aşkî, a.g.e., 1330, s. 115.

²⁷³ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 153-154.

Çocuk, her an mutlak surette ilahî bir eğitimin zorunlu olarak içindedir, fakat öğretmen ve ebeveyn eğitimi, İslam eğitimini içereceğinden özellikle gerekli olarak görülmektedir. Aşkî'ye göre kişinin doğumuyla, insan suretinde yaratılmasıyla iş bitmez. Yaradılış, ilim ve ahlak unsurlarının kişide gerçekleşmesiyle tamamlanır. Dolayısıyla çocuğun kazanacağı edep, eğitim, ilim ve güzel ahlak gerçekte kazanılmış değildir, yaradılıştan gelmektedir.²⁷⁴ Gazâlî'nin ele aldığı kötü ahlaklı olmama konusunu Aşkî, “kötü ahlaklı olursa bilgi öğretilmeyecek mi?” şeklinde sorulaştırır ve şu şekilde cevaplar: Öğretmenin, öğrencinin zihnine bilgi koyabilmesi için önce kötü huylarını, bayağı emellerini silmesi gerekir, aksi halde boş işle hatta zararlı bir işle uğraşmış olur.²⁷⁵ Aşkî için eğitime başlamanın ilk şartı, “güzel ahlaka sahip olma” şeklinde ifade edilmiştir. Zaten Gazâlî'nin ahlak ilmi, kişinin kendisini bilmesidir.²⁷⁶

Başta da belirttiğimiz gibi Aşkî'ye göre fıtraten düşük ahlaklı olan kişilerin, eğitimle değerli bir hâle gelmeleri mümkün değildir. Fakat herhangi bir kişinin ahlaki anlamda bayağılığı fiilen ortaya çıkmadıkça eğitimden mahrum edilmesi de doğru değildir. Ehil olmayana eğitmeye çalışmak, zararlı ot yetiştirmeye veya kayalığa tohum ekmeye benzer. Kibir, haset, makam ve mevki düşkünlüğü, şeytani bir bencillik gibi kötü ahlak ile yoğrularak yaratılmış olanların eğitilmeye çalışılmasıyla onların sadece kötülükleri arttırılır. Halkın dil ve hafızasına bilgi diye manasız, belirsiz sözleri yerleştirmek; toplum içerisine kolay teşhis edilemez kıyafette yılan, akrep, kurt salıvermek demektir.²⁷⁷ Burada, bu kişilerin eğitilmesinin fayda sağlamayacağı, aksine zarar vereceği düşüncesi savunulmuştur. Fakat Aşkî'nin bu kişilerle ilgili ne yapılacağına yönelik bir önerisi bulunmamaktadır.

Aşkî'ye göre ahlaki eğitim, Müslümanların göz önünde bulundurdıkları ilk ve son eğitimidir. Eğitimin başlangıç noktası olduğu gibi aynı zamanda gayesidir. Hatta Müslümanlar eğitim dediklerinde kastedilen, ahlaktır. Akli ve bedenî eğitim bunun içinde yer alır. Ahlakın bundan dolayı ne olduğunu, hangi anlama geldiğini

²⁷⁴ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 155-156.

²⁷⁵ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 117.

²⁷⁶ Mehmet Ali Aynî, *Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1327, s. 122.

²⁷⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 118-119.

bilmemiz gerekir. Ahlak, ilim ile hareket etmek, ilim ile yaşamak demektir. İlim, şüphe olmaksızın bir kabulü içerir. Bundan dolayı ilme'l-yakîn derecesinde olmalı, zan içermemelidir. İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn derecesine ulaşır ki böyle bir durumdaki insan güzeli görür, bilir. Görülür bir hale gelen ilim, hakka'l-yakîn derecesine yükselir. Bu ilim ile insan, yaşaya yaşaya ahlaklanır. İlmin bu derece kuvvetli hale gelmesi kesin deliller görmesindendir. Örneğin; kişi “Allah adildir” hakikatine iman eder ve bundan şüphe duymazsa bu ilme'l-yakîndir. Fakat bu taklit de olabilir. Kişi Allah'ın adaletinin eserlerini, adil fiillerini görür ve böylece ilmi ayne'l-yakîn derecesine ulaşır. Kendisinde ve kâinatta bu unsurları müşahade ederek tahkik eder. Allah'ın bütün yaptıklarının aynı adalete sahip olduğunu ve buna aykırı hiçbir fiilin olmadığını nefsinde ve bütün âlemde görür, bilir, tahkik eder. Bu durum ilmin, hakka'l-yakîn derecesini ifade eder. İlimde bu şekilde derinleşerek hakka'l-yakîn, insanda yaratılış (hulk) ve ahlak olur. İlimde derinleşenler, kendilerinde ve evrende ilahî delillerin yorumunu asıl kaynağına götürmeyi bilirler veya bunları Allah'ın bildiğini bilirler.²⁷⁸ İslamiyet'te ahlakın ve hakikatinin bu olduğunu belirten Aşkî, ayrıca ahlaki eğitimin önemini anlatmak için Hz. Muhammed'e (s.a.v) ait bazı sözlere (hadis) de başvurmuştur.²⁷⁹ İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn idrak derecesini ifade eder. Yetişkin bir insanla, bir çocuğun idraki farklı olabileceği gibi farklı durumlarda bu idrak derecesi de farklı olacaktır.

Aşkî'ye göre taklit ve eğitim ile ortaya çıkan bazı güzel alışkanlıklara ahlak deniliyorsa da bunlar gelip geçici olduğu için temelsizdir. Bunlar, hakiki ilmin hakiki

²⁷⁸ Aşkî, burada ilimde derinleşenler ve enfüs ve afakta delillerin gösterilmesi derken Âl-i İmrân Suresi 7. ayette ve Fussilet Suresi 53. ayette geçen ifadeleri kastetmektedir. “O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar”. Âl-i İmrân Suresi 7. Ayet. “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?” Fussilet Suresi 53. Ayet. Âl-i İmrân Suresi 7. ayetin iki anlama gelecek şekilde okunması söz konusudur. Bunlardan birincisi müteşabih ayetlerin anlamını sadece Allah'ın bilmesi, ikincisi ise Allah'ın ve Allah'ın kendilerine ilim verdiği kişilerin bilmesi. Aşkî de konuyu ifade ederken iki farklı yorumu da bizlere vermektedir.

²⁷⁹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 127-129.

ahlak ile tek vücut olması gibi bir durumu kendisinde bulundurmaz. Fakat bunların akıl ile ilişkisinin olduğu söylenebilir.²⁸⁰

Aşkî, insanın yediği şeylerin ahlakına etki edeceğini de belirtmiştir. İslam dininde domuz, yırtıcı ve yaralayıcı hayvanların etlerin yenilmemesinin sebebinin de bu olduğunu belirtmiştir. İnsanda güzel sıfatların oluşması için bunların yerine koyun, sığır gibi ot yiyen hayvanların etleri yenilmelidir.²⁸¹

Aşkî'nin değerlendirmesine göre, psikoloji kitapları sadece aklın varlığını ve eserlerinin görünürde seçme ve ayırt etme gücünü açıklarlar. Buna göre aklın bileceği ve bilemeyeceği hususların olduğu ifade edilmiştir. Aşkî, bundan hareketle aklın insana hakikati idrak için değil, idrak edemeyeceğini idrak için verildiğini yani aklın kendi kendini sınırlandığını belirtmiştir. Müslüman ahlakçıların küçük âlem olarak adlandırdıkları insandaki ruh, sultan; akıl ise veziriazamdır. Bir Müslüman için akıl, Allah'a ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) öncelikle iman etmek ve devamında onlara yaklaşmak için bir delildir.²⁸² Kısaca ahlak eğitiminin hedefi, ahlaki istemin oluşturulmasıdır. Yani içten gelen, istenilen herhangi bir şeyi gerçekleştirmeye bilinçli olarak karar verme ve bu kararı yerine getirme sahip olma durumudur.

4. 2. 13. Bilginin Mahiyeti

Bilgi, bilen ile bilinen arasındaki bir ilgidir. Aşkî'ye göre bilgi; aydınlatır, besler, kuvvetlendirir, rahatlatır ve hayatı tatlandırır. Eğer bir şey bireye insani bir hayatı, kuvveti veya zevki veriyorsa o bilgidir, yoksa değildir. Bilgi, manevi ve ruhi bir gıdadır. Bedenî gıdalar, hayvan ve insanlarda aynıdır. Bilgi ise insanı diğer canlılardan ayıran özelliğidir.²⁸³ Arı, bal yapmayı; ipek böceği, koza örmeyi

²⁸⁰ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 131.

²⁸¹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 130.

²⁸² Aşkî, a.g.e., 1330, s. 132.

²⁸³ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 28.

doğarken öğrenmemiştir. Yaratılırken verilmiştir fakat bilgi denilecek ayrı bir özelliğin hayvanlarda bulunduğu söylenemez.²⁸⁴

Elde edilen bilgi akıl, fikir ve hayal ile kaynaşıp, insana manevi kuvvet ve hayat olmaktadır. Zihnin kendine mal etmediği bir şey, bilgi adını almaz. Bilgi bu şekilde kazanılınca artık bir şey olmaktan çıkar, insan kavrayışına dâhil olur. Yani insanda ete kemiğe bürünür. Bu yüzden bilge kişiler üç kısma ayrılır: 1. İlmi kendinden gayri olmayanlar. Bugünkü ilim adamlarını buna örnek olarak gösterebiliriz. 2. İlmi kendine verilmiş olanlar. Yunus Emre'yi bu sınıfa örnek olarak gösterebiliriz. 3. İlmi kendi kazanmış olanlar. Yunus Emre'nin hocalarını buna örnek olarak verebiliriz. Bildiğimiz kitaplardan elde edilen bilgiler, çukur bir yerin birikinti suyuna benzerken kendindeki bilgi tabiatın temiz akarsuyuna benzetilir. Tıpkı Âşık Kerem'in dediği gibi: Gitme yaban eşmesine / Gel Kerem'in çeşmesine.²⁸⁵

Aşkî'ye göre bilgi denilen şey, insan hayatının meyvesidir. Olması gereken; elde kitap, dilde bilgi, evde kütüphane değildir. Susayan insana suyun resmi, sesi, sıfatları bir fayda sağlamazsa insanı manevi açıdan doyuracak olan yaşatacak olan bilginin kendisidir. Bilmediklerini öğrenen, anlamadığı hikmetleri anlayan bundan sevinç duyar, bu tat ve sevinme bu âlemle ilişki kesildiğinde de devam eder. Yeme ve içme zevki bedene aittir. Zihin ve gönül âlemini zevkleri ezeli ve ebediliğe bağlıdır. Akıl ve fikir ile kazanılan matematik ve doğa bilimleri buradaki hayatın iyi geçmesine yardım eder. Sonsuz olandan ilham yoluyla gelen bilgi ise (aslında akli ve deneysel bilgiler de buna dâhildir) kemalden kemale, güzellikten güzelliğe, zevkten zevke yol açar.²⁸⁶ Aklımızla, uğraşarak elde ettiğimize ilim dediğimiz gibi, fıtri ve bize hibe edilmiş olan da ilimdir hatta içinde şüphe olmayan ilimdir. Kazandığımızın bize ait olması gibi veya miras olarak kalan da bize ait mal gibidir fakat kitaplardan öğrendiğimiz ilim kendinde şüpheyi barındırır.²⁸⁷

²⁸⁴ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 29.

²⁸⁵ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 29.

²⁸⁶ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 29-31.

²⁸⁷ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 52.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bilme üç şekilde olur: İlme'l-yakîn, bir şeyi duyarak bilmek; ayne'l-yakîn, görerek bilmek ve hakka'l-yakîn, içinde olarak, onu yaşayarak bilmektir. Gerçek anlamda bilmek üçüncü halde gerçekleşir. Bir kişinin kendi kendine bir şeyi ele alıp öğrenmesi söz konusu olabilir. Bunun kitaptan öğrenmeden farkı şudur; ilki yaşar ve yapar, ikincisi cansız şekil ve resim gibidir. Bellek, ezberlemek öğrenmek değildir. Ezberden söylemek bilginin olduğunu göstermez. Bilgi, insan zihninde doğup büyümedikçe, bir toplum teşkil etmedikçe bilgi sayılmaz. Kişinin doğup büyümesi, bir tohumun ağaca dönüşmesi gibi zamanla, yavaş yavaş olur. Bilginin bireyde kendine yer bulması, kökleşmesi gerekir.²⁸⁸

4. 2. 14. İlmi-î İlâhî ve İlham'ın Eğitimdeki Yeri

Aşkî'nin tasavvufa olan ilgisi, eğitim görüşünün şekillenmesinde de kendini göstermektedir. Buna bağlı olarak Aşkî, ilahi aşk olmadan, kişinin buna yönelik kabiliyeti bulunmadan, ilm-i ilâhînin öğrenilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Yani kişinin özünde ne varsa o dışarı çıkarılacağından bu kabiliyetin olması gereklidir.²⁸⁹ Bu konu manevi eğitimin alanına giren bir konu olduğu için buna değinmeyeceğiz.

İlham konusuna gelince Aşkî şunları söylemektedir: “Bir kimse bir ilham ilmi olduğunu kitaptan okuyup yahut bazı hallerinde kendisinde görüp, duyup anlar. Bu anlayış birinci basamaktır. Sonra ara sıra kendini dinler, gizli âlemde gezmeye ve yaşamaya alışırsa yüксеle yüксеle ilham hakkındaki ilmi genişler, derinleşir ve aklını, fikrini içine alır; git gide gönül âleminde ve ilham içinde yaşar gibi bir mahlûk olur veya olduğunu bilir ki o zaman ilhamın yalnız ne demek olduğunu değil ne olduğunu ne yaptığını ve neler yapacağını hakkıyla bilir.”²⁹⁰ Aşkî'nin değerlendirmesine göre ilham ilminin kökleri gönül âleminde; dal, yaprak ve

²⁸⁸ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 31-32.

²⁸⁹ Aşkî, a.g.e., 1330, s. 152.

²⁹⁰ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 31-2. “Okuyup bilen, görüp bilen, tahkik edip bilen ötekilere göre daha büyük salahiyeti ve ehliyeti haiz demektir ki, doğru bilici ve bildirici, emniyetli kılavuz, sağlam baş, iyi bahçıvan, temelli yapıcı odur.” Aşkî, a.g.e., 1940, s. 32.

meyveleri bu âlemde bu hayattadır, bu yerleri ve gökleri, akıl ve fikir ilimlerini de kapsar. Bu alanlardaki keşif ve icatlar, hayal gücü ve ilham sayesinde. Avrupa’da bu böyle olmuştur. Bunun böyle olduğunu görmek için insanın kendi âleminde müşâhede ve mücâhede yolunu tutup yürümesi gereklidir.²⁹¹ Çocuklar ilham ile hareket ederler. Balığın yüzmeyi, kuşun uçmayı, arının bal yapmayı bildiği gibi bebekler de emmesini, acıkınca ağlamasını, elini uzatıp tutmasını, hayalini zenginleştirmesini bilmektedir. Çocuklar, temiz kalpli oldukları için kendine sorulan soruların cevaplarını olduğu gibi söylerler, yalanı öğrenmezlerse yalan söylemezler. Çocuğun ilham ile hareket ettiğini şu şekilde test edebiliriz: Çocuklara kimi zaman bağırsınız fakat duymaz, korkutursunuz fakat anlamaz, döversiniz fakat yine yapar. Çünkü ilham insanın aklına, fikrine, görüş ve tedbirine hükmederek sözünü yürütür ve yaptırır.²⁹² Yani bu bilgi insana hâkimdir. Kısaca çocuğun her hâl ve hareketi fitri bir hissin ve tabii bir bilginin eseridir. Çünkü insan, Yaradan’ını, bütün kemallerini gösteren bir kitaptır. Kudret kalem ile daima yazılır, hakikat lisanı ile daima okunur.²⁹³ Aşkî, ilhamı bugün bizim değerlendirdiğimiz anlamdan biraz daha farklı daha geniş bir anlamda kullanmaktadır. Buluşların, icatların bu saf diyebileceğimiz ilk duyuşla gerçekleştiğini belirtmektedir. Sonuç olarak, İslami dünya görüşüne sahip, mistik bir çevrede yetişen ve bu şekilde edindiği kültürü yazılarına yansıtan Aşkî’nin eğitim görüşünde de bu etkileri görmek mümkündür.

²⁹¹ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 34.

²⁹² Aşkî, a.g.e., 1940, s. 38-9.

²⁹³ Aşkî, a.g.e., 1940, s. 51.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5. 1. Sonuç

İbrahim Aşkî, farklı konularda özgün düşüncelere sahip, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş ilim insanlarından birisidir. Nev-i şahsına münhasır bir kişi olarak özellikle Cumhuriyet Dönemi'nin diğer şahsiyetlerinden farklı şekilde, hem manevi ilimlerde hem de ders verdiği edebiyat ve matematik gibi alanlarda derin bilgi sahibi bir münevverdir. Hayatı boyunca öğrencilerinin gelişimleriyle yakından ilgilenmiş, ilgi ve istidatlarına göre onları çeşitli alanlara yönlendirmiştir. Eğitim ve edebiyat alanlarında sahip olduğu derinliğe rağmen, hak ettiği değeri yeterince görememiştir.

Aşkî'nin telif ve tercüme eserlerinden hareketle tasavvuf konusunda kişisel bir tecrübeye, edebiyat özellikle klasik edebiyat konusunda derin bir bilgiye, eğitim hakkında teori ve pratiği birleştiren bir düşünceye, Batılı filozofları tahlil edip gerektiği zaman eleştirecek kadar fikrî açıdan geniş bir bakış açısına, bilimsel eserleri ve çağdaş bilim adamlarının ortaya koyduğu yeni teorileri inceleyecek, kendi kültürel unsurlarıyla yorumlayacak kadar konuyu bilen bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Tezimizin ilk bölümünde, çalışmalarını değerlendirdiğimiz kısmında ele aldığımız eserleri, bunun en büyük delilidir. Farklı konudaki bilgisini özellikle eğitim alanına aktarmayı başarmış bir kişidir.

Eğitimci kimliği, ders kitaplarında ve okuma kitaplarında kendini göstermiştir. Yazdığı makaleler, Aşkî'nin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Fakat eser yazma veya tercüme etme sıklığı, Harf İnkılâbı'ndan sonra azalmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde sadece bir telif ve iki tercüme eser çalışması yapmıştır. Aşkî, telif ve tercüme eserleriyle bir eserin nasıl yazılacağı veya çevrileceğine dair teorik bilgiler ortaya koymaya çalışmıştır. Kendisinin yazdığı ve tercüme ettiği eserlerde bu kuralları uyguladığını söyleyebiliriz. Aşkî, edebiyat alanında sadece teorik bilgiler üretmemiş, yazmış olduğu çocuk şiirleri ile bu alandaki birikimini de ortaya koymuştur.

Aşkî; dilbilgisi, çeviri metodu, edebî eleştiri, tasavvuf ve eğitim içerikli yazılarıyla insanları bilgilendirme, kültür düzeyini yükseltme ve kalıcı etkiler bırakma amacını gütmüştür. Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi'ni gören bir kişi olarak farklı alanlardaki değişim ve gelişmeleri idrak etmiş, eserlerinin muhtevalarını da buna göre oluşturmuştur.

Cumhuriyet ideolojisinin dine karşı aldığı tavır nedeniyle Aşkî'nin 1930'lardan sonra telif ve tercüme faaliyetleri azalmıştır. Daha sonra din ile ilgili eserleri tercümeden ziyade bilim ve askeriye ile ilgili eserleri tercüme etmiştir. 1940 yılında yayımlanan *Terbiye İşî* adlı eserinde bazı mistik kavramları kullanmış, 1954'te tercüme ettiği *Âlem ve Dr. Einstein* adlı esere yazmış olduğu “ek” kısmında tasavvufi bazı konulara değinmiştir. Bunda tek partili dönemin dine karşı uyguladığı yasakçı ve sansürcü uygulamaların etkisinin olduğu söylenebilir. Fakat Aşkî, hangi dönemde olursa olsun yaptığı tercümelerde eseri sadece tercüme etmekle kalmamış kültürümüze, millî ve manevi değerlerimize uyarlamış, kişisel tecrübe ve düşüncelerini de ekleyerek yayımlama gayreti içerisinde olmuştur.

Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları'nda daha ziyade edebiyatın teorik yönü üzerinde durulmuştur. Altı bölümden oluşan eserde, edebiyat tanımlanmış, edebiyatın güzel sanat dallarıyla olan ilişkisine değinilmiş ve edebiyat, medeniyet tarihinin bir kolu olarak görülmüştür. Yazar, edebiyatı sadece Osmanlı Dönemi ile sınırlandırmamış, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önceki ve kabul

ettikten sonraki edebiyatı olarak ikiye ayırmıştır. En zengin, en derin edebiyatın Osmanlı Dönemi edebiyatı olduğunu belirtmiştir. Aşkî, edebiyat tarihinin sınırlarını belirlerken din faktörü üzerinde durmuş, dinin edebiyatı şekillendirdiğini ifade etmiştir. Edebiyatı; “Devr-i Kadîm” (Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Kanûnî dönemine kadar), “Mutavassıt” (Kanuni’den II. Mahmud dönemine kadar) ve “Devr-i Cedid” (II. Mahmud döneminden eserin yazıldığı zamana kadar) olmak üç döneme ayırmıştır. Yazar, önemli şairlerden hareketle tasnif yapmış, en zengin dönemi “Mutavassıt” olarak değerlendirmiştir. Eserde, her döneme damga vuran şairlerin hayatları ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İncelemelerimiz sonucunda eserin metodolojik olarak edebiyat tarihi özelliği taşıdığı da görülmüştür.

İkinci Seneye Mahsus Kıraat, Üçüncü Seneye Mahsus Kıraat, Dördüncü Seneye Mahsus Kıraat ve Beşinci Seneye Mahsus Kıraat adlı eserlerdeki metinler; tür, konu, resim, yazar/şair tercihi, dil ve anlatım yönünden incelenmiştir. Farklı yazar ve şairlerden alınan mensur ve manzum metinlerin, Türk dilinin ve edebiyatının mahiyetini ortaya koyabilecek nitelikte olduğu belirlenmiştir. Yazarın seçtiği metinlerin; bilgilendirme, öğretme, okuma alışkanlığı edindirme, öğrencinin kelime hazinesini geliştirme, metinler üzerinden edebî zevki ve kültürü kazandırma amacını taşıdığı görülmüştür.

Ülkemizde Tanzimat’la birlikte gelişmeye başlayan çocuk edebiyatının ilk şiir kitaplarından biri olan *Çocukların Şiir Defteri*, beş yıl içinde yazılan 36 şiirden oluşmaktadır. İlk şiir kitaplarının genel özelliği olan didaktik anlatımın, bu eserde de baskın bir anlatın tarzı olduğu görülmüştür. Şiirler, yazarın hayatından ve yaşadığı dönemden izler taşımaktadır. Şiirlerin konusu, din, ahlak, felsefe, metafizik, tabiat, nesneler, insanlar ve hayvanlardan oluşmuştur. Eserdeki karakterlerin/kahramanların, insan, hayvan, tabiat, kozmik unsurlar, metafizik, nesneler, soyut-somut varlıklardan oluştuğu ve fabl türündeki şiirlerin çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Şiirlerin; Allah, Peygamber, vatan, insan, tabiat ve hayvan sevgisi gibi konularda iletiler içerdiği, belli konularda çocuklara yol göstermeyi amaçlayan bir eser olduğu tespit edilmiştir.

Eserde, hem klasik edebiyat (gazel, mesnevi) hem halk edebiyatı (mani tarzı) hem de Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan serbest müstezat tarzında şiirlere yer verilmiştir. Hece ölçüsünün çoğunlukta olduğu şiirlerde az da olsa aruz ölçüsünün kullanıldığı, kafiye ve rediften yararlanıldığı görülmüştür. Sınırlı sayıda Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaya yer verilmiştir. Fakat yazıldığı dönem dikkate alınarak dilinin sade, anlaşılır, üslubunun zengin, konuların ise çeşitli olduğu belirlenmiştir. Şiirlerde; atasözleri, deyimler, ikilemeler, zıt ve eş anlamlı kelimeler kullanılmıştır. Şiirlerin, Türkçenin anlatım gücünü yansıtır ve söz varlığını örneklendirir nitelikte olduğu görülmüştür. Eserde; sade, açık, işlenen konuya uygun, metni açıklayan, tanımlayan, yorumlayan, zenginleştiren, anlamlandıran ve estetik gelişimi sağlayacak nitelikte olan pedagojik çizimlere yer verilmiştir. Resimlerin; metnin içeriğini yansıtmaması, metni aydınlatması, sözcüklere ışık tutması bakımından başarılı olduğu söylenebilir.

Son olarak; eserdeki şiirlerin çocuğa görelilik ilkesi doğrultusunda, yazıldığı dönemin şartları dikkate alınarak değerlendirilmiş, çocuk edebiyatı eserlerinde bulunması gereken özellikleri taşıdığı görülmüştür. *Çocukların Şiir Defteri*'nin, çocukların eğitimine hizmet etmek ve çocukları edebiyatın, sanatın estetik değeriyle buluşturmak amacıyla yazılmış bir şiir kitabı olduğunu söyleyebiliriz.

Aşkî'nin eğitimle ilgili görüşleri, *Mekteb Terbiyesi* ("Tekmile" bölümü) ve *Terbiye İşi* adlı eserleri temelinde ele alınmıştır. Genel olarak eğitim, akli, bedenî ve ahlaki olarak ayrılmış ise de Aşkî, bunları dinî/İslami eğitimin içindeki bir öge olarak görmüştür. Eğitimle ilgili görüşleri bir bütün olarak düşünüldüğünde bunun şekillenmesinde İslami eğitim geleneğinin kaynakları olan İbn Arabî, İbn Sînâ ve Gazâlî gibi kişiliklerin yanı sıra modern dönem Batılı düşünürlerin J. J. Rousseau, H. Spencer ve F. Fröbel gibi eğitimci düşünürlerin de etkisi vardır. İngiltere'de deniz okulundaki eğitimi gözlemleyip Osmanlı Devleti'nde bu ilkeleri uygulamak için rapor hazırlaması, onun daha geniş bir bakış açısıyla eğitim olgusuna yaklaşmasını beraberinde getirmiştir diyebiliriz.

Aşkî, öğrenci merkezli bir eğitim anlayışını savunmasına rağmen, öğretmeni eğitimin merkezine yerleştiren Gazâlî'den etkilenmiştir. Ancak onun metodunu tam anlamıyla benimsediğini söylemek mümkün değildir. Aşkî'nin eğitimle ilgili görüşlerine baktığımızda modern anlayışla klasik anlayış arasında kalmış gibidir. Eğitimin mahiyeti, klasik eğitime uygun olarak ele alınırken, konu ile ilgili tavsiyeleri modern niteliktedir. Aşkî'nin çocuk eğitimi ele aldığı eserlerinden hareketle, çocuğun psikolojik durumları ve süreçleri hakkında bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın eğitilebileceği düşüncesini kabul etmekle birlikte, bunu mutlak olarak değil de bireyin yaradılışında bulunan özellikleri gerçekleştirme olarak görmektedir.

Aşkî, dinî eğitim ve Peygamber ahlakını muhafaza ederek bilgiyi elde etmeyi, toplumun bütün fertlerine bunu genelleştirmeyi ve bu şekilde mutlu olmamıza yardım edeceği düşüncesiyle eğitime başlamamız gerektiğini düşünür. Onun her şekilde eğitimin temeline dinî ilkeleri, ahlaki prensipleri yerleştirdiğini söyleyebiliriz. Kısaca Aşkî, fikirden eyleme, eylemden yaşamın kendisine uzanan bir anlayışla düşüncenin araç, hareketin amaç olduğu bilgiden beslenen, imanın/inancın güven esasında temellenen bir eğitim anlayışını ifade etmeye çalışmıştır.

Aşkî'nin yıllar önce ortaya koyduğu fikirleri günümüzde de uygulanabilecek özelliklere sahiptir. Aşkî'nin belirtilen düşünce ve uygulamalarının ışığında, onun bir asır öncesinden geleceği görebilen, eğitimi hayatla kaynaştırmış bir eğitimci olduğunu söyleyebiliriz.

5. 2. Öneriler

Aşkî'nin edebiyat ve eğitim anlayışıyla ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Günümüzde yapılması gereken, Aşkî'nin çocuk eğitimi ve edebiyatı alanında hak ettiği değer ve önemin kendisine verilmesini sağlamaktır.

Çocuk edebiyatı yıllıkları ve çocuk edebiyatı kaynakçaları hazırlanırken, çocuklar için yazılmış ilk şiir kitaplarından biri olan *Çocukların Şiir Defteri*'ne değinilmeyerek görmezden gelinmiştir. Bu alanda çalışma yapan akademisyenlere sorumluluk düşmektedir.

Dönemin dergileri taranarak Aşkî'nin yazmış olduğu makalelerin derlenmesi, onun farklı alanlardaki fikirlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Çok yönlü bir kişilik olan Aşkî'nin tasavvufî anlamda eğilim, düşünce ve görüşlerinin ele alınması, onun daha iyi tanınmasını ve değerlendirilmesini mümkün kılabilir.

Edebiyat tarihi niteliğinde olan *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersi Hülâsaları* adlı eser, Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde yardımcı ders kitabı olarak okutulabilir.

Çocuk edebiyatı ders kitaplarında örnek olarak, *Çocukların Şiir Defteri*'ndeki şiirlere yer verilebilir.

Aşkî'nin farklı konularda yazdığı her eserinin bir çalışma konusu olarak ele alınması, Aşkî'nin düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Aşkî'nin çocuk eğitimi ile ilgili eserleri, ebeveyn ve eğitimcilerin dikkatine sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Akün, Ö. F. (1995). Fâik Reşad (1851-1914), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, 103-109. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyol, H. (2006). *Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Akyüz, Y. (1997). *Türk Eğitim Tarihi* (6.Baskı). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Ali Nusret (1328). Edebiyât-ı Etfal 1-2. *Makalât-ı Tarihiyye ve Edebiyye*. İstanbul: Tanin Matbaası, 77-99.
- Ali Ulvi (1328). *Çocuklarımıza Neşideler*. İstanbul: Tanîn Matbaası.
- Aslışen, E. H. T. (2019). Edebi Türler Açısından Çocuk Edebiyatı. (Editör: Mübeccel Gönen). *Erkek Çocukluk Döneminde Çocuk Edebiyatı* (5. Baskı). Ankara Eğiten Kitap, 93-157.
- Ayaz, Y. (2013). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ayni, M. A. (1327). *Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.

Bargut, Ş. (t.y.). *Bir Plesisor'un Bahriye Anıları*. y.y.

Barnett, L. (1954). *Âlem ve Dr. Einstein*. (Çev. İbrahim Aşkî Tanık). İstanbul: Kemal Tanju Neşriyat ve Matbaacılık.

Celal Sahir ve Mehmed Asım (1334). *Müntehab Çocuk Şiirleri*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Cihan, A. (2014). *Osmanlı'da Eğitim*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Çamdibi, M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî* (2. Baskı). İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları.

Çıkla, S. (2005). Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler. *Hece* (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), 9 (104-105), 89-107.

Çoker, F. (1994a). *Deniz Harp Okulumuz 1773*. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi.

Çoker, F. (1994b). *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi.

Demirci, S. ve Köseli, M. (2009). İkincil Veri ve İçerik Analizi. (Editör: Kaan Böke). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayınları, 319-364.

Demirel, Ş. (2010). *İbrahim Aşkî [Tanık] ve Çocukların Şiir Defteri*. Malatya: MedipresYayınları.

Demirel, Ş. (2011a). Çocuk ve Çocuğun Gelişim Özellikleri, İhtiyaçları ve İlgi Alanları. (Editör: Şener Demirel). *Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi, 1-41.

Demirel, Ş. (2011b). Çocuk Edebiyatı. (Editör: Şener Demirel). *Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi, 43-75.

Dilidüzgün, S. (2004). Çocuk edebiyatı Kavramı. (Editör: Z. Güneş). *Çocuk Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1-12.

Dilidüzgün, S. (2018). *Çağdaş Çocuk Yazını*. Ankara: Tudem Yayınları.

Doğan, İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Erdal, K. (2013). Çocuk edebiyatının kaynakları. (Editör: Ömer Yılar ve Lokman Turan). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi, 67-200.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkut'un Kitabı*. İstanbul: MEB Basımevi.

Gönen, M ve Veziroğlu, M. (2019). Çocuk Edebiyatının Genel Hedefleri. (Editör: Mübeccel Gönen). *Erkek Çocukluk Döneminde Çocuk Edebiyatı* (5. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap, 1-12.

Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Günaydın, Y. T. (2005). İbrahim Aşkî ve Necip Fazıl. *Hece* (Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), (97), 150-152.

Günaydın, Y. T. (2008). İbrahim Aşkî'nin ve Fuzûlî'yî Bir Sûfî Olarak Ele Alan Risalesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 180, 261-288.

Günaydın, Y. T. (2013). Örnek Hayatlar, Ahlakçı Bir Edebiyat Hocası: İbrahim Aşkî Tanık (1873-1977). *Diyanet Aylık Dergi*, 268, 68-70.

Günaydın, Y. T. (2018). *Eksik Kareler*. İstanbul: Kopernik Kitap.

Gündüz, M. (2007). *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları: İçtihad, Sebilü'r-Reşad ve Türk Yurdu'nda Toplumsal Tezler*. Ankara: Lotus Yayınları.

Gündüz, M. (2010). *Osmanlı Mirası, Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*. Ankara: Lotus Yayınları.

Gündüz, M. (2015). *Osmanlı Eğitim Mirası: Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler* (2. Baskı). (Haz. Mustafa Gündüz). Ankara: Doğubatı Yayınları.

Güven, İ. (2015). *Türk Eğitim Tarihi* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Işık, İ. (2006). *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. 8, 3402, Ankara: Elvan Yayınları.

İbrahim Alaaddin (1329). *Çocuk Şiirleri*. İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya.

İbrahim Alaaddin (1330). *Çocuk Şiirleri* (2. Baskı). İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya.

İbrahim Alaaddin (1341a). Terbiye Nokta-i Nazarından Gülistan. *Tedrisad Mecmuası*, 64, 67-81.

İbrahim Alaaddin (1341b). Nabi'ye Göre Terbiye. *Tedrisad Mecmuası*, 65, 141-151.

İbrahim Alaaddin (1341c). Sümbülzade Vehbi'ye Göre Terbiye ve Tahsil. *Tedrisad Mecmuası*, 64, 67-81.

İbrahim Alaaddin (1341d). *Bediü Terbiye*. Resimli Gazete. İstanbul: Tanîn Matbaası.

İbrahim Aşkî ve Faik Reşad (1313a). *İkinci Seneye Mahsus Kiraat*. İstanbul: Karabet

Matbaası.

İbrahim Aşkî ve Faik Reşad (1313b). *Üçüncü Seneye Mahsus Kiraat*. İstanbul: Karabet Matbaası.

İbrahim Aşkî ve Faik Reşad (1313c). *Dördüncü Seneye Mahsus Kiraat*. İstanbul: Karabet Matbaası.

İbrahim Aşkî ve Faik Reşad (1313d). *Beşinci Seneye Mahsus Kiraat*. İstanbul: Karabet Matbaası.

İbrahim Aşkî (1927). Fuzûlî'nin Mezhebi. *İctihad*, XXII (222), 4261-4262.

İbrahim Aşkî (1330). Tekmile. *Mekteb Tebiyesi*. İstanbul: Zarafet Matbaası, 104-165.

İbrahim Aşkî (1332). *İngilizceden Tercüme Numûneleri*. İstanbul: İkdam Matbaası.

İbrahim Aşkî (1333). *Çocukların Şiir Defteri*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı Ayyıldız Kütüphanesi.

İbrahim Aşkî (1338). *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz*. İstanbul: Ali Şükrü Matbaası.

İbrahim Aşkî (1340). *Mekteb-i Bahriye Edebiyat Dersleri Hülâsaları*. İstanbul: Matbaa-i Bahriye.

Kahraman, Â. (2000). *Mütareke ve Milli Mücadele -1918-1922- Dönemi Edebiyat Dergilerinde Edebî Eleştiri*. Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul.

Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınevi.

- Kazıcı, Z. (1995). *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Kıbrıs, İ. (2010). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Kısakürek, N. F. (2010). *Favori ve Taç, Çerçeve 6* (1. Baskı). İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2012). *O ve Ben* (31. Baskı). İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2019). *Kafa Kâğıdı* (23.Baskı). İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kür, İ. (1991). *Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Levend, A. S. (1963). Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, *Belleten*, 89-115.
- Lukens, R. J. (2018). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. (Çev. Cenk Pamay). İstanbul: Erdem Yayınları.
- Maclean, J. A. ve Dewey, J. (1928). *Adedin Ruhîyatı ve Hesap Öğretmek Usullerine Tatbiki*. (Çev. İbrahim Aşkî). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Mahmud Cevad (1338). *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mardin, Ş. (2006). *Religion, Society and Modernity in Turkey*. New York: Syracuse University Press.
- Mekteb Terbiyesi 1330. (1330). (Çev. İbrahim Aşkî). İstanbul: Zarafet Matbaası.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Meriç, C. (1987). *Çocuk Edebiyatı Yıllığı: Çocuk Edebiyatı. 3-13.* İstanbul:Gökyüzü Yayınları.

Muhyiddin İbnü'l Arabî (1955). *Tasavvuf.* (Çev. İbrahim Aşkî). İstanbul: Türkiye Ticaret Matbaası.

Oğuzkan, A. F. (1994). İyi Bir Çocuk Edebiyatı Kitabı Dil Anlatım, Konu Bakımından Nasıl Olmalıdır? (Haz: Mustafa Ruhi Şirin). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı.* İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları. 210-212.

Oğuzkan, F. (2010). *Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı.* Ankara: Emel Yayıncılık.

Oktay, A. S. (2019). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Öcal, M. (2018). Müderris ve Talebelerinin Kaleminden Osmanlı Devletinin Son Çeyreğinde Medreselerin Ahvali. (Editör: F. Aydın vd.). *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans.* İstanbul: Mahya Yayıncılık, 539-578,

Özdemir, E. (1983). Anadili Öğretimi. *Türk Dili* (Dil Öğretimi Özel Sayısı). 379-380, 18-30.

Özdemir, M. (2011).“İbrahim Aşkî Tanık”. İbrahim Aşkî Tanık.*Çocukların Şiir Defteri.* (Haz. Mehmet Özdemir). İstanbul: Timaş Yayınları, 1-15.

Pettee, G. S. (1940). *Amerikan Gizli Haber Almasının İstikbali.* (Çev. İbrahim Aşkî Tanık). Ankara: T.C. Deniz Basımevi (Genel Kurmay Başkanlığı IX. Şube Yayımları).

Satı [el-Husrî] (1325). Şiir ve Mûsikî. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası, 1,* 32-38.

Satı [el-Husrî] (1328). *Çocuklarımıza Neşideler*. (Ali Ulvi). Tanin Matbaası: İstanbul, 3-9.

Said Halim Paşa (2017). *Buhranlarımız ve Son Eserleri* (14. Baskı). (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ). İstanbul: İz Yayıncılık.

Selçuk, Z., Kayılı, H. ve Okut, L. (2003). *Çoklu Zekâ Uygulamaları* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Sever, S. (2004). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Somel, S. A. (2015). *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma. Otokrasi ve Disiplin* (2. Baskı). (Çev. Osman Yener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Spencer, H. (1335). *Terakki Kanunu ve Sebebi*. (Çev. İbrahim Aşkî). İstanbul: Ali Şükrü Matbaası.

Şanal, M. ve Demir, T. (2012). Heybeliada Bahriye Mektebi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Belleten*, 76(275), 167-206.

Şeker, M. (2002). *Fatih Devri Osmanlı Müelliflerinden Ali b. Hüseyin el-Amasi ve Tariku'l Edeb'i*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Şeyh Sadî-i Şirazi (2004). *Bostan ve Gülistan*. Allame Zemahşeri. *Altın Küpeler*. (Çev. Yakup Kenan Necefzade). İstanbul: Bedir Yayınevi.

Şimşek, T. (2005). *Çocuk Edebiyatı*. Konya: Suna Yayınları.

- Şimşek, T., Arıcı, A. F. vd. (2011). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şirin, M. R. (1994). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayını.
- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Tanık, İ. A. (1940). *Terbiye İşİ*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Tanık, İ. A. (1954). İlâve - 2. *Âlem ve Dr. Einstein*. İstanbul: Kemal Tanju Neşriyat ve Matbaacılık, 73-95.
- TDK. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temizyürek, F. (2003). Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Önemi. *TÜBAR*. 8, 161-167.
- Timur, K. (1995). *Mekteb Dergisi (I. Cilt, 1891-1892) (Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Todhunter, I. (1316). *İlm-i Cebir* (1. Kısım). (Çev. İbrahim Aşkî ve Ahmed Tevfik). İstanbul: Karabet Matbası.
- Topçu, N. (2010). *Maarif Davası*. (Haz. E. Elverdi ve İ. Kara). Ankara: Divan Yayınları.
- Toz, H. (2013). Çocuk Edebiyatı Tarihi. (Editör: Ömer Yılar ve Lokman Turan). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi, 225-252.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye’de Siyasi Partiler (Cilt I, II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Tuncer, H. ve Yardımcı M. (2000). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Türer, O. (1996). *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Çocuk Terbiyesine Dair Düşünceleri, İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*. 307-317. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Türkdoğan, O. ve Gökçe, O. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Konya: Seçkin Kitabevi.

Uçman, A. (1999). Islâhat-ı İlmiyye Encümeni. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 207-209. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uçman, A. (2004). Mekteb. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 1-2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2003). *Çocuk Edebiyatı* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Yarbağ, C. (1967). 94 Yaşında Dinç Bir Denizci İbrahim Aşkî. *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl 3,1(6), 32-35.

Yavuz, K. E. (2004). *Öğrenen ve Gelişen Eğitimciler İçin Çoklu Zekâ Teorisi Uygulama Rehberi*. Ankara: Ceceli Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yücebaş, H. (1959). *Bütün Cepheleriyle Teyfik Fikret: Hayatı-Hatıraları-Şiirleri*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.